M. ANTONII
MVRETI
I. C. ET CIVIS ROM.
ORATIONVM
VOLVMINA DVO,

QVORVM PRIMVM ANTE aliquot annos in lucem prodijt, Secundum verò recens est editum.

Accesserunt Indices, in quibus ex ordine recensentur, quam in causam, & rem Orationes habitæ fuerint.

Adiunximus etiam CAROLI SIGONII Oratoris disertissimi Orationes VII.

Seorsim quoq; editæ sunt M. Antonij Mureti Epistolæ, Hymni, & Poëmata omnia.

del Conu.to della Mad. della Scala

COLONIAE AGRIPPINAE,
Apud Antonium Hierat, sub Monocerote.
ANNO M. DC. I.
Cum gratia & priuileg. S. Cæsar. Maiest.

AM

M. ANTONIVS MVRETVS S. D.

SCIPIONI GONZAGAE MARCHIONI, ET S. R. I. PRINCIPI.

OFFERO tibi munus, SCIPIO GONZAGA, si aut ex sua, aut ex tua dignitate spectetur, perexiguum, si ex viribus meis, mediocre, si ex animo, magnum. Orationis quædā sunt, varijs à me temporibus habitæ: quas, cum partim dispersæ atque errantes vagarentur, partim apud me in aduersarijs neglectæ iacerent, nunc in vnum corpus collectas, vt edi ac diuulgari paterer, amici quidam, multò mei, hac quidem in parte, quàm par est, & quàm ego ipse vellem, studiosiores, impulerunt. Satis superque fuerat, earum partim in scholastico puluere, atque in illis eruditorum hominum vmbraculis, non tantum recto, vt dicitur, stetisse talo, sed plausum etiam & ἐπισημασίας tulisse partim in illo consessu, quo nullum habet terrarum orbis augustiorem, & silētio auditas, & principum virorum testimonio commendatas fuisse. Superarat fortuna spes meas: quā sæpius sine causa experiri, negant esse sapientis. Neque nescius eram, morosiora ac difficiliora esse legentium, quàm audientium iudicia: sæpeque accidere, vt, quæ audientes mirabimur, eadem legentes ri-

deamus. Sed quid facerem? Cupienti mihi iam latere, amici obstiterunt: quibus parendum fuit: ne, si in negando pertinax essem, superbię denique id potiùs, quàm modestiæ, adscriberetur. Cùm igitur inibi esset: vt ederentur, libenter arripui occasionem diù optatum inscribendi tibi, vt nunc fit, aliquid depromptum ex studijs meis, eademque opera testificandi & iudicij de te, & mirifici cuiusdam amoris erga te mei. Verè enim hoc dicam, SCIPIO: cùm omnes qui te norunt, ita te ament, vt eorum nemo sit, qui se studio atque obseruantia tui cedere cuiquam putet: ego tamen mihi videor diuturna, & accurata notatione & obseruatione earum rerum, quæ te vsque eo omnibus amabilem reddunt, singulare quiddam præter cæteros πεπονθέναι: Quid est enim, quod ad conciliandas ac deuinciendas hominum volũtates valeat, quin id in te omni ex parte perfectũ reperiatur? Nihil hic de summa atque antiquissima gentis vestræ aut nobilitate, aut potentia dicam: nihil de toto illo genere bonorum, quod ita tuum est, vt aliorum sit. Alios & ista amatores habent. Ego in te nihil amo, nisi teipsum. Itaq; vt ille Rex potẽtissimus ex amicissimis aliũ dicebat esse φιλοβασιλέα, alium φιλαλέξανδρον: ita tu alios esse, qui & alia in te ament, me planè & ex animo φιλοσκιπίωνα esse tibi persuadeas licet. Ac te ipsum cum dico, ne illam quidem dico & oris & totius corporis dignitatem, quæ tibi omnium elegantiorum hominum animos primo statim adspectu conciliat, constituens, quoad eius fieri potest, ante eorum oculos, & ingenium, & mores tuos. Quamuis enim verè dixit nescio quis poetarum,

rum,gratiorem in pulchro corpore esse virtuē:
ea tamen est in te veriorum ac solidiorum bonorum copia,quæ te his secundæ,vt ita dixerim, notæ bonis censeri non sinat.Ingenium excellens,& in quo,tanquam in pingui ac feraci solo, omnes te dignæ artes ita facilè comprehendant,vt eas nō ab alijs accipere, sed ex te ipse parere,ac proferre videaris.Quó tu vsus ita vt decuit, à Græcæ Latinæque linguæ intelligentia,à Poetarum, Historicorum,Rhetorum cognitione ad Philosophiam, & ad eam,quàm tibi ab ineunte ætate proposueras, quæque tibi nunc in amoribus ac delicijs est, Theologiam ea celeritate properasti, vt, quæ honoris ac dignitatis præmia confecto studiorum curriculo tribui ac decerni solent,ea tu nunc meritissimò consecutus sis, cùm adhuc maturum videri poterat,de animo ad illas grauiores disciplinas adijciendo, cogitare. Atque vt istius generis ingenium nunquàm ita esse otiosum potest, vt omninò nihil agat: quod tibi dabatur à seuerioribus studijs excepti ac subsecuti temporis, eo tu, quasi ludibūdus, eas artes, in quibus ingenui adolescentes exerceri olim Athenis solebant, ita omnes didicisti, itaque te in eis exercuisti, vt in earum qualibet cum summis artificibus comparari facilè possis. Quid nūc ego mores illos tuos planè,vt Poetæ loquuntur,aureos laudem? Potuitne quisquam vnquam bonus tecum biduum viuere, tuæque suauitatis partem aliquam gustare, quin, vt sibi totam ætatem tecum exigere liceret, optauerit?ita tu,quod rarissimi exempli est, summam integritatem vitæ, cum summa comitate ac facilitate copulasti.Sed nolo nunc plura de te:ne ipsi tibi molestus sim.Equidem cùm de scriptis meis nō

magnoperè loborare soleam, tamen, hunc librum præcipuè cupio & celebrari nunc, & ad posteros peruenire: vt exstet aliquod testimonium iudicij de singularibus tuis virtutibus mei. In quo ne fortè quis eorum, qui te norunt (Nam de ijs, quibus tu notus es, nihil tale metuo) assentationi & consuetudini datum esse aliquid suspicetur, DEVM immortalem testor, nihil vnquā à me veriùs, magisq; ex animi mei sententia scriptum esse, quàm ea, quæ de tuis laudibus scripsi. A te peto, vt me ames: quo me ipsi mihi efficias cariorem. Vale Romæ Kalen. Maij,
M.D.LXXI.

INDEX ORATIONVM PRIMI VOLVMINIS.

XVI. Cur

MARCI ANTONII MVRETI PRESB. ROMANI,

De dignitate ac præstantia studii Theologici, ORATIO PRIMA.

Habita Lutetiæ Parisiorum Non. Febr. M. D. LII.

VM omnes mihi singulari quadã ac præcipua laude digni videntur, qui in assequenda honestarũ artiũ sciẽtia operam & industriã suam collocant, tum ij præcipuè qui veluti maiore quodã numinis afflatu perculsi, cæteris omnibus posthabitis, ad diuinarũ rerum intelligentiã omnes cogitationes suas, atq; omnia studia contulerũt. Nam si eorum omniũ, quæ in hac immensa rerum vniuersitate cernuntur, vnũquódq; naturali perficiendi sui desiderio tenetur: & animus noster ad similitudinẽ diuinitatis effictus tantò perfectior est, quãtò propiùs ad illud, ex quo ductus & propagatus est, exẽplar accedit: dubitari profectò non potest, quin ea sit omnium præstantissima facultas, quæ, quoad eius fieri potest, cum humanis diuina copulando, mortalitatem nostram, quantum illius imbecillitas patitur, diuinæ naturæ arctissima colligatione deuincit. De illius mihi facultatis laudibus, hodierno die, demandatum est ab ijs, quorum & apud me plurimùm valet, & apud omnes peræquè valere debet auctoritas, non vt eas quidem singillatim percensere omnes, ac flore orationis conuesti-

re conarer, (quod & imperare iniquum esset, & suscipere temerarium) sed vt ex earum innumerabili copia pauca quædam seligerem, de quibus ex hoc amplissimo loco, vobis audientibus explicarem. Qua de re cum mecum initio ageretur, refugiebam equidem tanti oneris magnitudinē, veritus ne idem mihi contingeret, quod nobili olim sophistæ apud Annibalem de rebus bellicis longa accurataq; oratione disputanti cōtigisse dicitur: si homo adolescens, & cùm à cæteris rebus satis tenuiter instructus, tum in hoc genere penitus rudis, inter tot eruditissimos viros, ad dicendum de rebus diuinis aggrederer. Illud etiam me commouebat, quòd præclarè à Platone scriptū noueram; orationi, & ijs rebus, quæ oratione tractantur, quandā inter se cognationem intercedere oportere, ex quo facilè intelligebam consequi, vt ad res diuinas pro dignitate tractādas diuinum quoddam requireretur orationis genus. At ista quidem, re adhuc integra, fortassis maiore quadam cautione prouidenda fuerint: nunc quidem iam semel altum ingressis, quà nos cunque tempestas exceptura est, vela nimirum facienda sunt. Illud modo, antequam vlterius prouehar, à vobis summoperè contendo, vt quādo omne mihi perfugium in vestra bonitate ac clementia situm est, tenuitatem meā vestro fauore & silentio subleuetis, quò mea oratio, his veluti secundis subuecta vētis, quem sibi proposuit, portum faciliùs consequatur. Atq; vt hinc exordiamur. Si nihil diceremus aliud, nisi eam, quæ antiquissimo vocabulo Theologia dicitur, scientiā esse quandam, quæ diuinæ sapientiæ thesauros hominibus recluderet, tamē illud, vt opinor, liquidò cōstaret, quātò æterna natiuis, immortalia caducis, diui-

na humanis antecellunt, tantò esse hanc facultatē cæteris omnibus anteponendam. Sed quemadmodū qui præclari alicuius ædificij pulchritudinē peruidere, ac penitus cognoscere cupiunt, nō satis sibi esse ducunt, illud vno totum aspectu comtemplari, sed singulas etiā sibi partes accuratè perlustrandas, ac seorsum cōsiderandas putant: ita nos si huius præstantissimæ facultatis partes paulisper excutere voluerimus, tum demū, quāta illius pulchritudo sit, intelligemus. Theologia igitur viri eruditissimi, vt à maiorib. nostris accepim⁹, duabus præcipuis partibus continetur, quarum vna in lege posita est, altera in Euangelio. Est verò ea lex, de qua loquimur, non ab humano profecta consilio, neq; similis earum, quæ hominū libidine statuuntur, in quibus multa ineptè ac ridiculè, nonnulla etiam impiè ac nefariè sancita reperias, sed primùm quidem ab illo huius vniuersitatis parente, ac opifice Deo in omnium hominum impressa, atque insignita animis, pòst etiā eiusdē Dei digito in tabulis insculpta lapideis, ne improbis vlla prætendendæ facinorib⁹ suis ignorātiæ occasio relinqueretur. Cumq; eam in duo summa capita tribuere liceat, eorum prius, quæ ad cultum nominis, posterius, quæ ad tuendam hominū inter se societatem pertinent, omnia summa breuitate complectitur. Atq; hinc vel imprimis naturæ nostræ imbecillitatem licet agnoscere, quòd cùm pauca admodum, eaq; suapte natura facillima præscripta sint, semper tamē deficiamus alicubi, neq; vnquam stabilem, inoffensumque cursum perpetuò retineamus. Tremefactus itaq; comparatione sui cū diuinis præceptis animus, Christo

se indigere cognoscit, in cuius sinum confugiat, cuius se viribus proue hat, sub cuius bonitate, tanquam sub firmißimo aliquo clypeo, tutus ab ijs, quæ lege proposita sunt, supplicijs deliteſcat, vt rectißimè Paulus legẽ pædagogum, qui nos veluti manu apprehensos ad Christum deduceret, nominasse videatur. Eat nunc Lucianus aliquis: perfricet frontem, & dicat vllam esse legẽ, quæ cum hac lege vlla ex parte comparari queat. Quid enim? Quæ, Deum immortalẽ, portenta in omnibus omninò legibus, si ab hac discesseris, reperiuntur? Quarúm aliæ furta, aliæ adulteria, aliæ etiam quædã multò turpiora permittunt, vt nihil penè tam turpè sit, quod non legis lator aliquis licere voluerit. Hanc verò sapientißimus ille Moses, non à Ioue quodam commentitio, vt Minos: non ab Apolline, vt Lycurgus: non ab Aegeria, vt Numa: sed ab eo, qui solus veri Dei nomine censendus est, sibi per manus traditam accepit, ita numeris omnibus absolutam, vt nihil neq; immutari, neque adyci, neque detrahi poßit. Sed ea tamẽ, vti anteà dixi, morbum quidem nostrum commonstrare, ac detegere nobis potest: depellere eundem, ac sanare non potest. Morbi autem cognitio magnam ea quidem vim, maximumq; momentum ad vires recuperãdas habet, neque tamen tantũ, vt in ea posita sint omnia. Quare Euangelio nobis Christus aperitur, qui, modò firma in ipsum persuasione nitamur, non vana illa quidem, & ociosa, quã multa stultè, & inaniter iactant, sed solida & bonarum actionum perpetuò fœcũda, nos, velut humeris suis impositos, tollit in cœlũ. O rem omni prædicatione maiorem? O nuncium verè iucundum & lætabilẽ? Cum humana natura primi parentis depressa la-

psu

psu pessum tota ferretur, tantam fuisse in filio Dei clementiam, vt delapsus è cœlo, humanam formam induere voluerit, vt corporatus, ac carne tectus infinitis sese laboribus, cruciatibus, ærumnis, morti denique teterrima atque acerbissima exposuerit, quò sudore ac sanguine suo ab animis nostris durissimum iugum æternæ depelleret seruitutis. Tene, Christe optime, vt nos liberali caussa assereres manu, omniũ dominus cùm esses, serui formam assumpsisse? Te'ne nobis quietẽ tuis laboribus, libertatem tua seruitute, vitam denique tua morte peperisse? Admirantur historiæ veteres Pythagoreũ quendam, qui se pro amico in causa capitis vadem dare veritus non est: at quanto hoc admirabilius est, Dei Filium, Deumque ipsum, vt nos merito nostro inimicos sibi, æternis eriperet supplicijs, tot, tã dira, ac vel dictu, vel cogitatu aspera, & horribilia sustinere voluisse? Et quisquam est, qui alias omnes, si in vnum conferantur, sciẽtias cum hac, qua ista tam pulchra, tam admirabilia, tam diuina traduntur vllo modo comparandas putet? Hæc verò vna est omni cura, studio, contẽtione dignissima? Hæc vna est non tam liberalis vocanda, quàm liberatrix. Hæc aurea illa catena est, qua cũ cœlestib. terrestria copulantur. Hæc scala illa est, quam olim per quietem sanctissimus Patriarcha vidit, cuius gradibus in cœlum scandere liceat, atque illic Deum intueri, admirari, adorare, demittentẽ semetipsum ex augustissimo illo maiestatis suæ fastigio, sesèque accommodantẽ ad humanæ conditionis humilitatem: rursùmque eundem defunctum nobili illa seruandorũ mortalium prouincia, spoliatisque inferis (ô rem omni humana cogitatione submiorem) in cœlũ sublimem raptum, vallatumque ac sti-

patum infinitatum geniorum concinentium, tũ hominum de caliginosissimis illis Satanæ ergastulis erutorũ multitudine iusto ac pleno triumpho cœlum ingredientem, neque disiecta muri parte, sed valuis suo sanguine reclusis, iter eodem nobis omnibus aperientem. Atque hæc quidem quamuis eiusmodi sunt, vt ad excitandum inflammandumq́ quemlibet torpentem animum sufficere posse videantur: tamen ex tam vbere campo alia quadã, nisi molestum est, proferamus. Verè enim illud affirmare posse videor, eruditissimi viri, quemadmodũ Platonici elementorũ, in corporibus cœlestibus quendã veluti florem, in hisce inferioribus quandam veluti fecem esse dicebant: ita rerum omnium, cognitione dignarum in Theologia florem, in aliis scientiis fecem cõtineri. Namq́, vt hinc nostra se primũ efferat oratio, quis nescit quantoperè se in perscrutandis, rerum principiis veteres Philosophi torserint, quamq́ nihil, si res ad verum exigatur, effecerint? Dum alius mundum hunc, & quidquid in eo vel aspectabile, vel tractabile continetur, putat ex temeraria quadã minutissimorũ corporum concursione coaluisse: qui si vel vnã earum, quas somniabat, atomum cerebri habuisset, nunquã ista tam stultè, incogitanterq́ scripsisset: alius æternũ esse eum, neq́ desiturum vnquàm, neq́ exordium ducentem ab illo tẽporis principatu, non animaduertẽs hac ratione illam, à qua ipse tãtoperè abhorrebat, infinitatẽ induci: qui verò optimè sensisse creduntur, tamen Deo veluti comitem quandam materiã adiungũt, quasi vt artifex, ita Deus sine materia nihil possit efficere. Quid Theologi? huius vniuersitatis auctorẽ esse ac effectorem Deum, qui cum innumerabilibus sæcu-

lis an-

lis antecessisset, quo temporis puncto ipsi placuit, mundum hunc, & quæ illius ambitu continentur, sine vllis vectibus, sine vllis ferramentis, sine vlla materia, verbo tantùm, ac nutu suo ex nihilo architectatus est: eundēque assiduè sua bonitate ac prudentia continet, moderatur, souet, omnes in eo rerũ ac temporũ varietates, ac vicissitudines efficit. Quòd status orbium cœlestium cursus, quòd certas siderum tractationes, quòd cōstitutis vicibus insignes ac notabiles rerũ commutationes intuemur, hæc & cætera omnia ad eum modũ non fortunæ temeritate, aut vi vlla materiæ dirigi, sed diuina prouidentia temperari. Contemplemur & alia. Quid de animo humano Philosophi? Alius eum cor ipsum esse dicit, alius cerebrũ, alius cordi suffusum sanguinem, alius spiritum innatantē sanguini, alius harmoniã quandam, alius eum ex numeris conficit, alius ex atomis, vt mihi quidem ista consideranti certamen aliquod insaniæ suscepisse videantur. Ita ex hoc tam confuso, tã vario, tam multiplici teterrimarũ opinionum veluti cinno, nihil ferè colligere possumus, nisi semper copiosissimã messem hominum variè insanientium fuisse. Nam nonnulli quidem ea dicunt, vt eos in re tam seria risum captare atque aucupari putes; vt apud Dicæarchum Pherecrates, qui animum nihil omninò esse contendit, veritus credo, ne quid posset tam absurdè aut fatuè dici, vt id nemo dixisset Philosophorum. Illa verò, multò etiã apud eos perturbatior atq; implicatior quæstio est, permaneat ne animus corporeis solutus vinculis, an qui corporũ, idem sit interitus animorum. Epicurus interire eos putat, nefas ratus, cũ tam multa sibi cũ suibus cōuenirēt, se hoc vno ab eis interesse. Stoici longã eis vitã,

vt cornicibus, sed non perpetuam tribuunt. Pythagoras verò iucundus est, qui remanere illos quidem docet, sed ex corporibus in alia corpora migrare, vt idem sit fortè hodiè gallus gallinaceus, qui tempore belli Troiani fuerat Agamemnon. Quid Plato? Quid Aristoteles? de hoc quidem illud Homericum dici potest,

Τυδείδην δ' οὐκ ἂν γνοίης ποτέροισι μετείη,
Ἠὲ μετὰ Τρώεσσιν ὁμιλέοι, ἢ μετ' Ἀχαιοῖς.

Obscuritate enim se inuoluens sua in neutram partem satis apertè propēdet, vt penè in legem Solonis incurrere videatur: Ille autem omniū proximè accedit ad veritatem, sed ei tam multa mendacia admiscet, vt non absurdè dicant, qui eum dicunt poëticè philosophari. Quid porrò de iisdem rebus Theologi? Animum hominis simplicem quandam & indiuiduam esse naturam, ad exemplar diuinitatis expressam, licèt ortus participē, tamē interitus expertem, quæ, corpore soluta, si se purè ac piè gesserit, in cœlum euolet, æternā illic Dei beneficio adeptura fœlicitatem, sin se malis, iisq; expiabilibus cupiditatibus corrūpendā dederit, ad inferos nunquàm desituris dānanda suppliciis deprimatur. Quòd si quæ de Deo à balbutientibus Philosophis dicta sunt, cū solida Theologorum doctrina cōparare collibuerit, reperiemus hos quidem certa omnia, & explorata, & salutaria tradere: Illos verò neque satis quid dicant intelligere, & credula ingenia perniciosissimarum opinionum laqueis implicare. Itaque quod Homerus de Tiresia, Cato de Scipione dixit, idem de Theologia dici potest, eam videlicet sapere solam, reliquas disciplinas, velut vmbras per inane volitantes vagari. Quòd si quis eam, quæ ex leuioribus studiis percipitur, amœnita-

nitatem requirit, ne eam quidem in feracissimis Theologiæ campis frustrà desiderauerit. Nam siue poëticis modulationibus aures demulcere meditamur, quis vnquàm ita in hoc genere excelluit, vt cum Dauide comparatus non sordeat? Nisi fortè Orpheum, Homerum, Pindarum de leuissimis plerunq; nugis verba fundētes audire præstat, quàm illum Deo acceptissimum regem nunc Dei laudes plena hilaritatis oratione referētem, nunc eiusdem auxiliū in summis suis difficultatibus implorantem, nunc insectantem improbos, nunc commendantem probos, nunc ea quæ multis posteà seculis cōtigerūt, ita subijcientem oculis, vt nullus ea meliùs Apelles in tabula expingere potuisset. Siue historiæ cognitione ducimur, vnde veriores, vnde scitu digniores historias, quàm ex sacris literis repetere poterimus? An verò suauius est cognoscere quid Crœso in Medos, quid Pyrrho in Romanos expeditionem paranti obliquè Apollo, quàm quid Mosi ad Pharaonem, quid Samueli in Palæstinos proficiscenti, apertè ac perspicuè Deus ipse responderit? Quomodo Regulus à Carthaginiēsibus, quàm quomodo seruator & σωτὴρ humani generis Christus, à Iudæis omni crudelissimorum suppliciorū genere diuexatus fuerit? Iucundiúsne, aut fructuosius arbitratur intelligere quibus artibus Assyrij, Persæ, Romani cæteræ nationes deuicerint, quàm quibus augustissimi illi persuasionis nostræ duodecim viri, alijq; deinceps innumerabiles eorum vestigia secuti Christianæ ditionis terminos amplıauerint? O hebetes & stupidos, aut, verius dicam, miseros & perditos, si qui harum rerum suauitatem, fructumq; non sentiunt: Contrà verò ô ter quater beatos illos, quorum ita est affectus animus

vt nusquã suauius, quàm in his studijs conquiescat: non eos aut inanium dignitatum, aut fluxarum opum adurit sitis: nõ eos voluptatũ illecebra molliunt, liberi & prauis omnibus cupiditatibus soluti, ex illo perenni puteo aquam æternæ vitæ effectricẽ hauriunt: ex illis perpetuò virentibus campis flores suauissimos colligũt, ex quibus qui odores afflantur, eorũ nunquàm est intermoritura suauitas: Deo inseruiunt, Deo adhærent, eius tantùm gloriæ velificantur, eo fruuntur, quæque olim plenè percepturi sunt gaudia, ea iã nunc mente ac cogitatione præcipiunt. Ergo siue domi, siue foris versentur, cum Deo assiduè colloquuntur, siue prosperis rerũ vtantur successibus, eidem vt prosperatis suæ auctori gratias agunt: siue quid eis aduersi accidit (quanquàm quid eiusmodi viris accidere aduersi queat?) Sed tamen si quid eis accidit earum rerum, quas vulgus aduersas vocat, neq; indignantur, neq; cõcidunt animis, sed verbo diuino sese solantes, quidquid à Deo immittitur, summo beneficij loco habendum esse ducunt. Prô Deum immortalem: quid est, si hoc non est feciliter viuere: & in terris vitam cœlestium imitari? ô vitæ Theologia dux, ô virtutum omnium parens, vitiorum expultrix, animorum liberatrix: Quid sine te non modò nos, sed omninò vita hominum esse potuisset? tu deprauatas impurissimis opinionibus hominum mentes, velut de integro interpolâsti: tu distractos, dissipatosq; varijs idolorũ cultibus homines in vnius veræ Religionis societatẽ conuocâsti: tu magistra morum ac disciplinæ fuisti: ac veluti sol exoriens, nubiũ caliginem dissipat: veluti sidus, quod Castoris & Pollucis dicitur, exortu suo maris rabiem placat, tempestatesq; dispellit: ita tu diui-

nitus

nitus exorta & tenebras ignorantiæ dißipâsti, & illo tuo salutari fulgore procellas veterum superstitionum dispulisti. Tu nobis velut Helice, aut Cynosura quæpiam es, ad quam vniuersæ nauigationis, id est, vitæ nostræ cursus dirigatur. Tu ignis ille cœlestis es, quem verus ille Promotheus, id est, Christus in terras attulit, sine quo vita constare non potest. Tu & vitæ tranquillitatem largita nobis es, & mortis terrorem sustulisti. Beatos igitur qui ad te, tanquam ad portum, confugiunt: beatos qui se tibi à teneris vnguiculis penitus totosq́; tradunt: miseros contrà, qui, vt proci Homerici, ancillarum amoribus irretiti, te, quæ omnium artium domina es, negligunt. Tu enim earum rerum scientiã profiteris, quarum plena cognitio æternam beatitatẽ, ignoratio æternum exitium hominibus pollicetur. At vos, viri optimi, quos partim huius præstantißimæ disciplinæ verticem consecutos, partim illius sacris imbutos atque initiatos videmus, macti, inquam, macti animis, neque vos aut labor deterreat, aut voluptates auocent, quo minus in sacratißima illius adita penetretis.

Vobis enim vigiliarum sudorumq́; vestrorum
& magna hîc inter homines præmia,
& infinitis partibus maiora sunt
in cœlo diuinitùs constituta.

DIXI.

DE

DE LAVDIBVS LITERARVM ORATIO II. HABIta Venetijs mense Octobri, Anno M.D.LIIII.

VAE singula hominibus ad dicendum accedentibus timorem facere consueuerunt, patres amplissimi, vosque cæteri ciues ornatissimi, ea mihi sese hodierno die obijciunt vniuersa. Siue enim loci amplitudo afferre perturbationis aliquid potest, Venetijs dicimus: siue audientium dignitas, magna lectissimorum hominum adstante frequentia dicimus: siue ipsa orationis materia, dicendique conditio, ita dicimus, vt sit nobis eodem tempore de ingenio, de doctrina, de gloria, ornamentisque omnibus in hoc literarum certamine periclitandum. Venetijs dicere si quisquam est, qui parum putet, eum necesse est in maximarum, earundemque toto orbe notissimarum rerũ ignoratione versari. Et quis enim est hodie tam inaccessus, tam ab omni hominum consortio remotus in terris locus, quo nõ huius præstantissima ciuitatis fama peruaserit? quis populus, quæ gens, quæ hominum natio, vel tam immanis atque barbara, vel tam exculta disciplinis atque artibus, quam nõ iampridem florentissima Venetorum Respublica non gloria modò & splendore nominis sui, verùm etiã admiratione cõpleuerit? Hæc verò firmamẽta Reipublicæ, hæc ornamẽta Italiæ, hæc virtutum omnium, laudãdarumque artium præclarissima lumina intuentẽ, non commoueri, tantum id quidem est, vt non dicam in meam hãc mediocri-

diocritatem ingenij, sed vix in quenquam hominem, qui cæterorum de se iudicia extimescat, cadere posse videatur. Et enim si eloquentissimos olim viros accepimus, cùm ad dicendum venissent, vnius principis adspectu ita conturbatos fuisse, vt obmutescerent: quid mihi tandem animi esse oportet, qui neq; comparandus cum illis omninò sum, & apud vos dico, Senatores amplissimi, ad quos cùm oculorum conuerto aciem, totidē mihi consessum principum videor intueri? Ac cæteri quidem sæpè ad eam excusationem confugiunt, vt se, cùm tenuitatis suæ conscij essent, tamen vel necessitate, vel officio impulsos, vel amicorum, siue precibus, siue tempore aliquo adductos, dicendi munus non tā appetiuisse, quàm detractare non potuisse dicāt: quā totam rationem nobis hodierno die ipsa rei natura, conditioq; præcludit. Non enim detrectantes, sed vltrò nobis deposcentes hanc dicendi prouinciam, ad eam nō alienis precibus impulsi, sed vestra incredibili benignitate admissi sumus: vt si minus ex aliqua parte nostra vobis approbata fuerit industria, causa nulla sit, quin omnes accusandā potiùs nostrā temeritatem, quàm imbecillitatem subleuandam putent. Equidem cùm & ab ineūte ætate, tùm domesticis excitatus exemplis, tum ipsa hortante natura, honestarum artium studia coluerim, & vbi primum per ætatē licuit, quæ mihi meo ipse labore pepereram, alijs tradere ingressus, nouem propè iam annos in hac dicendi, & docendi exercitatione cōsumpserim: tamen superiora illa considerans, ita commouebar animo, facilè vt hoc potuerim abstinere cōsilio, nisi me hūc summa de vestra singulari humanitate concepta spes, & magna quadam approbanda vobis, si

minus

mescendum est, ne aut labore frangantur, aut voluptatis irretiantur illecebris ij, qui ætatis suæ florem literarum studijs dedicandum esse statuerunt. Tāta siquidem est oblectatio paulatim acquirenda cognitione rerū sese pascentis animi, vt ea qua fruuntur, ab ijs neq; laboris tædium, neq; auocantiū voluptatum blanditiæ sentiantur. Itaq; sapienter poëtæ, cùm cæteros omnes deos Veneris imperio subdidissent, in Mineruam modò, & in studiorum præsides Musas nihil ei, nihil Cupidini iuris esse voluerunt. Quinetiam illud ab ijsdem in memoria proditum est, Iasonē olim, cæterosq; Argonautas, cùm eam insulam, quæ ab amœnitate, floruműq; copia nomen inuenerat, prænauigarent, periculumq; esset, ne molli ac delusio Sirenum cantu, quæ eam insulam incolebant, ad exitium perducerentur, vnū in Orpheo perfugium habuisse: qui cùm assedisset in puppi, simulq; fides blandis impellere digitis, simul vocem illā, qua rupes nemoraq; traxerat, explicare cœpisset, tanta simul aures animosq; audientium voluptate cōpleuit, vt iam Sirenum vocibus nemo nauigantium moueretur. Hoc figmento, quid tandē aliud doctissimi homines, nisi id quod nos volumus, indicârunt? Florida videlicet illa insula iuuentus est, eam qui quasi prætereuehuntur, magno in periculo sunt, ne Sirenum, id est, voluptatum blanditijs decepti & à recto itinere abducti, in vada & scopulos deferantur. Quodnam igitur huic tanto periculo comparatum remedium est? quod, nisi Orphei, optimi ac sapientissimi vatis, lyra? cuius suauitatem qui percipiūt, ij & Chelo idum cantus pro nihilo putant, & tandem institutum illud iter emensi, vellus aureum, id est, virtutem cum immortali coniunctam
gloria

gloria consequuntur. Nimirum vt maior lux minorē, i a minoris voluptatis sensum perceptio maioris extinguit. Quanto autē voluptas ea, quæ discendo sentitur, cæteris omnibus maior, sincerior'q; sit, vel illud indicio est, quod aliarū, etiam qui eis plurimum tribuunt, satietatem quandam esse, ac tædium confitentur? huius vt quisque percepit plurimum, ita eam acriùs, atque auidiùs concupiscit. Quòd si cui fortè dubium est, prodeat in mediū Chrysippus, qui sæpè studio intentus tāta voluptate perfruebatur, vt eum tanquàm extra se positū cibi & potionis caperet obliuio. Prodeat solertißimus ille cœlestiū orbium non perscutator tantùm, sed etiam imitator, Syracusanus Archimedes, qui nō modò earum rerum, quas natura fert, præ ea quā capiebat è studijs, oblectatione memor nō erat: sed in illa ipsa Syracusana vrbis direptione, ita defixus erat in studio, vt prius hostilis gladij cuspidem corpore exceperit, quàm vrbem in hostium potestatem venisse sentiret. O rem omnium sæculorum admiratione dignißimā. Diripiebatur vrbs ea tempestate omnium opulentißima: effusi per vias milites, vt in quemque inciderant, sine vllo sexus, ætatis, ordinis discrimine obuios cōtrucidabant: vndique gladiorum fulgor præstringebat oculos: vndique armorum sonitus, vndique cadentium tectorū fragor audiebantur: puerorū eiulationibus, mulierū lamentis, morientium gemitibus, militum clamoribus priuata publica'q; omnia circumsonabāt: ipsa vrbs penè dimota & conuulsa sedibus suis, suorum ciuiū in cæde ac sanguine natabat: vnius hominis mēs in media ciuitate, ciuitatis ipsius casum ac ruinā non sentiebat. Solonem verò accepimus, cùm in lectulo

mescendum est, ne aut labore frangantur, aut voluptatis irretiantur illecebris ij, qui ætatis suæ florem litterarum studijs dedicandum esse statuerunt. Tāta siquidem est oblectatio paulatim acquirenda cognitione rerū sese pascentis animi, vt ea qua fruuntur, ab ijs neq; laboris tædium, neq; auocantiū voluptatum blanditiæ sentiantur. Itaq; sapienter poëtæ, cùm cæteros omnes deos Veneris imperio subdidissent, in Mineruam modò, & in studiorum præsides Musas nihil ei, nihil Cupidini iuris esse voluerunt. Quinetiam illud ab ijsdem memoriæ proditum est, Iasonē olim, cæterosq; Argonautas, cùm eam insulam, quæ ab amœnitate, florumq; copia nomen inuenerat, præternauigarent, periculumq; esset, ne molli ac delitioso Sirenum cantu, quæ eam insulam incolebant, ad exitium perducerentur, vnū in Orpheo perfugium habuisse: qui cùm assedisset in puppi, simulq; fides blandis impellere digitis, simul vocem illā, qua rupes nemoraq; traxerat, explicare cœpisset, tanta simul aures animosq; audientium voluptate cōpleuit, vt iam Sirenum vocibus nemo nauigantium moueretur. Hoc figmento, quid tandē aliud doctissimi homines, nisi id quod nos volumus, indicârunt? Florida videlicet illa insula iuuentus est, eam qui quasi præteruehuntur, magno in periculo sunt, ne Sirenum, id est, voluptatum blanditijs decepti & à recto itinere abducti, in vada & scopulos deferantur. Quodnam igitur huic tanto periculo comparatum remedium est? quod, nisi Orphei, optimi ac sapientissimi vatis, lyrà? cuius suauitatem qui percipiūt, ij & Cheloidum cantus pro nihilo putant, & tandem institutum illud iter emensi, vellus aureum, id est, virtutem cum immortali coniunctam

gloria

gloria consequuntur. Nimirum vt maior lux minorē, à minoris voluptatis sensum perceptio maioris extinguit. Quanto autē voluptas ea, quæ discendo sentitur, cæteris omnibus maior, sincerior q; sit, vel illud indicio est, quod aliarū, etiam qui eis plurimum tribuunt, satietatem quandam esse, ac tædium confitentur? huius vt quisque percepit plurimum, ita eam acriùs, atque auidiùs concupiscit. Quòd si cui fortè dubium est, prodeat in mediū Chrysippus, qui sæpè studio intentus tāta voluptate perfruebatur, vt eum tanquàm extra se positū cibi & potionis caperet obliuio. Prodeat solertissimus ille cœlestiū orbium non perscutator tantùm, sed etiam imitator, Syracusanus Archimedes, qui nō modò earum rerum, quas natura fert, præ ea quā capiebat è studijs, oblectatione memor nō erat: sed in illa ipsa Syracusana vrbis direptione, ita defixus erat in studio, vt prius hostilis gladij cuspidem corpore exceperit, quàm vrbem in hostium potestatem venisse sentiret. O rem omnium sæculorum admiratione dignissimā. Diripiebatur vrbs ea tempestate omnium opulentissima: effusi per vias milites, vt in quemque inciderant, sine vllo sexus, ætatis, ordinis discrimine obuios cōtrucidabant: vndique gladiorum fulgor præstringebat oculos: vndique armorum sonitus, vndique cadentium tectorū fragor audiebantur: puerorū eiulationibus, mulierū lamentis, morientium gemitibus, militum clamoribus priuata publica q; omnia circumsonabāt: ipsa vrbs penè dimota & conuulsa sedibus suis, suorum ciuiū in cæde ac sanguine natabat: vnius hominis mēs in media ciuitate, ciuitatis ipsius casum ac ruinā non sentiebat. Solonem verò accepimus, cùm in lectulo

mescendum est, ne aut labore frangantur, aut voluptatis irretiantur illecebris ij, qui ætatis suæ florem litterarum studijs dedicandum esse statuerunt. Tãta siquidem est oblectatio paulatim acquirenda cognitione rerũ sese pascentis animi, vt ea qua fruuntur, ab ijs neq; laboris tædium, neq; auocantiũ voluptatum blanditiæ sentiantur. Itaq; sapienter poëtæ, cùm cæteros omnes deos Veneris imperio subdidissent, in Mineruam modò, & in studiorum præsides Musas nihil ei, nihil Cupidini iuris esse voluerunt. Quinetiam illud ab ijsdem memoriæ proditum est, Iasonẽ olim, cæterosq; Argonautas, cùm eam insulam, quæ ab amœnitate, florumq; copia nomen inuenerat, præternauigarent, periculumq; esset, ne molli ac delusio Sirenum cantu, quæ eam insulam incolebant, ad exitium perducerentur, vnũ in Orpheo perfugium habuisse: qui cùm assedisset in puppi, simulq; fides blandis impellere digitis, simul vocem illã, qua rupes nemoraq; traxerat, explicare cœpisset, tanta simul aures animosq; audientium voluptate cõpleuit, vt iam Sirenum vocibus nemo nauigantium moueretur. Hoc figmento, quid tandẽ aliud doctissimi homines, nisi id quod nos volumus, indicârunt? Florida videlicet illa insula iuuentus est, eam qui quasi præteruehuntur, magno in periculo sunt, ne Sirenum, id est, voluptatum blanditijs decepti & à recto itinere abducti, in vada & scopulos deferantur. Quodnam igitur huic tanto periculo comparatum remedium est? quod, nisi Orphei, optimi ac sapientissimi vatis, lyra? cuius suauitatem qui percipiũt, ij & Cheloidum cantus pro nihilo putant, & tandem institutum illud iter emensi, vellus aureum, id est, virtutem cum immortali coniunctam

gloria

gloria consequuntur. Nimirum vt maior lux minorē, ita minoris voluptatis sensum perceptio maioris extinguit. Quanto autē voluptas ea, quæ discendo sentitur, cæteris omnibus maior, sinceriorq́ sit, vel illud indicio est, quod aliarū, etiam qui eis plurimum tribuunt, satietatem quandam esse, ac tædium confitentur? huius vt quisque percepit plurimum, ita eam acriùs, atque auidiùs concupiscit. Quòd si cui fortè dubium est, prodeat in mediū Chrysippus, qui sæpè studio intentus tāta voluptate perfruebatur, vt eum tanquàm extra se positū cibi & potionis caperet obliuio. Prodeat solertissimus ille cœlestiū orbium non perscutator tantùm, sed etiam imitator, Syracusanus Archimedes, qui nō modò earum rerum, quas natura fert, præ ea quā capiebat è studijs, oblectatione memor nō erat: sed in illa ipsa Syracusanæ vrbis direptione, ita defixus erat in studio, vt prius hostilis gladij cuspidem corpore exceperit, quàm vrbem in hostium potestatem venisse sentiret. O rem omnium sæculorum admiratione dignissimā. Diripiebatur vrbs ea tempestate omnium opulentissima: effusi per vias milites, vt in quemque inciderant, sine vllo sexus, ætatis, ordinis discrimine obuios cōtrucidabant: vndique gladiorum fulgor præstringebat oculos: vndique armorum sonitus, vndique cadentium tectorū fragor audiebantur: puerorū eiulationibus, mulierū lamentis, morientium gemitibus, militum clamoribus priuata publicaq́ omnia circumsonabāt: ipsa vrbs penè dimota & conuulsa sedibus suis, suorum ciuiū in cæde ac sanguine natabat: vnius hominis mēs in media ciuitate, ciuitatis ipsius casum ac ruinā non sentiebat. Solonem verò accepimus, cùm in lectulo

mescendum est, ne aut labore frangantur, aut voluptatis irretiantur illecebris ij, qui ætatis suæ florem literarum studijs dedicandum esse statuerunt. Tãta siquidem est oblectatio paulatim acquirenda cognitione rerũ sese pascentis animi, vt ea qua fruuntur, ab ijs neq; laboris tædium, neq; auocantiũ voluptatum blanditiæ sentiantur. Itaq; sapienter poëtæ, cùm cæteros omnes deos Veneris imperio subdidissent, in Mineruam modò, & in studiorum præsides Musas nihil ei, nihil Cupidini iuris esse voluerunt. Quinetiam illud ab ijsdem memoriæ proditum est, Iasonẽ olim, cæterosq; Argonautas, cùm eam insulam, quæ ab amœnitate, florumq; copia nomen inuenerat, præternauigarent, periculumq; esset, ne molli ac delenito Sirenum cantu, quæ eam insulam incolebant, ad exitium perducerentur, vnũ in Orpheo perfugium habuisse: qui cùm assedisset in puppi, simulq; fides blandis impellere digitis, simul vocem illã, qua rupes nemoraq; traxerat, explicare cœpisset, tanta simul aures animosq; audientium voluptate cõpleuit, vt iam Sirenum vocibus nemo nauigantium moueretur. Hoc figmento, quid tandẽ aliud doctissimi homines, nisi id quod nos volumus, indicârunt? Florida videlicet illa insula iuuentus est, eam qui quasi prætereuehuntur, magno in periculo sunt, ne Sirenum, id est, voluptatum blanditijs decepti & à recto itinere abducti, in vada & scopulos deferantur. Quodnam igitur huic tanto periculo comparatum remedium est? quod, nisi Orphei, optimi ac sapientissimi vatis, lyra? cuius suauitatem qui percipiũt, ij & Cheloidum cantus pro nihilo putant, & tandem institutum illud iter emensi, vellus aureum, id est, virtutem cum immortali coniunctam

gloria

gloria consequuntur. Nimirum vt maior lux minorē, ita minoris voluptatis sensum perceptio maioris extinguit. Quanto autē voluptas ea, quæ discendo sentitur, cæteris omnibus maior, sincerior'q; sit, vel illud indicio est, quod aliarū, etiam qui eis plurimum tribuunt, satietatem quandam esse, ac tædium confitentur? huius vt quisque percepit plurimum, ita eam acriùs, atque auidiùs concupiscit. Quòd si cui fortè dubium est, prodeat in mediū Chrysippus, qui sæpè studio intentus tāta voluptate perfruebatur, vt eum tanquàm extra se positū cibi & potionis caperet obliuio. Prodeat solertissimus ille cœlestiū orbium non perscutator tantùm, sed etiam imitator, Syracusanus Archimedes, qui nō modò earum rerum, quas natura fert, præ ea quā capiebat è studijs, oblectatione memor nō erat: sed in illa ipsa Syracusana vrbis direptione, ita defixus erat in studio, vt prius hostilis gladij cuspidem corpore exceperit, quàm vrbem in hostium potestatem venisse sentiret. O rem omnium sæculorum admiratione dignissimā. Diripiebatur vrbs ea tempestate omnium opulentissima: effusi per vias milites, vt in quemque inciderant, sine vllo sexus, ætatis, ordinis discrimine obuios cōtrucidabant: vndique gladiorum fulgor præstringebat oculos: vndique armorum sonitus, vndique cadentium tectorū fragor audiebantur: puerorū eiulationibus, mulierū lamentis, morientium gemitibus, militum clamoribus priuata publicaq; omnia circumsonabāt: ipsa vrbs penè dimota & conuulsa sedibus suis, suorum ciuiū in cæde ac sanguine natabat: vnius hominis mēs in media ciuitate, ciuitatis ipsius casum ac ruinā non sentiebat. Solonem verò accepimus, cùm in lectulo

DE LAVDIBVS LITERARVM ORATIO II. HABITA Venetijs mense Octobri, Anno M.D.LIIII.

VAE singula hominibus ad dicendum accedentibus timorem facere consueuerunt, patres amplissimi, vosque cæteri ciues ornatissimi, ea mihi sese hodierno die obijciunt vniuersa. Siue enim loci amplitudo afferre perturbationis aliquid potest, Venetijs dicimus: siue audientium dignitas, magna lectissimorum hominum adstante frequentia dicimus: siue ipsa orationis materia, dicendiq; conditio, ita dicimus, vt sit nobis eodem tempore de ingenio, de doctrina, de gloria, ornamentisque omnibus in hoc literarum certamine periclitandum. Venetijs dicere si quisquam est, qui parum putet, eum necesse est in maximarum, earundemque toto orbe notissimarum rerũ ignoratione versari. Et quis enim est hodie tam inaccessus, tam ab omni hominum consortio remotus in terris locus, quo nõ huius præstantissimæ ciuitatis fama peruaserit? quis populus, quæ gens, quæ hominum natio vel tam immanis atque barbara, vel tam exculta disciplinis atque artibus, quam nõ iampridem florentissima Venetorum Respublica non gloria modò & splendore nominis sui, verùm etiã admiratione cõpleuerit? Hæc verò firmamẽta Reipublicæ, hæc ornamẽta Italiæ, hæc virtutum omnium, laudãdarumque artium præclarissima lumina intuentẽ, non commoueri, tantum id quidem est, vt non dicam in meam hãc mediocri-

diocritatem ingenij, sed vix in quenquam hominem, qui cæterorum de se iudicia extimescat, cadere posse videatur. Et enim si eloquentißimos olim viros accepimus, cùm ad dicendum venissent, vnius principis adspectu ita conturbatos fuisse, vt obmutescerent: quid mihi tandem animi esse oportet, qui neq; comparandus cum illis omninò sum, & apud vos dico, Senatores amplißimi, ad quos cùm oculorum conuerto aciem, totidē mihi consessum principum videor intueri? Ac cæteri quidem sæpè ad eam excusationem confugiunt, vt se, cùm tenuitatis suæ conscij essent, tamen vel necessitate, vel officio impulsos, vel amicorum, siue precibus, siue tempore aliquo adductos, dicendi munus non tā appetiuisse, quàm detractare non potuisse dicāt: quā totam rationem nobis hodierno die ipsa rei natura, conditioq; præcludit. Non enim detrectantes, sed vltrò nobis deposcentes hanc dicendi prouinciam, ad eam nō alienis precibus impulsi, sed vestra incredibili benignitate admißi sumus: vt si minus ex aliqua parte nostra vobis approbata fuerit industria, causa nulla sit, quin omnes accusandā potiùs nostrā temeritatem, quàm imbecillitatem subleuandam putent. Equidem cùm & ab ineūte ætate, tùm domesticis excitatus exemplis, tum ipsa hortante natura, honestarum artium studia coluerim, & vbi primum per ætatē licuit, quæ mihi meo ipse labore pepereram, alijs tradere ingressus, nouem propè iam annos in hac dicendi, & docendi exercitatione cōsumpserim: tamen superiora illa considerans, ita commouebar animo, facilè vt hoc potuerim abstinere cōsilio, nisi me hūc summa de vestra singulari humanitate concepta spes, & magna quadam approbanda vobis, si minus

min⁹ eruditionis, at certe volūtatis mea cupiditas impulisset. Ac mihi quidem, & , cuius rei causa in hunc lo cum ascenderim, & ad quos verba facturus sim, cogitanti, prorsus ita videtur: nullo in argumēto meam commodius orationem posse versari, quàm si literarū disciplina quantum non ornamenti solùm, verūetiam præsidij bene temperatis ciuitatibus afferat, tum adhi bitis rationibus, tum etiā exemplis, atq; ex veteribus sæculis repetita memoria exponam: minimè id quidē, quò vos, tales viros, commonefaciam, excellentibus à natura ingenijs præditos, eruditos à studijs liberalium doctrinarum, à diuturno assiduoq; magnarum rerum vsu peritos: sed quia libenter facio, vt quatum artium percepta scientia vnumquenq; vestrū vehementer affici constat, earū animos vestros iucunda commemoratione delectē. Quæ cùm ita se habeant, mihiq; ipsa per se dilectæ ad dicendum materiæ dignitas satis magnam audientiā factura videatur: tamen magis cōsuetudine, quàm quòd ita necessarium iudicem, petā à vobis, vt mihi res pulcherrimas breui oratione cōprehendere meditanti, exigui temporis attentionē ne denegetis. Magna omninò vis, magnumq; momentū positum est in literis, viri amplissimi, ad conseruandas, bonisq; cumulādas omnibus ciuitates. Nam cùm felicitas publica, ad quam humana omnia referēda sunt, è singulorum ciuium felicitate cōstet: singulorum autem felicitas in excolenda, exercendaq; virtute præcipuè sita sit: & ad perfectam virtutem consequendā, necessariam quandam præcursionē adhibeant literæ: sed illud profectò consequitur, vt, nisi in qua literarum cultura vigeat, floreri absolutè ciuitas nulla possit. Po-

nite vobis ante oculos omnes ætatis humanæ partes: omnem publicorum temporũ varietatem, omnes instituendæ vitæ rationes & vias animo & cogitatione percurrite. nullam omninò reperietis, quæ non ita literarũ auxilio indigeat: vt, eas si quis sustulerit, solem ipsum de mundo sustulisse videatur. Eæ nos, vbi primũ firmiùs incedere, atq; articulatiùs loqui cœpimus, de ipsa propè nutricum acceptos sinu, titillatione quadã honestissimæ voluptatis alliciũt, allectos præceptis saluberrimis complent: non tantùm benè dicẽdi, verùm etiam benè viuendi commonstrant vias: excitant in animis nostris igniculos gloriæ: quantus sit in virtute splendor, quanta in vitijs deformitas, edocent: quæ qui semel benè penitùs imbiberint, ij nunquàm non posteà & vitij turpitudinem omni studio refugient, & officij honestatisq; rationem rebus alijs omnibus anteponent. Vt autem in semente posita spes messis est, ita totius reliquæ vitæ expectatio ab educatione pueritiæ pendet. Vbi verò infirmam illam ineũtis ætatulæ temeritatem robur adolescentiæ excepit, quæ tandem alia res aut animum præclararum rerum studio accendere, aut efferentibus sese cupiditatibus, quibus ea pars insigniter agitari solet, frenos iniicere præter literarum tractationem potest? Themistoclem olim, cùm somnum capere adolescens non posset, dicere solitum tradunt, se Miltiadis trophæo, quiescere volentem, excitari: quantò eos acriùs incendi, atque inflammari necesse est, qui quotidiè non vnius, sed innumerabilium hominum virtute præstantiũ trophæa non è marmore constituta ad exigui prædicationem temporis, sed ad omnem æternitatem commendata literis intuentur? Neque verò pertimescen-

mescendum est, ne aut labore frangantur, aut voluptatis irretiantur illecebris ij, qui ætatis suæ florem literarum studijs dedicandum esse statuerunt. Tāta siquidem est oblectatio paulatim acquirenda cognitione rerū sese pascentis animi, vt ea qua fruuntur, ab ijs neq; laboris tædium, neq; auocantiū voluptatum blanditiæ sentiantur. Itaq; sapienter poëtæ, cùm cæteros omnes deos Veneris imperio subdidissent, in Mineruam modò, & in studiorum præsides Musas nihil ei, nihil Cupidini iuris esse voluerunt. Quinetiam illud ab ijsdem memoria proditum est, Iasonē olim, cæterosq; Argonautas, cùm eam insulam, quæ ab amœnitate, florumq; copia nomen inuenerat, præternauigarent, periculumq; esset, ne molli ac delicato Sirenum cantu, quæ eam insulam incolebant, ad exitium perducerentur, vnū in Orpheo perfugium habuisse: qui cùm assedisset in puppi, simulq; fides blandis impellere digitis, simul vocem illā, qua rupes nemoraq; traxerat, explicare cœpisset, tanta simul aures animosq; audientium voluptate cōpleuit, vt iam Sirenum vocibus nemo nauigantium moueretur. Hoc figmento, quid tandē aliud doctissimi homines, nisi id quod nos volumus, indicârunt? Florida videlicet illa insula iuuentus est, eam qui quasi prætereuhuntur, magno in periculo sunt, ne Sirenum, id est, voluptatum blanditijs decepti & à recto itinere abducti, in vada & scopulos deferantur. Quodnam igitur huic tanto periculo comparatum remedium est? quod, nisi Orphei, optimi ac sapientissimi vatis, lyra? cuius suauitatem qui percipiūt, ij & Chelidonum cantus pro nihilo putant, & tandem institutum illud iter emensi, vellus aureum, id est, virtutem cum immortali coniunctam
gloria

gloria consequuntur. Nimirum vt maior lux minorē, i a minoris voluptatis sensum perceptio maioris extinguit. Quanto autē voluptas ea, quæ discendo sentitur, cæteris omnibus maior, sincerior q; sit, vel illud indicio est, quod aliarū, etiam qui eis plurimum tribuunt, satietatem quandam esse, ac tædium confitentur? huius vt quisque percepit plurimum, ita eam acriùs, atque auidiùs concupiscit. Quòd si cui forte dubium est, prodeat in mediū Chrysippus, qui sæpe studio intentus tāta voluptate perfruebatur, vt eum tanquàm extra se positū cibi & potionis caperet obliuio. Prodeat solertissimus ille cœlestiū orbium non perscutator tantùm, sed etiam imitator, Syracusanus Archimedes, qui nō modò earum rerum, quas natura fert, præ ea quā capiebat è studijs, oblectatione memor nō erat: sed in illa ipsa Syracusana vrbis direptione, ita defixus erat in studio, vt prius hostilis gladij cuspidem corpore exceperit, quàm vrbem in hostium potestatem venisse sentiret. O rem omnium sæculorum admiratione dignissimā. Diripiebatur vrbs ea tempestate omnium opulentissima: effusi per vias milites, vt in quemque inciderant, sine vllo sexus, ætatis, ordinis discrimine obuios cōtrucidabant: vndique gladiorum fulgor præstringebat oculos: vndique armorum sonitus, vndique cadentium tectorū fragor audiebantur: puerorū eiulationibus, mulierū lamentis, morientium gemitibus, militum clamoribus priuata publicaq; omnia circumsonabāt: ipsa vrbs penè dimota & conuulsa sedibus suis, suorum ciuiū in cæde ac sanguine natabat: vnius hominis mēs in media ciuitate, ciuitatis ipsius casum ac ruinā non sentiebat. Solonem verò accepimus, cùm in lectulo

 morti

morti proximus decumberet, inaudiſſetq́; aſſidentes amicos, de re quapiam, ſummiſſè, ne ipſi moleſtiam parerent, diſputantes, erecto, vt potuit, iam ſemimortuo capite, rogaſſe eos, vt aliquantò loquerentur elatiùs: ſibi, ſi etiã moriens aliquid diſcere potuiſſet, diſceſſum è vita iucundiorem fore. O diſcendi cupiditas! quid non efficis, vbi ſemel generoſa ingenia occupâſti. Tenebatur homo ſapientiſſimus grauiſſima vi morbi defixus in lecto: vicinitate iam mortis ab omnibus penè corporis partibus ſenſus abſceſſerat: egregius ille animus, mox liber ac ſolutus futurus, è corporeis vinculis exſilire cupiebat: cùm, quidquid ſupererat virium, eò contulit, vt deficiente lingua, vocibusque interruptis, ac morientibus, ſuum doctrinæ, cognitionisq́; deſideriũ indicaret. Quid hunc veriſimile eſt firmum ac valentem feciſſe, qui ne mori quidem, niſi diſcendo, voluerit? Meritò igitur tam diu floruit Athenienſiũ Reſpub. quàm diu tam præclari viri tenuit diſciplinã. Sed, vt eò redeamus, vnde nos facta præclariſſimorum hominum mẽtio pauliſper abduxit: dici profectò non poteſt, adoleſcentes nobiliſſimi: vos enim, vos mea iam cõpellabit oratio: dici, inquam, non poteſt, ea ſtudia, in qua nunc toto pectore incũbitis, quanto olim vobis & ornamento, & auxilio futura ſint, cùm vos & generis veſtri nobilitas, & veſtra virtus ad Reipub. gubernacula admouerit. Etenim quibus artibus ciuitates præcipuè cõſeruantur, pietate, iuſtitia, fortitudine, inprimisq́; prudẽtia, earum ſunt omnium artium quaſi ſemina literarum prodita monumentis. Neque verò hæc à me ita diſputantur, vt contendã, niſi literis eruditum, ciuem patriæ vtilem eſſe neminem poſſe: ſed hoc dico, niſi li-

teris

teris exculti sint ij, qui velut in Reipub. puppi sedentes, clauum tenent, multis eos muneris sui, ijsq; præcipuis partibus necessariò defuturos. Nam, cùm duo publicorum temporum genera sint, vnum pacis, alterū belli, quorum alterum semper optabile est, alterum nunquā optabile, nonnunquàm necessarium: quomodo, vt hūc partē priore loco attingamus, in pace, ciuibus iura describere, quantum cuique tribuendum sit, intelligere, ciuium inter se dissidia cōponere, verba publicè facere, legationes cum laude gerere, præterita tenere, futura prospicere, quid in omnibus rebus factu optimum sit videre, & ex alijs alia colligere poterit, nisi qui hæc sibi de literarum fontibus haurienda omnia existimauerit? Nisi verò eorum recipienda sententia est, qui fieri putant posse, vt qui Reipub. præest, quamuis literarū sit expers, tamē ad eas res, quas modò enumerauimus, aliena opera non incommodè vtatur. An verò T. Mālium Torquatum, memoria proditum est, cùm consul declaratus fuisset, excusasse valetudinem oculorū, & summum Imperium detrectasse: quod indignū duceret, ei capita ac fortunas cæterorū committi, qui alienis oculis omnia gerere cogeretur. qui alieno ingenio, alienaq; lingua ad omnia vti necesse habebunt, ij satis ad gubernandos cæteros idonei videbuntur? At oculorum quidem lumine carētes, nihil prohibet acie ingenij etiā futura cernere, optimeq; consulere: quales in fabulis Tiresiam, in historijs Appiū legimus: cuius verò doctrinarum luce careat animus, quid is tandē gerere, quid suscipere, quid cogitare præclarum potest? Sed sunt quidā homines, qui cum literarū tractationē tranquillis pacatisq; temporibus & honestā in pri-

mis & vilem esse fateantur, ijdē tamen, cùm occupata bello aliquo ciuitas est, latere eas, quasi perterritas metu, & inter turbarū lituorumq́ clangorem, nullum sui ampliùs præbere vsum arbitrantur. Quorum nobis hac in parte coarguendus error est, &, quantū vel in medio bellorum tumultu literæ valeant, aperiendum. Etenim si corporis tantùm, non etiā animi virib⁹ bella gererentur, tum ipsi fortasse aliquid dicerent: nunc quis est, qui cùm mihi & maximū esse in bellis consiliō ac prudentiæ locū, & eas virtutes bona ex parte literarum studio comparari, certè quidē insigniter augeri, confirmariq; conceſſerit, idem tamen earū scientiam in bello inutilē esse contendat? An ignoramus celebre illud regū regis Agamemnonis votū, qui vt Troia faciliùs potiretur, non Achillis, aut Aiacis, sed Nestoris decem similes optabat sibi? Neq; temporis nobis ad viuendum à natura præscripti ea longitudo est, neq; ita fert humanarum rerum ratio, vt multis admodū bellis interfuisse vnus, idemq; poſsit: itaq; qui vnum alterumue spectarunt, multū sibi militaris prudentiæ collegisse existimantur, quid eos iudicabimus, qui hoc sibi diuturna librorū euolutione pepererunt, vt omnibus, quotquot post hominum memoriā gesta sunt, bellis interfuisse videantur? Quòd si quis ita bella aliquot spectare poſſet, vt vtriusq; partis cōsilia teneret, rerū administrandarū viam, rationemq; cognosceret, euentus animo cerneret, quid non ei posteà in rebus bellicis omniū consensu tribueretur? at hæc omnia, qui versantur in literis, aliaq́; plurima ac pulcherrima otiosi ac sedētes consequūtur. Taceo, quàm multa expreſſa sint eruditiſsimorū hominū scriptis de virtute, de gloria, de

cari-

caritate patriæ, de animorum æternitate, de præmijs, quæ post mortē manent eos, qui se pro patria animosè ac fortiter gesserint, quæ tantam vim habent, vt neq; qui ea ignorent, veræ laudis habere gustum, neque qui tractant, veræ ac solidæ gloriæ vllā omninò rem anteferre possint. Quid illud, an non quantiuis est, quod sæpè labantes iam ac deficientes exercitus eloquentium hominum voce legimus fuisse reuocatos? Citetur testis Lacedæmoniorum ciuitas, cuius exercitus Tyrtæi poëtæ versibus inflammatus, pulcherrimam illam de Messenijs victoriam reportauit. Dies me deficiet, si aut eruditos homines, qui bellicis laudibus præstiterunt, aut fortissimos Imperatores, qui eruditionis & doctrinæ gloria excelluerunt, enumerare instituam. Nam & Architam Tarentinum sexies exercitum duxisse comperimus, & Melissum naualibus aliquot victorijs insignem fuisse, & ter stipendia fecisse Socratem, & Platonem, & Xenophontem egregiam in bello ciuibus suis operam præstitisse. Quid illa propugnacula Græciæ, Periclem, Themistoclem, Epaminondā loquar? Quid illa Romani Imperij columnia, Scipiones, Lucullos, Fabios, Marcellos, aliosq; innumerabiles proferam? quos omnes cùm bellicis laudibus claros, tum præstantes doctrinæ studijs fuisse, historia loquuntur. Nam Iulium Cæsarem, quis nescit, vtra laude præstaret, ambiguum posteris reliquisse? Brutus autem, quāto literarum ardore flagrauerit, vel ex eo colligi potest, quòd ea ipsa nocte, qua mortem ipsius antecessit, Platonis dialogum de animorū immortalitate legisse aliquoties dicitur. Atq; hoc præclarè olim intellexisse videntur Mitylenæi, præcipuā esse in Rep. vim literarum, qui quos po-

pulos bello deuicerant, nullā eis aliam pœnam irrogabant, nisi vt ne libros suos literas edocerent: sciebant videlicet eas tantū ciuitates florere posse, in quibus literarum studia colerentur. Cuius rei cur tandē aliunde exempla repetamus? An verò ciues, quòd viget hodiè vestra Respub. quòd floret, quòd beata est, quòd cū cæteræ orbis vniuersi partes grauissimis bellorum tēpestatibus agitentur, vna hæc (quod ei Deus opt. Max. proprium ac perpetuum faxit) in pace atque in otio conquiescit, aliunde id fieri creditis, quàm quòd ei & præsunt homines cùm cæteris omnib⁹, tum hac eruditionis & sapientiæ laude clarissimi, & semper eorum simillimi præfuerunt? O diuine Plato, tua sunt omnia & dicta & cogitata præclarè. Tu dicere solebas, tunc demū Respub. beatas fore, cùm eas aut philosophi cœpissent regere, aut qui regerent, philosopharī. Tuum hoc sapientissimum oraculū perpetua iam mille amplius annorum fecilitate Venetorum Respub. cōprobauit. Equidē quò longiùs in altum inuehor, patres amplissimi, eò mihi amplior & patētior orationis quasi cursus ostenditur: sed & tēporis meratio, & vestra singularis sapientia, vt vela contrahā, portumq; tandem aliquando respiciam, monet. Neq; enim credibile est, posse aut me, aut quenquam de literarum præstantia, fructibusq;, qui ex earum tractatione capiuntur, vobiscum meliùs, aut copiosiùs, quàm vnūquenq; vestrûm secū loqui: & mihi non tam orationis cōquirenda copia est, quàm vestra satietas refugienda. Itaque finem dicendi faciam, si vos priùs etiam atque etiā rogauero, vt si fortè minùs à me ornatè ac copiosè

dictum

dictum est, quàm & huius loci amplitudo, & summa audientium dignitas postulabat, meum tamen idcircò placendi vobis studium ne improbetis. Ego quidem si non indignus à vobis, qui sapiùs audiar, iudicer, erit, quod mihi magnoperè gratuler: sin fortè: sed reprimã me, neque committam, vt meis ipse votis videar malè ominari: qui tamẽ à tot, tam præclaris viris, tanta benignitate auditus fuerim, magnũ mihi non huius modò laboris, sed totius anteactæ vitæ fructum hodierno die vestro singulari beneficio videor consecutus.

DIXI.

De vtilitate ac præstantia literarum humanarum aduersus quosdam earum vituperatores,

ORATIO TERTIA,

Habita Venetijs postridie Non. Octob. Anno M.D.LV.

Ermultos esse intelligo, qui de his literis, quæ humaniores vocantur, eam animo imbibêre sententiam, vt earum tractationem leue quiddam esse, ac nugatorium existiment: neq; aut magnos admodum labores ab ijs suscipi, qui eas iuuentuti tradunt: aut eorum magnoperè fructuosam esse Reipub. industriam: in eis deniq; non exquisitam vllam, ac recõditam, sed circumforaneam quandã, haustamq; de triuijs ac circulis requiri

doctrinam putent, à quibus ego quoniam ita dissentio, vt ex omnibus, qui se aliquid docere profitentur, horum vel grauissimum munus esse contendam: neque vllos esse, qui aut laborum plus perferant, aut maiores in Repub. pariant fructus: doctrinæ deniq; à nullo hominũ genere maiorem aut copiam requiri, aut varietatem arbitrer: constitui hodierno die, patres amplissimi, vosque cæteri viri ornatissimi, eam mihi ad dicendum materiam sumere, & nobilissimam studiorum partẽ, quãtum id quidem in me positum erit, à contemptu, atq; ab intolerabili ineruditorum hominum insolentia vindicare: & verò quid aut huic tempori, aut omninò meo muneri facere conuenientiùs possum: quàm vt quæ mihi studia celebritatis aliquid cùm alijs in locis, tum hac ipsa in ciuitate pepererunt: à quorum ego veluti fontibus ad hanc quantulamcunq; profluxi hominum famam: ijs quoque vicissim oratione mea splendoris ac claritatis afferre aliquid coner? præsertim cùm, qui hoc literarum genus aspernantur, facere nullo modo possint, quin de vestra, patres amplissimi, singulari, spectataq; in omnibus rebus, ac penè diuina sapientia, nonnihil eadem superbia detrahant. Etenim si hac tota res tam leuis est, quàm isti eam videri volunt: quæ vos tandem causa commouit, vt proximo superiore anno, propositis publicè libellis, studiosorum hominũ animos ad nobilem illã ingenij, doctrinæq; contentionem excitaretis: vtq; ijs, qui vobis in eo certamine probati essent, honestissimum posteà præmiũ ex ærario decerneretis? quæ certè vna res ad coërcendam istorum temeritatem satis ponderis habere debebat: vt si hebetiores eos natura, stolidioresq; finxisset, quàm vt peruidere

uidere harum rerum præstãtiam possent: quod tamen vestro talium virorum iudicio probatum foret, magnum esse aliquid, ac præclarum, suspicarentur. Sed quoniam cum ijs, qui auctoritate non mouentur, rationibus agendũ est: adeste animis, mihiq́; breuiter ostendẽti, quàm varia, quamq́; multiplex eruditio requiratur in ijs, qui literas humaniores docent: eademq́; opera, quantos ex eorum natiuitate atq; industria Resp. percipiat fructus: non aures modò, sed mẽtes quoq; attentas, quæso, paulisper adhibete. Atq; adeò, vt hæc tota controuersia meliùs dijudicetur, operæpretium est, initiò, quænam sit istorum cõtemptorum humanitatis oratio, cognoscere: qui quoniam eos, qui hasce literas tractãt, ad nullum ferè maioris momẽti negotium adhiberi vident, non ad iudicandas lites, non ad agendas causas, non ad dicendã de rebus grauioribus sententiã: facilè in eã opinionem prolabũtur, vt ab eis, præter poëticas quasdã fabulas ad puériles animos hilarãdos cõpositas, & aliquot leuia comendæ ac poliendæ orationis præcepta, nihil omninò teneri putent: quid autem magni negotij est, inquiũt, in puerorũ consessu de eiusmodi figmentis cõmemorare, ac modò de Thebano, modò de Troiano bello, modò de Vlyxis, aut Aeneæ erroribus, molli, & ad inanem oblectationem composito sermonis genere disserere: identidemq́; velut è quibusdam arculis accommodata coloranda orationi pigmenta depromere? Ecqua autem magna eruditio est, scire, quot nauibus Græci ad oppugnãdum Ilium accesserint: quot filios habuerit Priamus: Helenam rapuerit Alexander, vt Homerus, an Helenæ simulacrum, vt Euripides prodidit? quod emolumẽtum ex istorum omnium scientia:

quisque se in re familiari gubernanda gerere debeat: postremò, quo nihil pulchrius, nihil præclarius, nihil deniq; diuinius, ne votis quidē conceptis optari potest, quibus moribus, institutis, legibus temperandæ sint ciuitates: quibus illa modis fundari atque institui: quibus augeri, atque amplificari, quibus deniq; copiosissima, locupletissima, vno verbo, beatissima effici possint. ô res præclaras, & ardentissimo studio, summaq; corporis atque animi contentione dignissimas, ô vitæ philosophia gubernatrix, ô virtutum omniū parēs, vitiorum omnium expultrix! tuum est falsarum opinionū temeritatem diripere: tuum est omnium inanitatem & errorem amputare, ac circumcidere: tuum est vitiorum fibras euellere, stirpes elidere, semina extinguere. meritò diuinus Plato nihil te præstātius hominum generi à dijs immortalibus dari potuisse dicebat. eant nunc isti verborū magistri, fabularum interpretes, nugarum architecti: perfricent frontem, si quam habent, & se vlla ex parte cum philosophiæ doctoribus conferendos esse prædicent. qui si aliquod fortè paulò abstrusius loquēdi genus, aut aliquam voculam non ita peruulgatam, aut quampiam paulò reconditiorem fabulam reperire potuerunt, dignos se inaurata statua putant: nonnunquam etiam de eiusmodi tricis ita inter se digladiantur, vt pro aris & focis certamen suscepisse videantur. hæc ferè est, patres amplissimi, eorum, qui studia laboresq; nostros deprimere conantur, oratio: qui quòd philosophiam laudant, libentibus id nobis, atque approbantibus faciunt: nunquam enim cuiquam concedimus, vt eam plus amet, plurisve faciat: quòd autem, nullum censent

studijs

studijs atq; artibus nostris cum ea esse commercium: in eo quantoperè fallatur, facilè ex ijs, quæ dicturus sum, intelligetur. Nam primùm omnium, si hoc ipsis concederemus, nihil aliud à nobis, quàm poeticas fabulas, & exornandæ orationis præcepta tradi: non ex eo tamen efficeretur, quod isti volunt, inanem quandam, & ludicrã nostram omnem esse doctrinam, neq; aliò, quàm ad puerorum animos vana quadã oblectatione demulcendos referri. Etenim poetarum fabulæ, quas isti tantoperè exagitant, & insectantur, non leuia quædã, & frugis expertia otiosorum hominum cõmenta sunt: immò verò sub eis, velut inuolucris, atq; integumentis, omnis doctrina elegãs, omnis ingenuo homine digna cognitio, omnis denìq; sapientia continetur. Eratosthenem quendam fuisse aiunt, qui poeticen ita contemneret, vt Homerum ineptæ loquacitatis magistrũ nominaret: at certè Plato, ac Aristoteles, quorum non paulò maior est, quã nescio cuius Eratosthenis auctoritas, ita sæpè repetitis ex eo testimonijs vtuntur ad confirmanda ea, quæ tradunt, vt eum nõ tantùm studiosissimè legisse, sed vix vnquã de manibus deposuisse videantur. Itaq; mirari soleo, cùm quidam, qui se philosophos videri cupiunt, & quidem eiusmodi philosophos, vt tanquàm Atlante cœlum, ita philosophiã supercilio suo niti putẽt, ita despicatui ducunt poetas, vt eorum scripta adspicere se dignari negent: qui quidem cuiusmodi philosophi sint, ipsi viderint: cùm eos cõtemnant, quos philosophorum coryphæus Plato, modò sapientiæ patres ac duces, modò deorum interpretes, modò deorum filios vocat. Aristoteles autem cuius isti se germanos esse interpretes gloriantur, non tantùm, vt antè dixi, in omnibus

mnibus scriptis suis identidē poëtarum testimonijs vtitur, verùm etiā libro primo de sapientia, philosophum omnem fabularum amatorem esse confirmat. Quòd igitur Aristeleos esse se aiunt, fortasse veriùs, sine dubio quidē verisimiliùs dicerent, si se ab Epicuro esse affirmarent: hunc enim ex omni memoria vnum fuisse philosophum accepimus, qui cùm omnē elegantiā doctrinæ, tum poëtarum præcipuè scripta cōtemneret, quòd quidem se, negligendis poëtis, ex Aristotelis disciplina ac familia censeri voluit: in eo, meo quidem iudicio, faciunt & impudenter, & imperitè. At enim id mihi hoc tempore propositum non est, vt de poëtarum laude dicam: quod si esset facilè ostenderē, omnia præcepta vitæ, omnia virtutum officia nihilo ab eis deterius, quàm à philosophis ipsis doceri. non igitur, cùm poëtarum libros interpretamur, inanibus fabellis, nutricum more animos ducimus: sed sementem quandam virtutis atque doctrinæ facimus: nō in leuibus, minimeq́ frugiferis rebus operam sumimus: sed præcepta sapientiæ, quo faciliùs in animos influant, insatiabili quadā admirabilium rerum varietate cōdimus. quid? cùm ornatè, ac copiosè loquendi præcepta tradimus, lùdere videmur, an ea docere, quæ semper principē locum in omni benè instituta ciuitate tenuerunt? an nescimus eloqnentiā à grauissimis auctoribus rerum omnium reginā vocari? hæc enim est illa virtus, quæ quālibet in partem arbitratu suo flectit audientium animos, eosq́ pulchritudinis suæ splendore obstupefactos, quibusdam velut habenis numerosæ orationis regit. hæc illa est, quæ cōsolatur mœrentes, afflictos excitat, iacentes erigit, quæ sceleratis exitio est, innocentibus præsidio: improbis terrori:

pro-

probis ornamento. hac Cicero fretus Catilinæ furores, & nefariè in patriam inita consilia dißipauit: hac togatus superauit armatos: vt vel inimicorum confeßione omnibus triumphis maiorem adeptus laureã diceretur: hac instructi qui sunt, maius omnibus tyrannis imperiũ in homines obtinent. siquidem Tyranni possunt illi quidẽ corpora constringere: animis nullã adhibere vim possunt: hi vero dominantur in animis, quæq; ipsis honesta atque vtilia videntur, ea non facere modò alios, sed etiã velle cogunt: illi inuitis imperãt, hi volentibus: illi & oderunt omnes, & odiosi sunt omnibus, hos in omne hominũ genus beneficos, perpetua omnium beneuolentia comitatur. neque verò non qui eloquentiam contemnere se simulant, illius præstantiã intelligunt: sed quod assequi non queunt, inuidiosè vituperare malunt, quàm ingenuè de imbecillitate suarum viriũ confiteri. Orationis igitur meæ summa eò redit deniq;: etiam si nihil aliud à nobis requireretur: quàm vt explicaremus poetarũ fabulas: & iuuentuti quasi vias, quibus ad dicendi facultatẽ peruenire posset, indicaremus: tamẽ neque mediocriter Reipublicæ prodesse nos, neq; paruis in rebus contemnendisq; versari. Nunc tantùm abest, vt ea solùm requirãtur à nobis: vt nulla sit ars digna hominis liberaliter educati studio, cuius nõ aliqua cognitione oporteat tinctũ esse eum, qui munus hoc cũ laude sustinere meditetur. itaque hoc inter nos & alios interest, quòd alij eos tractant scriptores, quorũ vno aliquo de genere tota disputatio est. Non enim ferè, in libris Dialecticorum, Physicorùm ve, aut ijs quibus Medicinæ iurisve Ciuilis scientia continetur, quidquam reperias, cuius intelligen-

telligentiam non ex illis ipsis, de quibus inscripti sunt, artibus repetere possis: at nobis ij quotidiè sunt explicandi libri, qui cùm scripti sint à viris omni scientia excultis: ipsi quoq; innumerabiles locos ex omni disciplinarum genere depromptos habent. itaq; cæteri etiam si eam vnam artem teneant, quam docent, aliarũ omnium sint omninò rudes: tamen sufficere posse suo muneri existimantur. neque vnquàm aut medico turpe habitum est, nescire leges: aut Iurisperito vel medicinam, vel astrorum scientiam non tenere: nos vni sumus, quibus omnis illa liberalium artium varietas non pertractanda quidem, ac pernoscenda penitùs, sed degustãda tamen & delibanda necessariò est. non longè abierimus. superiore anno Ciceronis Orationes in Verrem interpretati sumus: quàm multa ibi nos explicare meminerũt, qui tum aderãt, in quibus alios propemodùm omnes Iuris Ciuilis ignoratio fefellerat? libros eiusdem de Finibus nunc ipsos interpretandos suscipimus, quàm multa nobis ex omnibus philosophiæ partibus depromenda erunt, quibus ignoratis, hos quoq; libros ignorari necesse est? quid astrorũ ratio? quid terrarum situs? nisi qui hæc vtraque vtcunque teneat, satis ne se quisquã idoneum poetarum interpretem profiteri potest? & tamen vsque eò alienis laboribus iniqui homines reperientur, qui ludere nos, ac iocari, & nihil in dicendo aliud, quàm puerilem voluptatem aucupari putent? nam illud quoque minimè prætermittendum est, quòd à grauiorum artium doctoribus, neque ornata, neque elegans, neque multis quidem in locis, latina oratio postulatur. Itaque ruãt licèt dicendo, & impurè, impropriè, barbarè loquantur: suo
id

id eis quodã iure lucere creditur. At nobis dicentibus, sunt qui quosdam quasi laqueos tendant: vt si quid exciderit parum expolitum, diem nobis continuò dicant violatæ latinitatis, quódque postremæ iniquitatis est, peccare nos putant, nisi in ijs etiam, quæ subitò fundimus, plurimi illigati sint & verborum & sententiarũ lepores: quæ cùm ita sint, quis est, qui non intelligat, si hominum expectatiioni huius professionis satisfacere cupiamus, infinitos esse nobis labores exhauriẽdos? desinant igitur, desinant isti alienæ industriæ contẽptores, gloriæ obtrectatores: comprimant vocem stultitiæ atque inuidentiæ iudicẽ: Vos verò, patres amplissimi, pergite, vt facitis, benignitate vestra labores nostros fouere: vt hæc florentissima, & bonarũ artium studijs deditissima iuuentus, exercitationibus hisce nostris ad virtutem præparata atq; præculta, vestrã olim in hac felicissima Rep. gubernanda sapientiã faciliùs imitari queat.

DIXI.

De Philosophiæ & Eloquentiæ coniunctione,

ORATIO QVARTA,

Habita Venetijs mense octobri, Anno M.D.LVII.

SI quis fortè vestrûm est, auditores, cui admirabile videatur, quòd cùm cæteri ordinis mei homines in orationis ferè alicuius, aut poematis explicatione versari soleant, eos sibi libros, quibus abditarum retrusarumq; rerũ ex vberrimis

rimis illis hausta philosophiæ fontib⁹ tractatio cõtinetur, interpretandi quidem causa, vix esse attingendos putent: ego contrà & altero ab hinc anno quinque Ciceronis libros, quibus de summo bono in cõtrarias partes copiosissimè disputatur, explicauerim, & hoc tempore Tusculanas mihi potissimũ disputationes, in quibus huius anni curriculum conficerem, elegerim: is si mei consilij atque instituti causam rationemq; cognouerit, simul & id quod facio, probabit, & me, si aliter fecissem, iustã doctorum & intelligentium reprehensionem nullo pacto effugere potuisse existimabit. Ego enim, auditores, semper in ea fui sentẽtia, præclaram illam minimè communium contritarumq; rerũ scientiam, quam philosophi & tenere se, & alijs tradere profiterentur, ita esse cum facultate ornatè, copioséq; dicendi coniunctam atq; copulatam, vt eas qui distrahere ac diuellere conarentur, & vel rerum cognitionẽ sine vllo factæ ac politæ orationis instrumento consectari se dicerent, vel verborum flosculis contẽti, ne adspirarent quidem ad reconditos sapientiæ fructus, pessimè vtrosq; tum suis, tum alienis studijs consulere & exitiale quasi corporis & animi dissidiũ inducere arbitrarer. Igitur & ab ipso ætatis meæ principio ita studiorum meorũ rationẽ comparaui, vt exornandæ orationis curam cum rerum inuestigatione coniungerem: & posteà omnibus qui se in disciplinam mihi dederunt, auctor fui, vt eandem illam viã, quam præsertim præstantissimorũ omnis memoriæ hominũ signatam atq; impressam vestigijs viderent, ipsi quoque toto pectore, omnique animi contentione sequerentur. Animaduerterã enim, & eos quorum omnis

in concinnitate vocum, & in verbis tanquàm ad normam dirigendis, quadrandis, componēdis, consumeretur industria, ab ijs, quibus cor, vt aiunt, saperet, vt leues futilesque contemni: & eos qui se ita penitus rerum indagationi tradidisset, vt de comparanda lauta orationis supellectile nō laborassent, quasi agrestes ac barbaros quosdam ab omnibus elegantiorum hominum cœtibus repudiari. Ergo simul atq; mihi publicè munus illud adsignatum est, vti ter vobis ad ea studia praeirem, quibus exculti, Reipublicæ aliquādo vsum aliquem afferre possetis: statim id cōsiliū cœpi, vt alternis annis modò Ciceronis Orationes, modò eiusdem ad Philosophiā pertinentes libros interpretarer. Itaq; primus, vt meministis, annus in aliquot Verrinæ accusationis librorum explicatione consumptus est. secundo dissidentes veterum de summo bono sententias quinq; libris expositas accuratè persecuti sumus. tertium Catilinariæ sibi Orationes vindicârunt. hoc autem quarto, quē nunc felicibus ingredimur auspicijs, quas vobis, auditores, quàm exquisitas, quamque præclaras auidarum doctrinæ mentium epulas apparaui: decreui animos vestros ipsa sui cognitione pascere, eorumque vim ab omnibus rebus externis auocatam, totam in seipsam colligere, & ad naturæ suæ contēplationem traducere, vos deniq; ipsos vobis ostendere, & illam diuinæ auræ particulam, quæ in nobis omnibus latet, considerandā, cognoscēdamq; proponere. Excutiendæ nobis erunt omnes veterum philosophorum bibliothecæ: perlustranda omnis antiquitas: replicanda omnium veterum historiarū, monumentorumq; memoria: vt sciamus, quid homines sapientissimi de humanis

manis animis senserint, quibus rationibus & argumẽtis adducti diuinos esse eos, & interitus expertes cùm sibi, tum alijs persuaserint: exagitanda & coarguenda eorum cæcitas, amẽtia, immanitas, qui alia in opinione fuerint: cõfirmandus ac muniendus animus aduersus mortis metũ: proferenda exempla eorum, qui mortem partim aduentantẽ despicatui habuerint, ac pro nihilo putauerint, partim etiã cunctantem cupidè accersierint. Stultè illi quidem: sed tamen vt apertè ostẽderent, se nullo modo de animorũ immortalitate dubitare: vt corporeis vinculis exuti ac liberi in illas sedes, in quibus puros à scelerum cõtagione animos post obitum versari acceperant, euolarent. O præclarã disputationem, & vestro omnium concursu, studio, attentione dignissimam. Etenim si verè scripsit Aristoteles, magis expetendam esse quantulamcumque præstantium rerum, & remotarum à captu vulgi cognitionem & intelligentiam, quàm communium, & peruagatarum quamlibet exquisitam tractationem: quis est qui non videat, quantulamcunque cognitionem animi, quo nihil est diuinæ naturæ propius aut similius, quamlibet accuratæ aliarum rerũ cognitioni multis esse partibus anteponendam? Et si nemo est, quem non vel nitido cõcepta speculo, vel periti artificis expressa manu corporis sui figura delectet: quantò iucundius, quantoq; suauius esse debet, expressam doctissimorum hominum ingenijs animi sui quasi quandam imaginẽ contueri? Quid illud? quanti tandem faciendum putatis, quòd vitã nihil magis cõturbet, quàm mortis metus, eas nos rationes, quibus ille pellatur, allaturos esse profitemur? Non sine magnis hæc meis laboribus, sudo-

ribus, vigiliis fient; sed mihi cùm rerum ipsarum pulchritudo, tũ flagrantissima cupiditas studia vestra modis omnibus adiuuandi, omnem laborẽ non modo facilem ac tolerabilem, verùm etiam dulcem iucundũq; reddit. Alios vulgaria atque obsoleta delectẽt: vos mecum, auditores, ad hæc recõdita & abstrusa cõtendite. Illos humilia, nos sublimia: illos procliuia, nos ardua: illos in promptu posita, nos à vulgariũ oculis remota delectent: illos deterreat & exanimet difficultas, nos exacuat & extimulet: illos frangat ac debilitet, nos cõfirmet ac reficiat labor: illi nihil sibi proponant, quod nõ quilibet vnus è multis consequi possit: nos quidquid ignaui vel sperare audeant, nostro indignũ studio esse ducamus. Sed quoniã nonnulli reperiuntur, qui, quòd vel erroris caligine occæcati, hæc philosophiæ cũ eloquentia coniunctio quàm sit fructuosa, non vident: vel inuidiæ veneno suffusi, ad quæ aspirar, ipsi non queũt, ea præstare alios indignantur: vel denique, quòd, si omnia aliorũ consilia atq; instituta reprehendant, ita se demùm sibi aliquã iudicij famã confecturos esse cõfidunt: quæ in re nobis laus ac cõmendatio debetur, ea in ipsa reprehendere nos, atq; accusare non verentur, clamantq; regendos esse professionũ fines, suisq; quamque limitibus ac terminis cöercendam: neq; patiendũ vt aut philosophi, quæ sunt eloquentium vsurpent: aut diserti philosophica attingant: eiusq; rei rationes quasdam afferunt, non admodum validas illas quidem, sed quæ tamen aliquem minùs peritum in fraudem inducere posse videantur: statui hodierno die, auditores, vobis disceptatoribus atq; arbitris aduersus eos differere, & quidem ea lege differere, vt nisi eos non dicam

ego sed ipsa philosophia eloquētiæ armis instructa fregerit atque abiecerit, causam nullam dicam, quin illi præclarè sentire, nos desipere: illi cōsideratè ac sapienter loqui, nos vaticinari atq; insanire: illi studijs adolescentum optime consulere, nos ijsdem vehementissimè officere iudicemur. Intelligitis autem esse mihi cū duplici hominum genere negotium: quorum alij leuē & ineruditam loquacitatem, alij inornatam & indisertam philosophiā colunt: aduersus quos vtrosque dum dissero, peto à vobis per eas ipsas artes, de quibus dicere institui, quarum vtrāque vobis maximoperè cordi esse noui, vt studium meum attentione vestra exciteis, attentionem silentio indicetis. Primùm autē congrediamur cum delicatis istis & mollibus, quos perinde ac paruos pueros, seuera & torua quodammodo philosophiæ facies ita deterret, vt ad eā propiùs accedere nō audeāt: efficiemus enim de duobus alterum: vt aut fusi ac fugati, molesti nobis esse desināt, aut, quod malim, confirmati, ac benè sperare iussi, socios se nobis honestissimi laboris adiungant. Vos igitur alloquor, quicunq; vocum illecebris tanquàm aliqua dulcedine cātuum capti, ad eas tanquā ad Sirenios scopulos adhærescendium putatis. Ecquid intelligitis omnē orationem ex rebus constare & ex verbis: rerū autem copiā & vbertatem nō aliunde, quàm à philosophis peti posse: idcircoq; esse philosophiæ cognitionem eloquenti futuro necessariam? Non enim vt luscinijs canēdi, sic hominibus loquendi facultatē oblectationis causa natura concessit: nec tantū munus suum, tāq; præclarū ad aures modò demulcendas voluit adhiberi: sed cùm eos ita fabricata esset, vt eis rationis societatē cum dijs im-

mortalibus intercedere voluisset, aptosq; eos fecisset ad rerum præstantissimarũ cognitionẽ adhibito studio consequendam: instrumentũ etiam largita est: quo de illis rebus inter se disserere, easq; alij cum alijs cõmunicare possent. Placet autẽ hoc loco huius disputationis principia paulò altius repetere: & ex ipsis philosophorũ libris causæ nostræ firmamenta desumere, atq; istis philosophiæ cõtemptoribus, earum rerum quas cõtemnunt specimen aliquod exhibere. Interiectum quodammodò & intermediũ est hominum genus inter animantes cõsilij expertes, & inter purissimas illas mẽtes ab omni corporis societate secretas: ita vt illis quidem superius perfectiusq; sit, his autem inferius, minusq; perfectum. Nam illæ quidem sensibus tãtum degentes, nulla prorsus ratione ad intelligentiam & cognitionem progredi queunt: hæ verò sine vlla sensuum adminiculo ac ministerio, simplicissimis notionibus, quæcunq; ipsis ad intelligendũ obiecta sunt, apprehendũt. Homines autem possunt illi quidẽ ad rerum intelligentiã prouehi, eoq; sunt mutis animãtibus superiores: sed quoniam immortalis ipsorũ, & simplex, & cælestis animus, mortalis, & cõcreti, & terrestris domicilio corporis hebetatur, cõfit, vt ad cognitionẽ & scientiã sine sensuũ ministerio peruenire non possit. Itaq; rectè Plato mentis internuncios, quasi satellites sensus nominauit, eosdemq; duces ad veritatẽ esse dixit: eius autem auditor Aristoteles pronũciauit, nihil intelligi, nisi prius aliquid sensu perceptum fuisset, quòd quasi viam strauisset ad illud intelligendum. Idemq; alio loco statuit, si cui sensum aliquẽ à primo ortu natura denegauerit, eidem necessariò aliquam esse scientiã defutu-

futurã. Cùm aũt duobus tanquàm itineribus ad sciẽtiã peruenire liceat: quod alia reperimus ipsi per nos, quasiq; parimus, alia verò ab alijs accipimus: quorum illam inuentionem, hanc disciplinam vocãt: necesse erat, ad earum vtramq; sensum aliquem accõmodari. Sed cùm cæteri ad eam rẽ minus apti forent, oculorũ quidem sensus ad rerum præstantissimarũ indagationem, auriũ verò ad earundem, cum ab alio traderentur, perceptionẽ ab ipsa natura constitutus est. Instrumentum autem cõmunicandarũ participandarumq; animi notionũ eadem natura orationem esse voluit: cumq; cæteris animantibus sonos modò quosdã dedisset, quibus voluptatem, dolorẽ, desideria naturæ, affectus deniq; indicarent: distinctã hominibus, articulatamq; tribuit vocem, vnde eos Homerus μέροπας nominauit: quã cũ ipsi arbitratu suo flexissent atq; variâssent, quasiq; compacto statuissent, quam cuiq; voci vim esse vellent, tum eo instrumento ad ea quæ animo concepissent patefacienda vterentur. Sic fit, vt res quidem ipsæ singulares percipiantur sensibus: quæ ex perceptione existunt in animis rerũ vniuersarum notiones: ad eas verò euoluendas & in medium proferendas adhiberi debeat oratio: cuius vsus cùm ad eos tantùm, qui eodẽ tempore, ijsdemq; in locis viuerent, pertineret, hoc amplius machinata est hominũ solertia, literas, quæ, vt voces notionum, sic hæ vocum ipsarum essent notæ: efficerentq;, vt & absentes cum absentibus, & ij, qui multis antè sæculis floruissent, cum omni posteritate quasi colloqui possent. Ex hisce liquidò constare arbitror id, quod in huius sermonis ingressione posueram: orationem non oblectandarum aurium causa

nobis esse à natura tributam: sed vt animus, cùm se rerum cognitione saturâsset, haberet, quo modo alios ad earum communicationē vocare posset. Quo modo autem poterunt aut quidquam communicare cum aliis, qui nihil ipsi, nisi loqui didicerint: aut quidquam egregium discere, nisi qui philosophorum monumenta contriuerint? Etenim qui sunt tandē scriptores illi, qui distinctè ordinateq́ dicendi præcepta tradūt? philosophi: qui rerum admirabiliū, quæ in terris, mundoq́ fiunt, causas aperiunt? philosophi: qui herbarum, qui stirpiū, qui animantium ortus, progressus, naturas, vires, vtilitates persequuntur? philosophi: qui de officio, qui de virtute, qui de ratione instituendæ vitæ, qui de moderādis affectibus disputant? philosophi. A philosophis omnis doctrina liberalis, à philosophis omnis historia, à philosophis omnis artium varietas sumi potest: ab his oratores, ab his Imperatores, ab his Rerumpublicarū rectores extiterunt: neq́ quisquam vnquàm aut in dicēdo, aut in rebus gerēdis excelluit, qui nō priùs in philosophorum officina politus ac limatus fuisset. Ac mihi quidē sæpenumerò permirum videri solet, reperiri nō nullos vsque eò excordes, vt Oratoris munus ab homine philosophiæ ignaro sustineri posse credant. Nā cùm illi ipsi fateantur tria esse, quæ orator dicendo efficere debeat, vt fidem faciat ijs qui audiunt, vt eos suauitate perfundat, & vt eorum animos aptis & accōmodatis ad obtinendum id quod vult affectibus concitet: nullū est horū quod mihi sine philosophiæ auxilio perfici posse videatur. An verò faciendæ fidei erit idoneus, qui nō illos à philosophis propositos fontes animo & memoria contineat, ex quibus ad omnē disputationem incredi-

bilis argumētorum copia emanat? ratiocinationes autem contexere, & id, quod probandum susceperis acutè circumscripta conclusione conficere, tum ea quæ ab aduersarijs allata sint, subtiliter dissoluere, quorū tandem est, nisi philosophorum? Neq; vero video, quo modo delectare, nisi fortè pueros, aut homines puerorum simillimos, queat inanis & nullo librata sententiarū pondere oratio. Quid ita? nempè quod, vt praclarè docet Aristoteles, is demùm motus efficit voluptatē, qui perducit id, quod mouetur, ad statum naturæ ipsius accommodatum & congruentem. Itaque corpora cùm aut exinantia sunt, aut redundāt, tum perceptione cibi ac potionis, tū depulsione & eiectione superfluentium rerum lætantur; & in animis idem vsu venire credendum est. Quid est autem, quod natura duce cōcupiscat animus, ad quod feratur, cuius perpetua quasi fame sitiq; teneatur? Doctrina nimirum atq; cognitio: hic illi cibus, hic pastus proprius ac naturalis est: eo alitur ac reficitur, eo saturatur ac gliscit. Ergo illi tantùm cōcionis animos insatiabili oblectatione deuinciunt, quorū omnis sermo cùm vrbanitatis sale perspersus est, tū distinctus & illuminatus doctrinæ notis: quorum ex ore, tanquàm ex perenni quodam fonte, nunquàm intermittente, nusquàm insistente fluxu, nouarum vsque & admirabilium rerum copia incredibilis profluit: ij demùm modò clamores faciunt, modò auditores admiratione percussos silere, & vno in obtutu defixos hærere cogūt. Illud verò, quod in oratoris officio tertiū ponitur, cōcutere audientes omni genere affectuum, eorumq; pertractare intimos sensus, & quocunq; collibuit flectere, quis vnquàm nisi philosophiæ mu-

munit? consequetur? An verò vel accendere, vel restinguere iracundiā, vel incutere, vel excutere timorem, vel conflare inuidiam, vel leuare, vel ad misericordiā adducere, vel à misericordia abducere audientes, & eos quasi gubernaculo quodam lingua impellere arbitratu suo poterit is, qui non horum omnium affectuū causas rationesq; pernouerit? Sed increbuit sermo quidā hominum imperitorum, qui ita dictitāt, vt ne inspiciantur quidem philosophorum libri, satis magnā tamen earum omnium rerum, vberemq; notitiā ex ipsis Rhetorum scriptis posse desumi. Quod si ita est, quid quæso cōmouit veteres illos, qui dicendi laude cæteris antecelluisse perhibentur, vt tantā curam, tantumq; studium in audiendis philosophis, & in perscrutandis penitusq; cognoscendis eorum præceptis consumerent? Quid Periclem illum cuius in labris persuadendi deam sessit auisse dictum est, quem fulgurare, quem tonare, quem permiscere Græciam comici veteres tradiderunt? quid igitur illum impulit, vt Anaxagoræ se Phisico erudiendū daret, eumq; assectaretur, si ad illam, ad quam adspirabat, eloquentiæ laudem, nihil in illius doctrina intellexerat esse momenti? Quid Demosthenem, quid M. Tullium commemorem? tantā in vtroq; dicendi copiā fuisse censeremus, nisi ille Platonem, hic Philonem, Diodotū, Poßidoniū, aliosq; permultos nobiles philosophos studiosè ac diligenter audisset? qui si ea, quæ ab illis accipiebāt, à dicendi magistris accipere potuissent, nō ab alienis illa mutuari & corrogare potiùs, quàm domo, & à suis petere maluissent. At queruntur asperā quodam modo & salebrosam esse Philosophiam, inamœnumque illius studium, quodq; nul-

la dulcedine aut allicere, aut allectos detinere animos possit. O molles ac voluptuarios homines. Vos igitur in tanta rerũ præstantia ac dignitate etiã delicias quæritis? & quo vobis itinere ad sapientiam aditus patet, suscipere illud abnuitis, nisi viam videatis tum mollissimam & planissimam, tum rosis & violis cõstratam, quamque viridantes omni ex parte opacent patularum arborum comæ? At etiam si perpetuò per Athonis & Caucasi niues, si per feruentes Libyæ arenas gradiendum foret, tamen si viri essetis, omnem laborem, omnemque difficultatem contemneretis. Sed non patiar vos diutiùs in errore versari. Scitote enim, hoc studium, quod vos asperum & inamœnum putatis, ita esse dulce, itaque iucundum, vt nihil suauius, aut iucundius ne votis quidem conceptis expeti possit. Cui rei vel illud argumento sit, quòd qui se illi semel penitùs tradiderunt, ij posteà neque rei familiaris cura, neque honorum cupiditate, neque corporearum voluptatum blandimentis ab eo auocari queunt. Possem hoc loco euagari latiùs, & id, quod dixi, tum repetitis è vetere memoria, tum viuis ac spirantibus exemplis confirmare, nisi me temporis ratio breuẽ esse admoneret. Nunc igitur, quàm poterim⁹ breuissimè, eorũ refutemus errorem, qui se ita philosophiæ studio cõtentos esse aiunt, vt omnem orationis cultum penitùs negligant: quorũ non vnum genus est. quidam enim nihil aliud dicunt, nisi verborum elegantiam philosopho minimè necessariam esse. quidam etiam indecoram esse contendunt: sunt qui, cùm eam non indecoram esse fateantur, fieri tamen negant posse, vt vnus idémq; in vtroq; excellat: & tum rerum scientia polleat, tum dicendi facultate

præstet

præstet: idcircoq; nolle se insequendo eo, quod assequi nunquàm possint, operam perdere. Cum primis illis nō multùm nobis negotij est. nam ne nos quidem dicimus, ita necessariam esse philosopho eloquentiã, vt ea si careat, nomen suum tueri ac retinere nō possit. Sed profectò sordida hominũ, planeq; misera vita sit, si studia nostra necessitate tantùm, non etiam commoditate & ornatu dirigantur. Casis cõtectis stramine & angustis tugurijs, ac gurgustijs, opertis etiam plaustris, vt Scythæ, aut, vt Cynici, dolijs cœli defendere iniurias possumus: idq; ad necessitatem satis est. num idcirco ædificandi artem repudiemus? In vestitu cultuq; corporis, si nihil spectemus aliud, nisi vt imbres, vt niues, vt ventos, vt solẽ, vt frigus arceamus: satis fuerit, vel pellibus animalium corpus amicire: an quisquã propterea honestior ciuilem hac in re consuetudinem negligit? Sic & in hoc genere studiorum nō in ijs modò quibus nullo modo carere, verùm etiam in ijs, quib⁹ satis cōmodè carere non possumus, elaborandum: neque tãtùm necessitas, verùm etiam dignitas & pulchritudo spectãda est: præcipuè cùm omnibus propemodùm in rebus decorem & elegantiam cùm summa vtilitate natura ipsa copulàrit. Hos igitur sine vlla contumelia dimittamus: tantùm moneamus, vt si in omnibus vitæ partibus ornatus rationem habendum esse ducunt, in studijs quoque eam omittendam non esse fateantur. Isti nobis acrius insectandi sunt, vehementiusq; repellendi qui dedita opera barbariem in loquendo diligunt, & non aliter se philosophos visum iri putant, quàm si dictione inquinatissima vtantur, & vt sues in luto ac cœno, sic in orationis sordibus volutẽtur. Antiquis temporibus

temporibus quoddam stultorum genus fuisse proditum est, qui pedore ac squalore horridi, pannis obsiti semper illoti, semper intõsi, semper impexi, illo ipso incultu ac neglectu corporis philosophorum nomen in vulgus assequebantur. Non valdè dißimilis est corũ amentia, qui orationem nullo studio excultam, nulla diligentia expolitam, nullo artificio elaboratã, philosophiæ professoribus cõuenire aiunt. Atq; illi tamen eo tolerabiliore: quòd corporis colendi curam multi, ornandæ orationis studium nemo olim, qui aliquo inter philosophos loco haberetur, neglexit: nisi fortè quis Epicurũ, & eos qui ab eo sunt, obijciat: quos ego vix in hominũ, in philosophorum quidẽ numero, nullo modo habendos esse censeo. Est autem operæpretium audire, quomodo hanc suã tam præposteram, tamq; absurdam opinionem confirmant. Grauis aliquus & seuera matrona philosophiã similem esse aiunt, quam omnis fucus dedeceat: quæ natiua pulchritudine cõtenta, augere eã pigmẽtis & lenocinijs non laboret. Vt incultos & horrentes solitariosq; lucos plus habere maiestatis ac venerationis, quã nitidas & viridicatas, & digestis in quincuncẽ arboribus consitas syluas, sic squalentẽ, & , vt ita dixerim, impexã, nescio quo modo augustiorẽ, & maiestatis pleniorem videri, quàm cõptam, & quasi vnguentis delibutã orationem. Quibus nos ita responsum volumus: nõ si calamistro intortus capillus, et buccæ minio ac cerussa fluẽtes, & vulsa supercilia, & quæsitus arte dentium cãdor matronã dedecent: continuò illuuiem & sitũ, ac sordes decere. Est & suus nõ modò matrisfamilias, verũ etiã viro cultus. Et, vt reprehẽdendus sit, si quis quotidiè radatur ad speculũ, quod tamẽ

Africa-

Africanū fecisse accepimus,& facie feminibusq; lauatis in publicum prodeat: sic si quis Patroclē illū imitari velit, quē cauillans Aristophanes, nunquam in vita lauisse dicit, ita vt nunquā os, nunquā manus abluat, nunquam sudorem detergeat, nemo sit, qui non fœdū illius adspectum, & tetrū ac virulentem, qui ex eo afflabitur, odorem abominetur. Neq; verò nos à Philosopho exigimus, vt verborū paritatem ac similitudinem aucupetur, neque vt in rotundandis periodis occupetur, neque, si agrestèm esse illius & inconcinnam locutionem nolumus, effœminatam & canticorum similem volumus: neque tam vt rerum præstantiā verborum splendore illuminet, quàm vt ne illam rationis impuritate cōtaminet, postulamus. Tu mihi cū de rebus cognitu dignißimis dicere ingressus sis, ea verborum portenta euomas, vt, qui aderūt, non hominem loqui, sed asinum rudere existiment: & tamen ea fatuitate atq; impudentia sis, vt homines politè dicendi cupidos despicias, & istud, quod tu facis, voces philosophicè loqui? Nam quòd in eo maiestatem quandam, & quasi religionem inesse vis: vide ne potius impiū sit, vt vasa Deo dicata impuris manibus, ita Philosophiā impuro sermone tractare. Enimuerò, si ea demum sacra ac religiosa sunt, quæ ornatu carent: remoueatur aurū à templis: gemmæ, signa, tabulæ, donaria deniq; omnis generis remoueantur. Sin hoc vel cogitare nefarium est: fateamur id, quod ratio ipsa quodā modo præscribit, neque opes vsquā meliùs, quàm in Dei cultu, neq; dicendi copiam præclariùs, quā in excolenda exornandaq; Philosophia collocari. Superest, vt ijs satisfaciamus, qui negant Philosophiā cum eloquentia posse coniungi:

iungi: necessarioq; qui alteram ex animo colat, ei esse alteram deserendā: qui ad vtrāq; animum adiecerit, ne vtraque excidat, periculum esse. Qui cū hæc dicūt, si de sui tantùm ingenij imbecillitate loquerentur, ferendi essent, nunc, cùm ex se ipsis alios metiātur, &, quod se præstare posse diffidunt, id vniuersè, ac generatim fieri non posse pronunciēt, in eo quàm vehementer errent, admonendi videntur. Vsque eòne rerum veterum, & eius ipsius, quā profitemini, Philosophiæ imperiti estis, vt summam in Philosophis veteribus extitisse dicendi vim ac copiam nesciatis? Ecquis vnquā Platonem, aut Philosophiæ scientia, aut dicēdi facultate superauit? de quo Cicero bonus imprimis æstimator eloquentiæ ita magnificè sentiebat, Iouē vt ipsum si græcè loqui vellet, non alio quàm Platonis sermone vsurū esse diceret. Quid Aristoteles? non & ipse dicendi præcepta vnus omniū optimè tradidit, & ea dicendi copia fuit, vt eum idem Cicero auro fluentē fluuium nominârit? non Xenophontis summi Philosophi ore Musas quasi locutas ferunt? non Theophrastus à loquendi diuinitate nomen inuenit? non posterioribus seculis eā in Carneade vim fuisse proditum est, nullam vt vnquā rem confirmandam susceperit, quam non probauerit; nullam impugnandam, quam non euerterit? Sed quid vetera & externa exempla conquirimus, cùm recentium & domesticorum copia suppetat? hæc ciuitas quàm multos & olim protulit, & quotidiè profert, qui vt nemini, qui vtraq; laude præstiterint, ita omnibus, vtra potius præstiterint, ambiguum relinquunt? quorum vos adolescentes per Deū immortalem, exēplū imitamini, neq; cōmittite, vt Veneta ciuitas, quæ sem-

ſemper toto orbe terrarũ habita eſt fœcundiſsima virorum omni virtutis & doctrinæ laude præſtantiũ parens, per veſtram ignauiam atq; deſidiã iſta tam præclara laude ſpolietur, An verò vos illis orti maioribus, qui nihil vnquam ſibi dulce præter virtutem & eruditionem putârunt, quidquam virtuti, quidquã eruditioni anteponendum eſſe ducetis? at exteræ nationes, non alio potiùs, quàm Venetorum hominum exemplo, ad eas colendas excitari atq; inflãmari ſolent. Hîc ſedẽ virtutis, hîc domicilium literarũ, hîc ſeminarium quoddã præſtantium virorũ eſſe omnes vno conſenſu gentes exteræ confitentur. Hanc vos tã præclarã, tãq; magnificam laudem, quæ ad hunc vſq; diẽ ſemper & creuit & floruit, veſtra culpa decreſcere ac defloreſcere patiemini? non per illos Contarenos, Barbaros, Bẽbos, Donatos, cæteroſq; heroas, conſecrata ad omnem poſteritatis memoriam nomina, qui nunquam in cœlũ hominum prædicatione conſcendiſſent, niſi quamdiù vixêre, illam, ad quã mea vos cohortatur oratio, Philoſophiæ cũ eloquentia coniunctionem, poſthabita omni alia cogitatione coluiſſent. Hos ſpectate adoleſcentes, hos intuemini, horum dè gloria dies nocteſq; cogitate, & ad eam veſtra induſtria exæquandam contẽdite. Habetis in hac ciuitate publicè cõſtitutos homines eruditiſsimos, qui vobis in illo itinere duces optimi eſſe poſſint. Quorum me in ſocietatẽ, licèt valde ipſis omnibus imparem, quando ipſa Reſpublica vocauit, & eo me collocauit in gradu, vnde poſſem in ipſi⁹ ciuitatis oculis volũtatis erga vos meæ quotidianas ſignificationes dare: equidem non parcam labori: abiectiſq; alijs omnibus curis, quantũ conniti atq; efficere potero,

ro, tantum conferam ad ingenia vestra omni genere disciplinarum liberalium, quantum quidem in me fuerit, excolenda. DIXI.

Pro Francisco II. Galliarum Rege ad Pium IV. Pont. Max.

ORATIO QVINTA,

Habita Romæ postridie Kalend. Mai. Anno cIↄ.Iↄ.Lx.

MNES quidem Christianos Principes, PIE Pontifex Maxime, credibile est, accepto delati tuis Maximis virtutibus honoris amplissimi nũcio, admirabili quadã lætitia perfusos esse: nec eorũ fuisse quemquam, quin, sublatis in cœlum manibus, omnium rerum moderatori Deo singularib. verbis gratias egerit, quòd sacrosancto Cardinalium Collegio eam mentem dedisset, vt te potissimùm deligerent, quẽ in ista dignitatis sede celsissima concordibus suffragijs collocarẽt. Sed quanto nostri Reges obseruantia erga Romanam ecclesiam, & insigni atque assiduo defendendæ ornandæq; illius studio cæteros ex omni antiquitate superarũt: tanto Frãcisci II. Regis, te Pontifice declarato, maius quàm pro virili parte gaudium fuit. Quare, etsi non dubitabat, quin tu de clarissimo viro Episcopo Engolismẽsi, Oratore apud te suo, cuius fidem & integritatem tibi planè perspectam esse nouit, animum suum erga te, & erga hanc orbis terrarum principẽ Ecclesiam, & optimè, & libentissimè cogniturus esses: tamẽ vt illustriorem etiam, & expressiorem significationem voluntatis suæ o-

omnibus hominib. daret, iudicauit, sibi faciendum esse, vt ad te de suis eo propriè nomine eiusmodi quempiã mitteret, in quo & dignitas inesset ea, quæ ad tantum munus obeundum requiritur, & aliæ præterea caussæ, propter quas eum tibi vnum ex omnibus gratißimum atq; acceptißimum fore consideret. Misit igitur clarißimũ & nobilißimum equitem, Ioannem Babonem a Burdasia, eius quẽ modò nominaui Episcopi fratrem, arcanorum regni, & regiorum omnium consiliorũ participẽ, cuius in maximis rebus gerendis virtutem, & fidem exploratam habet, quiq; præterea pietate, & obseruantia erga hanc sedem neq; fratri, neque cuiquam mortalium cedit. Quorum ego amborum permissu, regiæ voluntatis hodierno die apud te cõstitutus interpres, gratulor nõ tam equidem tibi, Beatißime Pater, quàm vniuersæ Christianæ Reipublicæ, quæ pristinũ illũ splendorem suum, qui magno bonorum omnium mœrore, apud plerasq; gentes prauis opinionibus corruptas, magis ac magis in singulos dies obsolescebat, breui se, tuo ductu atque auspiciis recuperaturam, non dubitanter sibi de tua præstanti bonitate ac sapientia pollicetur. Summa plane omnia, ac propè diuina in eo requirũtur, qui clauum in Ecclesiæ naui teneat: cuius à nutu pendeant leges: cuius ad pedes Reges ipsi suppliciter se abiiciant: cuius arbitrio pandatur cœlum: qui denique, supra omne humanæ dignitatis fastigium euectus, Dei personã inter homines sustineat. Nã si diuinæ literæ à quolibet Episcopo tantam integritatem ac virtutis perfectionem exigi volunt, nullus vt in omni eius vita reprehensioni pateat locus: neq; grauitatẽ eius muneris dignè à quoquam sustineri posse tradunt, nisi quẽ pietate & prudentia

dentia, iustitia, vno verbo, virtus suis omnibus numeris absoluta commendet: qui in eo, qui omni tempore cū summo imperio tractare gubernacula Ecclesiæ debeat, cuius vita cæteris omnibus pro exemplo, voluntas pro lege, vox pro oraculo futura sit quantò hæc omnia requiri maiora, & diuinitati propiora censemus? Itaque, vt alia, sic hoc quoque sanctè ac sapienter institutum est à maioribus, vt quoties de summo Pontifice in demortui locum eligendo ageretur: interea dum ea de re amplissimus Cardinaliū ordo deliberaret, nullus intermitteretur dies, quo non omnes, & priuatim & publicè precarentur à Deo, vt eum ipse gregi suo præficeret, quem dignißimum, quem ad publicam concordiam, & tranquillitatem aut constituendam, aut conseruandam aptißimum, quem deniq; quoad humana conditio fert, sui simillimū iudicaret. Quòd si eiusmodi Pontificē vlla vnquam tempora desiderarunt, nostrorum certè is status est, vt nunquam magis ex istius Sedis auctoritate vniuersi orbis salus pependisse videatur. Non enim Petri nauis, vt solebat, placido mari, secundis conspirantium ventorum flatibus impulsa fertur. Horribiles eam procellæ, & turbinū vis vel exercitaßimis metuenda rectoribus agitat: vt quanquā à naufragio quidem nullum periculum est, non mediocris tamen animos teneat metus, ne tā sæua tempestas multos mortales, nouarū opinionū fluctib⁹ inuolutos, in ea breuia præcipites abripiat, vnde postea nec enatare ipsi, nec euadere atq; emergere alieno auxilio poßint. Quo nos oēs diuinæ bonitati maiores agere gratias cōuenit, quæ, deploratis propè iā reb⁹ certe quidem in sūmū discrimē adductis, & extrema spepēdentibus eū gubernatorem dedit, quò meliorē

& ad hæc omnia in melius conuertenda accõmodatiorem, non dicam reperire, sed ne optare quidem, aut etiam cogitando informare poteramus. Iam nunc igitur præcipimus mentibus eius diei lætitiam, quo gentes illæ, quæ tum fallacibus improborum hominũ sermonibus in laqueos erroris inductæ, tum fortaßis etiam, quorundã è nostris licentiori & dissolutiori viuendi genere offensæ, absciderunt se ipsas à corpore Ecclesiæ, & aduersus eam impiũ ac nefarium bellum susceperunt, mutato consilio ad sanitatem redeant, & erroris sui veniam petentes, deposita omni cõtumacia, sanctißimis pedib. tuis osculum figant. O præclarum illum triũphum, & cùm omnibus, tum ijs præcipuè, de quib. agetur, optabilem. Nõ enim tu illos opprimere, sed oppressos erigere, non in seruitutem abducere, sed à teterrima seruitute in veram libertatem asserere, non perdere, sed seruare vis: non eorum sanguinem fundere: sed, ne sanguis Iesu Christi frustrà pro eis fusus sit, efficere: non retortis post tergũ manibus, collo catenis grauato, ante currum ducere, sed ijs ipsis vinculis, quibus impediti tenentur, exsoluere meditaris. Quibus igitur ipsis, nisi in eo vt vincantur, nulla spes salutis est: credimus vsq; eò perfractos ac peruicaces fore, vt ad extremũ perire, per obstinationem animi malint, quàm cedendo, & obsequendo seruari? Immò verò certa spes est, cessuram tandẽ aliquãdo rationi temeritatem, luci tenebras, mendaciũ veritati. Quantã ille dies non terris modò, sed cœlo ipsi hilaritatẽ allaturus est? Nam si, cùm vnus aliquis, qui à recto viuendi tramite deflexerit, in viã redit, innumerabiles illas legiones angelorum exsultare ac gestire gaudio credimus, quid tandem facturas esse auguramur,

mur, cùm tot hominum miserabiliter nunc in suã perniciem ruentium millia resipuerint, & vnde Sathanæ instigatione discesserant, eò se. S. Spiritus afflatu distincta receperint? Age igitur optime maxime Pontifex: præripe posteris tuis hanc gloriã: &, quod aliquando fieri necesse est, id vt te potissimùm Pontifice fiat, enitere. Addatur decus hoc annalib. nostris, vt in eis olim legatur, pestilentissimas opiniones, quæ, quasi contagione quadam paulatim serpentes, per omnes propemodum Christiani nominis prouincias peruaserãt, auctoritate tua disiectas, dissipatas, extinctas, exterminatas fuisse. Damnentur votorum suorũ per te omnes veræ pietatis studiosi, qui multos iam annos nihil ardentiùs à Deo quàm concordiam, & harum dissensionum finem efflagitant. Signetur hoc præcipuè titulo Pontificatus tuus, vt, si quis quondam nõ expresso nomine PIVM Quartum intelligi velit, eum pontificem dicat, qui affectis & ægrotis Ecclesiæ membris tam salubrẽ medicinam adhibuerit: vt etiam ea, quæ desperata videbantur, integra, & incolumia conseruârit. O nos beatos, cùm illa, vt speramus, euenerint! O te Pontificem modis omnibus maximum ac beatissimũ! Quæ futura est tã barbara, aut tam longinqua natio, quò non tã diuini beneficij à te in totum hominum genus collati, fama perueniat? Quæ tam ingrata litera, quæ de tuis laudibus conticescãt? Quæ tã surda posteritas, quæ clamores nostros admiratione virtutis ac felicitatis tuæ excitatos nõ exaudiat? Magnã verò tam præclaræ rei & suscipiẽdæ occasionem, & ex animi sententia conficiendæ spem tibi offerre tempus ipsum videtur. Nam superioribus annis, cùm duo Christianorum maximi potentissimiq; Reges

graui & diuturno bello inter se contenderent: caeterorum autem Principum non ferè quisquam esset, qui nō ad alterutram partē aut suapte voluntate inclinaret, aut aliqua officij ratione adduceretur, aut etiā necessitate traheretur: cùm vndiq; armorum fulgor, strepitus, terror, omnium oculos, aures, animos, praestringeret, obtunderet, consternaret: cū quibusdam locis, pauciores iā reperirentur, qui fructus ex agris perciperent, quàm qui agros ipsos aut sua, aut aliena caede quotidiè cruentando pinguiores efficerent: eueniebat, vt in illa rerū omniū perturbatione & improbi ac consceleratì homines opinionum suarum venena per omnes populos silentiùs atq; impuniùs spargerent, & principes, alijs cogitationib occupati, ad coërcendam illorū audaciā animum conuertere non satis commodè possent. Habet in se bellum alia mala plurima, tum illud imprimis, quòd & malè animatis hominibus affert peccandi facultatem, & plerumq; principibus conniuendi necessitatem. At nunc, cùm diuino numine, atroces illi bellorum impetus resederint: cùm illa tādiu exoptata pax caelo demissa, eorū animos, qui odijs, vt videbantur, implacabilibus dissidebant, aeterno, vt speramus, foedere cōiunxerit. quis nō intelligit fore, vt principes, alijs curis soluti, ad purgandas prouincias suas, & ad omnes impiorum dogmatum fibras elidendas, omnes radices euellēdas, atque excidendas toto pectore incumbant? Quod quidem Franciscus, Rex Christianissimus, & iam nunc diligentissimè facit, & diligētius atque animosiùs indies facturum se esset profitetur. Meminit enim, eis se maioribus editum, qui, vt sectas religioni nostrae inimicas exstirparent, vt Christiani nominis fines quàm longissimè*

gißimè propagarent, vt Apostolicæ Sedis auctoritatem sanctam atque inuiolatam præstarent, nullam sibi vnquam difficultam pertimescendam, nullum periculũ detrectandum, nullam dimicationem refugiendam putarũt. An ille cùm vetera illa Christianæ pietatis collumina, Childebertos, Marcellos, Pipinos, Carlomannos, aliosq́ innumerabiles heroas, hæresium exstinctores, veræ fidei assertores, Põtificiæ dignitatis vindices ac propugnatores memoria repetat: eorũq́ se sanguinem ac progeniem esse cogitet, quorum pro Christi doctrina expeditionib⁹, bellis, victorijs totus terrarum orbis nobilitatus est: & vt vetera taceantur, cùm se Frãcisco primo prognatum, Erico secundo natum recordetur, duobus post hominum memoriam præstantißimis Regibus, quorum vtrisq́ tanta, tamq́ insignia exstiterũt in ecclesiam promerita, maxima maiorum suorum vestigia non persequatur? Ille verò faciet: nec adæquare modò eorum gloriam, verùm etiam si fieri poßit, superare conabitur: quiq́ se Principem inter Ecclesiæ filios locum obtinere intelligat, vt illo se honore dignißimum præstet, omni studio elaborabit. Tu modò, pater Beatißime, pro tua singulari, & eximia sapientia, quid ad compescendos tumultus, & ad statum Ecclesiæ cõponendum vtilißimum sit, statuito. Notum est, maximas sapè, & perniciosißimas in Ecclesia dissẽsiones ritè cõuocato ex omnib⁹ Christianæ ditionis partibus Episcoporũ Concilio sedatas fuisse. Eodẽ remedio si tibi nunc quoq́ ægrotis exulceratisq́ rebus subueniendum esse videatur: nihil est, quod Regi gratius, aut optatius poßit accidere: neq́ tibi dubium esse debet, quin ipse omnes vires suas eò collaturus sit, vt quæcunq́ ab eiusmodi Concilio de-

creta fuerint, piè inuiolateq́; seruentur. Omninò autẽ, Beatißime pater, quæcunq; obediẽtia ab optimo, & obsequẽtißimo filio præstari poteſt, eam tibi Rex ſumma fide, ſummaq́; conſtãtia præſtiturus eſt, idq́; ſe ſemper facturum eſſe, per hos clarißimos & ornatißimos viros oratores ſuos, ſanctiſsimè pollicetur. Tu vicißim perge, vt facis, & Regem ipſum, & vniuerſum Galliæ regnũ paterna caritate cõplecti. Multæ ſunt cauſſæ, quæ te, vt id facias, excitare debent. Primùm ipſa muneris ampliſsimi, quod te Deus in terris ſuſtinere voluit, ratio. Deinde ardentißimum illud ſtudium, quod ſemper vſq; à Clodouæo viguit in regibus noſtris, adiuuandi Romanam Eccleſiam: vt, quoties ita tempora tulerũt, ſe, regnumq́; ſuum in apertum diſcrimẽ obijcere maluerint, quàm Eccleſiæ laborãti deeſſe. Qua ex re illud aſſecuti ſunt, vt & ipſis, & eorum poſteris primus inter Eccleſiæ filios locus, nẽmine diſſentiente, tribuatur. Valere etiã apud te debet illa nominis ſanguinisq́; cõiunctio, quæ inter te, & lectißimã, omniq́; laude ac prædicatione dignißimam fœminam Catharinam Regis matrẽ intercedit. Nam cum ei neq; quidquã vnquam optatius fuerit, vt tu ipſe omniũ optimè nôſti, quàm vt ſe tertium è gente ſua ſummum Pontificem viderit: neq; maiorem lætitiã attulerit, quàm cum intellexit, ſe id, quod tantoperè optauerat, conſecutam: æquum eſt, tãto illius erga te ſtudio parem à te voluntatem referri. Poſſemus, & alia eodẽ pertinentia proferre, niſi ea iã mutua inter te & Regẽ voluntatis teſtimonia vtrinq; data eſſent, quæ neminem dubitare patiuntur, quin & ipſe tibi dicto audiẽs futurus ſit, & tu eum paterna beneuolentia proſecuturus.

Hæc habuimus, Beatiſſime pater, quæ tibi Franciſci II. Chriſtianiſſimi Regis nomine exponeremus. Nunc, cùm idem Scotiæ regnum obtineat, vnà ipſe cum Maria vxore, à qua illud dotis nomine accepit, omnes tibi eius, & opes, & copias deferunt, ſeq; omnibus in rebus auctoritati tuæ libentiſſimè obtēperaturos, omnemq; tibi, quæ à filijs debetur, obedientiam præſtituros pollicētur. Nos, ne rurſus orationem à capite accerſere neceſſe ſit, quæcunq; de Galliæ regno diximus, eadem, vt de Scotiæ quoq; regnò dicta eſſe exiſtimes, obſecramus.

DIXI.

Pro Antonio Rege Nauarræ ad PIVM IV. Pontif. Max.

ORATIO SEXTA,

Habita Romæ poſtridie Id. Decembr. Anno CIↃ.IↃ.LX.

Quo tempore Ioanna miſsis ad ſumum Pontificem literis ſua manu ſubſcriptis ſe & Catholicam eſſe profitebatur, & ſe nunquam à S. R. E. obedientia deſciturã pollicebatur.

SI quantum lætitiæ Pontificatus tuus Antonio Regi Nauarræ, & Ioannæ ipſius vxori attulit, Beatiſſime pater, tantum eis commoditatis ad eam lætitiam, nulla interiecta mora tibi ſignificandam, tempora tribuiſſent: nihil omninò habuiſſent antiquius, quàm vt ad te ſtatim mitterent, qui tibi ſummum honorē, huic ampliſſimo Cardinalium Collegio ſummam prudentiæ ac iudicij laudem,

dem, vniuersæ Christianæ Reip. magnam & propè exploratam antiquæ dignitatis recuperãdæ spem suo nomine gratularetur. Sed quoniam, quantũ ex optimi, & ad sedandas horum temporũ discordias aptißimi Pontificis creatione gaudiũ caperent, in ipsorũ probitate, ac fide positum fuit: quàm vacuum tempus, & ad legationem eius rei caussa subitò decernendã idoneum haberent, non fuit: iudicârunt, si tẽporibus suis parerent, & quod recenti re facere, cùm magnoperè cuperent, nõ satis commodè poterant, id in diẽ differrent, nihilominùs ea causa testificationem voluntatis suæ, aut sibi honorificam, aut tibi iucundã, atq; acceptam fore. Et verò, Beatißime Pater, si apud te, & apud hoc sanctißimum, augustißimumq; concilium non ex vulgi opinionibus, sed ex veritate vnaquæque res pendit: gratulatio paulò seriùs facta, nõ tã propter tarditatẽ aliquid de illa nouitatis suauitate, ac dulcedine deperdere, quã propter maturitatem aliquid auctoritatis, ac fidei acquirere videtur. Etenim qui tibi, cùm primùm ad istum cœlo proximum in terris locũ diuino consilio sublatus es, gratulabãtur, eam tantùm gaudij sui causam afferre poterãt, quod certò sperarent fore, vt qui te per totam vitam omnib⁹ maximis honoribus dignißimum præbuisses, eũ consecutus, quo nullus amplior exoptari potest, tantã dignitatis amplificationẽ pari virtutis accessione cumulares. Magna prorsus illis, & illustria suppeditabant argumenta, cur ita crederent: neq; non firmißimis fundamentis nitebatur incredibilis illa spes, quam de futura Pontificatus tui felicitate conceperãt. Sed quantum interest inter ea quæ futura creduntur, & ea quæ iam sunt: quanto experta iam & explorata,

quàm

quàm sperata, & expectata, maiorem lætitiā in animis hominum commouent: quantò certiùs & veriùs homines præterita, & præsentia cōmendare, quàm de futuris affirmatè pronunciare possunt: tantò plus pōderis ac fidei habere debet ea gratulatio quæ tibi fit, annum propè iam integrum ex ista sanctissima Sede vniuersum orbem sapientissimè gubernanti, quàm illæ, quæ tum fiebant, cùm homines, qualē esse te plus plusq; indies experiuntur, talem futurū esse prospicerent, quasique augurarentur. Neque verò hæc in eam sententiam idcirco à me disputantur, quòd non libentissimè facturi fuerint Antonius Rex & Ioanna Regina Nauarræ, vt, quemadmodum nulli Christianorum Principum concedebant, qui maius ex tua dignitate gaudium percepisset: ita nemini, quantū per locorum interualla licuisset, cōcederent, qui tibi citiùs de illius adeptione gratularetur: si quàm solutæ ipsis & liberæ volūtates, tam solutæ etiam, & nullis impeditæ difficultatibus tēpora fuissent. Sed ita cogitârunt: si rerum suârum incommodo maturarent id facere: ipsi tibi, cui maximè probare studium suum cuperent: pro tua in se paterna caritate, vbi rem cognôsses, insuauem fore celeritatem sine vlla necessitate cū ipsorum incommodatione susceptam. Nunc autem miserunt ad te, clarissimum, & spectatissimum virū, Petrum Albretium, propinquum suum, qui genibus tuis suppliciter aduolutus, tibi verò Iesu Christi in terris Vicario, certissimo Petri Apostolorum Principis successori, communi totius Ecclesiæ Christianæ pastori, ac gubernatori, debitam obedientiam suo amborum nomine præstaret, atque exhiberet: tibique atque huic Sacrosancto Collegio

confirmaret, Antonium Regem, & Ioannam Reginam Nauarræ, vti veros ecclesiæ filios decet, tibi semper dicto audientes futuros: neq; vllã euenire posse rem tantam, quæ ipsos ab huius sanctæ & Apostolicæ Sedis obseruantia, & ab ea, quã sibi per manus à maiorib⁹ traditã, summa firmitate ac cõstantia perpetuò retinuerunt, persuasione diuellat. Hîc ego, Beatissime pater, si orationis vela pandere, & quasi aperto inuectus mari, per eorum Principum laudes, quorum nomine apud te verba facio, decurrere instituam, vereor ne, cùm dicẽdi principium vel facillimè reperero, exitum reperire non possim. Nam quæ tandem nominari potest vllo in genere virtus, quæ non in eorum vtroq; ita emineat, vt ad quamcunq; se quis animo & cogitatione conuerterit, ea demùm excellere ac præstare videãtur? Sed quoniam & ipsi nos hoc tempore suæ modò volũtatis interpretes, non etiam suarum laudũ explicatores esse voluerunt, & eorum virtus excelso atq; illustri sita loco, satis ipsa per se nullo adhibito alienæ prædicationis lumine in oculos omnium incurrit: laudandis ipsis, quòd verissimè ac copiosissimè facere possem, supersedebo: tãtùm ex veterib. historijs nonnulla proferam, ex quibus intelligatur, & ab ijs illos ortos esse maioribus, & in eorum opes atq; imperia successisse, qui sibi posterisq; suis amplissimam gloriã nulla re magis, quàm frangendis, ac domandis nostræ religionis hostibus, defendendaq; Apostolicæ Sedis dignitate peperrũt. Quis est enim ita veteris memoriæ ignarus, ita in superiorũ temporũ historijs peregrinus atq; hospes, qui nõ diui Ludouici Gallorum Regis optimi, ac sanctissimi res pro Ecclesia fortiter gestas, si minus è scriptorũ monumentis cognouerit,

rit, at auditione certè aliquá acceperit? Cuius viri per omnem vitã domi forisq; spectata virtus, & viuũ maxima laude cumulauit, & confecto huius vitæ curriculo in cœlestium cõcilio collocatum ad Diuorum religionem & sanctimoniã consecrauit. ab eo igitur, & Antonius Rex & Ioanna Regina Nauarræ, duobus quasi riuis ex eodem capite manantibus originem ducunt: vt non sine diuino consilio sancti Regis soboles in plures familias sparsa atq; deducta, post trecentos propemodum annos, matrimonij fœdere copulata, in vnã eandemq; domum denuò coaluisse videatur. Etenim & tanti herois progeniẽ quàm latissimè fundi ac propagari oportebat, vt à stirpe generis, ac seminis quãplurimis populorum rectoribus integra illa & incorrupta religio, quæ in eo fuerat, ingeneraretur, & æquum erat, ex ea profectos tandem aliquando rursum inter se coniungi, vt exstarent, qui vtraq; stirpe possent Diuo Ludouico generis sui auctore ac principe gloriari. Quòd si mihi fas est, Beatissime Pater, audiente te, in hoc augustissimo religionis antistitum consessu res diuinas attingere, & de Diuorum sensibus, ac cogitationibus aliquid dicere: credo equidem Diuum Ludouicum, pro caritate illa, qua beatos ne tum quidem deserit, cùm spes, & fides finem suum consecutæ deficiunt, credo, inquam, eum è cœlo in suos intuentem, horum de quib. loquimur principum coniunctione lætari, & assiduis hoc à Deo precibus exorare, vt à se orti per sua vestigia gradiãtur, vtque in vero Dei cultu non tantùm ipsi se, populosq; suos contineant, verùm etiam illius propagationem primã sibi omnium rerum putent. Inde fit igitur, vt & Galliarum Reges eius gloria, quæ conseruanda, & propugnãda

da religione pariter, principatum sibi præter cæteros appetant, & qui eis genere proximi sunt (arctiori autem eos, quàm Nauarræ Rex, & Regina, necessitudine attingit nemo) nulla in re magis elaborent, quàm vt se perpetuò eiusdem laudis societate dignissimos præstēt. Nam quid ego nunc Ludouicum, Philippi, & re & cognomine Animosi, Galliarum Regis filium, Diui Ludouici nepotem, Eburouicum Comitem, Regem Nauarræ à quo per multos gradus nunquàm interrupto successionis ordine, hæreditas Regni ad Ioannam Reginam peruenit: eum igitur cur mihi pluribus verbis cōmendandum putem? Quid eius Philippum filium? Qui non tantùm Regni, verùm etiam patriæ atque auitæ virtutis hæres, pro Christianæ pietatis defensione cum Granatæ Rege, acerrimo per id tempus Christianorum hoste, magnum & diuturnum bellum, summa & fortitudine & prudentia administrauit. Theobaldi verò Cāpaniæ Comitis, qui & ipse Nauarris regio imperio præfuit, virtutem quis se vnquàm satis pro dignitate laudare posse confidat? qui cùm totam propè ætatē in oppugnandis Christi aduersarijs consumpsisset, eiusque rei caussa, vsque in Africam inuictum exercitum duxisset, multa prælia cōmisisset, mulas victorias reportasset, tandem è sacro bello, ad quod Diuum Ludouicum comitatus fuerat, rediens, paucis post eum diebus ad Superos euolauit. Fuit, fuit illa semper, & adhuc est, in Nauarrorum Regibus virtus, vt religionis defensioni alia omnia posthaberent: pro ea, quoties ita res ferret, non fortunas modò suas, verùm etiā sua capita sine vlla cunctatione in quodlibet periculum offerrent. Neque verò ita eos animatos esse mirabitur

quis-

quisquam, qui cognouerit nunquàm eos ipsa regni sui insignia adspicere posse, quin recordentur antiqua maiorum suorum virtutis, & laborum, quos illi pro religione nostra maximos maximéque memorabiles pertulerunt: Ita enim memoriæ proditum est, Castellæ Regnum in Hispania quondam à triginta barbarorum Regibus, Duce, atq; Imperare Smaragdo occupatũ fuisse. Vnde cùm illi magnum omnib^9 Christianis terrorem iniicerent, breuiq; se tota reliqua Hispania, quæ Christianorum erat, potituros esse confiderent: Sanctiũ Nauarrorũ Regem, collecto forti magis quàm numeroso exercitu, aduersus eos profectum esse, cùm priùs pulcherrimum clarißimumq; iusiurandũ iurasset, nunquam se ex bello, nisi parta victoria, reuersurum. Excogitauerant barbari, cùm alia multa ad prohibendas nostrorũ incursiones aptißima, tum catenas quasdam ferreas, quibus ita vias omnes occluserant, vt equitatui, quo plurimùm valebant nostri, omnis adempta spes faciendæ in hostem irruptionis videretur. Sed nihil virium habent aduersus prudentiam subdola, & astuta consilia: debiles sunt omnes aduersus constantiam machinæ: imbecilla & inutilis aduersus fortitudinem multitudo. Deo duce per medios hostes sibi & suis viam ferro faciens Sanctius non priùs destitit, quàm barbaros fusos, fugatos, castris exutos docuit victoriã non in munitionibus operibusq; bellicis, sed in caussæ bonitate positam esse: qui pro Christi nomine dimicarent, eorum impetum non posse ne collatis quidem in vnum aliorũ omnium viribus sustineri. Superatis igitur, & in potestatem redactis hostibus, omnium nostrorum & imperatorem

torem

torum & militum incredibilis concursus ad Sanctium factus est: alius amplexari eum, alius ad genua accidere, alias forte illam dexteram, barbarorum domitricem, Hispaniarum liberatricem, victoriæ confectricem, exosculari: qui propter multitudinem propius accedere non poterant, vultu, oculis, manibus, corpore, quascunque poterant, animi sui significationes dabant: vna omnes voce, & bellatorem fortissimũ, & imperatorem inuictissimum consalutabãt. Inde cùm de diuidenda præda agi cœptũ esset: quæ tanta erat, quantam triginta potentissimorum Regum collata vnum in locum opes coaceruare potuerant: nemo erat in vniuerso exercitu, qui non ita sentiret, itaq; prædicaret, quantamcunque sibi partem ex ea vel deposceret, vel etiam suo iure sumeret Sanctius, nunquàm tantũ ad eum peruenturũ esse, vt nõ multò plus ipsi⁹ virtuti præclarisq; factis deberetur. Erat in castris barbarorũ auri, argenti facti, infectiq; permagna vis: gemmarũ maximi pretij admirabilis multitudo: multum tapetium, multũ cõchiliatæ vestis, multum peristromatum: vt est illa etiã in bellis luxuriosa gens: armorũ omnis generis optimorũ & exquisitissimo artificio fabricatorum infinitus propè numerus: equi præstantes permulti: phalerarũ, ephippiorum, cæterorumq; ornamentorum equestriũ incredibilis copia: captiui longè plurimi: ex quib. ingens pecunia confici posset: quib. omnibus ex rebus, Sanctium, vt quantum vellet sibi ipse sumeret, summo omnes cõsensu obsecrabant. Ille, alacri vultu, cùm gratam sibi esse illam exercitus voluntatem significâsset: Non me, inquit, barbaricarum opum cupiditas, vt in hoc bellum ingrederer, aut in prima acie stans corpus meum telis

hostium obijcerem, induxit. Christianæ mihi pietatis ardor, & huius pulcherrimæ regionis ab iniusto immanium belluarum dominatu vindicandæ studium, faces ad eam rem, & stimulos subdiderunt. Nunc, cùm id, quod volui, diuino beneficio, & vestra milites virtute consecutus sum: nō committā, vt maiori animo videar armatorū & stantium copias, quàm inermium & iacentiū spolia cōtempsisse. Ornamento sint ista primùm immortalis Dei nostri Diuorumq́ tēplis ac delubris: vt partim in sacrarijs reposita, partim è tholis pendentia propagent in omne tempus memoriā nostri: posterosq́ nostros ad suscipiendam semper magno animo religionis nostræ defensionem exsuscitent. Ditent cætera egenos & exhaustos, pro suis quemq́ meritis, milites: vt, cùm iuuētutis suæ firmitatem in periculis & laboribus consumpserint, habeant olim, quæ senectutis infirmitatem in tranquillitate atque in otio sustentare possint. Ego quidem, quod ad me attinet, præter has catenas, quas spectantibus adiuuātibusq́ vobis perfregi atq́ perrupi: & præter illam gemmam, illam, quā meis manibus deiectam, illic iacentem videtis (hæc autem dicens, ostendebat illis prostratū & in sanguine suo inuolutum exanimem Smaragdum) nullam omninò mihi mercedem, nullum præmium, aut postulo, aut appeto. Ergo ad conseruandā tam nobilis victoriæ memoriam, simulq́ ad incitandos successorum suorum animos, & ipse posteà catenas pro insignibus gestauit, & instituit, vt ijsdē insignibus cæteri post se Reges vterentur. Ac quoniam eo in prælio præcipuum quem dixi barbarorum ductorem Smaragdum sua ipse manu obtruncauerat: eiusdem nominis gemmam medio illarum catenarum cō

plexu voluit contineri: Quinetiam propter hanc aliasq́ similes victorias, Regibus Nauarræ honoris ergò tributum est, vt inungantur, coronentur, consecrentur. O beatum illud seculum, cùm Christiani & principes, & populi sine vllis discordijs, sine vlla opinionum varietate ac discrepantia, summo consensu, omnes vires suas ad proferendos Christianæ ditionis terminos conferebant. Nostra ætas & Christianos principes alios aliorum viribus collisos attritosq́ vidit, & in populis, ne quid abesset miserijs nostris, grauissimas pestilentissimasq́ seditiones ab improbis hominibus, qui cupiditatibus suis falsò religionis nomen prætexerent, concitatas. Quibus malis finem per te impositum iri, Pie Pontifex optime & sanctissime, omnes ita confidunt, vt, si hæc spes fefellerit, omnia quæ possunt euenire miserrima maximeq́ detestanda vereantur. Erexisti animos omnium, indicto quòd tanto opere optabatur, vniuersali Concilio. Iniecisti spem fore, vt, hæresis peste sublata, sacrosanctum Iesu Christi nomen eodem animo, eadem voce, ijsdem ritibus ab omnibus inuocetur. Agedum, Beatissime Pater, ita te Deus ille, cuius tu personam in terris sustines, quàm diutissimè, & quàm felicissimè Ecclesiæ suæ præesse velit, vrge constanter, vt facis, istud propositum: omnemq́ diligentiam adhibe, ad prohibendum, ne tam tetri mali contagio latiùs serpat. Memento, te nostrum omnium communem patrem, & pastorem esse: nostram omnium salutem ab eo tibi commissam, ac creditam, qui cùm Deus esset, humana natura assumpta, quin sanguine suo viam nobis in cælum panderet, non recusauit. Omnia speramus à te excitatum iri, quæ iacere sentis, tantis tamq́ diu-

diuturnis dissensionibus perculsa atque prostrata. Videre iam videmur illud tempus, cùm per te constituatur Ecclesiastici ordinis auctoritas, confirmentur veteres ritus, prauæ opiniones aboleantur, concordia, ne vnquàm postea dissolui possit, seueris legibus vinciatur. Multa perdidit Ecclesiasticus ordo & ornamenta dignitatis, & præsidia stabilitatis suæ: quæ nisi per te recipiat, à nemine sibi restitui posse cẽset. Ad ea autem recuperãda cùm cæteros Principes Christianos tibi affuturos esse credimus: tum Antonius Rex, & Ioanna Regina Nauarræ, se Regnumq́; suum, & Bearniam, & quascunque denique summo cum imperio obtinẽt prouincias in tua potestate semper fore, seq́; vt par est, obsequentissimos Ecclesiæ filios, auctoritati tuæ nunquàm non libentissimè obtemperaturos esse, sanctissimè pollicentur. DIXI.

De Moralis Philosophiæ laudibus,

ORATIO SEPTIMA,

Habita Romę XVI. Kal. Decemb. Anno CIↃ.IↃ.LXIII.

VETERI *consuetudine receptum est, vt omnes, qui artem aliquam publicè docendam suscipiunt, eam primam habeant concionem, qua rationem instituti sui, cum eius, quam se tradituros esse profitentur, artis laude coniungant, eoq́ue quidquid habent in dicendo virium conferant, vt in ea cum vtilitatis & emolumenti, tum dignitatis & amplitudinis longè plurimùm inesse confirment.*

Quæ consuetudo etsi minimè reprehendenda mihi quidem videtur: quòd omnia laudanda sunt, quæ ad amplificandam honestarum artiū dignitatē, & ad excitandum in hominum animis earū studium pertinēt: tamen illud habet incōmodi, quòd, dum omnes promiscuè iisdem ferè afficiuntur laudibus, eiusdemq́ rei gloriā diuersarum artiū homines ad suam quisq́ traducere ac transferre conantur: fit, vt in vulgus eleuetur omnium auctoritas: & vt, quoties aliquis de quacunque arte quippiam honorificè ac splendidè dicere ingressus est, circumfusa multitudo ita eum loqui opinetur, nō quòd ita sit, sed quòd eam nunc artem ornandam celebrandamq́ susceperit, idē de alia dicturus, si alia sibi extollenda & exaggeranda esset. Ergo, vt qui comœdias aut tragœdias spectant, cùm histrionem aliquem in proscenio auro ac purpura fulgentem viderint, facilè intelligunt, illa ornamenta ipsius propria non esse: sed futurū vt æquè illis indueretur quilibet alius è grege, qui ad tempus eam personam sustineret: ita qui eiusmodi orationes audiunt, cùm hanc aut illam artem magnificis & exquisitis exornatam laudibus vident, statim iudicant, nihilo magis eas in hāc, quàm in illam, conuenire: futurumq́, vt eadem de qualibet alia dicerentur, cui orator, tanquam choragus, eas quasi partes mandare atq́ imponere voluisset. Quæ cùm mihi de principio in mentem venirent, propemodùm in eam me sententiā adduxerant, vt eam Philosophiæ partem, quæ ad confirmandos mores, instituendæq́ vitæ rationem pertinet, quotidianis disputationibus, quantùm meæ vires ferrent, illustraturus, nihil initio, quo dignitatem ipsius vobis commendarem, dicendum arbitrarer, verentem

tem, ne cùm suis eam modò ac proprijs laudibus extulissem, communes tamen illæ nõnullis ac tralatitiæ viderentur. Simul autem illud cogitabam, si qui nondum peruidissent, assidua, & diligens harum præceptionum tractatio quantum momenti habeat ad benè beatéque viuendum fore, vt breui eis pro me res ipsa loqueretur: ex qua multò id eos melius, multóq; perfectius, quàm aut ex mea, aut de cuiusquam oratione cognituros. Sed ab ea me sententia abduxit amicorum aliter sentientium auctoritas, qui cùm alia multa, tum hoc argumentum attulerunt: cùm hæc ipsa Philosophia præcipiat, non esse cuiquam temerè à publica consuetudine discedendum, minimè conuenire, qui eam se traditurum profiteretur, eum in ipso quasi vestibulo illius præcepta migrare. Quocirca dicam hodierno die breuiter & modicè de moralis Philosophiæ laudibus, deq; fructib⁹, quos illa suis cultoribus pollicetur: sed philosophico magis, quàm oratorio more: non vt ei quidquam alieni affingam, aut quæ ipsius propria sunt, amplificandi caussa in maius extollam: quorum alterutrum si coner, ipsa mihi Philosophia, vt est veritatis amans, tanquã Achilli Homerica Pallas, manus iniiciat: sed vt nudo ac simplici orationis genere, quale veritatis proprium esse ait Euripides, ea, quæ ad rem facere videbuntur, exponam. Primùm igitur non artium modò, sed omnem omninò humanarum rerum dignitatem atq; præstantiam ex fine, ad quem earumquæque dirigitur, quemque sibi proponit, pendi ac spectari arbitror oportere: vt, quanto cuiusque finis præstantior ac diuinior est, tanto ipsa cæteris excellere iudicetur. Quo posito: est enim ita perspicuum, vt probationis non indigeat: quis vn-

quàm reperietur tanta vi preditus ingenij, tanta eloquentiæ copia instructus, qui se de Philosophia, pro ipsius dignitate, verba facere posse confidat ? Non enim illa sibi opes ac copias, quæ & sæpè possessoribus suis exitio sunt, & tam multis casib' eripi possunt, non honores & imperia, quæ, quòd concupiuerint, multi, quòd aspernatus sit, nemo vnquàm vituperatus est, non quidquã deniq; proponit eiusmodi, quo & carere sine probro, & abundare sine gloria liceat: sed eam ad quam omnes adspirant, quam sibi votis omnibus expetunt, ad quam omnes suas actiones, omniaq; consilia referunt, felicitatem. Quanto igitur cæteris omnibus bonis antestat felicitas, tantò Philosophia cæteris artibus antecellit. Quòd si tanto studio coluntur artes quædam, quæ nihil sibi aliud, quàm lucrum, & rei familiaris amplificationem tum incertam, tum laboris ac periculi plenam proponunt: quanto hæc studio digna est, qua parantur veræ illæ opes animi, quæ non furto eripi, non incendio absumi, non naufragio absorberi possunt, quæq; certam rectamq; viam commonstrant, ad persequendum id bonum, quo cetera omnia continentur? Si tanto in honore medicina est, quòd habere leuationem morborũ, quibus tentatur corpus, bonæq; valetudinis ac firmitatis tum effectrix esse, tum conseruatrix creditur: qui tandem honores excogitari poterunt ea arte digni, quæ se in animis idem effecturã esse profitetur? Nam & præstantior corpore animus est, & huius, quàm illius, multò plures morbi, multoq; periculosiores. Quod si cui fortè dubium est, excutiat ille paulisper intelligentiam suam, secumque reputet, quam sæpè vnius hominis ambitio, auaritia, libido integras funditùs euerterit ciuitates.

His

His autem & similibus morbis medetur Philosophia, eamq; in suis efficit animi firmitudinem, quam non voluptatum illecebræ, non dolorum faces, non diuitiarum splendor, non obscura & contempta paupertas, non honorum sitis, non ignominiæ metus, non vitæ cupiditas, nõ mortis terror conuellere ac labefactare possit. Vt enim Olympi cacumen poëtæ semper quietum esse aiunt: proptereà quòd altius sit, quàm vt eò vis ventorum tempestatumq; perueniat: sic Philosophorum animus sublimior & excelsior est, quàm vt istos flatus sentiat furentium, & de rebus abiectißimis inter se humi digladiantium cupiditatum. Stat ille, vt in medio mari edita & altißimis defixa radicibus rupes: cuius summa fluctus ne attingunt quidem, infima sic verberant, non vt eam commoueant, sed vt ipsi frangantur. Nouit Philosophus vulgariũ voluptatum blanditias partim puerilium oblectamentorum similes esse, indignas nõ modò quas consectentur, sed quas respiciant viri, partim cum dedecore ac turpitudine coniunctas, vt satius sit, quouis dolore lacerari, quàm venenata ac pestifera earum suauitate mulceri. Habet alias ex sese proprias ac perpetuas voluptates, easq; sincerißimas, nullaq; ne minima quidem permistione molestiæ contaminatas, quas ex ipsa virtute, & ex honestis actionibus carpit: ijs fruitur, ijs mentem pascit, ijs se oblectat, eas solas caras ac iucundas habet. Nam vt in beatorum insulis dicuntur esse arbores quædam aspectu iucundißimæ, quarum in ramis toto anni tempore, cernere est alios fructus mites iam, & ad maturitatem perductos, alios maturescentes, alios pubentes adhuc, & in primum se florem induentes: sic in eorũ, qui verè ac seriò philosophantur, a-

nimis toto vitæ tēpore aliæ actiones honestæ ac laudabiles confectæ iā sunt, & absolutæ, aliæ in eo sunt vt absoluantur, aliæ inchoantur adhuc & informantur, primisq; , vt ita dixerim, lineis designantur. Itaq; aliarum recordatione ac conscientia, aliarū tractatione ac præsentia, aliarū meditatione ac prospicientia sic officiuntur, nihil vt sibi præterea iucundum aut amabile existiment. Immensa etiā illa & inexplebilis accumulandarum opum auiditas, quam, incertum est, copia an inopia magis incēdat, radices agere in animo Philosophiæ præceptis consito & exculto nō potest. Quid ita? Nimirum quia hæc id vel præcipuè in suorum animis inserit, naturales opes & terminatas esse, & facilè parabiles: eas qui adeptus sit, nihil ei amplius appetēdum: non qui plurimū habeat, sed qui minimum desideret, ditissimū esse: nihil magni faciendum, quòd æquè pessimus atque optimus quisq; consequi possit. Neq; tamen eorum consilium probat, qui aut aurum in mare abiecisse aut possessiones suas incultas ac desertas reliquisse memorantur: hæc enim aut ignauorū hominū videntur, aut pecunia vti nescientiū: quorum vtrumq; in vitio, non in laude ponendum est. ac fuêre quidē ij, de quib⁹ illa narrantur, Philosophi: sed rudior illa quædā, & simplicior Philosophia tū fuit, politior nostra hæc, & ad vsum ciuilem accōmodatior: quæ docet, opes, si quis aut à parētibus acceperit, aut industria sua quæsierit, aut alia quapiā honesta ratione ad eas peruenerit, non aspernādas aut reijciēdas esse, sed ita habendas, vt virtutis, nō vt luxuriæ administras. Nam illud mihi quidem permirū videri solet, quid ita veteres illi iudicarint, non posse se simul & rē habere, & in sapientiæ studia incūbere: qui

mihi

mihi etiam videntur, quo facto summā diuitiarum cō-temptionem significare ac præ se ferre voluerunt, eo ipso indicâsse nimiam quandā erga eas naturæ suæ propensionem, si nummos in arcam condere non poterant, vt non omnes cogitationes suas in eādem arcam includerent: neque quamdiu patrimonium habebant, imperare sibi, vt alijs rebus contemplandis ac cognoscendis vacarent. Equidem nunquàm eum militē laudauerim, neq; fortem habendum duxerim, qui aduersarium à se quàm longißimè amoueat, ne cum eo manus conserat: sed eum potius, qui & congrediatur, & vincat. Neque verò video, quî minus impedimento sit egestas studijs, quàm diuitiæ. Necesse est enim, qui, vnde viuat, nō habet, eum sibi vitæ subsidia aliunde quærere, in quo quantum temporis ponit, tantum de sapientiæ studijs detrahit. Melius igitur Philosophia, cui quise regendos permittunt, ij opes, si non habent, non requirunt: si habent, vtuntur vt decet: neq; vnquàm torquentur, aut augendi cupiditate, aut amittendi metu. Quid ego nūc de perturbatrice humanarum rerum, optimi cuiusq; ingenij corruptrice, concitatrice bellorum omniū, ambitione, quam semper virere in eorum quos semel occupauit animis, neq; vnquam cōsenescere, grauißimus auctor ait Thucidides, verba faciam? Nunquid illius vnquā facibus accendi poterit pectus, quod infusa prius Philosophiæ præcepta irrigauerint? Imo verò etiamsi antè à subiecti ab ea ignis aliquid forte conceperit, id totum instillata Philosophia restinguet. Ea enim magistra ac præceptrice cognoscimus verū decus, verumq; gloriam in sola virtute positam esse, eam qui consecutus sit, quid alij de se iudicent, nō admodum laborare oportere: præcipuè ve-

rò despiciendam leuis & imperitæ multitudinis temeritatem, qui ad mandandos honores cæco sæpius & incōsiderato impetu, quàm certo & explorato iudicio fertur. Præclarè & sapienter Cato: malle se dicebat, quærere homines, cur sibi posita non esset statua, quàm si quærerent, cur posita fuisset. Eodem animo sunt veri omnes Philosophi: esse se, vt de Amphiarao ait Aeschylus, quàm videri optimos malunt, honores autem & magistratus aut nō petunt, aut alienæ, non suæ vtilitatis causa petunt: neq́, si adepti sunt, exsultant: neq́ si repulsam tulerint, anguntur animo, sed placatè id & moderatè ferunt: aut, si quando dolent, Reipub. dolent vicem, non suam. Cæsarē ferunt, cùm Pontificatum petiturus ad comitia descenderet, matri dixisse, illam eo die, aut Pontificem habituram filium, aut exsulem. Iam tum præsagire ac præcognoscere licebat, ambitionem illam ingens aliquod malum ciuitati daturam. Itaq́ quid posteà effecerit, videmus. At Cato in petitione præturæ etiam Vatinio post habitus, æquissimo ac moderatissimo animo tulit. Ita sunt Philosophi. Maximam voluptatem in prætermittendis voluptatibus, maximas opes in quiete, ac contento suis animo, maximā gloriam in non ambienda gloria ponunt. Satis honoratum putant esse, qui honore dignus sit, satis magnum Regem, qui seipsum regere, satis potētem Imperatorem, qui cupiditatibus suis imperare possit: qui verò eis planè domitis ac subactis iugum rationis, quod illæ ne conentur quidem vnquàm excutere, imposuerit, ab eo omnes aliorū victorias triumphosq́ superatos. Quòd si libidinē, auaritiam, ambitionem pestes quasdā ac furias esse nouimus, quæ funditùs humanam vitam conturbant: quantus bonos habendus

bendus est Philosophia, quæ se omnes earum conatus repulsuram, omnes igniculos repressuram, omnia semina elisuram, non magnificentiùs, quam veriùs, pollicetur? videre vos opinor, quàm se latus orationi meæ campus ostendat, si, quæcunque hoc loco se offerunt, persequi, & in singulis insistere atque immorari velim. Nam cùm virtus nulla sit, de qua non splendidè, & ornatè dicere, nullum vitium, in quod non grauiter, & copiosè inuehi liceat: quidquid de eorum vtrolibet dici potest, idem ad Philosophiam laudandam accommodari potest: quam virtutis indagatricem, vitiorum expultricem, Latinorum omnium eloquentissimus verè ac meritò nominauit. Sed non committam, vt cuiquam videar transilire eos terminos, quos initiò pepegi: potiusque reprehendi me patiar, quòd multa, quæ fusius explicare licuisset, compresserim, ac coartauerim, quàm quòd in vlla re dilatāda euectus sim longiùs iusto, neque satis mihi temperare potuerim. Nunc illud mihi etiam atque etiam considerate: cæterarum omnium artium fines, neque eos modò, sed omnia prorsus quæ bona putantur in vita, nisi quis Philosophiam vitæ ducem habeat, pestifera ac perniciosa esse. Da homini non philosopho opes ac copias: da honores atque imperia: da firmam valetudinem: da gladiatorilum totius corporis robur: da multarum magnarumque rerum cognitionem ac scientiam: da flexaminā illam, vt poëtæ vocant, & omnium rerum reginam eloquentiam: da quidquid in filijs parentū votis optari solet: quo eiusmodi plura in talem hominē congesseris, eò illum magis & in suā, & in aliorum perniciem armaueris. Opibus abutetur ad suam libidinem explendam: imperijs ad alienam libertatem opprimendam: firmi-

tate

tate & robore ad obeunda facinora: scientiam copiamque dicendi ad circumueniendos ciues suos, ad perturbandam Rempub. ad omnia deniq; tum sacra, tum profana permiscenda & euertenda cõuertet. Da hæc eadem vero, minimeq; fucato Philosopho: Deum quendã ad benè faciendum humano generi è cœlo demissum esse dices. Atq; hoc illud est, quod in Alcibiade minore siue Plato, siue Xenophon disputat, ea quæ suapte natura bona sunt, sine scientia eius quod optimũ est, quam eandem & Philosophiam esse statuo, ad perniciem non ad salutem valere. O præclaram laudem Philosophiæ, cuius ope ne mala quidem nocere: qua detracta, ne bona quidem prodesse possunt. Meritò dixit Plato, nullum à Dijs datum esse hominibus ea maius aut præclarius donum. Meritò Cicero vnum diem ex eius præceptis actũ immortalitati anteponendum. Neq; verò non illud ad eius, de qua propriè sermo nobis institutus est, Philosophiæ laudem ac commendationem facit: quòd omnia propemodùm, quæ à veteribus de Philosophia honorificè dicta sunt, ad hanc pertinent, quæ in vita ac morum emendatione versatur. Non enim Plato, cum illam nobilissimam vocem, tanquam ex oraculo, edidit, tum demum beatas ciuitates fore, cùm aut regnarent Philosophi, aut reges philosopharentur, intellexit, tum id euẽturum, cùm Reges aut in disserendi subtilitate, aut in peruestigandis rerũ naturalium causis occupati essent: quæ quanquam præclara sunt, lõgissimè tamen absunt ab eo, vt beatas Respub. efficere possint: sed, cùm virtutis pulchritudine incensi omnes vires suas ad eam non cognoscendam modò sed exercendam, excolendam, propagandam contulissent. at contra quidquid manibus imperite-

peritorum ac maledicorũ ſermunculis aduerſus Philoſophiam iactatum eſt, quoſcunq; in eã aculeos ſcurrilis quorundam libido coniecit, quidquid ad minuendã ipſius dignitatem veteris comœdiæ licentia effutiit, id omne, ſi diligẽtius excutiatur, ad Dialecticos potius & ad Phyſicos, quàm ad Politicos pertinere videbatur. Quòd ſi vllus in orbe terrarũ locus eſt, vbi Politicen florere, ſuamq; dignitatem obtinere deceat, Roma id, Roma potiſſimũ fieri debet : cui vrbi à primo ipſius ortu diuino permiſſu datum eſt, vt aliis imperaret: vnde leges, vnde iura, vnde religionẽ cætera & olim petierunt, & nunc petunt: vnde quondam extiterunt tam multi clari viri, qui hæc præcepta, quæ nos traditurí ſumus, exemplo ſuo comprobarunt. Nolite enim putare illa lumina, Camillos, Curios, Fabricios, Fabios, Scipiones, Lælios, cæteroſq; præſtantes viros, quos olim hæc vrbs innumerabiles tulit, quorum quotidiè nomina auditis, facta legitis, monumenta cernitis, ſtatuas tanta cũ admiratione intuemini, quòd de Philoſophia neq; diſputarũt ferè, neq; ſcripſerunt, eò minus philoſophos fuiſſe. Vita illi, non oratione: factis, non dictis: moribus, non ſermonibus, philoſophabantur: quod pulcherrimum ac veriſſimũ eſt philoſophandi genus. Integritatem, iuſtitiã, fidem, fortitudinem, omnẽ deniq; virtutem & colebant ipſi, & alios colere iubebant. Eo ad tantam maieſtatẽ atque amplitudinem peruenerunt, vt pleraque gentes, quòd ipſæ olim à talibus viris ſubactæ ac ſuperatæ ſint, quàm quod ipſæ alias deuicerint, præclarius ſibi ac glorioſius ducant. Quantam oportet gloriam fuiſſe vincentium, cum victi tot poſt ſeculis glorientur? Eorum ego potiſſimùm exẽplis, adoleſcentes, incitabo vos quo-

tidiè,

tidie atque exacuam: neque vllum ex Aristotele praeceptũ proferam, cuius non ex hac vrbe plurima maximéque illustria exempla repetantur. Constitui enim, quando PIVS optimus ac sanctißimus Põtifex, qui ipse omnis virtutis perfectißimum exemplar est, eum mihi honorem detulit, vt à me virtutis & officij praecepta vobis proponi atque explicari voluerit, modis omnibus eniti, vt ea non arido, & inculto, & molestis implicato quaestionibus orationis genere prosequar: sed, quantum id quidem in me erit, florido, & vbere, &, quasi stellis quibusdam, ita petitis ex vetere historia exemplis illuminato atque distincto. Peto autem à vobis, vt, si & in ijs rebus, quas tractare institui, summam dignitatem inesse cernitis, & me nullis vigilijs, nullis laboribus, nulli denique rei parcentem, vt vestris commodis consulam, videbitis, industriam meam diligentia ac beneuolentia vestra adiuuetis. DIXI.

De Moralis Philosophiæ necesſitate,

ORATIO OCTAVA,

Habita Romæ VII. Id. Nouembr. Anno CIↃ.IↃ.LXIV.

S*VPERIORI anno, cùm iniunctum mihi Pontificis auctoritate munus obire inciperem, multa dixi de laudibus Philosophiae, cohortatusque vos sum, quàm potui diligentißime, si tranquillitatem vitae, si libertatem, si dignitatem atque honestatem, si salutem denique & vestram, & publicam caram haberetis: vt, quae ars tranquillaret animos,*

animos, quæ eos à teterrima vitiorum seruitute in iustam plenámque libertatem assertos, ad verum decus, quod in virtute positum est, traduceret, quæ deniq; & singulos priuatim & publicè totas ciuitates conseruaret, eius in studium toto pectore, alia omni cogitatione posthabita, incumberetis. Quam cohortationem meam etsi non præteruectam esse aures vestras, sed in animis plurimorum penitùs insedisse, vel ex eo probabiliter intelligi potuit, quod mihi postea ex hoc ipso loco Philosophiæ præcepta tradenti satis frequētes assiduam operam dedistis, facere tamen pro meo erga vos amore non possum, quin vos hoc quoque tempore non adhorter tantùm, sed obsecrem etiam & obtester, qui iam iter illud ingressi estes, vt constanter persequamini: qui nondum, vt id vobis, primo quoque tempore ingrediendum esse statuatis. Nulla *enim vitæ pars, nulla viuendi ratio, carere fructu, qui ex eorum, quæ nos quotidiè tractamus cognitione percipitur, sine maximo incommodo potest. Magnum est fateor, rerum naturalium principia caussasque nôsse: siderum cæterorúmque corporum cœlestium situs, magnitudines, interualla, scientia comprehensa tenere, præclarum: illa verò etiam quam in hæc inferiora vim habeant, quidque ad quamlibet multos annos effectura sint, sine vllo errore posse prædicere, propè diuinum. Sed certè, quòd ne illi quidem ipsi, qui ea se docere profitentur, negauerint, eorum, in quibus nostra exercetur industria, & fructuosior cognitio est, & perniciosior ignoratio. Itaq; vt nos ijs qui abdita illa & retrusa tractant, & ingenij acumine, & doctrinæ magnitudine, & rerum admirabilitate non inuiti cedimus: ita ipsi nobis, nisi valdè iniqui*

iniqui sunt, ea, quæ disputantur à nobis, & magis necessaria esse, & vberiores hominum generi fructus afferre fateantur, necesse est. Nullus enim vnquam, quòd illa aut non teneret, aut etiā negligeret, minus propterea vir bonus, aut minus vtilis patriæ ciuis existimatus est: hæc aut ignorata, aut neglecta non singulos modò perdiderunt homines, sed integras funditus afflixerunt & euerterunt ciuitates. Nos, quæ adolescentum, quæ cōstātis ætatis, quæ senum officia sint, quærimus: nos quid domi, quid militiæ, quid à priuatis, quid ab ijs, qui cum imperio sunt, præstari debeat, disputamus: ex nobis intelligit pauper, quo modo tolerare inopiam: diues, quomodo vti diuitijs debeat: à nobis quid inter patrē & liberos, quid inter virum & vxorem, quid inter fratres, cognatos, amicos, ciues, quid denique inter omnes homines obseruari par sit, explicatur: nos fortitudinis, nos tēperantiæ, nos liberalitatis, nos iustitiæ, cæterarumq; virtutum vim atq; naturam disputationibus nostris patefacere atq; illustrare conamur. Sine horū præceptorum cognitione muta cōticescet eloquentia, manca & mutila erit iuris legumq; cognitio: illa ipsa domina & regina artium Theologia animos requirit diligenti harum rerū tractatione præparatos atq; præcultos. Quæ cum ita sint, quamcunque quis vitæ viā ingredi parat, ita statuere debet, cæterarum Philosophiæ partiū cognitionem sibi & vtilem & honorificam, huius planè necessariam esse. Sed sunt quidā peruerso homines ingenio, qui caussas, propter quas & ipsi à pulcherrimo studio abstineant, & ab eodē cæteros auocent, comminiscūtur. Partim enim cōmunia & contrita esse dicunt, quæ hic docentur, vt ad ea percipienda doctore nihil opus

sit:

sit: partim non habere eam vim, vt ad virtutis studium excitent: cuius rei argumentum capiunt ex eo, quòd innumerabiles & olim fuerunt, & hodiè sunt, qui cùm hæc omnia se scire profiteantur, nequissimè tamē & flagitiosissimè viuunt. Quibus vtrisq; breuiter respondere institui: & efficere, si possum, vt ij, qui ista temerè iactant, cognoscant errorē suū: cumq; se nihil dicere videant, sententiā mutent: sin minus (nihil est enim difficilius, quàm vincere pertinaces) certè quidem, vt ne alij stultitiæ & maleuolentiæ plena eorū oratione moueantur. Primū igitur agamus cum istis, qui vt ad cibos nimiùm dulces, ita ad disputationes nimiū apertas & faciles nauseare se dicunt. Ex quibus libenter quæsierim qui tandem fiat, vt, quibus rebus omnes ad alia studia inuitari atq; allici solent, ijsdem se ipsi ab hoc studio auerti absterreriq; dicāt. Certè enim, cùm ea, quæ docentur, vtilia & præclara sunt, si eodē accedit, vt clara, perspicua, aperta, cognitu facilia sint; eo maiores cōcursus ad eos, qui illa docent, fieri constat. Quid igitur cum illis agas, qui, quæ res ad concilianda cæterorū studia plurimùm valere cōsueuit, ea se ipsi tardari ac retrahi aiunt? Ego verò, etiamsi præcepta virtutis quælibet multis obstructa difficultatibus forent, laborandum tamen, & sudandum, & nunquàm nisi eis cognitis ac comprehensis conquiescendum putarē: nedū ea, quia, vt isti volū, à quolibet non tardissimo neq; inertissimo percipi possunt, omittenda aut minoris facienda censeam. An de rebus ad vitam nihil pertinentibus inter homines eruditissimos summa contentione disputabitur, in eisq; quia inuoluta & propè inenodabiles sunt opera præclarè collocari videbitur: hæc quæ vitā omnē continent,

tinent, vt nimis obuia & in medio posita, negligentur? Quanquàm, quid diutius ita disputamus, quasi eis cõcedamus, quod volunt, nihil hîc doceri, quod nõ aut etiã vulgò notũ sit, aut quiuis sine doctoris opera facilè consequi possit? Ergo ille omnium, qui tunc erant, mortalium, vt creditum est, sapientissimus Socrates, qui nulla vnquàm alia de re, quàm de virtutibus & vitijs disputauit, vulgaribus & satis per se notis in rebus spatium ætatis omne consumpsit? Quid Plato? Quid Xenophon? quid Aristoteles? quid cæteri suæ quisq; ætatis principes viri? Quid erat caussæ, cur tam multa in hoc genere scripta posteritati relinquerent, si nihil egregium, nihil exquisitum, nihil excellens, sed ea tantùm, quæ quilibet è populo satis per se intelligerent, litteris mandaturi erant? Videlicet, quia iustitiam, fidem, temperantiã, liberalitatem omnes assiduè in ore habent, neque quisquam est, ne ex ima quidem fece vulgi, quin se de eiusmodi rebus optimè iudicare posse cõfidat, idcirco nullã magnam eruditionem in eis cognoscendis sitam esse arbitrantur. Quod tamen lõgè secùs est, interestq; nimium quantũ inter eos qui tantùm tenent nomina, & eos, qui ex eruditorum hominum scriptis ac sermonibus de rebus ipsis verè iudicare didicerunt. Plena est exemplorum vita communis, ex quibus facilè intelligi licet, quàm sæpè vulgus hominum in iudicandis virtutibus vitijsq; fallatur. Quod ni ita est, cedo caussã, cur qui mimis, lenonibus, parasitis, adulatoribus plurima largiũtur, & suo, & multorũ iudicio sint liberales: cur multi restricti, tenaces, sordidi, qui faciliùs patiantur sibi dentem vnum ex ore excuti, quàm nummum vnum ex arca moueri: parcimoniæ ac frugalitatis nomen ferãt,

cur tam multi ad audendum proiecti & temerarij cõmendentur pro fortibus, tam multi timidi & ignaui pro cautis & consideratis prædicentur. Quid? Iurisconsultorum vigiliæ in quo consumuntur: quid spectant eorum labores, quæ in re eorũ acutissima exercentur ingenia, nisi vt videre ac dijudicare possint, quid in quaque re iustum iniustumve sit? Non igitur vt nimiũ facilis, despicienda est ars ea, quæ virtutum omnium vim naturamque pertractat, cùm in vna virtute cognoscẽda videamus tamdiù, tanta diligentia, ab hominibus summo ingenio præditis laborari. Informauit quidem natura, & impressit in animis nostris adũbratas quasdam virtutum & vitiorum omnium notiones: sed illæ tantam vim non habent, vt quisquam eis fretus confidere debeat, se sine disciplina verè de rebus expetendis fugiendisq; iudicaturum. Quòd si nos nihil aliud, nisi hæc tam vtilia, tamq; salutaria quamlibet nudo & inornato dicendi genere traderemus, calumniari tamen nemo posset, nisi alienæ nimis iniquus æstimator industriæ, vt in rebus nimium peruulgatis & facilibus occupatos. Nunc cùm & ad salubres animorum epulas condimentum sermonis, quantum in nobis est, adhibeamus: & res suapte sponte pulcherrimas, tum præstantissimorum omnis æui scriptorum testimonijs fulcire ac corroborare, tum insatiabili quadam veterum exemplorum copia exornare atque illustrare soleamus: tamen ne inueniantur, qui eleuare labores nostros audeant: quæq; præstantur à nobis ijs sudoribus, ac vigilijs, quarum ipsi nobis conscij sumus, ea quemlibet vnum è multis ludibundum persistere posse contendant? Qui si periculum facerent ipsi, quàm non quarumlibet

virium sit munus hoc: ita vt nos facimus: sustinere & exsequi, fortaßis experientia edocti, minus de se elatè ac magnificè sentirent, minus de alijs maledicè contumelioseq́ue loquerentur. Sed omittamus istos. Nescio enim quo modo factum est, vt de re dicere ingressus, de me plura quàm voluerā, dixerim: quod ipsum vt facerem, quorundā me hominum, quos nominare nihil necesse habeo, iniquitas coëgit. Difficilior cum eis luctatio est, qui negāt, sermonibus nostris quemquam ad virtutem incitari, idq́ue ex eo colligunt, quòd sæpißimè contingit, vt qui optimè eloquuntur, peßimè viuant. Nos verò si diceremus eam in disputationibus philosophicis inesse vim, vt ex audientium animis vitia radicitùs euellère, virtutesq́ue eisdē ingenerare possent, meritò vt vani atque ineptè gloriosi reprehēderemur. Multas magnasq́ue mercedes, vt ait Theognis, ferrent philosophi, si, quemadmodum Circe herbis & cantib⁹ suis homines statim conuertebat in feras, ita ipsi suis sermonibus ex feris homines facerent, id est, homines ferarum simillimos ad virtutem à vitio, ad rationē à furore, ad humanitatē ab immanitate reuocarent. Et tamē aliquid se aliquādo eiusmodi effecisse Philosophia gloriari licet. Producet enim Polemonem ab infami vita morbisq́ue perditißimis ad bonam frugem & ad seueritatem vnica Xenocratis disputatione reuocatū. Sed vt non peræquè in omnibus campis agricultura: ita non in omnib⁹ animis Philosophia idem efficit. Illud quidem certè negari non potest, aut nullam omninò esse artē, quæ medeatur animis, quæ quanta sit in vitijs deformitas, quanta in virtute dignitas, doceat, quæ ab illis auertat, ad hanc incitet, aut eum honorē Philosophiæ potißimum esse tribuendum

endum. Quod autem obijciunt, plero q; Philosophorum factis dogmata sua euertere, neque ignem aquæ magis contrarium esse, quàm eorum mores orationi: ita enim loqui, vt vitio: ita viuere, vt virtuti bellum indixisse videantur: vtinam tale esset, vt id nobis inficiari liceret. Est enim acerbißimũ negari non posse, quod sit turpissimum confiteri. Sed quoniam ijs, quæ omnibus nota sunt, fidem abrogare velle dementia est: non negabimus verum esse, quod obijcitur: tantùm deprecabimur, ne propter hominum vitia res ipsa in inuidiam vocetur, néve, quorum facta meritò auersamur, eorundem sermonem immeritò repudiemus. Vt enim quorundam ex Epicureis dogma reprehenditur, vita laudatur: sic horum vitã reprehẽdere, doctrinam amplexari debemus. Polycletum insignem statuarum opificem tradunt librum de artificio suo edidisse, quem Canona, id est, Regulã inscripsit: quo libro omnia quæ in statua hominis fingenda obseruari conueniret, quæ singularũ partium minimarum, maximarum figura esset, qui situs, quæ inter se proportio, subtilißimè & acuratißime persecutus est. Eodem autem tempore statuam à se factã publicè prõposuit, in qua ea omnia diligentißimè obseruata erant: ne quid præcipere alijs videretur, quod non ipse præstaret: quam statuam ipsam quoq; Canonẽ nominauit. Vellem eandem rationem Philosophi teneremus: neque tantùm traderemus alijs præcepta, ad quæ vitam suam dirigerent, verùmetiam vitam nostrã ad ea conformatã ostenderemus. Magna sine vlla dubitatione præceptis nostris ex eo accederet auctoritas: Sed, quando id optandum potiùs, quàm sperandũ videtur, quod in frugibus, in fœtibus arborum, in corporib' ani-

mantium, quibus vescimur, facimus, vt resectis & amputatis ijs, quæ inutilia sunt, ijs, quæ prodesse possunt, vtamur: idem in hoc genere Philosophorum faciendum est, vt reiecta eorum turpi flagitiosaq; vita grauem seueramq; doctrinã non auribus tantùm, sed multò magis animis combibamus. Non enim, si qui ex medicis cibo se & potu aliquando ingurgitant, eò illis continentiam præcipientibus, qui sapiunt, minùs parent: sed, illi quidem quid agant, non laborant: artis autẽ ipsius placitis & decretis obtemperant. Nam cum alicuius mores & præcepta congruunt ac cõcinunt, tunc aut vtraq; laudanda sunt. aut vtraque vituperanda: cùm discrepant & dissident: causa nulla dici potest, quin alterum retinendum sit, alterũ reijciendum, horum à dictis facta ita distare constat, vt non cœlum à terra longius distet: sunt autem facta turpißima: igitur sermones quibus ea ipsa facta damnantur, ac reprehenduntur, dignißimi qui audiantur. Atque, vt medici, quo maiorem auctoritatem arti suæ concilient, solent interdum enumerare quosdam è præcipuis auctoribus disciplinæ suæ, qui, quod ita se compararũt, vt præcepta sua non ostentationem scientiæ, sed legem vitæ putarent, diutißimè saluberrimeq; vixerunt: ita nos nihil, si volumus, impedit, quamlibet multos Philosophos nominare, qui, quòd decretis suis paruerint, quasq; leges alijs proponebant, ipsi seruauerint, meritò sunt apud omnes populos nunquam intermorituram gloriam consecuti. Illis fortaßis nominabant Hippocratem, Asclepiadem, Galenum: quorum primus vsq; ad annum cẽtesimumquartum ætate prouectus est: alter eò processit, artis suæ fiducia, vt ausus sit cum fortuna sponsionem facere, ne medi-

medicus haberetur, si vllo vnquam morbo tentatus esset: & victor cum ad extremam senectutẽ sine vllo morbo peruenisset, scalarum lapsu exanimatus est: tertius cum imbecilliori valetudine vsus esset adolescens, ita eam arte correxit, vt ad septuagesimũ annum peruenerit. Nos è philosophiæ castris ad repellendos ipsius vituperatores primùm quidem in aciem educemus illud honestatis, illud modestiæ, frugalitatis, innocentiæ, fortitudinis, omnis deniq; virtutis specimen & exemplar Socratem: qui ita locutus est, vt ex eius sermonibus omnes quæ posteà consecutæ sunt Philosophorũ disciplinæ fluxerint: ita vixit, vt hodie quoq; nomen illius non hominis, sed integritatis & innocentiæ nomen putetur. Cui succedit per illud nobile in eodẽ institutũ ludo Xenophõ & Plato: quorum vterq; summã in dissimili genere eloquentiæ laudum pari vitæ grauitate cumulauit. Proximè hos Xenocrates: de cuius eloquentia dicit Palemon: de continentia Phryne: de frugalitate & contemptione pecuniæ Alexander: de fide & iustitia vniuersus populus Atheniensis, qui eum, dicto publicè testimonio, ad aras iurandi caussa accedentẽ, vna voce reuocauit, ac iurare vetuit: parum sibi decorum ratus, tam spectatæ fidei viro, nisi iurato, non credidisse. Inde æternũ Alexandri crimen Callisthenes, vnoq; verbo tota vetus Academia & Lyceum, & illa non tam Myconis & Polygnoti picturis, quã Zenonis & Chrysippi disputationibus nobilitata porticus, quibus ex omnibus quasi virtutis et doctrinæ officinis innumerabiles viri incertum doctiores, an meliores prodierunt. Agmen claudent Epictetus, Plutarchus, Musonius, cæteriq; illi ætati suppares, quos ita philosophatos accepimus, vt ijs, quibus cum viuebant, ad o-

omnia recta & laudabilia non voce magis, quàm exemplo præirent. His copijs facilè speramus fore: vt eorum, qui Philosophiam maledictis incessere audēt, retundatur audacia. Qui si ita victi erunt, vt deinceps in nostrum se numerum aggregari velint, & in eius ipsius, quam oppugnabant, castris stipendia facere incipiant, victoriam adepti erimus longè ei dißimilem, quā veteres Cadmeam nominabant. Illa enim & victori luctuosa erat, & victo: hæc & victoribus erit lætitiæ, & victis saluti. Sin, cùm se fractos ac perculsos videant, permanebunt tamen in eadē prauitate atq; obstinatione animi: &, vt ignaui canes, Philosophiam, ad quam propiùs accedere non audent, eminùs allatrabunt: vos tamē, optimi adolescentes, quorum caussa hic à me institutus est sermo, quibus mei labores seruiunt, quorum ad vtilitatē omnes mei conatus, omnes vigiliæ, omnia studia referuntur, vrgete constanter propositum: neque patimini vos cuiusquā sermonibus à suscepto studio abduci. In ea ætatis parte cōstituti estis, in qua & ingenium ad omnia præcipienda docilius, & corpus ad studiorum labores firmius esse consueuit. Videte, vt eam ijs in studijs collocetis, quæ vobis olim maximo & vsui, & ornamento futura esse cognoscitis. Atque vt obtrectatoribus nostris eripiatis omnē ansam maledicentiæ, connitimini, quantum potestis, vt virtutis & officij præcepta, quæ ex me quotidiè audietis, non tantùm excipiatis animo, verùm etiam vita, & moribus exprimatis.

DIXI.

De

De iustitiæ laudibus, ORATIO NONA,

Habita Romæ postridie Non. Mart. Anno CIↃ.IↃ.LXV.

VOD principiò me, cùm hos libros explicare ingrederer, dicere meministis, accuratam eorum tractationem & intelligẽtiã cùm ad omnes vitæ partes vtilißimã, tum ijs, qui in iure ciuili excellere, locumq; aliquem, non inter circumforaneos istos clamatores, sed inter veros & graues, & veterum illorum simillimos Iurisconsultos obtinere meditarentur, necessarium esse: id & aliqua iam ex parte, quàm verum sit, iudicare potuistis, & ex ijs præcipuè, de quibus in hoc libro disputabimus, intelligetis. Ingrediendũ enim nobis est duce & quasi mystagogo Aristotele in augustißimum & religiosißimum iustitiæ templum: lustranda oculis omnia illius adyta: contẽplanda inprimis ipsius Deæ forma: & tum quæ quántaq; vis illius potestasq; sit, tum quibus ipsa se rebus, quibus ritibus coli gaudeat, cognoscendum est. Hæc illa est, auditores, omnium domina, & regina virtutum: à qua in omne hominum genus leges & iura manârunt: quæ benefactis honores & præmia, malefactis ignominias & supplicia proponens, studia bonorum excitat, malorum improbitatem coërcet: qua sublata, non domus vlla, non ciuitas, nõ hominum inter se societas, non ipsa deniq; vniuersitas rerum stare ac tueri se punctum temporis posset. Etenim, quoniam hodiernus dies cæteræ disputationis prolusionem modò quandam habiturus est: dabitis mihi hãc veniam, vt paulò altius

huius sermonis principia repetens, percurram ea,quæ priscis temporibus, summa sapiētia præditi homines de iustitia tradiderunt. Iustitiæ originem à cœlo esse dicebant: illic eam, & vigere, & ex omni æternitate viguisse: certo illic ordine atq; immutabili quadam lege gubernari omnia: ideoq; æterna atq; immortalia esse. In iis autem, quæ sub orbem lunæ subiecta sunt, absolutam quidem illam, & omni ex parte perfectam iustitiam materiæ vitio cerni non posse: esse tamē aliquam cœlestis illius imaginem, alibi expreßiorem, alibi minus expressam: futurum enim alioqui, vt permiscerentur, ac corruerent omnia. Atque vt quæque res plura & certiora illius vestigia retineret, ita esse eam perfectiorem, stabiliorem immortalitati viciniorem, vt pauciora minusq; certa, ita minus perfectam, minusque constantem, pluribusq; casibus atque interitui denique obnoxiam. In elementis hoc primùm notare volebant: eaq; dupliciter considerabant: quatenus vnumquodque eorum totum quiddam atque integrum est: & quatenus ad compositionem quasique coagmentationē cæterorum corporum particula quædam illorum aßiduè permiscentur ac temperantur. Tota igitur elementa nisi sedes ac regiones sibi à natura datas atque attributas obtineant, si irruere in alienas & migrare conentur: si ignis proximè sibi suppositam animalem, spirabilemq; naturam depascat, & absumat: si aqua nō contenta iis terminis, quos pegit Deus, terram operiat & obruat, quis non intelligit, peritura funditùs omnia, & talem quandam confusionem, qualem poetæ ante orbem cōditum fuisse fingunt, consecuturam? Quid cùm partes eorū copulari ac coalescere ad alia corpora progignenda

da & constituenda oportet: nonne iustitia quadã temperationis illius moderatrice opus est: vt tantũ cuiusq; pro rata portione, quantum satis est, admisceatur? In illa etiam quadripartita tempestatum varietate, qua distinctus est annus, idem obseruari posse dicebãt. Quæ cùm ita eunt, vt quadam ipsius naturæ quasi lege sancitum est: hoc est, cùm & tellus conceptis seminibus hiberno frigore adstringitur, & vernis modicis imbribus ac tempore laxatur, cùm & fruges fructusq; arborum æstiuis caloribus probè percoquuntur, & eodem sub autummum remittente se paulatim ac frangente mitescunt: tum & saluberrimus annus est, & maxima rerum ad victum necessariarum vbertate ac copia insignis. Cùm contrà fit, tum & caritas exsistit annonæ, & varijs morborũ generibus omne genus animalium tẽtari solet. Cumq; vnusquisq; nostrùm duabus ex partibus coniunctus concretusq; sit, corpore & animo: earum partiũ ex vtraq; quæ iustitia iniustitiæq; vis esset, liquidò perspici posse adseuerabant. Omnia enim mala, omnia damna, omnẽ perniciẽ & corporibus & animis ex iniustitia euenire: iustitia salutem, incolumitatem, bona deniq; omnia effici ac contineri. Nam cũ in corporibus quatuor sint, quæ quatuor elementis proportione respõdeãt, igni flaua bilis, animæ sanguis, aquæ pituita, bilis atra terræ: quãdiu hæc cum æquabilitate quadam inter se permista sunt, valemus ac vigemus: cùm eorum aliquod aut potẽtius, aut infirmius, aut plus aut minus iusto est, aut se à communione cæterorum segregauit: conflictamur varijs morbis, tandemq; interimus. Quæ de re principis medicorũ Hippocratis in libello de natura hominis hæc verba sunt: Corpus hominis habet in se

san-

sanguinem & pituitam & bilem duorum generũ, flauam & nigram: ex ijs omnibus ipsius corporis natura est: eis fit, vt & doleat, & benè valeat. Benè igitur valet, cùm ea moderatè inter se affecta sunt & temperatione & potestate & copia: maximeq; si permista sint: dolet autem, cùm eorũ aliquod aut plus, aut minus est, aut in corpore secretum, neq; cùm cæteris omnibus tẽperandum. Hæc Hippocratis verba ipsa expreßi: ex quibus intelligimus, in æquabilitate, cuius effectrix iustitia est, sitã esse bonam corporis constitutionem. Sed ne ali quidem corpus vtiliter ac salutariter sine aliqua imagine iustitiæ potest. Nisi enim vis aliqua sit, quæ & siccum & humidum alimentũ, vbi iam coctum atq; confectum, & in succũ ac sanguinem conuersum est, æquabiliter distribuat, ac dispertiat, atq; id quod cuiq; parti aptum & accõmodatum est, & quantum opus est tribuat, neq; alias partes tumidas & redundantes, alias exhaustas & enectas esse patiatur: facilè intelligimus, hæc tam admirabilis fabrica corporis nostri quantam deformitatem habitura, & quàm cito ruitura sit. Atq; hæc in corporalibus. Quid in animis? quantum bonorũ à iustitia, quantũ malorum ab iniustitia effici creditis? In quib⁹ cum pars vna sit, qua intelligimus, qua ratiocinamur, qua proximè ad diuinam naturã accedimus: altera, quæ rationis ipsa quidem per se particeps non est, sed obtemperare tamẽ rationi potest: cùm quod fieri ius est, id fit, hoc est, cùm pars illa superior imperat, & tanquàm habenas tenens, currum regit: paret altera, & quò illa cumq; ducet sequitur: tum omnis honestas, omnis dignitas, omnis officij ac virtutis splẽdor elucet. At cùm excusso ac depulso rationis iugo, cupiditas,

quasi

quasi seditiosus aliquis ac turbulentus ciuis, fasces arripit, in arcem inuadit, mentē de sua sede contra ius fasq; deturbat: tum, vt nauis discordibus acta vētis: sic hominis vita contrarijs & inter se pugnantibus fœdissimarū libidinum flatibus agitata, in omnem scelerum ac flagitiorum turpitudinem præceps ruit. Ipsis igitur & animorum & corporum nostrorum inter se partibus, vt vtrisq; benè ac beatè sit, iustitiam quandam intercedere necesse est. Sed idem in societatibus coniuctuq; hominum multò euidentiùs multoq; illustriùs cernitur. Quo modo enim patrifamilias cum vxore, cum liberis, cum seruis, quæ primæ coniunctiones sunt, cōuenire poterit: quæ eis omnibus vita erit, nisi & ille iustè imperet, & hi iustè pareant? Si vir in vxorem iniurius ac contumeliosus esse velit, neq; eā pro comite indiuidua vitæ, pro diuinorum humanorumq; omnium socia, sed pro scorto aut pro ancilla habere: si vxor sua domestica curatione non contēta, implicare se alijs rebus & viri partes præripere conetur: neq; se ei morigeram præbeat: si vterq; liberos in seruorum, seruos in pecudum loco ac numero habeat, duriorīq; eos quàm ius est, imperio premat, si liberi parentum, serui dominorū imperium detrectent, eisq; obtemperare ac dicto audientes esse abnuant: quis non videt nullā in domo ita instituta concordiam, nullam beneuolentiam, nullam animorum voluntatumq; cōsociationem, plena perpetuò omnia rixarum, discordiarum, querelarum, contentionum fore? Vt in qualibet solitudine, in quamlibet vastis ac desertis, & ab omni hominū cultu ac consortio remotis locis suauior vita, quàm in ea domo, vnde iustitia exsulet, esse videatur. Ita omnem fructum, omnem dulcitudinem, omnem

amabi-

amabilitatem vitæ, vitam deniq; ipsam tollit è vita, qui iustitiam tollit. Egrediamur, si videtur, domo: & in forum ac publicum prodeamus. Quis est omnium, qui eum, quem iniustum esse opinetur, aditu, congressione, sermone dignum iudicet? quin eum, quasi maleficum aliquod & noxium animal, refugiat, auersetur, odio habeat? quin eius concursum dirum sibi ac tetrum atq; ominosum putet? Quamuis enim omnia vitia bonis viris odiosa atq; inusa sunt: tamen iniustitia præcipuè alienat ab ijs, in quibus est, aliorum animos: omniumq; sibi odia conflat, conciliat, colligit. Cæteris vitijs affectos aliquo modo ferimus: quibusdam ignoscimus: quibusdam non nimis offendimur: quibusdam in hac vitæ ac morū corruptione etiam oblectamur: prodigos multi amant: auaros tolerant: multos aliena intemperantia non offendit: qui voluptates nimis refugiunt, etiam seueritatis ac castimoniæ laudem ferunt: audacium in bello interdum aliquis vsus est: timidis & nimis cupidis vitæ ignoscitur: iniustus communi omnium mortalium odio flagrat: suis, alienis, ciuib⁹, peregrinis, notis, ignotis iuxta omnibus inuisus, exosus, intolerandus est. Itaque & si illud omnibus hominibus à natura tributum est, vt rarò sua vitia agnoscāt, eáq; modis omnibus tegere & occultare conentur, aut etiam eis virtutum nomina imponere: vt se prodigi pro liberalibus, auari pro parcis ac frugi, timidi pro cautis ac consideratis, audaces pro fortibus haberi & prædicari velint: facilius tamē reperias, qui se auarū, timidū, audacem, libidinosum, quam qui iniustum esse fateatur. Quinetiā cæteris vitijs suis hanc aut defensionem aut excusationē prætendere ac prætexere consueuerunt, se in neminem iniurios esse.

Aua-

Auarus sum fateor: sed ita, vt mea conseruem, suo neminem fraudem. Prodigus: sed cui, vt largiar, eripio? in quem contumeliosus sum? Indulgeo voluptati, hilarè viuo: quidquid animo meo collibitum est, facio: sed quid tū postea? meæ libidines nemini nocēt. Et ita ille apud Terentium homo impurissimus:

Leno, inquid, sum fateor: pernicies communis adolescentium:

Periurus, pestis, tamen tibi a me nulla est orta iniuria.

Videte, quàm odiosa, quamq; abhorrens à natura sit iniustitia: quàm turpe atq; inuidiosum iniuriam facere: cùm qui negare non possunt aliis se vitiis implicatos atque illaqueatos teneri, dum hoc careant, ferri se non posse tantùm, sed propemodum etiam debere arbitrentur. Ciuitates verò & regna & imperia quæ res alia nisi iustitia aut initiò fundare ac constituere, aut posteà tam multo seculo conseruare ac prorogare potuisset? Nam & conuenerunt homines, & vitam vnà colere decreuerunt, cùm se æquo iure vsuros, & quod suo sibi labore peperissent, eo sine metu fruituros esse neq; mœnibus magis, quàm legibus à vi atq; ab iniuria tutos fore confiderent: & quamdiù id obseruatum, tamdiù amicè inter se ac concorditer viuunt: simul atq; ab æquitate disceditur, partes, factiones, secessiones, seditiones, & bella ciuilia exsistunt. Præclarè, vt omnia, Euripides.

Custodia legum ciuitates continet.

Idemq; alio loco ait, iustitiæ neglectum plerisq; ciuitatibus exitiosum esse. Iustitia ciuitates à paruis & humilibus profecta principiis breui tempore ad magnam potentiā peruenerunt: iniustitia florentissimæ & opulentissimæ

Quemadmodum suauissimè cecinit Horatius: vbicunque iustitia dominatur, illinc fraudes, illinc doli, illinc periuria exsulant: non adulteri, non raptores, non fures, non sicarij, non venefici, non latrones, non testamētorum subiectores, non obsessores itinerū reperiuntur: ea deniq; propemodùm eueniunt, quæ aureæ ætatis hominibus euenisse memorantur. Nam ne tum quidē aliam ob causam

Ver erat æternum, placidiq; tepentibus auris
Mulcebant Zephyri natos sine semine flores:
Nec renouatus ager grauidis canebat aristis,

quàm quoniam homines.

Sponte sua sine lege fidem rectumq; colebant.

Neq; enim debemus illa poëtarum figmenta tanquàm inania modò quædam aurium oblectamenta accipere: sed ex eis discere, Deum ipsum fauere hominibus iustis: eorum labores fortunare: eorum conatus ac consilia ad bonos exitus ducere. Nam neque dictu, neque cogitatu fas est, eum qui summè iustus est, aut ipsa potiùs iustitia, non esse amicum, beneuolum, propitium ijs, qui ad iustitiam omne suum studium conferunt, eamq; toto pectore sequuntur. Itaque Hesiodus quoq;, non tantùm aureus & ad verbū ediscendus poëta, verùmetiā Philosophus imprimis bonus, multis versibus persequitur ac percenset ea bona, quæ à Deo tribuuntur cultoribus iustitiæ, contraq; eas, quæ ab iniustitia ciuitatibus inferūtur, calamitates. Illorū enim vrbes lætas florere populis, nunquàm bello, nunquàm fame, nūquàm alijs eiusmodi pestibus conflictari: hos & fame, & peste, & bello, & alijs innumerabilibus malis iniustitiæ suæ pœnas dare. Recitarem versus ipsos: nisi Græca quidem huic

sermoni admiscere nollem: Latinè autem me inaffectatam quandā illorum iucunditatem pari grauitate cōiunctam assequi posse diffiderē. Quòd si hæc non essent, siq; iniusti quidem abundarent omnibus copijs, in summa opum atq; bonorum affluentia viuerent, fortunam sibi arbitrio suo fingerent ac temperarent: iustos autem odium, contemptus, egestas, exsilia, orbitates, damna omnia sequerentur: tenere tamen mordicus deberemus id, quod à Platone diuinitùs & religioni nostræ conuenienter traditum ac disputatum est, iustos, etiamsi omnes fortunæ acerbitates excipiāt, semper beatos; iniustos etiam in maximis prosperitatibus secundissimisq; rebus infelicissimos esse. Dixi de iustitia, non quæcunq; poteram: neq; enim id tempus tulisset: neq; omnia in vnum locum congerenda ac semel effundenda erant: sed ex infinita copia eorum, quæ dici possunt, quātum satis esse hodiernæ disputationi iudicaui: quotidiè autem, vt spero, plura & meliora dicentur. Nunc, quod interdum disertos homines facere animaduerti, vt cum ad clausulam orationis ventum est, illa, de quibus egerūt, breuiter ac summatim colligant, quo ea in vno conspectu posita altiùs in audientiū animis ac memoria infigant: id ego quoque facere cupio: sed quia eius artis magistri singularis cuiusdam artificij eam rem indigere aiunt, quod mihi deest, ab alio mutuabor, recitabóque vobis verba quædam Poli Lucani nobilis Philosophi, vnius ex illis veteribus Pythagoreis, qui tenuerunt eam partem Italiæ, quæ magna Græcia vocabatur. Quibus verbis summa eorum omnium, quæ à me hodie dicta sunt, cōtinetur. Iustitia, inquit, cæterarum omnium virtutum parens & altrix vocanda mihi videtur: neque sine ea fieri

fieri posse, vt quisquam aut temperans sit, aut fortis, aut prudens. Est enim harmonia quadã & pax totius animi cum apto & composito motu. Illius autem quãta sit vis, magis è cæterorum habituum inspectione cognosci potest. Nam cæterorum vtilitates ad vnum modò pertinent: huius ad omnia, quæ composita sunt & ad multitudinem. Ea igitur in mundo quidem prouidentia vocatur, & harmonia, & iudicium, & mens Deorum, qui ita statuerunt. In ciuitate autem pax, & bona legum constitutio meritò dicitur. In priuata domo, viri quidem & vxoris mutua concordia, seruorum autem in dominos bonus animus, & vicißim in dominis amica & beneuola seruorum procuratio: in corpore autem & animo, primùm quidē ea, quæ omnibus cariſsima sunt, vita, & bona valetudo, & integritas virium: tum autem sapientia, omnisq́; scientia. Quæ igitur vna & totum & partes ita regit & seruat, efficiens omnia inter se concordia & amica, quid ni communis omniū parēs & altrix omnium suffragijs prædicetur? Hæc ille. Ego autem ad huius virtutis tractationem & cognitionem, & ad has pulcherrimas animorum epulas nobis omnibus ab Aristotele paratas vos, auditores, voco. Cogitate quid agatis. Virtus quæ de agitur præstantißima est. Qui de ea scripsit, Philosophus præstantißimus. Vtinam ex me quoq; tertiū argumentū sumi posset ad animos vestros excitandos. Sed, quo minus doctrina & ingenio valeo, eo plus laboris ac diligentiæ afferam. Nullus autē est, quin adhibito labore efficere aliquid & nauarre possit. Multum à me operæ iampridem in hoc libro positum est: multæ noctes vigilatæ, vt ad illius intelligentiam peruenirem: præcipuè olim, cùm in iuris ciuilis

studia incumberem: ad quæ hunc librum mirificè vtilem esse intelligebam. Non puto me vsque adhuc valdè fefellisse vestram de me opinionem: neq; sæpè id, quòd pollicitus sim, non præstitisse. Mihi credite: si quantum ego ad docendum, tantum vos ad discendum diligentiæ afferetis, effi tiam, vt multos magnosq; fructus ex huius libri cognitione capiatis.

DIXI.

De sui cognitione, deque omnibus humani animi facultatibus,

ORATIO DECIMA,

Habita Romæ IV. Id. Nouembr. Anno CIↃ.IↃ.LXV.

ROESVM olim Lydorum Regē opulentissimum, petendi oraculi causa Delphos misisse accepimus, qui sciscitarentur ex Deo, non leue quiddam & nugatorium, vt antea, cùm clam in eodem aheno testudinem simul & agnum coquens, experiri voluerat, nunquid eorum quæ agerent homines Deum lateret: neque quid se facere oporteret, vt ex se procrearet liberos: neq; ecquid aduersus Persas bellū suscipere deberet, neq; denique quidquam simile eorū, quæ prius quæsiuerat: sed rem omnium multò maximā, multoq; dignissimā, in qua cognoscenda plurimum ab omnibus operæ ac studij collocetur: quomodo felicitatem consequi, & quid agens, id quod supererat ætatis beatissimè transigere posset. Sapienter hoc quidem, & non pro ea, qua plerisq; in alijs rebus vsus est, inconsideratia & temeri

meritate: quod de via, qua ad summum bonum ferret, neque statuendum sibi ipse, neque cuiusquam hominis fidendum consilio, sed Deum consulendum iudicauit. Responsum autem ei redditũ est planè praclarum, & illa, qua tum de Apollinis sapientia erat, opinione dignissimum: non si maximos auri argentiq; aceruos exstrueret, non si multos exercitus aleret, non si terminos imperij sui longè latéque proferret, sed si se ipse cognosceret, ita demùm beatum fore. Iã, etsi apud nos, qui vera religione imbuti sumus, nihil Apollinis valere debet auctoritas: tamen eiusmodi oracula, quæ præceptum aliquod vtile ad instituendam vitam continent, amare & magnifacere debemus. Constat enim, ea nihil esse aliud, quàm insignes quasdam & eximias sapientissimorum hominum sententias, quæ quoniam diuinitùs immissa in eorum animos videbãtur, ad Deũ referebantur auctorem. Quoties igitur audimus Apollinem respondisse Crœso beatum eum fore, si se cognosceret: quoties præceptum eadem de re in templo Delphico inscriptũ fuisse legimus: toties illud cogitare debemus, magnum quoddam bonum esse cognitionẽ sui: cùm inter omnes omnium ætatum sapientes viros conuenerit, in eo positum esse fundamẽtum felicitatis: neque vlla re vnunquemq; nostrûm in plura aut grauiora mala, quàm sui ipsius ignoratione, prolabi. Quod cùm ita se habeat, omnibus viribus elaborandum est nobis, vt cognitionem nostri, quando tantùm in eà momenti ac ponderis ad beatam vitam situm est, consequamur. Sed in hac re illud primùm videndum est, quid sit nosse se: ne, eò secùs quàm oportet accepto, errore aliquo implicemur. Fieri enim prorsus non potest, vt rectè id

faciamus, quod iubemur, nisi prius, qui iubeatur, intelligamus. Hoc autem non alius melius nos, quàm Plato docuerit: apud quem Socrates in Alcibiade primo multa disputat, quibus hominem animum esse, non corpus ostendat. Semper enim id, quod aliqua re vtitur, ab eo, quo vtitur, aliud esse. Vti autem homines & partibus corporis sui, vt manibus pedibusq́, & toto corpore: ex quo effici, vt, quantum inter artificem & instrumentū interest, tantum inter hominem & corpus intersit: quā sententiam Aristoteles libro decimo Ethicorum comprobauit, & apud Ciceronem libro sexto de Rep. his verbis Africanus expreßit: Mens cuiusque is est quisque, non ea figura, quæ digito demonstrari potest. Quod si homo non corpus est, sed animus: qui iubet, vt nosipsos noscamus, illud videlicet iubet, vt noscamus animū nostrum. Atque hoc à Platone acceptum ita extulit idem Cicero libro primo Tusculanarum quæstionum. Et illud quidem vel maximum, animo ipso animum videre: & nimirum hanc habēt vim præceptum Apollinis: quo monet, vt se quisque noscat. Non enim, credo, id præcipit, vt membra nostra, aut staturam figurāve noscamus: neq; nos corpora sumus: neque ego, tibi hæc dicens, corpori tuo dico. Cùm igitur, Nosce te, dicit, hoc dicit, Nosce animum tuum: nam corpus quidem quasi vas est aliquod animi aut receptaculum. Duo sunt, quæ hactenus probare studuimus: eximium quoddam bonum esse cognitionē sui, & nosse se nihil esse aliud, quàm nosse animum suum. Nunc antequàm progrediamur vlteriùs, illud admonendi estis, vnam eandemq́ rem non vno eodemq́ modo à diuersis artificibus considerari. Angulum rectum, aicbat Aristoteles primo

primo horū librorum, alia ratione considerat Geometres, alia faber. Sic & hominem aliter medicus, aliter pictor, & animum hominis aliter Physicus considerat, aliter politicus. Physici, quæ sit animorū natura, quærunt: simplex, an composita, atq; concreta: corporea, an expers corporis: mortalis & caduca, an immortalis & æterna: sit ne totus animus in qualibet parte corporis, an vnaquæq; illius facultas suā in corpore sedē quasiq; domicilium habeat à cæteris secretū ac separatum Nos quæcunq; de ijs & talibus ab eis, duntaxat religioni nostræ consentanea, traduntur, tanquā vera & indubitata ponentes, animū ea tantùm ratione consideramus, qua vel deprauari & corrūpi vitijs, vel virtutibus perfici & ad Dei similitudinem, quantum natura patitur, perduci potest. Quare cùm hodiè nobis illud propositū sit, vt ex Aristotelis in ijs libris qui ad moralem Philosophiam pertinent sententia, de animi humani partibus, deque vniuscuiusque illarum perfectione verba faciamus, (hoc enim potissimùm modo præparandos esse vos duxi ad cognitionem & intelligentiam eorum, quæ in huius sexti libri explicatione tradentur) certos quasi cancellos circūdabimus orationi nostræ, eamq; suis regionibus ac terminis circūscribemus: vt ab ijs quæ Physicorum sunt abstinentes, ea tantùm quæ ad munus nostrum propriè pertinēt, explicemus. Hoc loco propè superuacaneum esse iudico, petere à vobis, vt me attentè audiatis. Certè enim ea vobis caussa huc veniendi fuit. Et vt ridiculus fuerit balneator, si, quos lauandi caussa in balneas ingressos videt, ab eis multis precibus petat, vt lauent: ita ego mihi videor ridiculus fore, quod facturi huc conuenistis, id si vt faciatis vos rogem.

Oratorum iste mos est, qui, etiam cùm exploratum habent, se attentissimè auditum iri: tamen attentionem petunt: non quòd opus esse eo putent, sed quoniam si aliter fecerint, aduersus artis suæ præcepta fecisse se putant. Meum est conari, vt auditu digna adferam, vestrũ, ne ea præteruolare patiamini, sed singula diligẽter expendentes, penitùs demittatis in animos vestros, mihi, vt ne ad id, quod mearum partium est, præstandũ imparatus venirem prouisum est: vos quoq; ad me quæ soletis benignitate & attentione audiendum satis vestrapte spõte paratos esse confido. Animi nostri siue partium, siue facultatum bipartita diuisio est. Partim enim ipsarum ratione prædita sunt, partim rationis expertes. Ab ratione quidem præditas eas vocamus, quæ ex omni animantiũ genere in solis hominibus, rationis autem expertes, quæ etiam in bestijs atq; ex aliqua parte in stirpib' reperiũtur. Rationis expertes (ab eis enim exordiri & ab infimis quasi per gradus ad summa contendere decreuimus) duplicẽ ipsa quoq; habent varietatẽ. Aliæ enim sunt quæ vitã continent, aliæ, quæ animal constituunt. Quæ vitam continent, tres sunt: quas illa & in rebus inueniendis acutissima, & in eiusdẽ appellandis disertissima Græcorum natio vocat τὸ θρεπτικόν, τὸ αὐξητικόν, τὸ γεννητικόν. Nos quia vetera quidẽ Romana vocabula, quibus hæc exprimamus non habemus: ijs autem, quæ posteà cusa sunt, vti propter quãdam, vt verum fatear, stultã & ineptam religionẽ non audemus, vnum in plura spargere ac diducere cogimur, dicimusq; vim nutriendi, vim augendi, & vim procreandi. Hæ omnes non in animalibus modò sunt,

verùm

verùm etiam in stirpibus. Quæ autem constituunt animal, duorum ipsæ quoque generum sunt. Partim enim cognitione quadã & apprehensione, partim appetitione & declinatione cernuntur. Illas γνωστικὰς Græci, has ὀρεκτικὰς vocant. γνωστικαὶ in animalibus sunt duæ sensus & phantasia: vtendum enim est hoc, quãdo Latino caremus. Sensibus apprehenduntur singula tãtùm, non etiam vniuersa, nisi quatenus sunt in singulis. Non enim lapidem aut lignum propriè ac per se videmus, sed hunc lapidem, & hoc lignum: aut potiùs neq; hunc lapidem, neque hoc lignum, sed huius lapidis aut ligni colorem. Sensus enim non percipit essentiam, vt Ciceronẽ locutum esse aiunt, siue, vt posteriores locuti sunt, substantiã: sed ea tantùm quæ ei adiuncta sunt: neq; rosam aut videmus, aut olfacimus, sed rosæ odorẽ olfacimus, colorem videmus. Sensus autem sunt, vt notum est numero quinq;: quorum tactus in omnibus est animalibus, cæterùm alij in alijs desiderantur. Phantasia rerum sensu perceptarum formas quasdam, &, vt Græci loquuntur, typos recondit ac cõtinet: ac præterea iudicat de quibusdam, de quibus sensus exteriores iudicare non possunt: vt hoc flauum esse dulce: & hunc qui accedit esse Socratem. Sensus in eo, ad quod propriè percipiendum aptus est, nunquàm fallitur: dum & interuallum moderatum sit, & instrumentũ, & id, quod interijcitur, probè affectum. at phantasia sæpè fallitur: vt cùm in picturis eminere videntur quæ plana sunt: vt cùm remus in aqua inflexus videtur: vt cùm cani Aesopeo imago carnis in aqua caro videbatur. Hãc inesse in bestijs vel ex eo cognoscimus, quòd earum pleraque & meminerunt, & somniant: vt equi, vt canes: quorum

 neu-

neutrum sine ea de qua loquimur facultate facere possent: Ex eis nascuntur illæ, quas in persequendo fugiendoq; cerni, & Græcè ὀρεκτικάς vocari diximus. Nam cùm omnem sensum voluptas aut molestia comitetur: quarum altera naturæ consentanea & amica est, altera aduersa & inimica: fit, vt nullum animal sit, in quo non insit naturalis & appetitio eorum quæ iucunda, & fuga eorum quæ molesta esse videātur. ὀρεκτικὰς δυνάμεις Aristotelis interpretes Hammonius, Eusthatius, & alij vulgò, duas tantùm faciunt, ἐπιθυμίαν καὶ θυμόν. Sed intelligendū est, in omnibus animalibus exsistere & ex bono præsenti, lætitiam, & ex eo quod nondū adepta sunt cupiditatē, & ægritudinem ex præsenti malo, & metū ac declinationem, si mali quid imminere videatur. Hæc Stoici, vt me tertio ab hinc anno ex hoc ipso loco dicere memini, propria hominis, nō eitum cæteris animalibus communia esse voluerunt. Neq; enim metuere bestias, sed quasi metuere: nec cupere, sed quasi cupere: eodemq; modo neq; vera ipsas lætitia, neque vera molestia affici, sed vtriusq; imaginem modò quandā, ac similitudinem habere. Quam opinionem vt stultam & deliram exagitāt Plutarchus, Galenus, Porphyrius, & alij. Sed Stoici si dogmatum suorum constantiā ac conuenientiam retinere ac conseruare vellent, ita dicere necesse habebant. Hæc enim omnia ita definiebāt, vt ex opinione nasci dicerent: ex opinione boni præsentis lætitiam: ex opinione mali præsentis, molestiā: ex opinione boni imminentis, cupiditatem: ex opinione mali imminentis, metum. Cùm igitur opinio in solis sit hominibus, sequebatur, vt ea quoque hominum propria essent. Sed verius est hæc omnia conuenire etiam in be-

stias

stias: neque ex opinione tantùm exsistere, sed etiam ex sensu aut phantasia boni mali ve, aut præsentis aut imminentis. Omnes igitur illæ facultates, de quibus hactenus diximus, in mutis quidē animalibus ita sunt rationis expertes, nullā vt prorsus cū ratione habeant aut cōmunicationem, aut societatē. In homine ea quæ Græcorum lingua ὀρεκτικαὶ *nominantur, etsi ratione prædita non sunt, rationem tamen audire, & eius obtēperare imperio possunt. Quorū vtrumq; nobis paulò enucleatiùs explicandum videtur. In eis igitur non inesse rationem, ex eo quiuis facilè intelligat, quod ratio ipsa secum pugnare non potest: at sæpenumerò lætitiā, molestiam, cupiditatem, metum rationi aduersari videmus. Rursus, esse ijs omnibus aliquam cum ratione cōmunionem, id indicio est, quòd suscepti præter rationem animi motus, ratione adhibita, aut deponūtur, aut mitigantur. Itaque rectè ex Aristotelis sententia dicitur,* τὸ τῆς ἡμετέρας ψυχῆς ἄλογον διττὸν εἶναι. τὸ μὲν γὰρ αὐτῆς ἁπλῶς ἄλογον εἶναι, καὶ κατ' οὐδένα τρόπον λόγου κοινωνεῖν. τὸ δὲ ἄλογον μὲν εἶναι φύσει, μεθέξει δέ τινι λογικόν. *Hæc Latinè ita expeditè, &, vt ita dixerim, rotundè explicari non possunt. Sed nihil difficile amanti.*

Libenter hoc & omne militabitur

bellum in vestræ spem gratiæ. Conabor si qua ratione possim hæc ita Latinè eloqui, vt intelligantur. Earum animi nostri facultatum, quæ ratione carere dicuntur, duplex ratio est. Quædam ita sunt rationis expertes, vt nulla prorsus eis intercedat cum ratione cōmunio: Tales autem sunt quinque, vis alendi, vis augendi, vis gene-

generandi sensus, & phantasia. Nam hæ omnes & communes nobis sunt cum mutis animantibus, & ratione nullo modo dirigi possunt. At eæ duæ quarum in altera vis est concupiscendi bonũ propositum, eiusq; adeptione gaudendi, in altera declinandi malum imminẽs, & eo, cùm iam vrget, dolendi, suapte quidem natura rationis expertes sunt, sed quodam modo tamen rationis participes dici queũt. Quibus eas argumentis rationis expertes esse cognoscimus? Primùm, quòd his omnibus modis afficiuntur etiam bestiæ. Nam & concupiscunt, & lætantur, & metuunt, & dolent. Deinde quòd sæpenumerò cum ratione pugnant: vt cùm incontinentẽ aliò ratio, aliò cupiditas trahit. Qualis est Ouidij Medea, quæ se ait videre quidẽ & probare meliora, deteriora autem sequi. Nullo autem modo fieri potest, vt eadem animi pars eodem tempore in contrarias partes trahat. Quare cum aliò ratio, aliò cupiditas trahit, facilè intelligitur, aliam à ratione esse cupiditatem. Vnde igitur colligimus eas esse tamen in homine rationis quodammodò participes? quoniam eas rationis audire imperium, eiq; parere interdum videmus. Agamemnoni apud Homerum irascitur Achilles: multa iratus dicit, quæ neq; eum, cui dicuntur, neque eum, à quo dicuntur, decent. Hinc cognoscas licet, iram à ratione aliam esse. Cùm iam eò processisset, vt stricto gladio impetum in Agamemnonem facere pararet, prohibet ratio: quã enim aliã accipiamus Pallada? Atq; ibi Achilles diuinam illam & nunquàm delendã ex animis hominum sententiam profert:

Χρὴ μὲν σφωΐτερόν γε θεὰ ἔπος εἰρύσσασθαι,
Καὶ μάλα περ θυμῷ κεχολωμένον: ὣς γὰρ ἄμεινον.

Homi-

Homini quantum libet irato, rationem tamen audiendam, eiuſq; obſequendum imperio dicit: id enim ſatius eſſe. Poteſt igitur iræ furentis impetus ratione cohiberi: vereq; dictum eſt ab antiquo poëta, morbis hominũ rationem mederi. Sic qui gaudent dolentve, quibus nõ oportet, aut plus minus ve quàm oportet: eodemq; modo qui aut cupidi ſunt, aut timidi, aut contrarijs vitijs laborant, rationis imperiũ accipere & conformare ſe ad illius præcepta poſſunt. Atque hoc eſt, quod Ariſtoteles primo horum librorum dicebat, illam animi partẽ ratione quidem carere: ſed tamen quodãmodò participẽ eſſe rationis. In ea igitur ſunt omnes eæ virtutes, de quibus in ſuperioribus libris diſputatum eſt: quæ vſitato iã & recepto vocabulo morales nominantur. Sequitur nunc vt eam animi partẽ conſideremus, quæ ſuapte natura ratione prædita & hominũ propria eſt: cuius etiam ipſius vires ac poteſtates antiqui duorum generũ eſſe dixerunt: appetitionis duas, voluntatem & προαίρεσιν, quam vulgò electionem vocant: quarũ voluntas ſemper tendit ad bonum: προαίρεσις variat, & modò bona malis, interdum etiam mala bonis anteponit. Sed hac de re & diximus multa, cùm librum tertiũ explicaremus, & in librum ſeptimum, vbi de continentia incontinentiaq; diſputabitur, plura dicenda erunt. Tres cognitionis, δόξαν, id eſt, opinionem: διάνοιαν quam mentis agitationẽ, Cicerone, niſi fallor, auctore vocare inſtitui: & νοῦν quam aut mentem, aut intelligentiam vocemus licet. Mentis cum ſenſu ac præcipuè cum ſenſu oculorum magna quadã ſimilitudo eſt: vnde & ſæpè Ariſtoteles oculum mentis vocat: & dictum eſt id eſſe mentem in animo, quod oculum in corpore: & , vt

ſuo

suo loco ostendimus, sensum ac mentem interdum confundit. Vt enim sensus, ita mens quoque extremorum est: sed sensus eorum quæ sunt inferiora demonstratione, mens eorum quæ supra omnem demonstrationem. Mente apprehenditur Deus: apprehenduntur mentes illæ ab omni contagione materiæ separatæ: apprehendũtur mundi & eorum quæ illius ambitu cõtinentur primordia, cæteraq; eiusmodi, quæ multis magnisq; obscuritatibus inuoluta, & in intimis rerum omnium parentis naturæ recessibus abdita & retrusa, ijs demũ perfectè patent, qui puro & ab omnibus libero cupiditatibus animo, cœlestem quãdam in terris vitam agunt. Ad illud mentis lumen cũ se applicuit & admouit διάνοια, *in qua inest vis ratiocinandi & ex alijs alia colligendi, ex eorum complexu ac coniunctione exsistit & exoritur illa omnium virtutũ suprema, quam magnificentissimo vocabulo* σοφίαν *Græci vocant, Latini Sapiẽtiam nominârunt. Ea perfecta cadere in hominem non potest: recteq; iudicauit siue Thales Milesius, siue quis alius (nõ enim inter omnes conuenit) solũ Deum esse sapientẽ. Sed tamen priscis temporibus qui de Deo rebusq; diuinis, qui de mundi origine, qui de abditis rerum caussis disserebant, earumq; rerum cognitione cæteris excellere videbantur, eos sapientes vocabant. Sapientiam autem esse dicebant cognitionem diuinarũ humanarũq; rerum & caussarum, quibus ea cõtinentur. Primus Pythagoras arrogantiam verbi fugiens, non sophon se, id est, sapientem, sed Philosophum, id est, sapientiæ amãtem esse professus est: ab eoq; deinceps qui se ijsdem quibus ille studijs dediderunt, Philosophorum appellationẽ retinuerunt. At mente in rebus tam sublimibus tãq; ar*

duis

duis uti, paucissimis hominibus datum est. Pleraq; pars in fœdissimo eodemq; tenacissimo corporearũ cupiditatum cœno hærẽtes, & quasi clauis quibusdam, ut Plato loquitur, terræ affixi, ad diuina & cœlestia ne adspirare quidem possumus. Quod cùm ita sit, in omnibus tamẽ hominibus lucent quasi scintillæ quædam illius luminis: quibus fit, vt principia disciplinarum cõmunes illas sẽtentias, quas ἀξιώματα aut κοινὰς ἐννοίας vocãt, ita videamus, quasi ea quæ cernuntur oculis, eisq; sine causa firmiùs etiam ac certiùs, quàm ijs quorũ causam tenemus, assentiamur. Ad quas cũ se admouit ἡ διάνοια & ex illis alia quædam necessariò collegit, efficitur ἐπιστήμη, id est, scientia, quam esse aiunt cognitionem rei per primã, propriã & necessariam causam. Quid mens propriè, quidq; διάνοια sit, diximus, simulq; paucis tum sapientiæ, tum scientiæ originem ostendimus. Quarum vtraq; ad eam vim mentis pertinet, quã Græci ducto à contemplatione vocabulo νοῦν θεωρητικὸν vocant. Est enim & altera quæ ab eis dicitur, ὁ πρακτικὸς νοῦς, aut latiori nomine, & aptiori ad omnia complectenda, ὁ νοῦς ὁ ἐν ἑκάστῳ quasi tu dicas mentẽ, quæ non simplicem, vt illa, veritatem sibi propositã habeat, in eaq; acquiescat, sed referatur præterea aliò, vt ad actionem, aut ad operis alicuius molitionem, & effectionem. Hæc aut videmus duce natura, aut certe facilè percipimus communes quasdam sententias de rebus bonis & malis, expetendis, & fugiendis: cuiusmodi sunt, tuendam esse hominum inter ipsos societatem: colendam esse iustitiam: ab iniuria abstinendum: vim vi repellere, ius fasque esse: itemque alias, quæ quasi principia sunt ac semina artium ad vitam necessariarum. Adhac

hæc principia cũ acceßit primùm διάνοια, quæ, vt dixi, alia cum alijs comparans, alia ex alijs nectens progreditur ac prouehitur paulatim lõgiùs: deinde diuturnus vsus & experientia cũ accurata & diligenti animaduersione ac notatione eorum quæ eueniunt in vita, exsistit illa magistra vitæ, omnium bonorum consiliorũ præceptrix, omnium honestarum artium moderatrix, omnium moralium virtutum dux gubernatrixq́; prudentia; eademq́; illa vi excogitatæ, auctæ, & ad summũ perductæ sunt artes illæ, quibus aut nullo modo, aut certè non satis cõmodè carere poteramus. Reliqua est opinio, varium & multiforme monstrum: quoq́; non Proteus aut Vertumnus plures induerit species. Quamquam enim in rebus incertis & fortuitis proprium illius munus est: non tamen eis se finibus continet: sed indomita quadã & effrenata licentia per omne genus rerum temerè ruens, omnia permiscet atque perturbat. Interdũ etiam sese pro sapientia, pro scientia, pro prudentia venditans, homines nimiùm fidentes sibi in grauißimos ac perniciosißimos inducit errores. Huic igitur quoniam fallax, incerta & instabilis est, nullius virtutis origo tribuitur: nisi quod bona opinio de ijs quæ sciri possunt præparatio quædam est ad scientiam: bona opinio de rebus agendis, vtiliter ad comparandam prudẽtiam antecedit. Immo verò, vt in disciplinis quædam ponuntur, quibus sine vlla dubitatione credendũ est: ita ait Aristoteles opinionibus ac sententijs senum, & eorum quos longa & multiplex rerum experientia cautos ac prouidos effecit, in consilio capiendo & in instituenda vita maximam fidem habendam esse: eas enim eandem vim ad prudentiam, quam illa principia ad scien-

ſcientiam obtinere. Dixi breuiter, vt propoſueram, de omnibus humani animi facultatibus: & quamquã hanc totam diſputationem quotidianis verbis & inornato dicendi genere contexui: tamen confido eã vobis non minus gratam fuiſſe, quàm ſi omnes vndiq; floſculos colligens, omnes dicendi lepóres ac feſtiuitates aucupans, concinno quodam ac modulato verborũ ſono aures veſtras demulcere ſtuduiſſem. Poteſtis autẽ facilè perſpicerè ex ijs quæ dicta ſunt, quibus de rebus in hoc ſexto libro explicãdo diſputaturi ſimus. Nam cùm in ſuperioribus libris, earum virtutum, quæ ſunt in illa parte animi, quam per ſe ratione carere, ſed rationi tamen parere poſſe diximus, natura pertractata ſit: in hoc de virtutibus illius ſuperioris ac diuinioris partis, hoc eſt, de intelligentia, ſapientia, ſcientia, arte, prudentia. ſed potiſſimùm de prudentia diſſeremus. Quid igitur? finemne ſtatim faciam (id enim à me iam exſpectari video) an priuſquàm deſino, ad hæc toto pectore amplectenda paucis vos cohortabor? Ego verò iam faciam, neq; committam, vt aut ad ineundam, aut ad perſequendã pulcherrimam & fructuoſiſſimam ſtudiorũ viam, vllo aut loco, aut tempore, mea vobis cohortatio defuiſſe videatur. Dubitatis igitur, adoleſcentes, quin ad harum rerũ cognitionem adipiſcendam omnis vobis diligentia ſuſcipienda, omnis labor perferendus, omnis corporis voluptas negligẽda, omnis aliarũ rerum cúra ex animo eijcienda ſit? Vbi, quæſo, iſtam egregiam indolẽ, quam in pleriſq; veſtrum videmus, vbi iſtud ingenium ad omnia ſumma natum, vbi iſtam partem ætatis ad concipienda doctrinæ virtutisq; ſemina omnium aptiſſimam, aut honeſtius, aut ſuauius, aut fructuoſius collocare poteritis?

Quid enim est, quo quisquam oblectari, quo ad discendum inuitari atq; allici poßit, cuius non in hisce quotidianis disputationibus nostris copiam reperire aliquam liceat? Est quem arduarum rerum & remotarū à cognitione vulgi accurata tractatio capiat? Talia nobis plurima in animi partibus excutienda, in principijs humanarum actionum euoluendis, in patefacienda sapientiæ scientiaq; natura, necessariò tractanda erunt. Est quem non tam ardua & sublimia, quā in quotidiano vsu posita, & ad instituendam vitā accommodata delectem? Vtilißimis ad vitam præceptis aures eorum qui me audient quotidiè personabunt. Est cui antiquitatis cognitio & veteris historiæ commemoratio iucunda sit? At nos quidem scitis vix vllum præceptum tradere solitos esse, quin ei illustrando repetitam ex Græca Romanaq; historia, exemplorum lucem adhibeamus. Poëtarum alius amœnitate ducitur? Nos verò ex optimus vtriusque linguæ poëtis pulcherrima quæq; libantes perpetuò disputationes nostras eis quasi salis adspersione cōdimus. Græcam linguam amat aliquis? Aristotelem hic quotidiè Græcè loquentem audiet: qui ea lingua dictus est aureum orationis flumen fundere. Latinam anteponit alius? Dabimus nos quidem operam, vt ex optimis Græcis, non peßima Latina faciamus: neu quis à nobis audiēdis, tanquàm in Latinè loquendo non satis diligentibus absterreatur. Omninoq; quicunq; tantam huc animorum alacritatem, tantamq; discendi cupiditatem adferent, quantam ego rerum optimarum varietatem, & quantum perspicuè docendi studium adferam, faxo, nunquā eis veniat in mentem, quod docenti mihi aßiduam operam dederint, pœnitere. DIXI.

Pro

Pro Alfonso II. Duce Ferrariæ, &c. ad PIVM IV. Pont. Max.

ORATIO VNDECIMA,

Non est habita.

SI quis est qui scire cupiat, Beatissime Pater, quanto gaudio perfusus sit Alfonsus II. Ferrariæ Dux, posteaquàm te in summum istum & cœlo proximum dignitatis atque amplitudinis gradum communi patrum omnium voluntate ac iudicio sublatum esse cognouit: is, si orationem meam cogitatione sua subsequi, quasq; ille gaudendi caussas habuit, earum vnaquaque quantum ponderis ac momenti habeat, diligenter expendere voluerit, simul & id quod cupit intelliget, & mihi, si fortè illius gaudij magnitudinem verbis exæquare non potuero, ignoscendum potiùs, quàm succensendum putabit. Nam cùm ea dicendo tractanda sunt, quæ nullo verborum genere satis exprimi possunt, acris & intelligentis æstimatoris est, non dicentis imbecillitatem accusare, sed eo ipso potiùs argumento vti, vt id quod agitur singulare quiddam & eximium esse iudicet, quod ad id exprimendum nulla potuerit satis vehemens atque illustris oratio reperiri. Alfonsus autem secundus vt insignem quandam lætitiam perciperet ex eo, quod sapientiæ tuæ summa totius Ecclesiæ gubernatio delata esset, cùm ijsdem illis caussis adductus est, quæ cæteros quoque principes Christianos admirabili ob eam rem voluptate cumularunt, tum alijs etiam quibusdam ad se propriè pertinentibus, quæ in communi omnium gaudio gaudium ipsius maius, &

insignius reddunt. ac primùm quidem gratißimum ei, atq; optatißimum accidit, illi potißimùm summam rerum concreditam esse, qui per omne anteacta vitæ spatium talem se præstitisset, vt tanquàm perfectũ & absolutum antiquæ illius innocentiæ, & integritatis exemplum omnium prædicatione cõmendaretur. Quis enim per illum, cuius locum in terris obtines, rerum omnium præpotentem Deum, multos iam annos ad istã sanctißimam sedem prouectus est, te vno ijs omnibus virtutibus, quas bonum, & omni ex parte absolutum principẽ habere decet, ornatior? Qui cùm intelligeres, animum humanum duabus præcipuè rebus perfici, & ad illud, ex quo ductus est, diuinitatis exemplar proximè accedere, cognitione primùm & intelligentia earum rerum quæ dignæ sunt in quibus studium collocetur: deinde procurandis hominum commodis ijsq; actionibus suscipiendis, ex quibus quàm maximus fructus ad quãplurimos perueniret: iam inde à principio ita vitam instituisti tuã, vt perpetuò ad eos quos dixi fines omnia retulisse, neq; vnquàm vllum temporis punctum mentis aciem ab eis deflexisse videaris. Itaq; totum illud adolescentiæ tempus, cui & communi hominũ consuetudine, & quadam propè ipsius naturæ tacita lege maior quædam licentia tribui ac permitti solet, à te, non in remißionibus animi, neq; in eis voluptatibus, quibus ætas illa plerunq; etiam sine reprehensione capitur, positũ, sed in aßidua præstãtium doctrina virorum consuetudine, diligentißimaq; cùm omnium honestarum artium, tum earũ præcipuè, quæ populorũ rectoribus necessariæ sunt, peruestigatione consumptũ est. Neq; verò te ab eo, quod tibi proposueras, curriculo, aut deterrere posteà laboris asperitas,

aut

aut auocare voluptatum blandimenta potuerunt. Qui semel ad solidam & immortalem gloriam recto itinere contendere penitùs imbibisses, omnia tibi, dum eò quò institueras, peruenires, contemnenda, & pro nihilo putanda esse duxisti. Nimirùm illam tu virtutis pulchritudinem, quam Plato, si cerneretur, mirabiles sui amores excitaturam esse dicebat, non corporeis. sub quos illa non cadit, sed ijs, qui, si nulla cupiditatum nubes opposita est, multò perspicatius & acutiùs cernũt, animi oculis videras: eiusq; desiderio incensus, nisi adepta ea, vitam ipsam tibi acerbam, atq; insuauem fore statuebas. Igitur cùm Patauij primùm, deinde Bononiæ, defixus in præstantissimarum artium studio, primam ætatis partẽ exegisses, ijsq; adolescẽs egregia nauata in studijs opera insignibus atq; ornamẽtis affectus esses, quæ amplissima in eis ciuitatibus tribui solent: induxisti tibi iam esse ex domestico illo, & vmbratili vitæ genere, quod ad illud vsq; tempus, flagrantissimam illã cognitionis & doctrinæ sitim explere cupiens, necessariò colueras, in solem, quod dicitur, & in puluerem prodeundum: tempus esse, vt præclara illa semina, quæ diligenter subacto ac præparato animo colueras, omni ratione foueras, alueras, auxeras, efferrent tandẽ ipsa sẽ, & fructus expectatione dignos hominum generi afferrent. Nec enim te fugiebat, omnem cognitionem, quam nulla consequeretur actio, mancam quodammodò & inchoatam esse: quise ita studijs abdidissent, vt nihil ex eis ad vtilitatem publicam protulissent, eos nunquã magnoperè cõmendatos, sæpè etiam reprehensos ac vituperatos fuisse. Quapropter in patriã reuersus, vt, quæ te prima vrbs nascentem gremio, & sinu suo exceperat, eadem quoq; primos

perciperet industriæ tuæ fructus, non tantùm magnas controuersias, inter principes ciuitatis ortas, cùm illi te communi consensu iudicem sumpsissent, sapientissimè diremisti verum etiam sedatis grauibus illis inter Franciscum Sfortiam Mediolani Ducem, & Ioannem Iacobum Medicem fratrem tuum discordijs, pacem, pacem inquam, qua nihil optabilius est, nihil salutarius, ciuib. tuis insperantibus reddidisti. O felix, & auspicatum principiũ! O præclare positum rudimentum! Quid non bonorum ab eo sperare poterant ciues, qui primum virtutis suæ specimen pace, & priuatim & publicè componenda dedisset? Sed videlicet illa tanta virtus maiorem aliquem campum in quo excurreret, maius theatrũ in quo spectaretur, requirebat. Roma te, Roma vrbium princeps iam tunc ad se vocabat, & sub cuius olim imperio beata futura erat, eius præsentis virtutem tantò antè gustare, ac cognoscere cupiebat. Romam igitur venisti, vbi virtutis tuæ tam multa, tamq; luculenta testimonia, & pace, & bello dedisti, vt Paulus III. P. Max. quem & omnes confitentur, & res ipsa loquitur, cùm in cæteris rebus rara quadam & exquisita prudentia, tum miro in pernoscendis hominum ingenijs acumine, & acerrimo in ponderandis cuiusque meritis iudicio præditum fuisse, cùm in plurimis maximi momenti negotijs prudentiam, fidem, magnitudinem animi tuam expertus esset, primùm quidem te Epidaurio Archiepiscopatu cohonestauerit: deinde verò absentem Reipubl. caussa in augustissimum & sanctissimum Cardinalium Collegium adsciuerit. Hîc ego si, quòd poëtæ solent, idem nobis quoque facere liceret, Nestoreũ mihi aliquod, aut Vlyxeum eloquentiæ flumen optarem: vt quemadmodũ

ià cũ honoris amplificatione, tua semper virtus accre-
t, ita mea quoq; in explicatione laudum tuarum, qua-
per gradus attolleretur, & seipsa grandior, ac subli-
iior fieret oratio. Vix enim fas videtur de raris inusi-
tisq; rebus dicẽtem, vsitato & quotidiano genere ser-
ionis vti. Sed in hac conscientia tenuitatis meæ vna me
igitatio subleuat, quòd apud eos me dicere intelligo,
ui rerum à te diuinitùs gestarum non testes modò ac
ectatores, sed existimatores etiam & exornatores fu-
runt. Nam quo die tot amplissimi & illustrissimi Car-
inales, non inconsulto aliquo & subito animorũ impe-
t, sed post accuratam in Conclaui aliquot mensium de
berationem, ad deferendam tibi summam in Ecclesia
otestatẽ consenserunt, eodem die apertissimum iudi-
ium de perspecta sibi & explorata tua omnis generis
ræstanti & eximia virtute fecerunt. Quare non est
irandũ, si, te tali Pontifice creato, Alfonsus II. Ferra-
iæ Dux, qui studium quoddã incredibile erga hanc sa-
rosanctã Sedem à maioribus suis quasi hæreditarium
ccepit, tanto ea ex re gaudio affectus est, quantũ neque
ea, neque cuiusquam oratione exprimi potest. Nam
d eas lætitiæ causas, quæ cõmunes ipsi sunt cum cæte-
is omnibus Christianis principibus, non parui quoque
onderis alia accedunt. Primùm quod, Ecclesiæ cliens
ũ sit, omnes opes ac facultates suas huius sacrosanctæ
edis auctoritate nixas & fundatas esse non ignorat: vt
tiã hoc nomine impẽdio magis omnibus, quæ ad eius di-
nitatẽ pertinent, affici debere videatur. Deinde, qui &
atrem habuerit amplitudinis tuæ studiosissimũ, & ipse
on paterni magis imperij, quã illius in te obseruantiæ
hæreditatem creuerit, sciatq; præterea è suis omnibus

neminem esse cuiuscunq; ordinis, qui non eodem planè animo sit semperq; fuerit, quiq; honori tuo ex animo, atq; ex illa summa voluntate non fauerit, cui dubium est, quin is, facta ad gloriã tuam ea, quæ maxima fieri potuit, accessione, incredibilem quandam ex eo hauserit voluptatem? Postremò, qui sese haud ita pridem cum illustrissimo Principe Cosmo Florentinorum & Senensium Duce, gentili tuo, ducta in matrimonium illius filia, affinitate deuinxerit, cur non immortaliter gaudeat, qua ex gente ipse vxorem acceperit, ex eadem, qui vniuersam Ecclesiã cum summo imperio regeret, exstitisse? Ille verò statim accepto nuncio sese in viam dedisset neq; vllam moram interponendam putâsset, quin præsens tibi gratularetur, pedibusq; tuis suppliciter aduolutus in tua potestate esse se ac semper fore ostenderet, nisi prius perculsis & afflictis nec opinata patris sui, optimi ac præstantissimi principis morte, suorũ animis aliquid consolationis adhibendum esse duxisset. Quam quidem excusationẽ partim ineuitabili necessitate, partim naturali pietate subnixam, à te, Beatissime pater, æquo animo acceptum iri confidit: quodq; multò anteà, si licuisset, facturus erat, ad pedes tuos prostratus, te patrem ac dominum agnoscit, tibi se suaq; omnia in fidem & clientelam tradit: & vt vna cum sententia, verborum quoq; formulam apud maiores hac in re vsitatam retineamus, DEBITAM TIBI OBEDIENTIAM PRÆSTAT: seq; semper non ad fortunas modò suas, verùm etiam ad sanguinem quoq; & vitam pro huius sanctissimæ Sedis dignitate profundendam paratissimum fore, omni asseueratione confirmat. DIXI.

Pro

Pro Alfonso II. Duce Ferrariæ, &c. ad PIVM V. Pont. Max.

ORATIO XII.

Habita Romę v. Kal. Quinctil. Anno CIϽ.IϽ.LXVI.

IN communi omnium Christianorum Principium gaudio, quo eos optatissima summi honoris ad te concordibus horum amplissimorum Patrum suffragijs delati fama cumulauit, Pie V. Pontifex Maxime, si præcipuam quandam ac propè singularem Alfonsi secundi Ferrariæ Ducis lætitiam exstitisse dixero, vereor ne quis id magis ex veteri, & quotidiana omnium consuetudine, quàm quod ipsi præter cæteros gratum id ac iucundum acciderit, à me dictum arbitretur. Ita enim iam vsitatum est, vt omnibus Pontificibus, omnium Principum nomine eadem illa dicantur, vt & eos qui audiunt verisimile sit ea modò sibi videri audire, quæ cuilibet alij eundem adepto honorem dicerentur: & ij qui dicunt non tam ex suo sensu orationem depromere, quàm ex vetere aliquo libro solennem, & certis conceptam verbis gratulandi summis Pontificibus formulam recitare videantur. Neque verò dubitari potest, quin æquissimum atq; honestissimum sit, quemcunque hic amplissimus ordo Ad Ecclesiæ gubernacula admouerit, quando totum illud negotium non humanis consilijs, sed diuini spiritus instinctu atque afflatu administrari certissimum est, eius vt cæteri quoque Principes libentissimis animis imperium accipiant, auctoritatem agno-

scant, leges obseruent, se suaq; omnia eius potestati tradant ac permittant: eum denique, qui Deo maximè placuit, sibi quoque gratissimum acceptissimumqúe esse profiteantur. Sed tamen & longè alia illa est animorum alacritas, cùm homines eum quicunque sibi rector diuinitus datus est libenter accipiunt: alia cùm, quem semper ipsi eo munere dignissimũ iudicârant, quemqúe semper toto pectore optauerant, eum diuino quoque iudicio probatum vident: & quanquàm omnium publicè interest, qualis sit Pontifex: non est tamen obscurum, esse quosdam populos, quosdamq; principes, quorum id priuatim multis de caussis maximè intersit. Ex quibus vt vnum esse Alfonsum secundum Ferrariæ Ducem omnes homines intelligant: neque vulgarẽ illam, aut mediocrem lætitiã fuisse, qua ipse accepto Pontificatus tui nuncio perfusus est, idqúe eò dici, non quòd ita dici soleat, sed quòd verissimum sit: constitui, si per te liceat, Beatissime Pater, primùm quidem breuiter exponere, cur tibi potissimùm boni omnes cõmunibus votis istum honorem mandari & optauerint, & optare debuerint, deinde verò quas priuatim caussas Alfonsus habuerit, propter quas eximiã quandam ex eo perceperit voluptatem. Sed quoniam prior orationis meæ pars explicari aliter non potest, quin de tuis laudibus nonnulla dicantur, idqúe cum aliqua tua molestia fieri necesse est: propterea quòd, vt quisque laude dignissimus est, ita minimè libenter laudes suas audire consueuit, supplex à te etiã atque etiam peto hanc veniam, Pater optime ac sanctissime, vt quæ de virtutibus tuis toto orbe iampridem sparsa ac disseminata sunt, ea me strictim ac modicè attingere, ac delibare patiaris. Vos autem,

pa-

patres amplissimi, oro atque obtestor, vt si me sublimia humiliter, ampla tenuiter, illustria inornatè tractantem, & ex innumerabilibus, quæ ad dicendum suppetunt, plurima prætermittentem, pauca proponentem, veriùs quàm exponentem audietis: cogitetis cũ animis vestris, neque posse quenquam in tam vbere materia omnia persequi, neque ea quæ satis per se splendida & magnifica sunt, ornatu verborum indigere, & mihi eã inprimis cautionem adhibendam fuisse, ne sanctissimi, eiusdemq; modestissimi Principis patrisq; nostri aures, quanquàm verissimis, & omniũ sermone celebratissimis, inusitatis tamen, & longè multumq; supra exẽpla vulgaria positis laudibus suis offenderentur. Atque equidẽ, Beatissime Pater, vt mea tibi quantum in me situm est minimè molesta sit oratio, abducã & auocabo eam à persona tua, & de te reticens rẽ tantùm ipsam excutiendam considerandamq; proponã. Si quis igitur reperiretur, qui ab ipso ineuntis ætatis principio illud arduũ ac cum labore ad virtutem directum iter ingressus, hoc robore animi, atque hac indole continentiæ esset, vt omnia blandimenta voluptatũ respuens, & aspernans, nihil in vita expetendum, aut magnifaciendũ putaret, nisi quod esset cũ laude & cum dignitate coniunctum, seq; iam tum à corpore quàm maximè abstrahens ad diuinarum rerum cognitionẽ cura omni studioq; raperetur: quis non facilè auguraretur ex illa herbescentis adhuc, seque paulatim exserentis ingenij teneritate magnas aliquando virtutis ac sapientiæ fruges exstituras? Quod si idẽ, cùm se paulùm iam corroborâsset, vt planè liber ab omnibus impedimentis iter sibi destinatum expeditiùs conficeret, secederet

segre-

segregaretque se à commercio vulgi, & solitariam vitam amplexus, nomen daret in eam sodalitatem, quæ ex quo primum instituta est, perpetuum quoddam inexhaustæ fœcunditatis seminarium hominum & doctrina, & virtute præstantium fuit, quis non in ea spe, quam iam antea concepisset, magis ac magis confirmaretur. Iam verò, si multos annos in eodem ordine ita vixisset, vt non æqualibus modò suis, aut minoribus natu, sed ipsis senioribus exemplum innocentiæ, & integritatis esset, nullam vnquàm vllius turpitudinis aut flagitij ne tenuißimam quidem suspicionem dedisset, neque in castigandis aliorum delictis remissus esset, & tamen alijs omnibus faciliùs ignosceret, quàm sibi: pium ac iustum bellum indixisset cùm omnibus vitijs, tum præcipuè prauis, & veræ ac Catholicæ religioni contrarijs opinionibus multos mortales, aut errore lapsos, aut ab alijs in fraudum inductos reuocâsset in viam, obstinatos & pertinaces, ne eorum contagio bonis obesset, repreßisset legum habenis, & omnes vires suas ad eos exterminandos contulisset, eiusq; rei caussa nullam offensionem, nullam simultatem, nullum odium, nullā deniq; capitis dimicationem sibi vnquam defugiendā putâsset: nemo, vt opinor, inueniretur, qui nō tantùm illud virtutis & constantiæ lumē in excelso aliquo & illustri loco collocandum arbitraretur. Ad hæc omnia si iudiciū & auctoritas acris alicuius, ac seueri Pontificis accederet, qui nulla prorsus alia re quàm illa præstanti virtute cōmotus, eum virum, de quo loquimur, nihil tale ambientem ac ne cogitantem quidem in sacrosanctum Cardinalium Collegium adsci sceret, isque in illo dignitatis gradu constitutus, eundem toto decennio præstaret,

quem

quem in alijs vitæ partibus præstitißet, quis non ei bonus Pontificatum maximum spe & votis omnibus destinaret? Quis non omnes Christiani nominis & animi prouincias gaudio triumphaturas, florētesq́; ac beatas futuras, tali sibi dato gubernatore cōfideret? Si hæc in extremis Galliæ, aut Hispaniæ, aut etiā remotioris alicuius prouinciæ finibus dicerē, pro certo tamen haberē cognitum iri ab omnibus, te Pie Quinte eum esse, quē mea iam dudùm notaret ac designaret oratio. Nam quæ tādem vitæ tuæ pars non eiusmodi fuit, vt in ea cùm semper reperirent boni, quod imitarētur, nihil reperire possent improbi, quod calumniarentur? Maiori tu & tranquilliori animo paupertatem tulisti, quàm cæteri diuitias ferunt. Nunquàm tu honores secutus es: sed recto semper itinere gradientem, & de sola virtute sollicitum, de alijs rebus non laborantem, ipse te vltrò sunt honores consecuti. Nihil te Cardinalatus dignitas immutauit, nisi quòd vt tua virtus à pluribus cognosceretur effecit: eandem quam priuatus comitatem, atque affabilitatem, eundem cultum, eandem vitæ ac disciplinæ seueritatem retinuisti. Vna erat omnium vox, neminem esse, qui maiori libertate sententiam diceret, qui minùs ad gratiam loqueretur, qui quæ vera rectáque erant constantiùs, aut animosiùs tueretur. Itaque non in sermone tātùm sed in vultu ipso ac nutu tuo magna inesse putabatur auctoritas. Tanto igitur, & tam repētino omnium consensu Pontifex renunciatus es, vt si cui fortè adhuc dubium fuerat, hominúmne iudicio, an diuino numine summi Pontifices crearentur, quod tamen nemini vnquàm bono dubium fuit, ea tota dubitatio proximis comitijs sublata esse videatur. Non enim

fumosæ

fumosæ maiorũ imagines, non inuidiosa diuitiarũ magnitudo non eblanditæ principũ commendationes viam tibi ad Pontificatum munierunt: eadem illa virtus, quæ te ab ipsis incunabulis susceptum perpetuò comitata erat, seriùs omninò & votis nostris, & meritis tuis, sed tamen in isto te tandẽ celsissimo dignitatis inter homines Deo proximæ solio suis ipsamet manibus collocauit. At hæc quidem omnia omnibus Christianis, & principibus & populis ingentem lætitiam attulerunt. Quas autem caussas habuerit Alfonsus II. cur ex eo præcipuum quoddã gaudium caperet, sequitur vt exponam. Non est dubium, quin totius Christianæ Reipub. intersit, quàm optimos Pontifices creari, sed tamen id magis quodãmodò pertinet ad eos populos qui reguntur ab ipso Pontifice, quàm ad illos qui procul positi, etiam si in ijs, quæ ad religionẽ pertinent, Pontificis imperio parent, in cæteris tamen à regibus alijsve principibus gubernantur, ibidẽq; inter principes, magis ad eos, qui sunt in fide ac clientela Ecclesiæ, quàm ad eos quibus nulla talis intercedit cũ hac sancta, & Apostolica Sede coniunctio. Cùm igitur antiquissima, & nobilissima principũ Estensium familia & antiquiùs à Pontificibus Romanis Ferrariã acceperit, & ab eisdẽ ducali nomine, atque auctoritate decorata fuerit, semperq; ex eo in huius sanctæ Sedis patrocinio permanserit: constat, cuiusmodi Pontifices sint, quàm amantes religionis ac iustitiæ eorũ magis, quàm multorũ aliorum principum, interesse. Deinde cũ ex alijs multis & præcipue ex illustrissimo Cardinali Ferrariensi patruo suo Alfonsus II. de tua præstanti virtute cognôsset: neq; nescius esset quanto opere & is, & frater suus illustrissimus Cardinalis Estensis dignitati tuæ verè

atq;

vtque ex animo fauerent, fieri nullo modo poterat, vt non & ipse idem euenire cuperet, quod & patruum, quē semper meritißimò plurimi fecit, & fratrē, quem aquè amat ac seipsum, tanto studio procurare intelligebat. Postremò, cùm ita natura comparatū sit, vt eos quisque ornatißimos ac florentißimos esse cupiat, quorum caussa plurimùm laborauit, in plurimaq; se ac maxima pericula exposuit, necesse est, insigniter caram esse Alfonso Ferraria Duci huius sanctæ Sedis dignitatē, pro qua maiores ipsius tot labores susceperunt, tot discrimina adierunt, toties de vita fortunisq; omnibus dimicârunt. Nihil augēdi aut amplificandi caussa loquar, Pater Beatißime: sed id tantùm optima fide testabor, quod si opus sit, certißimis ac locupletißimis auctoribus probare, nullo negotio possum: si ea minutatim persequi velim quæ à principibus Estēsibus pro Apostolicæ Sedis auctoritate, ac totius Italiæ salute fortiter facta sunt, non dies modò me, sed vox ipsa viresq; deficient. Sed, vt omittā ea quæ nimis antiqua videri possunt, (si quidē mille iam anni, & eò amplius sunt, cum hæc nobilißima familia floret, aliosq; aßiduè ex alijs Principes perpetua quadā serie propagat) illud certè prætermitti nō potest, quòd cū Fridericus Ahenobardus à Gregorio nono dānatus atq; hostis iudicatus, ob idq; implacabili aduersus Ecclesiā Romanā odio flagrās, per Italiā immanißimi latronis more bacchare tur, vastaret agros, oppida diriperet, depopularetur, incenderet, non sexui, non ordini, nō ætati vlli parceret, cæde ac sanguine compleret omnia, administrumq; ac satellitē crudelitatis suæ haberet Eccelinū, quē non tam inter sceleratos tyrānos, quā inter tetras et immanes belluas numerare meritò possum⁹, vtriusq;

copias

copias non tam numeroso, quàm valido exercitu fudit, ac fugauit Azo nonus Marchio Estensis. Quinetiā cùm Salinguerra Taurellus, qui Eccelini sororem in matrimonio habebat, eiq; in omni scelere geminus erat, Ferrariam vi & armis occupatam & oppressam teneret, miserorumq; ciuium ceruicibus prædo crudelißimus incubaret, eiusdem Azonis virtute & armis Ferraria ab illius tyrannide vindicata est. Cuius rei caussa primùm quidem vniuersus populus Ferrariensis Azonem ipsum dominum, ac principem suum consalutauit, deinde verò Pontifices habita ratione & sumptuum quos ipse in liberanda Ferraria fecerat, & beneficij quod ab eo Apostolica Sedes acceperat, eandem illam vrbem ei posterisq; eius habendam ac regendam concesserunt. Neque vnquàm, quoties aliqua sese obtulit occasio, recusarunt Principes Estenses, dum pro Ecclesia propugnarēt, se suaq; omnia prompto animo in discrimen opponere. Quæ omnia aliaq; eiusdē generis plurima non Ferrariensium tantùm annalibus, quorum hac in parte fides alicui fortaßis suspecta esse posit, sed optimi cuiusq; illorum temporum aut etiam inferiorum scriptoris monumentis prodita, & testata sunt. His virtutibus domus Estensis ad tantā gloriam iampridē peruenit, vt summi Pontifices, vt Imperatores, vt Hungariæ, vt Galliæ Reges, aliiq; potētißimi Principes pulchram sibi ac decoram illius affinitatē iudicārint. Hæ causæ sunt, Beatißime Pater, cur Alfonsus II. qui neq; pietate in Deum, neq; obseruantia erga Sedem Apostolicam, neq; vlla deniq; virtute cuiquā ex maiorib. suis cedere meditatur, te Pōtifice declarato, incredibile quoddā ex ea re gaudiū ceperit. Neq; quidquā libentiùs fecisset, quàm vt ad

te

te primò quoque tempore veniret, & sanctissimis pedibus tuis aduolutus quantoperè tibi, & huic sanctæ Sedi deuotus addictusq; sit modis omnibus declararet, ac patefaceret, nisi id temporum ratio prohibuisset. Sed cùm ita euenisset, vt felicissimi Pontificatus tui principium in id tempus incidisset, quo ipse vxorem domum duxerat: indicauit te pro singulari clementia nō iniquo animo laturum si priùs cœpta nuptiarū solemnia celebraret, ac cum vxore vnum, aut alterum mensem commoraretur: deinde ad debitum officium tibi præstandū veniret. Nunc autem aliud intereà multò grauius obiectū est impedimentum. Nam, cùm sceleratissimus ille religionis nostræ hostis Turcarum tyrannus numerosissimo exercitu Hungariæ immineat, generosissimus Princeps, qui admirabili studio ardeat incedendi assiduè per vestigia maiorum suorum, Maximiliano Imperatori vxoris suæ fratri, sponte se in belli, ac discriminis societatem obtulit, eiq; pollicitus est, simulatque accersitus esset sed ad eum nulla interiecta mora cum quantis posset copijs esse venturum. O vis virtutis, quid non in pectoribus verè generosis efficis? Non dulcedine patriæ, quam abitu suo mœstam & pauentem relinquit, non nuper ductæ vxoris caritate, quæ sibi eo discedente à visceribus suis distrahi ac diuelli videtur, non hostis feritate, non periculi magnitudine retineri fortissimus Princeps potest. Valeant, inquit, valeant alia omnia, vbi Christianæ Reipub. defensio agitur, indignus sim maioribus meis, si quidquam ei anteponendum putem. Verebatur autem, si huc iter cœpisset, ne intereà accideret aliquid, vt statim regredi, atq; in Hungariam proficisci necesse haberet: neq; dubitabat fore vt hæc excusatio sua à te quoq;

Beatissime pater, non modò acciperetur, verùm etiam commendaretur. Sed quod ipse si licuisset præsens facturus erat, idem nunc per hunc illustrissimum Principem ac Marchionem Franciscum Estensem patruum suum facit: quo deligere neminem poterat, in quo plus inesset vel fidei vel autoritatis. Per eum igitur, Beatissime Pater, Alfonsus II. Ferrariæ Dux eam quam debet TIBI ET SANCTAE SEDI APOSTOLICAE OBEDIENTIAM PRAESTAT; SE SVAQVE OMNIA TIBI TRADIT AC CONSECRAT, SEMPERQVE SE IN TVA ATQVE HVIVS SANCTAE SEDIS potestate fore sanctissimè pollicetur. Tu eum vicissim, Beatissime Pater, vt ipse te sine vlla dubitatione facturum esse confidit, paterna beneuolentia complectere: & quemadmodum ipse semper omnes vires suas ad defendendam tuã & Apostolicæ Sedis dignitatem studiosissimè conferet: ita tu eum totamq; vnà familiam Estensem, eximium nobilitatis Italicæ florem, non tuendam modò tibi, ac conseruandam, sed amplificandam etiam indies ac cohonestandam iudicato. DIXI.

Pro Carolo IX. Rege Christianissimo ad PIVM V. Pont. Max.

ORATIO XIII.

Habita Romæ Anno cIↃ. IↃ LXVI.

SI eorum, quæ oratione tractantur, magnitudo & præstantia non aliunde, quàm ex eius, qui de eis disserit, ingenio & dicendi copia penderetur: magnoperè mihi verendum

dum esse, Beatissime Pater, ne hodierno die, in hoc augustissimo, & ad dicendum amplissimo orbis terrarũ loco, splendor ac dignitas maximarum pulcherrimarũq; rerum, quarum explicandarum munus mihi mandatum est, ingenij mei tenuitate, & orationis inopia imminueretur. Dicturus enim, huius clarissimi viri Oratoris ad te regij iussu, quantum gaudium Rex Carolus nonus, te Pontifice declarato, perceperit, intelligo mihi faciendum esse, vt veteri atque vsitato eorum qui ante me idem munus obierunt, instituto, de singulari atque eximia pietate, qua Reges nostri, multis ab hinc seculis præ cæteris omnibus perpetuò floruerunt, breuiter disseram: & non omnia quidem, quod infinitum esset, sed aliqua tamen eorum quæ illi tum pro religione, tum pro huius sanctæ Sedis defensione piè fortiterq; gesserunt, commemorem: ostendam deinde, quanto studio atq; ardore animi Rex noster, iam nunc in hoc ineuntis adolescentiæ flore, per illorum vestigia gradiatur: quamq; sibi huius præcipuæ laudis principatum appetat ac concupiscat: quibus expositis, illud quoque facilè intelligetur, quanta ipsi curæ esse debeat Ecclesiæ status: qui cum secundùm Deũ, ex Pontifice potissimùm pendeat: quantoperè te tali viro his turbulentissimis temporibus diuinitus pontifice creato, sibi præter cæteros gaudendum arbitretur. Quæ omnia si quis ita se tractare posse confidat, vt rerũ magnitudini orationis pulchritudo respondeat: eum oportet aut ita exercitatum esse in dicendo, vt facultate sua fretus, nihil sibi difficile atq; arduum putet, aut ita inexercitatum, vt errore ductus, rerum pondera & momenta satis acutè atq; intelligẽter perspicere ac dijudicare non possit. Neq; mibi nũc alia vlla res per-

culsum ac debilitatum hac cogitatione animum erigit, ac confirmat, quàm quod apud te dicendum est, Beatissime Pater, qui & ea sapientia es, vt, quanti quæque res sit, ex natura ipsius, non ex ijs, quæ de ea dicuntur, ponderes, & ea lenitate ac mansuetudine, vt eis, qui potius quàm officium deserant, eius onere opprimi malunt, facilè ac libenter ignoscas. Mihi verò memoria vetera repetenti, & mentis oculos per antiqua Regum nostrorum decora circumferenti, non vnde incipere, sed vbi desinere debeam, statuere difficile videtur. Tanta est enim rerū ab eis gestarū magnitudo, tanta copia, vt neque possit quisquam, ne si mentiri quidem velit, maiora confingere, neque, vera consectans, omnia tam breui temporis spatio persequi: sed aut ab ipso multa, vt ipsum à tēpore deseri necesse sit. Nam quæ tandem gens toto orbe terrarum nominari potest, quæ semel susceptam Iesu Christi Saluatoris nostri religionem maiore constantia puram incorruptamque seruauerit? Quæ plures atrocioresve illius hostes aut extinxerit, aut bellica virtute domitos errorem suum deponere, seque ad Ecclesiæ societatem recipere coëgerit? quæ Apostolicæ Sedi laboranti tam sæpè subuenerit, eamque Tyrannorum iniquitate & iniuria oppressam nō in pristinam modò dignitatem restituerit, sed tam multis ornamentis affecerit, tam firmis præsidijs muniuerit? Omnia, quæ ab alijs regibus, aut gentibus in hoc genere gesta sunt, si vnum in locum collata cum ijs quæ nostri gesserunt cōparentur, & numero eorum & magnitudine obruentur. Mille iam anni sunt, & aliquantò amplius, cùm Hlodoueus, qui postea Hludouicus vocatus est, primus Regum nostrorum, salutari aqua ablutus, nomen in Christi militiam dedit.

Neque

Neq; diu cunctatus, suscepto bello in Visigothos, pertinacissimos hæreseos Arianæ defensores, eos commisso in Pictonibus prælio vicit, regemq; eorum Alaricum manu sua interfecit. Neque multò post haud procul Burdigala reliquias eorum confecit in campo, qui ex eo etiam hodiè Campus Arianus vocatur. Itaque ob id factum Anastasius Imperator, honoris caussa, tunicam ei purpuream, siue, vt tum loquebantur, blatteam misit, simulq; coronam aureã magni ponderis, admirabili opere perfectam, multis ingentis pretij gemmis vnionibusq; collucentem: atq; eum per legatos non consulem modò ac patricium, sed defensorem Christiani nominis, sed liberatorem imperij, sed generis humani patrem vocauit: felicem prædicãs, cuius potissimùm manu diuina prouidentia illos vrbis Romæ euersores, prouinciarũ vastatores, Dei hominumquè hostes cadere voluisset. Ille, vt principem verè magnanimum decuit, munera quidem Imperatoris non repudiauit: sed illam, quam dixi, coronam augustius quiddam & magnificentius esse duxit, quàm vt cuiquam mortalium conueniret: dignam rem sacrario, dignam quæ non humano vsui, sed diuino cultui adduceretur: itaq; eam summa cum veneratione, in templum Lateranense missam, diuo Petro apostolorũ principi consecrauit. Nimirum vt belli principia ex solo diuini cultus studio exstiterant, ita victoriæ insignia non alibi, quàm in celeberrimo aliquo templo, collocari par fuit: vt omnibus seculis in illo nobili munere, non tam illa clarissimarum gemmarum multitudo, quàm Hlodouei regis pietas religioq; fulgeret. Neque se tanto patre parum dignum præstitit Childebertus: qui Almaricum Alarici filium, cui etiam, sanciendi fœderis

caussa sororem Hlotildem in matrimonium dederat, cùm in paterna impietate perstare, ideoq; in vxorem quam abducere à Catholica religione non poterat, iniurium ac contumeliosum esse cognosset: bello eum persequi non prius destitit: & Tyrannum ipsum obtruncauit, & populos, qui ei paruerant, ab Arrianæ opinionis prauitate reuocauit. O sancta bella quæ non ad vnius hominis ambitionem, aut auaritiam explendam, sed ad veram & Catholicam religionem latiùs spargendam suscipiebantur. O felices victorias, quæ & victoribus immortalem gloriam, & victis æternam salutem afferebant. Sed ita magna & memorabilia sunt, quæ mihi se ad dicendum offerunt, vt, cùm singula intueor, nihil eorum sine flagitio prætermitti posse existimē: ita multa rursus, vt, cùm vniuersa contemplor, plurima, mihi necessariò omittenda esse cognoscam. Dagoberti tamen primi singularem eximiamq; pietatē tacitus præterire non possum: qui, & edicto proposito, omnes qui fidem Catholicam non amplecterentur, intra certam diem, aut Galliæ finibus excedere, aut capitis supplicio affici iussit: & in reliquis vitæ partibus ita se gessit, vt, qui honores more nostro relatis in diuos haberi solent, eos illi post mortem Ecclesia decreuerit. De Carolo autem Martello quid primum, quid postremum eloquar? Ille Saracenos, ferocissimam, & Christiano nomini inimicissimam gentem profligauit, quorum infinitam quantam multitudinem vno ad Ligerim prælio cecidisse, cùm è nostris paucissimi desiderati sint, historicorum monumenta testantur. Ille Frisios, impio falsorum Deorum cultui deditos, & à Christiana religione abhorrentes, repudiata superstitione, Christo initiari coëgit. Ille

Vtsigo-

Visigothos & Saracenos coniunctis copijs bellum renouare & Narbonesem prouinciam occupare ausos aggressus, agros eorum cadaueribus strauit. fluuios eorum sanguine infecit. Ille, cum Gregorius tertius Pontifex maximus, rebus suis diffidens, opem eis implorasset, Luitprandum, Longobardorum Regem, ab hac vrbe obsidenda, sola nominis sui auctoritate deterruit. Sed non omnia persequenda sunt. Vocat enim nos ad se Pipinus, neq; me diutius de rebus suis tacere patitur. Hic ille est Pipinus, Beatissime Pater, ille inquam Pipinus, Patres amplissimi, à quo est Pontificum maximorum auctoritas à contemptu vindicata, opes aucta, potentia stabilita. Etenim, vt ab optimis auctoribus memoria proditum est, cùm Aistulphus Rex Longobardorum vniuersam Italiam sub imperium suum subiungere meditaretur, iamque Rauennam, & magnam praetereà Flaminia partem occupasset, Stephanus secundus Pōtifex, cùm prius opem ab imperatore Constātino petijsset, atque ab eo neglectus esset, consilium cepit eundi in Galliam ad Pipinum: illum vnum & ea pietate esse, vt auxilium sibi libentissimè laturus esset, ijs viribus, vt facilè posset. Neque eum sua frustrata est opinio. Nam Pipinus & illum excepit ijs omnibus honoribus qui maximi poterant excogitari, vsq; eò, vt ei obuiam profectus, tria millia passuum pedibus confecerit, manu sua frenū equi, quo ille vehebatur tenens, & cum Alpes incredibili celeritate superasset, transportato in Italiā exercitu tātū terrorē intulit Aistulpho, vt collatis signis depugnare nō ausus, Tinici se mœnibus tueretur. Vbi tādiu obsessus est. dū se omnia quæ abstulerat, restituturum, neq; vnquàm Pontifici molestiam exhibiturū, interposito etiam

iureiurando, fidē daret. Qua posteà neglecta, cùm longè lateq; omnia populatus, postremò hanc ipsam vrbē obsidione cinxisset Pipinus, qui tanquàm re confecta, in Galliam redierat, in Italiā denuo reuersus, virtute & armis perfecit, vt Aistulphus supplex easdem conditiones denuò acciperet, neq; prius pedem ex Italia mouit, quàm præfectura Rauennatiū, finibus longè maximis, vt potè quibus & Flaminia & Aemilia tota contineretur, Pontifici restituta est. Exstat adhuc tabula marmorea in eá turri, cui Borgiæ nomen est, in qua hæc omnia olim honoris ergo incisa & perscripta fuisse constat. Ita enim in ea adhuc legitur: PIPINVS PIVS PRIMVS AMPLIFICANDAE ECCLESIAE VIAM APERVIT ET EXARCHATVM RAVENNAE CVM AMPLISSIMIS. Pars tabulæ, in qua reliqua scripta erant, aut casu aliquo, aut temporum, aut hominū iniuria confracta est: At ænea quidē & marmorea monumenta conficere ac consumere longinquitas temporis potuit: Pipini certè gloriam nulla vnquàm delebit vetustas, nulla inobscurabit obliuio. Sentio tantas res multò breuius multoq; exsilius à me tractari, quàm dignitati atq; amplitudini ipsarū conueniret. Sed quis modus futurus erat, si quæ sic quoq; vix à me percursa sunt, ijs in singulis immorari, atq; insistere voluissem? Nunc quoq; si de Caroli Magni laudibus differere vellem, quantus se mihi campus aperiret? Dicerem Aquitaniam, in qua hæreses denuò efferre se & subcrescere cœperant, ab adolescentulo perpurgatam. Dicerem immanissimā Saxonum gentem, semper victam, semper rebellantē, cùm inter se constantia Caroli, & illorum peruicacia certarent, vix tandem continuò triginta trium annorū bello per-

perdomitam, & abiecto idolorum cultu Christi leges accipere coactam. Dicerem Italiam vincendo peragratã, dignitatem Hadriani Pontifi. is vindicatam: Desiderium Aistulphi successorem, cùm eadem, quæ ille molitetur, oppressum: additam ditioni Pontificiæ Corsicã: additos ducatus Spoletanum & Beneuentanum, additum quidquid Lucam & Parmam interiacet. Neq; præterirem reditum in Italiam, & Leonem tertium Hadriani successorem in sedem suam, fractis & obtritis hostium Ecclesiæ viribus, restitutum. Illa verò quanto pleniore ore laudarem: relicto amplissimo & florentissimo regno susceptũ iter impeditissimũ, & difficultatis ac periculi plenum, & ducto per tam varias gentes validissimo exercitu, terram illam quæ vagitus Iesu Christi nascentis excepit, quæ eum concionantem audijt, admirandis operibus certissima diuinitatis suæ signa dantem obstupuit, spectauit sublatum in crucem, & suo sanguine peccata nostra expiantem, ex impiorum manibus ereptã & recuperatam. Talia quamlibet multa dicerem, multa tamen necessariò præterirem, summa omnia, & illo nobili Magni cognomine maiora. Quod si vellem vlterius progredi, & tum quæ priscis temporibus Hludouicus Pius, Philippus primus, Hludouicus Crassus, Philippus Augustus, Diuus Hludouicus, alij reges, tum recẽtis memoriæ Franciscus primus, Henricus secundus Franciscus secundus religionis & sedis Apostolicæ caussa fecerunt, exponere: commemorarem, quàm multi ex eis ad eam defendendam in Italiam cum exercitu venerint: quàm multi Pontifi es laborantibus rebus suis in Galliam confugerint: quàm multa Cõcilia, cùm alibi nusquàm possent, in Gallia tutò ac liberè celebrauerint: multorum

dierum multorumq; voluminum, non vnius horæ & vnius orationis negotium esset. Ob quæ omnia semper summi Pontifices & quoscunq; potuerunt honores habuerunt regibus nostris, & ex omni antiquitate in scriptis suis eos omnibus exquisitißimis laudibus extulerũt. Exstat epistola D. Gregorij ad CHILDEBERTVM Regem, cuius hoc principium est: QVANTO CAETEROS HOMINES REGIA DIGNITAS ANTECELLIT, TANTO CETERARVM GENTIVM REGNA, REGNI VESTRI CVLMEN EXCELLIT. *Innocentius tertius*, REGES GALLORVM, PRAE CAETERIS TOTIVS ORBIS REGIBVS ait SEMPER APOSTOLICAE SEDI, *vt ipsius verba ponam*: DEVOTOS ET OBSEQVIOSOS EXSTITISSE. *Honorius tertius eosdem* OPPOSVISSE SE TANQVAM MVRVM IN EXPVGNABILEM PRO POPVLO CHRISTIANO. *Gregorius Nonus* REGNVM GALLIAE ait ESSE QVASI PHARETRAM QVAM CHRISTVS SIBI CIRCA FEMVR ACCINXIT, ET QVA SAGITTAS ELECTAS EXTRAHENS, IPSAS, VT SIBI GENTES, ET REGNA SVBIICIAT, IN ARCV, *ita enim loquitur*, BRACHII POTENTIS EMITTIT. REGEM GALLIAE *Gregorius primus* REGEM CATHOLICVM, ET PRAECELLENTISSIMVM FILIVM SVVM: *Gregorius nonus* CHRISTIANISSIMVM INTER OMNES CHRISTIANOS: *Innocentius quartus* CATHOLICVM PRINCIPEM CHRISTIANISSIMVM REGEM: *Vrbanus quartus* PRINCIPEM INCLYTA DEVOTIONE PRAECLARVM, PRINCIPEM CHRISTIANISSIMVM PRAECELLENTIVM MERITORVM, ATHLETAM CHRISTI STRENVVM, ET SOLLICITVM FIDEI CHRISTIA-

AE DEFENSOREM *vocat. Quæ omnia honoris & dignitatis plenissima nomina, & illum, quem tot seculis tenuerunt, atq; obtinent, inter omnes Reges principē locū, Reges nostri, non aut ambitione sua, aut aliena assentatione consecuti sunt: sed ipsi suis sibi laboribus, suis periculis, suo sudore ac sanguine compararunt. Ab ijs igitur maioribus ortus Carolus nonus nihil aliud sibi studio habet, nihil aliud dies noctesq; curat ac cogitat, quā quomodo possit eorum quàm simillimus euadere, & quā nobilitate à maioribus accepit, eandem tradere posteris suis insigni aliqua accessione cumulatam. Quam ad rem diuinus adolescens & ipse per se naturali quodā impetu animi fertur, & assiduis Catharinæ matris, omnium quas hodiè Sol adspicit, sapientissimæ, ac præstantissimæ mulieris vocibus incitatur. Itaque in ijs acerbitatibus, quas superioribus annis pertulit Gallia, habuit tamen aliquod solatiū ex pulcherrimo spectaculo, matris omnia recta & salutaria suadentis, & filijs omnibus maternis consilijs libentissimè obsequentis. Quam multæ ex eo adhuc puerulo auditæ sunt voces, erumpente foras, seq; iam tum patefaciente natura, quæ & excellens acumen ingenij, & indolem virtutis omnia mox egregia exēpla edituræ indicarent? Quarum ego si nonnullas proferre instituam facilè conuincam, neq; Cyri illius veteris neq; Alexandri Magni dicta quædam in pueritia, quæ in admiratione sunt, vllo modo esse cum Caroli dictis comparāda. Sed nihil dictis opus est, vbi facta ipsa loqui quodāmodò videntur. Quis est enim hodiè in terris locus, qui non audierit, quibus haud ita pridè Gallia procellis ac tēpestatibus agitata sit? Nam cum mandata quadā ante hoc tempus calamitate, multorum ex nostris hominibus*

animos nefaria quadam & exsecranda opiniones occupassent, atque ita in eis insedissent, vt ipsi nihil sibi non tentandum putarent, quo nobilißimum regnum ab Ecclesiæ communione, & ab huius sanctæ Sedis obedientia abducerent: tanta ex eo consecuta est rerum omnium perturbatio, vt toti Galliæ vltimum, quod impiorum potiùs capiti sit, venisse exitium videretur. Videre erat eadem in domo filios à patribus, fratres à fratribus, viros ab vxoribus propter hanc de religione dissensionem, capitali odio dissidentes. Neque se priuatis parietibus continuit mali vis. Inita occulta primùm, mox etiam aperta aduersus Deum, aduersus Regem, & Reginam, aduersus omnes rectè sentientes scelerata consilia. Perditi quidam ac nefarij homines, quos illa furens turba, quasi nuper cælo delapsos noui Euangelij doctores, sequebatur, conuocatos suos, nocturnis concionibus, ad contemnendos magistratus, ad regium imperium tollẽdum, ad occupanda oppida, ad cædem & sanguinem, ad rapinas & ad prædas incitabant. Horum vocibus, quasi quibusdam furiarum facibus, cùm accensa impiorum pectora essent, itum est ad arma: occupatæ improuisò opulentissimæ ac munitißimæ vrbes; intercepta regia pecunia: direpta bonorũ fortunæ: ipsi aut expulsi, aut occisi: antiquißima & religiosißima templa partim spoliata, partim inflammata, partim diruta & solo æquata: quæ deiecta non sunt, in ijs ea patrata, quæ commemorari sine horrore non possunt. O illorum temporum vel memoriã ipsam acerbam ac luctuosam! cùm de legum auctoritate scelerator um audacia triumphabat; cùm prostratæ religioni victrix insultabat impietas: cùm tremefactis omnibus bonis, & optimo quoq; pessima omnia metuente, ve-

te, velitantium huc illuc, & in publicis ruinis bacchantium improborũ voces vndiq; audiebantur. In his tantis malis ac difficultatibus Carolus Rex plura se & difficiliora, propugnandæ religionis causa, fecisse, præstitisse, quam quemquam alium ex omni memoria principem, verè ac meritò gloriari potest. Omnes enim alij in externos bella gesserunt: hic suis bellum inferre coactus est. Alij & à suis, & ab alienis adiuuabantur: hunc & sui, & alieni oppugnârunt. Alijs, si vincerẽt, proposita erat, præter gloriam, imperij ac potentiæ suæ amplificatio, si vincerentur, erat, quo se reciperent: Huic, siue vinceret, spectanda magna strages suorum, cum insigni virium suarum imminutione: siue casu aliquo vinceretur, regno fortaßis carendum fuit. Et hæc tamen omnia eũ non deterruerunt, quo minus vrbes suas obsideret, earũ mœnia tormentis bellicis quateret, agros popularetur, obsessos commeatibus intercluderet, prælia, in quibus multi fortißimi Imperatores milites q; ceciderunt, committeret: omnia denique in solo suo faceret, quæ in hostili fieri solent. Neque, vt opinor, aliud bellum ætate nostra gestum est, in quo, quidquid ex vtraq; parte periret, vni periret. Quanquam autem messes se suas, vt dicitur, vrere intelligebat: tamen, quoniam integritas religionis aliter conseruari non poterat, omnia sibi perferenda esse statuebat. Regina autem in illis tumultibus quod studium, quæ sollicitudo, quæ concursationes fuerunt? Quid nõ illa tentauit, quid nõ molita est, vt omnia quàm minimo damno componerentur: vt & conseruaretur Catholica Religio, quod semper ei præcipuum fuit, & quàm minimum sanguinis funderetur? In quo fecit rem gentis suæ nomini mirificè congruentem. Medico-

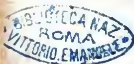
dicata enim est consilio ac prudentia sua communibus totius Galliæ malis: & eam se difficillimis temporibus præstitit, vt non iam verius mater Regis, quàm mater regni nominari meritissimò possit. Eius enim præcipuè, & aliorum regni sui procerum, consilijs & virtute fortissimorum imperatorum ac militum suorum, quorum alij occubuerunt, alij adhuc superstites sunt, Carolus Rex Galliam ex atrocissima tempestate seruauit, & in eum, in quo nunc est statum redegit. Quod si nondum omnia, quò vellemus planè perducta sunt: cogitare debemus benè agi cum ijs, qui tam grauiter ægrotârunt, cùm etiamsi nondum recuperârunt pristinam firmitatem, salus tamen eorum in toto est. Etiam prudentes Medici solent ex malè affectis corporibus vitiosos humores paulatim educere: ne, si semel vniuersos exhaurire voluerint, quos sanare conantur, occidant. Non est verẽdum, ne faciliora non perficiatis, qui tam difficiliora perfecit. Idem tandem erit exitus horum tumultuum, qui fuit eorum, quos olim Albigenses D. Hludouici temporibus cõcitârunt. Duodecim annos natus erat Hludouicus, cùm ad regnum vocatus est. Carolum, aliquando etiam minores natu, fratris mors in regio solo collocauit. Tum Blanca Regis mater, & filium sanctissimè educabat, & propter teneram illius ætatem, ipsa Galliam administrabat. Horum munerum vtroque ita Catharina perfuncta est, vt omnes nihil perfectius fieri potuisse fateantur. Tum Albigenses pueritiam Regis, occasionem suam rati, omnia in Gallia permiscere tentarunt. Albigensibus multò tetriores nostrorum temporum hæritici, eadem spe delusi, Regem regno, regnũ religione spoliare studuerunt. Illi cũ sæpè victi, neque quiesc-
cere

rere, neq; ad sanitatem redire vellent, exstincti tandem deletiq; sunt. Non alia hos quoq; fortuna, nisi resipiscat consequetur. Ad errores Albigensium confutandos, & ad multorum animos eis liberandos D. Dominici conciones & vita sanctitas incredibiliter profuerunt. Non minus te, Beatißime pater, qui & in D. Dominici familia educatus es, & illum moribus refers, & singulari in nos Dei beneficio summam in terris auctoritatem obtines. Carolus Rex ad hos exitiosos errores tollendos profuturum esse confidit. Nouit enim eximiam integritatem vitæ tuæ: nouit perpetuum purgandæ ecclesiæ studium: nouit labores in exstirpādis hæresibus ab ineunte ætate susceptos: nouit animum nihil nisi de Deo & de vtilitate publica cogitantem. Neq; nostris ignota sunt, quæ tu ad mores hominum corrigendos, & ad auferendam improbis omnem maledicendi occasionem, & iam fecisti, & quotidie facis, Refrenatas libidines, repressam & cohibitam luxuriam, expulsa nequitiæ instrumenta, sublatam penitus omnem Ecclesiasticarum rerum nundinationem, compositos, & iussu & exemplo tuo aliorum mores, mutatam in melius vrbis faciem, nos vidimus, illi audierunt. His omnibus ex rebus Carolus Rex incredibile gaudium capit: & vt quod facis quam diutißimè facere poßis, à Deo opt. Max. votis omnibus petit. Quem animum suum vt tibi patefaceret, legauit huc clarißimū & nobilißimum virum Iustum Turnonium, Comitem Rußilionis, magni illius Francisci Cardinalis Turonij, cuius memoriam & tibi, Beatißime pater, & vobis omnibus, Patres Amplißimi gratam esse ac iucundam scio, fratris nepotem, hominem, vt omnia vno verbo complectar, suo genere dignißimum: cuius egregiam

virtutem & sæpè alias, proximè in illo memorabili aduersus hæreticos prælio spectatam, Rex ipse amplis & honorificis præmijs prosecutus est, cooptato eo in equites ordinis sui, & quinquaginta cataphractis equitibus præesse iussi. Per eum Carolus Rex, Beatissime Pater, sibi, & toti Ecclesiæ de tuo Pontificatu gratulatur: te verum Iesu Christi vicarium, verum Petri successorem, non dubitanter agnoscit: tibi, & huic sanctæ sedi verè, atque ex animo quam debet obedientiam præstat, ac defert: & vt certò sperat, se, in omnibus quæ à te præstari poterūt, à te adiutum, atq; ornatum iri: ita se omnes vires suas ad Ecclesiæ & Sedis Apostolicæ defensionem semper promptissimo animo collaturum, neq; hac in re cuiquam mortalium concessurum pollicetur.

DIXI.

Pro Sigismundo Augusto Rege Poloniæ ad PIVM V. Pont. Max.

ORATIO XIIII.

Habita Romæ XIIX. Kal. Febr. Anno CIↃ.IↃ.LXVII.

VANTO opere gauisus sit vniuersus orbis Christianus, posteaquam auditum est, summum honorem iampridem summis virtutibus debitum, tandem aliquando tibi diuinitùs delatum esse, Pie Quinte Pontifex maxime, vel ex hoc intelligi potest, quod concepti ex ea re gaudij vis non vicinarum se regionum ac prouinciarum finibus continuit, sed solis instar, omnia, simul vt exortus est, sua luce complentis, ad remotissimas gentes, &

& posita in ipsis Christiana ditionis finibus regna, rab li celeritate penetrauit. Neq; verò & contigit, ventu solet, qui cùm vnde oriuntur, ibi vehement sint, ad longinqua fracti ferè, deb litatiq; perue- sed quod ingentibus, vastisq; fluminibus: qua cùm ipso magna sint, perpetuo tamē aucta, & tume- progressu, eò maiores vndas voluunt, eò amplioris capacioribus feruntur alueis, quò à fontibus ac ca s sua longius recesserunt. Vt cùm alijs permultis ibus beatissimum te omniū mortalium prædica- at, tum hoc non minimum sit, quod ex honore ti- ito, & ad illos qui eum tibi decreuerunt, immor- loria, & ad omnes bonos, qui eum tibi delatum unt, incredibilis lætitia redūdârit. Ac cæteri qui- niores principes, ac populi quanta omnes animo- lacritate recentem Pontificatus tui nuncium ac- nt, ex legatis, quos ad te, gratulandi caussa, suo tempore miserunt, cognoscere potuisti: hodierno die intelliges etiā in illis regionibus, quibus Chri- um imperium terminatur, quanto gaudio pij o- xsultauerint, quas inter se gratulationes fecerint i consensu meliora, & prosperiora omnia sperare nt, cùm, quò iam pridē sanctitatis tuæ fama per- t, eodem te in istam celsissimam dignitatu, atq; sedem ascendisse, perlatum est. Potentissimus lemq; religiosissimus Princeps, Sigismundu Au- Rex Poloniæ, quàm iucundus & exoptatus sibi ju ulis eius rei nuncius acciderit, testari cupiens, ea à legauit hunc illustrem virum Petrum Barziū, rē Regni, ex quo hæc omnia non minus certò co- s, quàm si Regis ipsius nouos modò intueri, &

K ser-

sermonem audire, verùm etiam penitùs perspicere intimos sensus animi posses. Is cùm mihi mandauerit, vt hodiè apud te, in hoc dignitatis maiestatisq; plenissimo cœtu, & de regni antiquitate atq; amplitudine, & de reb°, quas multis ab hinc seculis, Polonorũ Reges ad Christiani imperij fines tum tuendos tum propagandos, sine vlla propemodum intermissione gesserunt, & de ipsius Sigismundi Augusti Regis pietate, animi magnitudine, fortitudine, ac constantia, deq; quotidianis pro Christiana Repub. laboribus ac periculis dicerem: quæso obtestorque te Beatissime Pater, tribue mihi hoc beneficium, vt dum hæc summatim persequor orationis meæ cursus aura lenitatis ac facilitatis tuæ adiuuetur. Maximas res, memoratuq; ac cognitu dignissimas afferam, & quanquam notas atq; illustres, tum suopte splendore ac magnitudine, tum propter Regiæ fortunæ sublimitatem, quæ magnorũ & potentũ Regum actiones obscuras esse non patitur: tamen eò minus peruulgatas, quod Polonorũ gens semper in præclaris rebus gerendis, quàm in ijs quæ gessisset memoria prodẽdis occupatior fuit: semperque maiorum suorum virtutem imitari, quàm celebrare, gloriosius duxit. Atque, vt, vnde proposui, exordiar, & Poloniæ Rex quàm longè lateq; dominetur, expediam: tota illa Germaniæ pars orienti soli propior, quæ est inter fluuios Guttalum, quem hodiè Odram vocant, & Vistulam, qui antiquis temporibus Germaniam à Sarmatia diuidebat, & Sarmatiæ quantũ est à Vistulæ ad Borysthenem, & à ponto Euxinio vsq; ad sinũ Venedicum, inter quos plus mille Italica passuum millia interiecta sunt, illius imperio continetur. Regio propè tota æqua, & plana, multis magnis fluminibus & ad fertilitatem

*n & ad mercaturam, commodißimis irrigua, rebus
tam necessarijs vsq; ad abundantiam diues. Habi-
rum autem ea multitudo, vt, cùm equitatus regius
lis nobilibus constet, centum quadraginta equitum
ia armare, & in aciem secum, si res ferat, educere
Poloniæ poßit. Homines natura fortes & animosi,
q; non facilè aut voluptatibus molliantur, aut peri-
s terreantur. Mortem per decus obitam, immortali-
is instar: vitam per dedecus retentam quauis morte
orem putant. Ignominiam vt fugiant, nihil non fece-
t: vt mortē, nihil. Hæc hominum, hæc locorum inge-
. Cinguntur autem omni propemodùm ex parte fero
imis gentibus, & partim ab Ecclesiæ cōmunione dis-
iatis ac diremptis, partim apertis & capitalibus
ristiani nominis hostibus, vt in illo confinio, tanquàm
communi quadam arce ac propugnaculo, fortißimi
i ad sustinendam ac propulsandam barbarorum im-
anitatem: & ad agendas perpetuas pro Christianis
nnibus excubias diuino consilio constituti ac collocati
e videantur: quo essent cæteri Polonorum virtute te-
i, Polonorum laboribus quieti, Polonorum periculis
iti. Neque mihi videor quidquam à suscepto mune-
facturus alienum, si breuiter exposuero, quemadmo-
um illos Deus, ante sexcentos abhinc annos, discußis er-
orum quibus inuoluti erant, tenebris, ad Euangelij lucē
erduxerit. Quod dum facere ingredeor, adeste quæso,
nimis, quicunq; corporibus adestis, et in re maximi mo-
ienti diuinæ bonitatis ac sapientiæ magnitudinem con-
siderate. Omnes ferè magnæ & memorabiles in rebus
humanis mutationes aliquātò anteà aut vno, aut pluri
bus illustribus ac notabilibus signis diuinitùs portendi ac*

 præsig

præsignificari solent. Cùm igitur tempus illud appropinquaret, quo se Deus Polonis patefacere, eosq; impia superstitione purgatos cælesti doctrina imbuere statuerat: aduentantis iam & instantis salutaris illius mutationis hanc, quam mox audietis, significationem dedit. Imperabat Polonis Ziemoislus Lesci filius, Princeps (quatenus hæc conuenire in hominem non Christianum queunt) & iustitia, & clementia, & beneficentia, & aliarum virtutum laude cumulatus: & in quo nihil præter Christi cognitionem desiderares. Huic cum multos annos sine liberis esset, grauiterq; ea re angeretur, tandem natus est filius sed oculis captus, ita vt non facilè dijudicari posset, maiorem ne dolorē percepisset ex orbitate, an perciperet ex vnici filij cæcitate. Omnia remedia, omnes medicorum conatus mali pertinacia elusit. Iā ad septimum annum peruenerat puer, eiq; patrio quodam ritu primam comam tonderi, nomenq; imponi oportebat: cùm præter omniū spem subitò oculis vti cœpit. Incredibili lætitia perfusus pater, conuocatos ad se hariolos, consulit quid ex tam admirabili successu filio suo, quid toti Poloniæ portenderetur. Respondent, eo imperāte, Poloniam mirabiliter illustratū iri. Ex ea spe atq; omine puero nomen inditum Mieczlao, quod gentis lingua significabat eum, qui sibi gloriam gladio pariturus esset. Nullo enim alio modo illustrari posse Poloniā, quā bello & armis cogitabant. Iam adoleuerat Miecislaus, iam ad virilem ætatem peruenerat: iam mortuo patre rerum potiebatur: & ceteris quidem virtutibus patri non absimilis, nihil cæteroqui bello egregiū aut memorabile gerebat: ita vt tota Polonia & se credulitatis, & vanitatis vatum suorum respōsa damnaret. Sed maius

quid-

dam quàm quod illi suspicati erant, parabat Deus.
islaus, ductu barbarico more septem vxoribus, nul-
amen ex vlla earum liberos procreare poterat. In-
i fundente se, ac spargēte quotidie latius Christia-
ligione, peruenerant & in Poloniam sancti quidam
qui aut solitaria vita, vt quietiores & ad res diui-
ne vllo impedimento contemplandas aptiores, stu-
ucti, aut periculorum metu, in abditis & remotis
rum recessibus delitescentes, Christo, vt poterant,
ebant. Horum quibusdam in animum immittit De
ad Principem adeant, eiq; polliceantur & liberos,
ia multò maiora, si repudiato falsorum numinum
, Christum verum Deum agnoscere, & traditam
doctrinam suscipere vellet. Ipse quoque diuini spi-
repentino tactus afflatu, promptum se ac facilem
aribus illorum monitis prabuit. Neque longius res
est, quàm dum prima ac pracipua religionis no-
capita edoceretur. Quæ vt percepit, magna pom-
; celebritate publicè Baptizatus, breui tempore to-
Poloniam ad Christianam pietatem, & exemplo
ncitauit, & cohortationibus, ac pramiis allexit, &
is ac suppliciis aduersus pertinaces propositu per-
. Tum demùm cognitum est, quod Miecislaus totos
m annos cacus fuisset, significatam esse hoc modo
rnam Polona gentis cacitatem: quod, omnibus
artis auxiliis frustrà tentatis, tandem diuino bene-
lucem adspexisset, fore vt populi quoque cacitas,
i humana ope sanabilis diuinitùs depelleretur. Ne-
ana fuit hariolorum pradictio. Eo enim rerum
nte, Polonia splendore diuini luminis illustrata est.
nis est autem interdum fieri, vt etiam superstitiosi

 & im-

& impij homines, Deo permittente, vera vaticinentur. Neque temerè inditum nomen. Gladio enim sibi & suis gloriam peperit, non quidem ferreo, aut vlla ex alia materea confecto, sed gladio illo vtrinq; acuto, gladio spiritus, quod, vt ait Paulus, est verbum Dei. Vt autem ab ea Ecclesia, quæ ceterarum omniū mater ac magistra est, Christianè viuendi leges acciperent, & ex eo fonte haurirent, vnde nihil non purum & incorruptum hauriri potest, legatos miserunt ad Ioannem Pontificem, eius nominis tertium decimum, per quos & eum vt communem totius Ecclesiæ pastorem, venerarentur, & ab eo sibi peterent Episcopos mitti, à quibus regi, & quæ sibi credenda, quæq; facienda essent, cognoscere accuratiùs possent. Misit ille Italorum hominum spectatæ probitatis & eruditionis idoneum numerum: qui primi nouellas illas ac teneras nuper in horto Christi depactas ac consitas plantas, copiosis sanctorum præceptorum imbribus irrigârunt. Huius Miecislai soror Adeida, cùm Geisæ Vngarorum Principi nupta esset, cohortationibus suis perfecit, vt ipse quoque cum tota Vngaria Christi Sacramento adigeretur. Neque verò eius filius Boleslaus primus Poloniæ Rex, aut maioribus suis laude bellica, aut patri propagandæ religionis studio cessit. Qui suscepto aduersus Saxonas bello, & ea, quæ illi dudum Polonis ademerant, recuperauit, & cùm vniuersam illam oram ad Albim & Salam fluuios, & Chersonnesum Cimbricam, quæ hodie Dania vocatur, sub imperium suum subiunxisset, vt ostenderet eam se victoriam Christo quæsiisse, non sibi, nihil in victos acerbè, aut crudeliter statuit: sed cùm eos ad accipiendam Christi doctrinam compulisset, fixis memoriæ caussa in Sala ripa-

tribus

s ferreis columinis, in Poloniam se recepit. Nunigitur, ea laude contentus, otio se postea tradidit? verò declarauit, nunquam desidem atq; ignauam virtutem: nullas esse ei à praeclaris actionibus ferias: s & constantes viros honestorum laborum ac mum perfunctione, non ad quietem inuitari, sed ad ax alijs assiduè suscipienda incitari. Nam cùm Prussi uot ante annis diuum Adalbertum interfecissent: corpus quidem ipse aequo auri pondere à barbaris misset (mirum hoc quoq; pietatis argumentum: sed ita temporis angustia multa necessariò praetermitla sunt) caedis autem vltionem in aliud tẽpus distu: tunc demùm aduenisse tempus illud, cùm & puni eorum audacia, & armis frãgenda pertinacia esBellum eis intulit, neq; magno negotio victor non aeis poenam imposuit, quàm vt erroribus suis deposiChristo initiarentur. Haec mihi, Beatissime pater, ven mentem, quod olim à quodam Graeco Imperatore um est, qui à suis in exilium pulsus, cùm apud hostes, uos confugerat, multò lautiùs ac magnificentiùs eretur quàm apud suos: Perieramus, inquit, nisi peemus. Ita enim & qui ab illo principe vincebantur re poterant, se, nisi ab eo victi essent, perituros fuisQuid ego iam, vt Pomerani à Boleslao tertio, Prussi à eslao quarto ad Christum, à quo defecerant, reuoca nt, persequar? Rerũ me copia, Beatissime pater, ino consilij reddit. Quod si in me nulla dicẽdi vis ac fatas esset, optarem equidem aliquã mihi nõ tam vben ac copiosam ad dicendũ materiã dari: vt in singueius partibus accuratè percẽsendis, copiosè exornãdis ificiosè exaggerandis iactare atq; ostẽtare me possẽ.

Nunc enim, vt pictor, cui in exigua tabella ingens aliqua multitudo hominum exprimenda est, nonnullorum vultus tantum atq; ora multorum summà modò capita ostendit, totum reliquum corpus abscondit: ita, me, cui innumerabilia Polonorũ regum ac populorum æternis dignissima laudibus facta, in angustum vnius breuissimæ orationis curriculum concludenda sunt, multa quæ si pandi explicariq; possent, quasiq; spectanda proponi, incredibilem admirationem excitarent sui, delibare modò, & attingere, multa etiam significare potius, quàm ostendere necesse est. Ideoq; ne de bello quidem, quod Boleslaus Quintus cognomento Pudicus aduersus Iazigas, qui hodie partim Valachi, partim Vngari sunt, gessit, copiosius dicam: tantùm quasi præteriens admonebo, eum, cùm gentem illam ferocissimam deuicisset, illos omnes quorum virtuti, vt ait vetus poeta fortuna belli pepercerat, quasi opima quædam spolia Christo cõsecrasse, neq; aliud eis, quàm vt Christiani fierent; imperasse. Ad Iagellonem enim Sigismundi Augusti proauum festinat animus, cuius admirabili iustitiæ atq; virtuti vtinam par à me adferri posset orationis genus. Sed ita prorsus existimo: omnes qui vbiq; sunt eloquentissimos homines, si communi studio ad eum celebrandum quidquid habent in dicendo virium conferant, omnia tamen illius dignitate inferiora dicturos. Id ita se habere, eos, qui me attentè audire non grauabuntur, facilè cognituros esse confido. Lituania Beatissime pater, amplissima, & fortium virorũ feracissima regio, cæteris finitimis populis ad religionem Christianã adductis, in veteri superstitione perstabat. Colebãt autẽ eius prouinciæ homines ignem pro Deo, ei aras, et templa ponebant, eũ

summa

umma diligentia in celeberrimis quibusq; oppidis perpetuum asseruabant. Fulmini quoq; diuinitatem quandam inesse credebant, idq; sua lingua Deum Percunum nominabant. Sed & lucos, & selectas quasdam in sylu eximia proceritatis arbores venerabantur vt deos. Viperis quoque & alijs serpentibus eundem tribuebant honorem. Quicquid horum violâsset, inexpiabile ab eo scelus conceptum putabant. Cùm hoc per se miserabile erat, talem tantamq; prouinciam tanto tẽpore in tanta errorum fœditate versari, tum illud accedebat incommodi, quòd gens bellicosa, & ferox finitimos sibi Christianos quotidianis incursionibus lacessens, nunquã quiescere patiebatur. Ei genti annos ab hinc amplius ducentos viginti imperabat Iagello, eidemq; prætereà Samogitiam, & magnam Russiæ partem obtinebat fortis & strenuus Princeps, & quanquàm religionis nostræ mysterijs nondum initiatus, tamen, vt qui Christiana matre genitus esset, animo ab eo non prorsus alieno. Cùm igitur per id tempus mortuo Ludouico Vngariæ & Poloniæ Rege, regni proceres de Heduigi eius filia, ad quam regnum delatum erat, in matrimonium collocãda deliberarent, ecce à Iagellone legati, qui renunciarent, eum cum omnibus suis velle Christianum fieri, petere vt sibi Heduigis vxor daretur: hoc si fieret, paratum se omnes ditionis suæ prouincias cum Polonia regno ea iure coniungere, vt nunquam diuellerentur. Quàm lubentibus animis Poloniæ proceres eam legationem audierint, nihil opus est dicere. Sustulerunt manus ad cœlum, & gratias egerunt omnium bonorum auctori Deo: qui tandem illorum populorum miseritus, eam mentem immisisset Iegelloni. Ipsa tamen Heduigis, in qua eximiam

miam forma pulchritudinē singularis modestia aquabat, nihil de matrimonio suo sine matris auctoritate statuere voluit: totamq; rem ad illius voluntatem reiecit. Missi ad eam oratores in Vngariam, quò se mortuo viro contulerat, quibus illa responsum dedit pietatis & prudentiæ plenum. Longè à se abesse eam mentem, vt quidquam impedire vellet, quod & ad amplificandum regnum Poloniæ, & religionem latiùs spargendam pertineret, Cogitarent Poloni, & in commune consulerent, req; maturè deliberata id facerent, quod & Deo acceptissimum, & regno vtilissimum putarent fore. De procerum igitur sententia, constituto ad nuptias celebrandas die, Cracouiā magno septus comitatu venit Iagello: & quia fortassis à matre puer acceperat, sanctos illos Reges quorum memoriam nuper Ecclesia recolebat, ad adorandum Christum recens natum non sine muneribus venisse, ne ipse quidem immunis ad Christum venire voluit, eiq; pro munere non thus, non aurum, non myrrham sed fratres suos, quos secum baptizari voluit, sed Lituaniam, sed Samogitiam, sed Russiam, sed omnes vno verbo quos in potestate habebat populos obtulit. Quàm iucundum illud non hominibus modò, sed angelis ipsis fuisse spectaculum credimus, cùm vir fortissimus ad sacros fontes incredibili alacritate properaret, cùm se in vas ad eam rem præparatum cupidissimè immergeret, cùm magna & clara voce Deum & homines testaretur, vt in se aqua illa spargeretur, ita se pro Christo sanguinem suum vbi res ferret sparsurum esse. Baptizatus igitur, & nouo nomine Vladislaus Iagello dictus, postridie Idus Februarias, eodem die reginam in matrimonium duxit, neque multò post consecratus &

inun-

nunctus, ac coronatus Rex Poloniæ, totum eum annū
pacando regno consumpsit. Eo autem anno, qui pro-
imè secutus est; cùm ei nihil longius videretur, quàm
ū populos suos in Christianorum numerum aggrega-
s videret, comitatus vxore et multis principibus viris,
ultis item Episcopis ac sacerdotibus in Lituaniā pro-
ctus, quam multis, quam certis, quam incitatis docu-
ientis pietatis suæ magnitudinē testatus est? Nā cùm
pulū ægrè ab inueterata superstitione auelli videret,
se omnibus inspectantibus, manu sua illis quas aliquā-
coluerat arboribus magna vi secures impingens, eas-
ue ab radicibus deturbans, tum ingentē vim aquæ pro
ndens in illos tamdiu adoratos ignes: Non est, clama-
t: non est Deus quod exscindi, ac deijci, non quod ex-
ngui potest. O mirificos Deos, quorum alter alteri pro
bulo est, alter alterum absumit. In venenatis autem
mortiferis animalibus quæ potest esse diuinitatis si-
ilitudo? Agnoscite, agnoscite miseri errorem vestrum,
resipiscite, & tandem aliquando mentis oculos ad
um omnium rerum effectorem conuertite: ne, dum
ernum (vt falsò putatis) ignem colitis, in aliū ignem
e æternum incidatis. Simul hæc, simul eis religionis
stræ principia, vt poterat, edisserebat: vt eodem tēpo-
& vetus ille ignis pro Deo habitus, extingueretur, &
uus ignis diuini amoris in eorum pectoribus accende-
ur. Cumq; neq; sacerdotes quos secum adduxerat,
uanicam linguā, neq; Lituani vllam aliam intellige-
t, ipsemet eos summam fidei nostræ ab Apostolis tra-
am, quam simbolū vocamus, ipse formulam precan-
a Christo Iesu institutā, ipse cætera quæ discere solent
uos Catechuminos vocamus, in Lituanicum serma-
nem

nem conuertens neq; vllum in ea re laborem subterfugiens, edocebat. O regem rari, & singularis exempli. O ardorem animi cõmemorabilem. O pietatem omnibus seculis prædicandam. Ita igitur inflammauit Lituanorum animos, vt ad danda Christo nomina, & ad sacrosanctam illã aquæ adspersionem simul omnes facto agmine concurrerent, seq; longiorem moram pati nõ posse clamarent. Ideoque solis nobilibus singulatim baptizatis, cætera multitudo idem sacramentũ cateruatim distributa suscepit. Quid ego nunc exstructarum ab eo sacrarum ædium multitudinem, quid diuitiarum Ecclesiastici ordinis hominibus attributarum magnitudinem exponam? Quid susceptos in Samogitia ad Christum traducenda labores, & obita eadem illa munera, quæ in Lituania obierat? illud verò minimè prætereundum est, quod ne regnandi quidem suauitas, maxima illecebra peccandi, quæ sæpenumerò multos aduersus alia omnia satis firmos abstulit, vllam vim habuit, ad Vladulai fidem ac constantiam labefactandam. Nam cùm Bohemi, quorum animis paulò antè Ioannes Huß, & Hieronymus Pragensis pestiferum opinionum suarũ virus afflauerant, mortuo Vencislao rege suo, legatos ad eum misissent, per quos ei regnum deferebant, multisq; precibus obsecrabant, vt id aut ipse, aut Vitondus frater ipsius patruelis susciperet, maximo vterque animo eorum preces repudiauit, addita illa nobili, & nunquàm satis celebrata voce: Religionem sibi esse, hæreticis imperare. Non patitur temporis breuitas, vt aut plura de hoc dicam, aut de eius filio Vladulao tertio Poloniæ & Vngariæ Rege, qui, vt Pontificis maximi auctoritati pareret, cum Turcis quos diù vexauerat, multisq; prælijs

fundo-

uderat, fregerat, afflixerat, redintegrato aduersus palas cum eo inducias bello tum quoque magna eorum d ta strage, in ipsa tandem acie fortissimè dimicans interfectus est. Eadem q; me caussa cogit, tum alios aliquot reges silentio inuoluere, tum in Sigismundo primo Sigismundi augusti patre laudando esse breuiore. Cuius pietatem quidem ac religionem magnificentissima templa partim instaurata, & refecta, partim dicata, artim etiam à fundamentis excitata, & perpetuum rohibendarum à regno suo nouarum opinionum studium, bellicam verò fortitudinem tam multæ, tamq; memorabiles Moschis, Valachis, de Tartaris, de Turcis ictoriæ, & vt cætera taceam, octoginta Tartarorum millia vno ad Borysthenem prælio profligata testantur. Qui cùm octoginta duos vixisset annos, carus suis, metuendus hostibus, virisque venerandus, satur vitæ, satur gloriæ, moriens Sigismundum Augustum non regni magis quam virtutum suarum hæredem reliquit. His si præsens adesset, Beatissime Pater, sanctissimos pedes tuos deosculatus, hac ad te oratione vteretur: magno gaudio affectus sum, Pater sanctissime, cùm te ad Ecclesiæ gubernacula admotū & in isto celsissimo inter mortales solio collocatum esse cognoui. Qualem enim iampridum certa & constanti fama esse te acceperam, tali gubernatore nauem Ecclesiæ in his turbulentissimis temporibus egere intelligebam. Quem in locum cùm Christiana Respubl. deducta sit, etsi dubitandum nō est, cum tu ex ista edita ac præcelsa specula optimè videas, nos tamen qui ab hostibus vndique circumsessi sumus, certe propius intuemur. Et ab hoste immanissimo ac potentissimo inuadimur, & domesticis seditionibus laboramus

ramus. Neque vlla res maiores ei animos facit, quàm quòd intelligit grauiori, & implicabiliori odio Christianos à Christianis, quàm Christianos à Turcis dissidere. Ita qui coniuncti ac conspirantes terrori essemus, diuisi ac dissentientes ludibrio & despectui sumus. Iamq; mali vis, inuitissimis, & nequidquam retinentibus nobis, non obscurè per partes vsq; adhuc integras serpit. Et alia hoc regna nuper magno bonorũ omnium mœrore senserunt, & nos, quanquam omnia prohibendi caussa facimus, peruincere tamen non possumus, vt nihil populis nostris vicinitate ac contagione noceatur. Hem, nunquamne his tot, tam grauibus, tã diuturnis calamitatibus remedium aliquod reperietur? At tu, Beatissime Pater, cuius & apud Deum preces propter sanctitatem, & apud homines iussa propter auctoritatem plurimum valent, per illam quã genus humanum complecteris caritatem, per illam curam quam Christianis omnibus & debes & præstas, per illum ipsum, cuius in terris vice fungeris, Iesum Christum, succurre ac subueni communibus malis, & omnes cogitationes, omnia consilia, omnem auctoritatem ac potentiã tuam confer ad Christianos populos & purgandos ab erroribus, & firma ac stabili concordia inter se deuinciendos. Quod igitur rex ipse per se facere propter locorũ distantiam non potest, id per hunc clarissimum virum oratorem ad te suũ facit: per eum tibi gratulatur, per eum ad te omnes vires ac copias suas defert: per eum tibi & huic sanctæ Sedi obedientiam præstat, quamq; laudem à maioribus suis hereditariam excepit excubandi assiduè pro Christianis, & quicunque hostes Christi atq; Ecclesiæ fuerint, eosdem semper habendi pro suis, etiam se diligen-

tissimè

tißimè, vt semper fecit, conseruatorum, neq; vnquam ab eorum virtute degeneraturum esse promittit. Tibi autem, Beatißime Pater, cùm omnia fausta & prospera precatur, tum quò facilius ea quæ à te exspectantur perficere poßis, illud à Deo votis omnibus petit, vt publico Ecclesiæ bono non minus diù Pontifex viuas, quàm te Pontificato dignum vixisse, omnes, qui verè & incorruptè iudicant, confitentur. DIXI.

De toto studiorum suorum cursu, deq; Eloquentia ac cæteris disciplinis cum Iurisprudentia coniungendis.

ORATIO XV.

Habita Romæ Anno cIↃIↃ.LXVII.

ON eram nescius, cùm hanc Pandectarum interpretandarum prouinciam susciperem, fore, vt multis sermonem darem: quibus mirum ac nouum videretur, me, qui tot annos in hoc docendi munere ita consumpsissem, vt eos modò libros attingerem, qui, aut ad eloquentiam, aut ad Philosophiam pertinerent, mutata subitò voluntate, ad tractationem Iuris ciuilis tam longo interuallo redire: à quo me plerique iampridem animum omninò auocâsse, & ad mitiora studia, tanquam ad Sirenum scopulos adhæsisse, et quasi loti cuiusdam Homerica, ita illorum dulcedine ac suauitate captum, huius iam ne per somnium quidem meminisse arbitrarentur. Quibus satisfaciam, simulque vobis omnibus huius consilij

ramus. Neque vlla res maiores ei animos facit, quàm quòd intelligit grauiori, & implicabiliori odio Christianos à Christianis, quàm Christianos à Turcis dissidere. Ita qui coniuncti ac conspirantes terrori essemus, diuisi ac dissentientes ludibrio & despectui sumus. Iámq; mali vis, inuitissimis, & nequidquam retinentibus nobis, non obscurè per partes vsq; adhuc integras serpit. Et alia hoc regna nuper magno bonorũ omnium mœrore senserunt, & nos, quanquam omnia prohibendi caussa facimus, peruincere tamen non possumus, vt nihil populis nostris vicinitate ac contagione noceatur. Hem, nunquamné his tot, tam grauibus, tã diuturnis calamitatibus remedium aliquod reperietur? At tu, Beatissime Pater, cuius & apud Deum preces propter sanctitatem, & apud homines iussa propter auctoritatem plurimum valent, per illam quã genus humanum complecteris caritatem, per illam curam quam Christianis omnibus & debes & præstas, per illum ipsum, cuius in terris vice fungeris, Iesum Christum, succurre ac subueni communibus malis, & omnes cogitationes, omnia consilia, omnem auctoritatem ac potentiã tuam confer ad Christianos populos & purgandos ab erroribus, & firma ac stabili concordia inter se deuinciendos. Quod igitur rex ipse per se facere propter locorũ distantiam non potest, id per hunc clarissimum virum oratorem ad te suũ facit: per eum tibi gratulatur, per eum ad te omnes vires ac copias suas defert: per eum tibi & huic sanctæ Sedi obedientiam præstat, quamq; laudem à maioribus suis hæreditariam excepit excubandi assiduè pro Christianis, & quicunque hostes Christi atq; Ecclesiæ fuerint, eosdem semper habendi pro suis, etiam se diligentissimè

tissimè

ißimè, vt semper fecit, conseruatorum, neq; vnquam ab orum virtute degeneraturum esse promittit. Tibi autem, Beatißime Pater, cùm omnia fausta & prospera recatur, tum quò facilius ea quæ à te exspectantur percere poßis, illud à Deo votis omnibus petit, vt publico Ecclesiæ bono nonminus diù Pontifex viuas, quàm te Pontificato dignum vixisse, omnes, qui verè & incorruptè iudicant, confitentur. DIXI.

De toto studiorum suorum cursu, deq; Eloquentia ac cæteris disciplinis cùm Iurisprudentia coniungendis.

ORATIO XV.

Habita Romæ Anno cIↃIↃ.LXVII.

NON *eram nescius, cùm hanc Pandectarum interpretandarum prouinciam susciperem, fore, vt multis sermonem darem: quibus mirum ac nouum videretur, me, qui tot annos in hoc docendi muneita consumpsissem, vt eos modò libros attingerem, i, aut ad eloquentiam, aut ad Philosophiam pertinerent, mutata subitò voluntate, ad tractationem Iuciuilis tam longo interuallo redire: à quo me plerie iampridem animum omninò auocâsse, & ad mitit studia, tanquam ad Sirenum scopulos adhæsisse quasi loti cuiusdam Homericæ, ita illorum dulcee ac suauitate captum, huius iam ne per somn quidem meminisse arbitrarentur. Quibus satisfaciam, simulque vobis omnibus huius cor*

ramus. Neque vlla res maiores ei animos facit, quàm quòd intelligit grauiori, & implicabiliori odio Christianos à Christianis, quàm Christianos à Turcis dissidere. Ita qui coniuncti ac conspirantes terrori essemus, diuisi ac dissentientes ludibrio & despectui sumus. Iáq; mali vis, inuitissimis, & nequidquam retinentibus nobis, non obscurè per partes vsq; adhuc integras serpit. Et alia hoc regna nuper magno bonorū omnium mœrore senserunt, & nos, quanquam omnia prohibendi caussa facimus, peruincere tamen non possumus, vt nihil populis nostris vicinitate ac contagione noceatur. Hem, nunquamne his tot, tam grauibus, tā diuturnis calamitatibus remedium aliquod reperietur? At tu, Beatissime Pater, cuius & apud Deum preces propter sanctitatem, & apud homines iussa propter auctoritatem plurimum valent, per illam quâ genus humanum complecteris caritatem, per illam curam quam Christianis omnibus & debes & praestas, per illum ipsum, cuius in terris vice fungeris, Iesum Christum, succurre ac subueni communibus malis, & omnes cogitationes, omnia consilia, omnem auctoritatem ac potentiā tuam confer ad Christianos populos & purgandos ab erroribus, & firma ac stabili concordia inter se deuinciendos. Quod igitur rex ipse per se facere propter locorū distantiam non potest, id per hunc clarissimum virum oratorem ad te suū facit: per eum tibi gratulatur, per eum ad te omnes vires ac copias suas defert: per eum tibi & huic sanctae Sedi obedientiam praestat, quamq; laudem à maioribus suis haereditariam excepit excubandi assiduè pro Christianis, & quicunque hostes Christi atq; Ecclesiae fuerint, eosdem semper habendi pro suis, etiam se diligen-

tissimè

issimè, vt semper fecit, conseruatorum, neq; vnquam ab orum virtute degeneraturum esse promittit. Tibi au-m, Beatissime Pater, cùm omnia fausta & prospera recatur, tum quò facilius ea quæ à te exspectantur per-ere possis, illud à Deo votis omnibus petit, vt publico cclesiæ bono non minus diù Pontifex viuas, quàm te ontificato dignum vixisse, omnes, qui verè & incor-ptè iudicant, confitentur. DIXI.

De toto studiorum suorum cursu, deq; Eloquentia ac cæteris disciplinis cùm Iurisprudentia coniungendis.

ORATIO XV.

Habita Romæ Anno cIↃIↃ.LXVII.

ON eram nescius, cùm hanc Pandectarum interpretandarum prouinciam susciperem, fore, vt multis sermonem darem: quibus mirum ac nouum videretur, me, qui tot annos in hoc docendi mune-ita consumpsissem, vt eos modò libros attingerem, , aut ad eloquentiam, aut ad Philosophiam perti-ent, mutata subitò voluntate, ad tractationem Iu-ciuilis tam longo interuallo redire: à quo me pleri-iampridem animum omninò auocâsse, & ad miti-studia, tanquam ad Sirenum scopulos adhæsisse quasi loti cuiusdam Homericæ, ita illorum dulce-e ac suauitate captum, huius iam ne per som-n quidem meminisse arbitrarentur. Quibus satisfaciam, simulque vobis omnibus huius con-

silij

ramus. Neque vlla res maiores ei animos facit, quàm quòd intelligit grauiori, & implicabiliori odio Christianos à Christianis, quàm Christianos à Turcis dissidere. Ita qui coniuncti ac conspirantes terrori essemus, diuisi ac dissentientes ludibrio & despectui sumus. Iamq; mali vis, inuitissimis, & nequidquam retinentibus nobis, non obscurè per partes vsq; adhuc integras serpit. Et alia hoc regna nuper magno bonorũ omnium mœrore senserunt, & nos, quanquam omnia prohibendi caussa facimus, peruincere tamen non possumus, vt nihil populis nostris vicinitate ac contagione noceatur. Hem, nunquamne his tot, tam grauibus, tã diuturnis calamitatibus remedium aliquod reperietur? At tu, Beatissime Pater, cuius & apud Deum preces propter sanctitatem, & apud homines iussa propter auctoritatem plurimum valent, per illam quã genus humanum complecteris caritatem, per illam curam quam Christianis omnibus & debes & praestas, per illum ipsum, cuius in terris vice fungeris, Iesum Christum, succurre ac subueni communibus malis, & omnes cogitationes, omnia consilia, omnem auctoritatem ac potentiã tuam confer ad Christianos populos & purgandos ab erroribus, & firma ac stabili concordia inter se deinciendos. Quod igitur rex ipse per se facere propter locorũ distantiam non potest, id per hunc clarissimum virum oratorem ad te suũ facit: per eum tibi gratulatur, per eum ad te omnes vires ac copias suas defert: per eum tibi & huic sanctae Sedi obedientiam praestat, quamq; laudem à maioribus suis hereditariam excepit excubandi assiduè pro Christianis, & quicunque hostes Christi atq; Ecclesiae fuerint, eosdem semper habendi pro suis, etiam se diligentissimè

tissimè

ßimè, vt ſemper fecit, conſeruatorum, neq; vnquam ab rum virtute degeneraturum eſſe promittit. Tibi au- m, Beatißime Pater, cùm omnia fauſta & proſpera ecatur, tum quò facilius ea quæ à te exſpectantur per- ere poßis, illud à Deo votis omnibus petit, vt publico clesiæ bono non minus diù Pontifex viuas, quàm te ntificato dignum vixiſſe, omnes, qui verè & incor- ptè iudicant, confitentur. DIXI.

)e toto ſtudiorum ſuorum curſu, deq; Eloquentia ac cæteris diſciplinis cùm Iuriſprudentia coniungendis.

ORATIO XV.

Habita Romæ Anno cIↃIↃ.LXVII.

ON *eram neſcius, cùm hanc Pandectarum interpretandarum prouinciam ſuſciperem, fore, vt multis ſermonem darem: quibus mirum ac nouum videretur, me, qui tot annos in hoc docendi munera conſumpſiſſem, vt eos modò libros attingerem, , aut ad eloquentiam, aut ad Philoſophiam perti- ent, mutata ſubitò voluntate, ad tractationem Iu- iuilis tam longo interuallo redire: à quo me pleri- iampridem animum omninò auocâſſe, & ad miti- ſtudia, tanquam ad Sirenum ſcopulos adhæſiſſe quaſi loti cuiuſdam Homericæ, ita illorum dulce- : ac ſuauitate captum, huius iam ne per ſom- ı quidem meminiſſe arbitrarentur. Quibus ſatisfaciam, ſimulque vobis omnibus huius con-* ſilij

nem conuertens neque vllum in ea re laborem subterfugiens, edocebat. O regem rari, & singularis exempli. O ardorem animi cōmemorabilem. O pietatem omnibus seculis prædicandam. Ita igitur inflammauit Lituanorum animos, vt ad danda Christo nomina, & ad sacrosanctam illā aquæ adspersionem simul omnes facto agmine concurrerent, seque longiorem moram pati nō posse clamarent. Ideoque solis nobilibus singulatim baptizatis, cætera multitudo idem sacramentū cateruatim distributa suscepit. Quid ego nunc exstructarum ab eo sacrarum ædium multitudinem, quid diuitiarum Ecclesiastici ordinis hominibus attributarum magnitudinem exponam? Quid susceptos in Samogitia ad Christum traducenda labores, & obita eadem illa munera, quæ in Lituania obierat? illud verò minimè prætereundum est, quod ne regnandi quidem suauitas, maxima illecebra peccandi, quæ sæpenumerò multos aduersus alia omnia satis firmos abstulit, vllam vim habuit, ad Vladulai fidem ac constantiam labefactandam. Nam cùm Bohemi, quorum animis paulò antè Ioannes Huß, & Hieronymus Pragensis pestiferum opinionum suarū virus afflauerant, mortuo Vencislao rege suo, legatos ad eum misissent, per quos ei regnum deferebant, multisque precibus obsecrabant, vt id aut ipse, aut Vitondus frater ipsius patruelis susciperet, maximo vterque animo eorum preces repudiauit, addita illa nobili, & nunquàm satis celebrata voce: Religionem sibi esse, hæreticis imperare. Non patitur temporis breuitas, vt aut plura de hoc dicam, aut de eius filio Vladulao tertio Poloniæ & Vngariæ Rege, qui, vt Pontificis maximi auctoritati pareret, cum Turcis quos diu vexauerat, multisque prælijs

fundo-

iderat, fregerat, afflixerat, redintegrato aduersus pa-
as cum eo inducias bello tum quoque magna eorum
ita strage, in ipsa tandem acie fortissimè dimicans in-
fectus est. Eadem q. me caussa cogit, tum alios ali-
uot reges silentio inuoluere, tum in Sigismundo primo
gismundi Augusti patre laudando esse breuiore. Cu-
pietatem quidem ac religionem magnifi entissima
mplæ partim instaurata, & refecta, partim dicata,
rtim etiam à fundamentis excitata, & perpetuum
obibendarum à regno suo nouarum opinionum studi-
m, bellicam verò fortitudinem tam multa, tamq. me-
orabiles Moschus, Valachus, de Tartaris, de Turcis
ctoria, & vt cætera taceam, octoginta Tartarorum
illia vno ad Borysthenem prælio profligata testantur.
ui cùm octoginta duos vixisset annos, carus suis, me-
endus hostibus, virisque venerandus, satur vitæ, satur
oriæ, moriens Sigismundum Augustum non regni ma
quam virtutum suarum hæredem reliquit. Hic si
æsens adesset, Beatissime Pater, sanctissimos pedes
os deosculatus, hac ad te oratione vteretur: Magno
udio affectus sum, Pater sanctissime, cùm te ad Eccle-
gubernacula admotū & in isto celsiss mo inter mor-
les solio collocatum esse cognoui. Qualem enim iam-
dum certa & constanti fama esse te acceperam, tali
bernatore nautam Ecclesiam his turbulentissimis tem-
stat bus egere intelligebam. Quem in locum cùm
ristiana Respubl. deducta sit, etsi dubitandum nō est,
in tu ex ista edita ac præcelsa specula optimè videas,
tamen qui ab hostibus vndique circumsessi sumus,
te propius intuemur. Et ab hoste immanissimo ac po-
ntissimo inuadimur, & domesticis seditionibus labo-
ramus

ßimè, vt semper fecit, conseruatorum, neq; vnquam ab
rum virtute degeneraturum esse promittit. Tibi au-
m, Beatißime Pater, cùm omnia fausta & prospera
ecatur, tum quò facilius ea quæ à te exspectantur per-
ere poßis, illud à Deo votis omnibus petit, vt publico
clesiæ bono non minus diù Pontifex viuas, quàm te
ntificato dignum vixisse, omnes, qui verè & incor-
ptè iudicant, confitentur. DIXI.

De toto studiorum suorum cursu, deq; Eloquentia ac cæteris disciplinis cum Iurisprudentia coniungendis.

ORATIO XV.

Habita Romæ Anno cIↃIↃ.LXVII.

ON eram nescius, cùm hanc Pandectarum interpretandarum prouinciam susciperem, fore, vt multis sermonem darem: quibus mirum ac nouum videretur, me, qui tot annos in hoc docendi munere ita consumpsissem, vt eos modò libros attingerem, , aut ad eloquentiam, aut ad Philosophiam pertinent, mutata subitò voluntate, ad tractationem Iuciuilis tam longo interuallo redire: à quo me pleri- iampridem animum omninò auocâsse, & ad mitistudia, tanquam ad Sirenum scopulos adhæsisse quasi loti cuiusdam Homericæ, ita illorum dulcee ac suauitate captum, huius iam ne per somn quidem meminisse arbitrarentur. Quibus satisfaciam, simulque vobis omnibus huius con-

silij atq; instituti mei rationem reddam: etsi non libenter facio, vt de me loquar, tamen antequàm progrediar longius, pauca quædam de toto studiorum meorũ cursu breuiter commemorare constitui: quæ si audire ac cognoscere graue non erit, spero fore, vt grauissimi quidem & eruditissimi homines, quos hic adesse video, factum meum non improbent: vos autem optimi & studiosissimi adolescentes, etiam fructum aliquem ex hac narratione capiatis. Cùm enim, quæ præcipuè res progressus meos retardauerit, meq; decurso iam spatio à calce ad carceres, vt dicitur, reuocauerit, cognoscetis: forsitan, exẽplo meo edocti, melius ipsi vestris rationibus consuletis. Ego igitur, vt primùm puer Grammaticorum & Rhetorũ præceptis visus sum vtcumq; imbutus esse, leniter gustatis Dialecticæ principijs, cæteris autẽ Philosophiæ partibus me à limine quidẽ salutatis, nulla Græcæ linguæ intelligentia, nullo rerum vsu, nulla antiquitatis cognitione instructus, animum ad ius ciuile appuli, & ijs doctoribus, qui tum illis in locis optimi putabantur, annos aliquot operam dedi. Iamq; eò processeram, vt, quæ tum præcipuæ laudes habebantur, & in argumentando satis acutus, & in respondendo non incautus, & quacunq; de re ageretur, abundè loquax essem: &, quod multis palmarium videbatur, multarum legũ non intellectarum principia vno spiritu citare, multorũ interpretum nomina recensere, multos versus, multas paginas, multas columnas, porticus etiam, vt opinor, et peristylia: & intercolũnia nullo negotio, numerare quamlibet multa possem. Cùm ipse me eo nomine circumspiciebam, meq; pulchrum, ac beatum putabam, tùm vno ore omnes, vt ait Comicus, omnia bona dicere, & laudare

dare

dare fortunas meas, qui tantula ætate tantam mihi, vt ipsi putabant, sapientiæ, vt res ipsa docuit, stultitiæ & inanium opinionũ suppellectilem comparâssem. Iã omnes me mei foro & cancellis & subsellijs destinabant. magnamq́ in spẽ venerant, rabulam me aliquem nõ in postremis fore confidentem, acrem, contentiosum, præsertim cùm & natura essem firmis lateribus, & voce magna, & , quod caput est, illi me quos dixi magistri, si non multum sapere, ac certè, quod apud eos pro eodem erat, multum audere, multumq́ clamare docuissent. Quid verbis opus est? Ibi iam erat, vt illud vitæ genus ingrederer, cùm Deus (Deus enim fuit: neque hoc mihi ex animo excuti potest) Deus igitur effecit, vt quædam Budæi & Alciati & aliorum eiusdem notæ hominum scripta, quæ nunquàm ante illud tempus adspexeram, in manus meas venirẽt. Quæ cùm euoluere cœpissem, passimq́ in eis multa reperirem, quæ de magistris meis nũquàm audissem: multas sententias, quas illi me ratas ac firmas esse docuissent, grauissimis argumentis conuulsas ac labefactatas, multa ex Græcis scriptoribus deprompta, multa ex antiquitate repetita, quibus in omnibus mihi tenebræ essent: nolite quærere, quid mihi animi fuerit. Visus mihi sum de cœlo didicisse: aut in alium quendam orbem delatus esse: neq́ aliter effectus sum, quàm egeni & inopes homines interdum solent, qui cùm totam noctem somniârunt se diuites repentè factos esse, vbi diù gemmas, aurum, purpuram dormientes contrectârunt, experrecti, omnia domi sua obtenta telis aranearum vident. Quid facerem? ego ille paulò antè tumidus & ferox, cùm mihi de repentè vultus, animus, verba cecidissent: iamq́ suffusus pudore, vere-

cundarer inter eos versari, qui de me ita magnificè senserant: subduxi me clanculum ex illis, in quibus diu merueram, castris, & in Graeciam nauigaui: id est, ad Graecarum literarum & disciplinarum magistros me contuli: eademq; opera perlustraui etiam vetus illud Latium: id est, omnes ad vnum veteres linguae Latinae scriptores diligenter & accuratè peruolutaui, sedulò vndecunque omnia colligens, quibus mihi Iurisprudentia instructior, & ornatior fieri posse videretur. Atque in hac peregrinatione, tum in Lycaei ambulationibus, tum in Academiae spatijs, saepè me exercui: neque aut illius è Gargetto delicati atque otiosi senis hortos inuisos praeterij, quamquàm venenorum quàm salubrium herbarum feraciores, neque disiectas veteris illius Poeciles, non tam Polygnoti manu, quàm Zenonis ingenio nobilitate, reliquias neglexi. Et vt magnam voluptatem capiunt, qui ad magnorum ac nobilium fluminum, Euphratis putà, aut Nili, fontes ac capita ipsa venerunt: ita iuuit me incredibiliter, cùm apud illos sapientissimos senes cernerem, quibus ex fontibus manassent amplissima illa iuris ciuilis flumina: per quae, toto orbe sparsa atque diffusa, tam multi assiduè summo homines ingenio nauigarent. Interea, vt paterfamilias, qui, mercatura caussa in longinquas terrarum oras profectus, dulcem eximieq; animo caram domi vxorem reliquit, saepè de ea cogitans, sicuti aut gemmam aliquam, aut scitè tornatum annulum, aut monile baccatum, aut segmentatam vestem, aut talia mundi muliebris ornamenta conspexit: studiosè omnia comparat ac seponit, quibus eam domum reuersus, muneretur: sic me per omne scriptorum genus vagātem nunquàm ea cura ac cogitatio deserebat

ferebat, ecquid decerpere ac delibare ex eorũ vno quoque possem, quod, cùm ad iurisprudentiam reuerterer, ad eam expoliendam & exornandam accommodatum esset. Sciebam enim quàm turpe haberetur, & diu manere, & inanem redire. Quod autem Homerus ait, Vlixem in illo diuturno errore crebrò spectare solitum Ithacam versus: itidem ego ad iurisprudentiam identidẽ reflectebam oculos: & ab ea tamdiu abesse me, vix satis æquo animo ferebã. Quinetiã, ne me amœniores illæ disciplinæ vsu quodammodò suũ facerent, multa sæpenumerò faciebam vsucapionis interrũpendæ gratia: quod & mea qualiacunque scripta declarant, crebris Iuriscõsultorum adspersa sententijs, & quotidianæ disputationes, quibus, quoties erat occasio, aliquid ex hac disciplina petitum intexebatur, non obscurè indicabant. Nunc, cùm mihi videar non ea quidẽ omnia, quæ animo conceperam, perfecisse, sed vsque eò tamen progressus esse, vt ijs, qui iuris ciuilis cognitionem ex ipsis fontibus haurire cupiunt, opis aliquid adferre possim: putaui tempus iã ipsum postulare, vt prodirẽ, & nauatæ in hoc genere studiorum operæ specimen aliquod ederem. Cur autẽ Pandectas potissimùm extra ordinẽ interpretari voluerim, caussa hæc fuit. Videbam eruditissimos in hac schola viros, quibus docendi ius munus mandatum est, ita se in eo genere, vt, ipsa si loqui posset iurisprudentia, non certius, aut copiosius, aut maiori cum dignitate videantur explicatura sensus suos, quàm ab illis quotidiè explicantur. Omnia ex eorum ore profluunt, quæ in hac arte, aut cogitari prudenter, aut disputari acutè, aut certo definiri atque statui possunt. Itaque cùm nominibus habeam quod admirer, in nullo habeo quod desiderem.

Sed illi tamen, quid dignitati suæ, eiq́; quam meritißimò obtinent, auctoritati consentaneum sit, intelligentes, perpetuò in grauium & arduarum quæstionū tractatione versantur: exquisitam singularum vocum explicationem, vt humile quiddam, neque satis dignum, in quo tempus conterant, aut prætermittūt, aut modicè attingunt. Planeq́; si ad eos audiendos ij tantùm accederent, quos oporteret, id est, qui prius in Grammaticorum, Rhetorum, Philosophorum scholis diumultūq́; exercitati essent: nihil amplius, quàm quòd ipsi cumulatißimè præstant, requireretur. Nunc quod ego me principiò fecisse dixi, vt ad ius audiendum aliarum omnium artium rudis accederem, id eo vereor ne etiam hodiè à plerisque peccetur. Cogitaui igitur, si pro mea virili parte huic incommodo mederi studerem, neq; inuidiosum id mihi, neque inutile alijs fore. Nam neque inuidiam habet vllam, quod ab alijs neglectum iaceat, id sumere: & in exercitu non tantùm imperatorum & tribunorum ac centuriorum, sed & gregariorum militum & calonum quoque ac lixarum aliquis vsus est. Neque si gubernatorum in naui regenda præcipuum est munus non ij quoque vtiles sunt, quorum in sentina exhauriенda omnis consumitur labor. Quanquàm, si id quod res est fateri, si recta & vera speciosis ac fucatis anteponere, si, quanti res quæq́; sit, non quanti vulgò fiat, spectare volumus: multò plus est in hac pura & simplici verborum explicatione momenti, quàm plerique fortasse suspicarentur. Nam cùm verba, vt ait Aristoteles, sint eorum, quæ animo concepimus notæ: fieri nullo modo potest, vt qui vim verborum non percipit, eam sententiam, quæ illis verbis expressa est, assequatur. Itaquè &

idem Aristoteles alibi ait, eos, qui, quid quoque verbo propriè indicetur, non satis intelligunt, in rebus iudicandis sæpenumerò falli: & apud Platonē Cratylus ex verborum intelligentia cognitionem rerum pendere dicit. Et quis tandem est, qui nesciat, patrum, auorumq́ nostrorum memoria, cùm peruersa quædam ac pestifera opinio inualuisset, nihil cultum orationis, nihil historiæ veteris notitiam, ad eos, qui graues ac serias disciplinas tractarent, pertinere: Græcas verò literas etiam impedimento esse, quanta & quàm densa caligo vniuersum propè terrarum orbem obtexerit? quantaq́; verborum neglectum, rerum ignoratio consecuta sit? Sed, quid necesse est huic rei aliundè argumenta petere? Illi ipsi, quorum libros quotidiè terimus, veteres Iurisconsulti in explicandis legibus, senatusconsultis, edictis prætorum aut ædilium, constitutionibus, decretis, epistolis principum, quàm quæso, viam rationemq́; tenuerunt? Nempè in patefacienda singularum vocum vi ac proprietate tam multi tamq́; assidui sunt, vt magnam industriæ suæ partem in eo consumere videantur. Quod prolatis ac productis ipsorum locis probarem, si, quàm facilè, tam necessarium esset. Antistium Labeonem Iurisconsultum nobilissimum cùm alicui valdè commendâsset Gellius, ad postremum addit: Latinarum vocum origines rationesque percalluerat: eáque præcipuè scientia ad enodandos iuris laqueos vtebatur. Hos me sequentem duces, nemo, vt opinor, meritò culpauerit. Quam igitur interpretandi viam nobis Vlpianus, Paulus, Gaius, Marcellus, ceterique iuris antistites præiuerunt, eam sequemur, & eorum vestigijs, quantum vires nostræ ferent, insistentes, summa ope conabi-

mur, efficere, vt neq; prætermittamus necessaria, neque inutilia consectemur, & quotidiè tamen aliquid minimè vulgare minimeq; contritum adferamus. Quod vt iam nunc perspicere possitis, dum ad titulum de iustitia & iure interpretandum accedo, quæso, diligenter attendite. DIXI.

Cur ad munus docendi, quo se spontè abdicauerat, reuocatus sit.

ORATIO XVI.

Habita Romæ pridie Kalend. Martij. Anno cIↃ.IↃ.LXIX.

VOD antiquitùs à sapientissimis viris dictum est, non licere cuiquam mortalium quid facturus, aut non facturus sit, certò pronunciare: quòd in vita multa eueniunt, tum vt ea ne facias, quæ facere decreueris, tum ea vt facias, quæ nunquam facere constitueris: id ego & sæpè antehac in alijs, & in me ipso nuper verissimum esse cognoui. Nam in hoc publicè docendi munere quinquennium iam cum aliqua hominum approbatione versatus, eo me, vt scitis, superioribus mensibus spontè abdicaueram: idque eo animo, vt, quod ex me sæpè auditum est, nunquam me posteà eandem prouinciam suscepturum, nunquàm eosdem labores denuò subiturum putarem. Cogitabam, satius esse desinere quàm deficere: me, siue placuissem, satis iam spectatum esse, siue displicuissem, plus satis: satius esse cum desidero, quàm cum satietate discedere: vtcunque esset, tradendam quasi

quasi cursu alijs lampada, qui & laboris patientiores, & doctrinæ copia instructiores, institutā hic & inchoatam à nobis, maiore animo, quàm viribus iurisprudentiæ cum eloquentia & cum antiquitatis cognitione cōiunctionem exædificarent, ad summumq́ perducerent. Mihi ad nominis mei commendationem abundè videbatur, tanti ac tam præclari operis aliqua saltem fundamenta iecisse, & præstando, quòd possem, alios qui plus possent, vt experiri vellent, exemplo meo excitâsse. Iamq́ totus in eo eram, vt me non languori quidem ac desidiæ dederem: qui semper ignauorum vitam mortemq́ iuxta æstimassem: sed ad eas artes mecum recolendas ac celebrandas referrem, quibus vsq́ à puero deditus fui: & ad mandandas literis cogitationes quasdam meas, quibus afficerem, conarer quidem certè, vt, quod mihi otium Hippolyti Cardinalis Ferrariensis studiorum ac fortunarum mearum patroni summa liberalitate conceditur, eius aliquis fructus non ad præsentes modò & eos qui nunc sunt, sed & nunc ad exteros, & olim ad posteros perueniret. In hac me cogitatione defixum, & tanquàm in portu, complicatis velis, ceterisq́ armamentis omnibus compositis quiescentem, vestra, Cardinales amplissimi, auctoritas expergisci denuò, & subductam iam nauim mutato consilio, deducere, & vela ventis pandere coëgit. Quæ mihi res eò mirabilior visa est, quòd non deerant homines & ingeniosi, & eruditi, & exercitati, qui vobis ad hoc munus obeundum vltrò studium atq́ operam profiterentur suam: quorum etiam vnum à me ipso verè atq́ ex animo cōmendatū esse memini. Itaq́ vt in historijs est, eos, qui M. Catonem in præturæ petitione superârunt, ipsosmet

mirari solitos, quòd se tali viro populus Romanus prætulisset: sic fateor, mihi mirum visum esse, quid ita vobis potius libuerit, me alia iam omnia cogitantem, etiam cum aliqua ad vetus honorarium accessione reuocare, quàm in locum meum aliquem ex iis sufficere ac substituere, qui id in beneficij loco petebant. Quod ego neque ita me ignoro, vt mihi tribuam, ac non vestræ potius humanitati, quàm vlli merito meo acceptum feram, & tamen non debeo esse, aut aduersus dignitatem meam, aut aduersus vestra iudicia improbè curiosus. Nam, siue aliquid esse in me, cur hic honos mihi habendus esset, iudicâstis, potius eniti ac contendere debeo, vt vestram de me opinionem rebus confirmem, quàm vt verbis refellam: siue, quod magis credo, vestra tantùm in eo humanitas, & quadam erga me voluntatis propensio valuit, non minus optabile, aut honorificum duco, à vobis amari, quàm magna aliqua siue eruditione, siue eloquentia præditum iudicari. Illud quidem neq; reticere, neq; dissimulare possum, recentem istam vestræ ergà me voluntatis significationem magnũ mihi onus imposuisse, magnam curam & sollicitudinem, magnam vigilandi, laborandi, contendendi omnes industriæ meæ neruos necessitatẽ attulisse. Non enim mihi tantùm elaborandum est, vt si quã mihi existimationem superiorũ annorum labores vigiliæq; pepererunt, eam conseruem ac tuear: sed multò magis, vt vestra de me iudicia sustineam, & aliqua saltem ex parte respondeam illi exspectationi, quam de me, vt verisimile est, in multorum animis pondus auctoritatis vestræ concitauit. Quod quidem me studiosissimè constantissiméque facturum vobis omni adseueratione confirmo, daturumq; operam,

vt

vt hæc quæ nunc cincti ac circumfusi estis, studiosorum adolescentium multitudo, si nulla alia re, at certè industria & assiduitate vix alium quemquã à vobis ad rationes suas accommodatiorem huic muneri præfici potuisse fateatur. Sed iam tempus esse videtur, vt specimẽ vocis aliquod exhibeam eius rationis ac viæ, quam & vsque adhuc in docendo tenui, &, nisi vos aliud iubeatis, deinceps perpetuò tenere decreui. Quòd dum facio, date mihi, obsecro hanc veniam, vt auertam à vobis orationem, atq; ita differam, quasi ij tantùm adessent, quorum caussa me rude iam, vt arbitrabar, donatũ, in hanc arenam denuò reuocandum censuistis.

DIXI.

De doctoris officio, deque modo Iurisprudentiam docendi.

ORATIO XVII.

Habita Romæ pridie Non. Nouembr. Anno cIↄ.Iↄ LXIX.

AIOREM indies fructum capio ex hoc consilio atque instituto meo, exornandi iuris ciuilis, neque lautiùs modò ac nitidiùs, sed distinctiùs etiam, & ad rudiorum captum accommodatiùs, quàm pleriq; vulgò solent, explicandi. Nam etsi satis intelligo, non tantùm esse mihi vel virium, vel auctoritatis, quantum ad hoc, quod animo concepti, quodq; omnibus votis expeto, planè perficiendum requireretur: iuuat tamen, tanti ac tam præclari operis qualiacunque fundamenta iacere, experiri si fortè alios rebus omnibus instructiores commouere, & ad

eandem cogitationem suscipiendam excitare possim: efficere deniq; vt quicunque olim de hoc meo conatu verè iudicare & poterunt & volent, quiduis mihi potius quàm aut in deligenda rectè docendi ratione ac via iudicium, aut in eadem alijs commonstranda voluntatē defuisse fateantur. Quibus enim rebus eius, qui quamcunque artem docere instituit, officium contineri arbitror, eas vt præstarem, & alias semper, & præcipuè ex quo libros Pandectarum explicare ingressus sum, magno mihi studio, elaboratū est. Ac ne quis fortè quærat, quæ tandem illa sint, in quibus & multum operæ posuisse me dico, & multum ponendū esse omnibus, qui docendi munus ita vt oportet, obire ac sustinere meditantur: exponam ea, vt potero, breuiter, vobisq; potestatem faciam, ex ijs, quæ hodierno die doctoris officio dicam, existimandi quid à me in posterum non exspectare tantùm, sed etiam exigere debeatis. Existimo igitur duobus verbis comprehendi posse munus eius qui docet: videndum enim ei esse, quid doceat, & quomodo. Prius illud eam vim habet: curandum esse ei, primùm vt vera doceat: tū vt propria eius artis, in qua versatur, aut certè cum eo quod agitur coniuncta & cohærentia. Modus autem docendi is est, vt perspicuè doceat: quod duabus rebus conficitur ordine, & genere sermonis ad res enodandas & enucleādas accommodato. Hæc omnia qui præstet, vt in docendo & vera tradat, & pertinentia ad eam artem quam docet, & ea ita distinguat, vt suo quidq; loco digerat ac collocet, & verbis proprijs, significantibus, ab eorum qui purè ac nitidè loquuntur, consuetudine non abhorrentibus efferat, atq; eloquatur, ei ego nihil omninò ad summi ac perfecti doctoris laudem deesse

sta-

statuo: qui autem cum ea plene quidem & absolutè præstare non posse se agnoscat, eo tamen quidquid habet virium confert, vt ad eas laudes quam potest proximè accedat, dignißimum esse, cuius honestißimos conatus & industriam ad præclara tendentem bonorum omnium perpetuus applausus approbatioq; comitetur. In his omnibus variè peccatum esse video à multis eorū qui quadringentos ferè abhinc annos ius ciuile tractârunt: quorum etiam nonnulli tanto apud multos in pretio sunt, vt quasi Atlantis humeris cœlum, ita eorum auctoritate huius artis dignitas sustineri putetur. Nam & multa sæpè pro veris falsa docuerunt: & refersecunt libros suos alienißimis quæstionibus: & sine vllo ordine omnia tradiderunt, & cùm Latinè loqui nescirent, nouum quoddā & monstrosum sibi confinxerūt loquendi genus, vt si veteres illi Pauli, & Vlpiani, & Papiniani, & ceteri iuris antistites reuiuiscāt, multis interpretibus eis opus futurum sit, ad eos qui scripta sua interpretati sunt, intelligendos. At cur falsa quidem pro veris tradiderint, nō negauerim alias quoq; fuisse caussas: duas tamen præcipuas fuisse arbitror: ignorationem antiquitatis, et peruersum quoddam studium contradicendi. Etenim, cùm tota Reipublicæ atque imperij Romani facies ita versa atq; immutata esset, vt nullum retineret veteris formæ vestigium, aliæ consuetudines essent, alia leges, alia religio, alij magistratus, alia iudicia: exstincto autem lumine Latinarum & Græcarū literarum, omnia densißimis ignorantiæ tenebris sepulta atq; obruta tenerentur: fieri nullo modo potuit, quin homines eius Reipublicæ ignari, cuius leges & iura tractabant, tanquàm in illum nocte sine lumine errantes, sæpè offenderent,

derent, sæpè laberentur, sæpè quouis potiùs, quàm quo instituerant, peruenirent. Ad quod incommodũ cùm aliud accessisset ex praua quadam ambitione, quæ multorum ex illis animos occupârat, vt indecorum putarent, cuiquam adsentiri, ac tum demùm sibi pulchri ac beati viderentur, si superiorum placita labefactare ac subuertere: ipsi autem aliquid, quod ante se nemo dixisset, adferre potuissent: quasi clauum clauo, sic opinionem opinione tradentes, eò tandem rem perduxerunt, vt, cùm receptum sit, in rebus iudicandis communem interpretum sententiam sequendam esse, sæpenumerò, quæ in plures probata sit, in tanta discrepantia ac varietate dubitetur. Scitũ autem est, quod ait Plato, semper inter se consentire eos, qui aliquid sciunt. Nam neque sciri potest nisi quod verum est: neque in quaque re verum esse amplius vno potest. Iam, quod secundo loco posui, multas sæpè ab eis inculcatas quæstionos, neq; iuris ciuilis proprias, neq; ad id quod in manibus erat vllo modo pertinentes, id quin verum sit, dubium nemini vnquàm futurum est, qui eorum scripta vel per transennam, vt dici solet, adspexerit. Nisi fortè quærere, quæ sit potestas ablatiui, vt loquuntur, absoluti, aut gerundij, aut relatiui, QVI, QVAE, QVOD, & similia, quæ vel referre piget, Grammaticorum non est potiùs, quàm Iurisconsultorũ: aut quæ sit ratio definiendi, quid intersit inter definitionẽ & notationem vocabuli, quando liceat argumentari ab enumeratione partium, non Dialectici potius, quàm iuris ciuilis professores, docere debent: aut deniq; innumerabilia, quæ eorum commentarios legentibus passim occurrunt, non melius & verius ab ijs artificibus quorum propria sunt, explicantur. Nã de

de ordine quid dicam? quem semper sapientissimus quisque plurimi fecit: cui tantum tribuerunt quidā ex veteribus Philosophis vt summū ac supremum huius vniuersitatis parentem atque opificem Deum dicerent in orbe condendo nihil aliud praestitisse, quàm quòd confusas & permistas inter se rudis materiae partes discreuisset, certoq; ordine suis quamq; in sedibus collocasset. Impia opinio, fateor. Omnia enim non tantùm digessit ac disposuit, sed ex nihilo effecit ac procreauit Deus. Sed tamen ex eo intelligi potest, quae illorum de ordine opinio fuerit, quatamq; vim in eo inesse crediderint: cùm à quo nihil amplius quàm cōfusas mundi partes in ordinem adductas esse, dicebant, cùm tamen ipsi quoq; cum caeteris verissimo nomine parentem ac conditorem omnium rerum vocarent. Exstat praeclara sententia apud Xenophontem in Oeconomico, nihil esse aut pulchrius, aut ad vsum cōmodiùs quàm ordinem: nihil contrà aut adspectu faedius ac deformius, aut quod plura omnibus rebus incommoda adferat, quàm confusionem ac perturbationem. At nostri illi cùm dialecticen aut non didicissent, aut ita didissent, vt non didicisse praestaret: quibus, quaeso, modis omnia miscuerunt? qualem nobis cuiusque generis praeceptorum farraginem reliquerunt? Vt si quis rusticus hordeum, triticum, viciam, legumina in vnum aceruum conferat, non illius aceruum horum commentarijs existimem perturbatiorem fore. Mihi quidem, cùm in eos inspicio, saepissimè Ouidiana illa de Chao in mentem veniunt:

Quaq; erat & tellus, illic & pontus & aër.

Non aliter enim apud hos, vbi, verbi caussa, de auctoritate magistratuum agitur, dicitur etiam aliquid de te-

stamen-

stamentis: vbi de emptione & venditione disseritur, aliquid de pœnis, aut de auctoritate tutorum inseretur: nihil est denique quod certam sedem ac domicilium habeat: nihil quod non alienissimo aquè facilè ac suo loco pertractatũ reperiatur. Inde illæ crebræ ex vno in aliũ locum reiectationes: cùm te, quod hic agendum ac tractandum erat, id iubent ex alio petere, in quo tale quidquam agi, nunquam, nisi admonitus, diuinare potuisses. Prorsus vt si quis paterfamilias vestem non in vestiario, sed in arca panaria conderet: panem ex puteo hauriret, pisces in nemore, lepores in piscina inclusos haberet. Apud Aristotelem primo Physicorum re censetur opinio veterum quorundam, in quibus fuit & Anaxagoras, qui quidlibet in quolibet inesse dicebant: idq; exprimebant hemistichio quodam, vt opinor, Empedolis, πᾶν ἐν παντὶ μέμικτος. *Hoc an in Physicis verè dicatur, viderint qui illa tractant: in talium certè interpretum commentarijs verissimè dici potest. Atque hoc sunt etiam qui eos de industria fecisse dicant, vt artem iuris obscuriorem, ac deficiliorem cognitu redderent, & ad cæteros labores illum quoque adderent, quo excarnificarent discentium ingenia, peruolutandi sæpè illas ingentes librorũ moles & omnia alieno loco potius quærendi, quàm suo. Quod si verum est, (nam ego quidem aliam potius fuisse caussam suspicor, neque ita de eis malè sentio, vt, cùm melius possent, noluisse credã) sed tamen si ita est, non obscurum est, quam eis pro tam sancto atque honesto proposito gratiam debeamus. Vltimus locus erat de genere dicendi, quo dixi eos, quicquid docent, vti debere nitido, perspicuo, vsitato, tali deniq; vt sine vllis salebris, sine vlla asperitate influat in aures*

ani-

animosq́; discentium, eiq́ue se non adscita fucisq́; ac pigmentis quæsita, sed naturali pulchritudine ac suauitate commendet. A quo ij quos dico quàm longè omnes abfuerint, quis non videt? Et sunt tamen qui eos defendāt: vt nulla est tam mala causa quæ patronos nō inueniat: dicuntq́; eloquentiā in eo qui ius docet, non requiri: satis esse si artem suam teneat: eius præcepta dum tradat, quibus ea verbis pronunciet, nihil interesse. Citant etiam in eam rem verba quædam Ciceronis, *quibus ait, se in Philosopho eloquentiam, si adfert, non adspernari: si careat, non admodum requirere. Nimium delicatos esse, qui in tanta præclarißimarum rerum copia etiam verborum concinnitatem requirant: & perinde facere ac si optimos & saluberrimos cibos fastidirent, nisi in auro aut in gemmis apponerentur. Tum præterea facilius intelligi ac percipi quæ qualibuscunq́; verbis sine delectu efferuntur, quàm si quis in eisdem pura ac Latina oratione exprimendis elaboraret. Postremò, vsu hoc iam & experientia compertum esse, quibus verborum cura est, eos exsuccos ferè, & aridos, & exsangues, & grammaticos potiùs aut ludimagistros, quàm veros & solidos Iurisconsultos euadere: cùm contrà, qui magno & forti animo contemserunt sermonis delicias, & illud horridum, incomptum, agreste, rusticanum dicendi genus adamârunt, ij demùm iuris ac legū cognitione impleant pectus in consultationibus, in foris, in subsellijs regnent, in omniū maioris momenti controuersiarum disceptatione ac dijudicatione dominentur. Quibus vt respondeam, primū dico, non existimare me eloquentiam, neque ad ius, neque ad vllam omninò artem tractandam, necessariò requiri: ne ad illam quidem*

ipsam

ipsam, qua fieri eloquentes putantur. Multos enim accepimus, cùm ipsi eloquentes non essent, optimos tamen aliis ad eloquentiam duces ac magistros fuisse: qualem in Gracia Hermogenem, in hac vrbe Quinctilianum fuisse aiunt. Et Aristoteles, si se ad dicendum contulisset, fortasse multos habuisset superiores, quo tamen eloquentiæ præcepta nemo vnquam melius, aut perfectius tradidit. Munditiam quidem sermonis non in artibus modò dicendis, sed etiam in congressibus & in familiari colloquio ab omnibus ingenuis & paulò liberaliùs institutis hominibus requirendam puto. Non gemmas, non aurum, non emblemata requiro. Fictilibus æquo animo cœnare possum: præsertim si epulæ sint, vt ais, exquisitæ: sed illa ipsa fictilia tersa sint, niteant, appetentiam potius quàm vomitum concitent. An tu conuiuatorem feras, qui quamlibet lautos cibos in vasis cœno ac luto cõspurcatis apponat? Nam quod aiunt facilius intelligi quæ ita dicuntur: credo equidem hoc inter ipsos verum esse. Balbi enim balbos, vt est in prouerbio, melius intelligunt. Ingenui quidem adolescentes, in Ciceronis, Cæsaris, Plauti, Terentij, & similium libris exercitati, & Latinæ linguæ intelligentes, nouos sibi de verborum significatione cõmentarios conquirant oportet, cùm accessuri sunt ad illas mixobarbaras cantiones. Neque enim vna saltem lingua est, qua loquuntur, sed teterrimus quidam cinnus ex fœdissima barbararum, peregrinarum inauditarum, vocum colluuione, olens, vt seruus ille Plautinus ait, allium, hircum, haram, suem, canem, capram commistam: vt quemadmodum odor qui ex Auerno afflabatur, superuolantes aues necare solitus dicitur, ita illud pus, illa sanies, illud virus optima quæq;

inge-

ingenia examinet. Ego quidem certè multos noui optimos adolescentes & acutissimo ingenio præditos, qui cũ in aliis disciplinis exercitati, ad artem se iuris accingerent, talium magistrorum incondita voce perterrefacti, refugerunt, retulerunt pedem:

Improuisum aspris veluti qui sentibus anguem
Pressit humi nitens, trepidusq; repentè refugit.

Quod autẽ quasi firmamentum defensionis suæ ponunt, non posse quemquã magnum Iurisconsultum euadere, cui vlla faciendæ ac poliendæ orationis cura sit, prô Deũm immortalem, etiamne hoc tam erudito seculo, in hac tanta luce ac splendore disciplinarum omnium cuiquàm se persuasuros putant? Quemquam ne ex illo suo grege inquinatè ac contaminatè balbutientium potius, quam loquentium proferent, quem cum Alciato, cum Duareno, cum Connano comparare audeant? Sed hos omitto: ad id, quod institueram redeo. Dixi quatuor esse, quæ qui ius docent, præstare debeant: vt vera doceant, vt ad rem pertinentia, vt ordine, vt genere dicendi apto ad docendum. Id qui non præstarent, culpaui. Dicet aliquis: Quid tu te igitur ea præstaturum esse profiteris? Non ausim tantùm de me, aut tibi, aut vobis polliceri. Illud quidem non dubitanter adfirmo, neque planè imparatum esse me ab iis, quæ ad id efficiendum necessaria sunt, & vt aliquid olim præstitisse dicar summam diligentiam adhibiturum. Sed, vt diei tempus est, diutiùs detinendi non estis. Die crastina conabor viam vobis munire ad titulum de Pactis, minore negotio intelligendum. Dicam cur de pactis agatur hoc loco: cùm quid sit pactum, quæ pactorum diuisiones: qui quibus pacisci possint: quiq; sint pactorum effectus. Hæc cra-

stina disputationis capita futura sunt. Inde ad ea Iurisconsultorum veterum fragmenta, quæ in hunc titulum relata sunt, sigillatim interpretanda veniemus.

DIXI.

De auctoritate & officio Iudicum.

ORATIO XVIII.

Habita Romæ postridie Non. Nouembr. Anno cIↃ.IↃ.LXXI.

ONSTITVERAM *hodiè, nulla, vt Gaius noster loquitur, præfatione facta, ad tractationẽ earũ rerum, quas hoc anno docere institui, accederẽ, idq́; & vobis vtilius, & mihi conueniẽtius fore arbitrabar. Nisi me amici quidam, quorum & iudicio, & auctoritati plurimũ tribuo, defixa iam statutaq́; sententia deductum, sibi potiùs quàm mihi, hac in re morẽ gerere coëgissent. Neq; tamẽ eis planè adsensus sum: sed, vt Homericus Iupiter, partẽ eius quod petebant concessi partem negaui. Nam quod à me contendebant, ne statim in ea quæ huius artis propria sunt ingrederer, sed hoc anniuersarij laboris quasi vestibulũ populari aliqua & magis ad omnium sensus accommodata disputatione exornarẽ, in eo non grauatè ipsorum volũtati acquieui: quod auctores erant, vt aliquod mihi vndecumq; argumentũ sumerem, quamlibet remotum & alienum ab eo quod ageretur, populare modò, & plausibile, & in quo ostentare vim ac copiam dicendi liceret, id vt ipsos à me obtinere finerem, ipse à me non potui obtinere. Vix ista faciebam adolescens, cùm & omnes vias perueniendi ad*

aliquam eloquentiæ famam studiosè conquirerem, & ijs in artibus exercerer, quas qui tractant, in eis hæc non ferri modò, sed & requiri solent. Hac verò ætate, & hac qualicumq; omnium opinione de me, & hoc suscepto munere, quod ab omni vanitate longissimè abesse debet: si puerorum ac sophistarum in morem de comenda ac pingenda oratione solicitus sim, & sine vlla necessitate eas mihi ad dicendum materias deligam, in quibus bellè ac commodè aliquid dicere posse videar, ineptis fortasse gratum faciam: quos semper fucata & inania omnia, magis quàm vera & solida delectant grauium certè, ac cordatorum hominũ non effugiam iustam ac meritam reprehensionem. Obsequamur igitur amicorum petitioni: sed ita, ne obliuiscamur, quid deceat. Explicaturus sum eam partem Digestorum, in qua de iudicijs disseritur. Sed prius dicã nonnulla de ipso munere iudicandi, quantum in eo sit auctoritatis, quantum ponderis & momenti ad totius Reipub. felicitatem: tum, qualem esse eum oporteat, qui ei muneri rectè & pro dignitate præfuturus sit: quæ in iudicando seruãda, quæq; fugienda videantur: quæ omnia à nostris quidem partim modicè attinguntur, partim vt certa & indubitata ponuntur: à Philosophis autem, vnde nostra fluxerunt, accuratè ac copiosè pertractari solent. Dicam autem non oratorio more, sed hoc nostro scholastico, & vmbratilo, & sedato, non ad permouendos animos, sed ad docendos, non ad faciendos clamores, sed ad silentium potius & attentionem obtinendam idoneo. Ita me duas res consecuturum esse confido, vt & amicorum petitioni, si minus plenè, at certè aliqua ex parte satisfiat: & hoc quamuis ex alia arte accersitum disputationum

mearum caput cum cætero corpore satis aptè ac conciñè cohærere videatur. Tanta igitur est, vt hinc potissimùm exordiar, in omni ciuitate eorũ qui iudicijs præsunt auctoritas, vt ex eis potissimùm Reip. felicitas aut infelicitas pendeat. Etenim verè dixerunt veteres, legem esse animam ciuitatis, & perinde felicem aut infelicem euadere vnam quamque ciuitatem, vt bonis malisve legibus temperata est. Vtor hîc legis nomine magis ad populi consuetudinẽ, quàm ad veritatem: scio enim, si qua mala lex sit, eam ne legis quidem nomine dignam esse. Sed si tantùm positum est in legibus: legum autem ipsarum nullus est vsus, nisi sint qui eas exsequantur ac custodiant & legum ministri ac custodes magistratus, vnde eos nomophylacas Plato vocat: magistratuum porrò præcipua vis in exercendis iudicijs cernitur: cõstare opinor, qualia in ciuitate iudicia sint, talem esse ciuitatis totius statũ. Imò verò ea prima fuit antiquissimis temporibus caussa congregandarũ ciuitatum: vt essent, qui vim coërcerent, tenuiores à potentiorum iniurijs defenderent, suum cuiq; tribuerent, iuris æquabilitatem inter omnes proportione tuerentur. Hanc originem creandorum regum fuisse, quod vetustissimum in terris imperij nomen est. Herodotus, & ab eo mutuatus Cicero tradunt. Itaq; reges ipsi antiquitùs iudicabant, vt Minos, cuius singularis iustitia iudicem eum, veterum opinione, etiam apud inferos fecit: vt Tenes cultus apud Tenedios pro Deo: quem cùm securi insulam ex se dictã obambulare solitum tradunt: eaq; percutere, quos caussa discussa, iniuriam fecisse cognosset: vt Philippus Macedo, quam etiam patienter tulisse accepimus, obiurgatum ab anicula, cui audiendæ sibi esse otium negauerat:

cùm

cùm illa retulisset, ne regnaret igitur, si audiendis ac diiudicandis caussis vacare nollet. Et perdiu, qui Hebraeorum populo summo cum imperio praerant, non reges, sed iudices vocabantur: vt intelligamus nihil esse tam regium quàm iudicare. Siue enim priuata iudicia inspiciamus: verè ait Cicero, *omnes omnium pecunias positas esse in potestate eorum qui iudicant: siue publica, omnium ciuiũ non fortunae modò, sed dignitas, existimatio, salus, eorum qui iudicia publica exercent, fidei, religioniq́; commissa est. Sapientissimus homo* Democritus *duabus rebus Rempub. contineri dicebat, pœna & praemio: earum autem rerum vtraq; in eorũ manu est, qui munus sustinent iudicandi. Magna igitur adhibenda cautio est in iudicibus deligendis: eorumq; & singularis quaedam prudentia, & spectata probitas esse debet, ne si, aut errore ducti, aut cupiditate abrepti, permissa sibi potestate, secùs quã decet vtantur, ipsa ciuitatis fundamenta subuertant. Ac veteres quidẽ illi paucissimis verbis iudicis officium concludebant: cùm ita dicerent, legẽ esse mutum iudicem, iudicem autem legem loquentem. A bono enim iudice ita prorsus omnia iudicari oportet, vt lex ipsa, si loqui posset, iudicaret: atque ita legem & iudicem inter se conspirare, vt sit lex quasi anima iudicis: iudex, quasi vox legis. Et, quemadmodum Aristoteles ait, legem esse mentem cupiditatis expertem, ita optandum esset, vt eiusmodi iudices reperirentur, qui omni cupiditate spoliati, mente tãtùm ac ratione in disceptandis controuersijs vterentur. Sed talia optare licet, sperare non licet. Nimis enim verum est, quod in quodam cantico posuit Simonides, perdifficilè reperiri hominem* τετράγωνον ἄνευ ψόγου. *Hinc incommodo*

sapientißimi quiq; veterum quacunq; potuerunt remedia compararunt. Inter quos Aristoteles censuit, in benè instituta ciuitate, omnia, quoad eius fieri posset, legibus comprehendenda ac definienda: quàm paucißima autem in potestate atq; arbitrio iudicum relinquenda. Cuius rei tres ab eo sanè graues causæ adferuntur. Vna quòd multò maior numerus necessarius est iudicum, quàm eorum qui leges ferant. Facilius autem est paucos bonos & prudentes viros reperire, quàm multos. Altera, quòd longius tempus datur legem aliquã laturis, quàm de certo aliquo negotio ac controuersia cognituris. In maiori autem temporis diuturnitate maior est penitus peruidendi veri facultas. Tertia, quæ omnium potentißima est, quod leges & in futurum prospiciunt, & vniuersè ac generatim feruntur, vt neq; gratiæ, neq; odio locus esse poßit. At iudicia & de præsentibus negotijs, & de certis personis exercentur: vt & gratia, & odio, & inuidia, & miseratione, & ratione proprij alicuius cõmodi, aut incõmodi, facillimè à vero abduci iudicis animus queat. In iudicibus aũt deligendis illud præcipuè obseruandum est, vt boni viri eligantur: in quo veteres ita diligentes fuerunt, vt sæpè in libris nostris viri boni nomine non alius quàm iudex intelligatur. Et Horatius narrat patrem suum, cùm sibi virtutis & officij præcepta traderet, laudandarum actionum exẽpla ex iudicibus potißimùm sumere solitũ esse. Sic me, inquit:

Formabat puerum dictis: & siue iubebat,
Vt facerem quid: habes auctorem, quo facias hoc:
Vnum ex iudicibus selectis obijciebat. Et alibi cùm viri boni quasdam quasi notas enumerando percenseret, hãc inter præcipuas ponit.

Quo multa magnaq́ secantur iudice lites.

At videte, quantoperè veteres illi Romani, eos qui res iudicabant ab omni improbitatis suspicione puros esse voluerint. Notationi atq; animaduersioni censoriæ non tribuebant auctoritatem rei iudicatæ: neq; si quis à censoribus senatu motus esset, propterea ei aditum ad honores denegabant. Quinimò quosdam à censoribus è senatu eiectos, ipsos postea censores fuisse legimus. Sed tamen, vt omnis etiam leuißima suspicio abesset à iudicijs moribus, lege Iulia repetundarum qui senatu moti essent iudices non poterant dari. Aetas etiam in iudicibus consideranda est: neque enim idonei sunt adolescentes ad tantum munus sustinendum. Cuius rei tres ferè causæ adferri solent. Vna, quòd de moribus adolescentum nihil certò sciri potest. Mutantur enim, vt ait Horatius, in horas. Et improbum quidem esse aliquem, vt cognoscas, vel vnus dies sufficit, vt ait Theognis: at diu vixerit oportet, de cuius probitate certum iudicium fiat. Altera, quòd in iuuenibus magnæ & vehementes sunt animi commotiones, quas illi sæpius, quàm rationem sequuntur. Postrema, quòd longus rerum vsus in iudice requiritur, qui cadere in adolescentē non potest. οὐ νέον, ait Plato libro tertio de Repub. ἀλλὰ γέροντα δεῖ τὸν ἀγαθὸν κριτὴν εἶναι. Neque verò quilibet senex ad iudicandum aptus est. Non enim vt prudentia necessariò ætatem requirit: ita ætas necessariò prudentiam adfert. Sed is demùm cui anteacta vita cursus & integritatis & prudentiæ opinionem comparauit. Obseruabatur & illud antiquitùs, ne egeni & exhausti homines facilè ad iudicandum admitterētur. Cùm enim plerią; à Theognidis sententia non adhorreant, & pauperta-

tem omni ratione fugiendam putent, verendum videtur, ne sæpè tales iudices nō tamen rationē muneris sui, quàm magnitudinem munerum alienorum considerarent: neve libentiùs in nummorum, quàm in argumentorum quæ vtrimq; adferrentur ponderibus expendendis occuparentur: & , vtrius grauior esset manus, eius caussam quoq; meliorem videri pronunciarent. Atque ob eam causam iudices non tantū ex moribus et ex æquitate, sed etiam ex censu legebantur: quod Romanis alicubi obijcit Tertullianus: Cumq; iurisiurandi religio maximum & sanctißimum fidei vinculum meritò apud omnes existimetur, iudicaturi prius iurabant se ex legum præscripto iudicaturos: cuius rei frequens apud Demosthenem, & alios mentio est. Ne verò legum verbis callidè, & subdolè interpretandis ab earum sententia & voluntate discederent, addebant τῇ γνώμῃ, τῇ δικαιοτάτῃ, vt apud Demostonem, aut, quod idem valet, τῇ ἀρίστῃ, vt apud Aristotelem in Rhetoricis, & apud Iulium Pollucem libro octauo relatum est: quo significabant, se ita leges interpretaturos, vt rationi & æquitati maximè consentaneum videretur. Quin etiā, vt maiore diuini numinis metu perfunderentur, iudicabant in loco sacro. Quamuis enim Deus omnibus locis præsens est, eiusq; vt ait Aratus, omnia plena sunt: in cōsecratis tamen locis magis omnes nescio quo modo illius præsentia commouemur. Atque hanc consuetudinem antiquißimam fuisse, Homerus ostendit, qui iudices in Achillis clypeo sculptos & senes fuisse ait, & in sedibus lapideis sacro in loco consedisse οἱ δὲ γέροντες, inquit, Εἵατ' ἐπὶ ξεστοῖσι λίθοις, ἱερῷ ἐνὶ κύκλῳ. Summa autem in eo adhibenda diligētia est, vt tollantur omnes
occa-

occasiones, quæ possunt efficere aliquem animi motum, quo iudex abducatur à vero. Nam quod de amore ait Theocritus, pulchra ei videri, quæ pulchra non sunt, idẽ absolutè de toto talium commotionum genere dici potest: prout quisq; affectus est, ita res eis alias atq; alias videri. Arquatis, ait Varro, & veternosis omnia lutea videntur: febricitantibus amara, quæ dulcia: aliter omnibus de rebus ebrij, aliter sobrij iudicant. Idẽ putandũ est euenire ijs omnibus, quorum animus aut amore, aut odio, aut ira, aut inuidentia, aut denique aliquo πάθει occupatus est. Docent Philosophi, si sensus de rebus sibi obiectis verè iudicaturus sit, oportêre ipsum sentiendi instrumentum, quod illi αἰσθητήριον vocãt, ἄποιον, id est, omni qualitate, earum saltem, de quibus iudicandum est, vacuum esse. Sic & iudicis animum in sola veritate defixum ab omni perturbatione purum ac liberum esse oportet. Malè verũ examinat omnis corruptus iudex: ait Horatius. Quóniã ergo nemo, vt omnia moliatur, exsuere ac deponere insitum atque ingeneratum omnibus sui amorem potest: ideo veteres neminem: ei sua idoneum iudicẽ esse voluerunt: quod & apud iuris nostri auctores sæpè legitur, & ante eos ab Aristotele & in ethicis, & in politicis dictum erat. Ne de filij quidem negotio idoneus iudex est pater. Amat enim eum vt partem sui. Et quamuis reperiuntur patres quidam, qui de filijs seuerissimè iudicârunt, vt in externa historia Zaleucus, in Romana Brutus, Manlius, alij: vsitatius tamen est, patres in filiorum peccatis conniuére. Sed hac de re alio loco plura dicentur. Corrumpuntur iudices etiam donis: & ea causa fuit, cur ijs legibus, quæ de pecunijs repetundis latæ sunt, punirentur, qui ob rem

iudicandam pecuniam accepissent. Narrat Plutarchus Thebis olim positas in publico fuisse iudicũ statuas, easque sine manibus: quod indicio esset, nihil eos à quoquã accipere debere: eius autem, qui iudicio præsideret, etiam sine oculis: quod ipso personarum adspectu iudices interdum à recto abduci arbitrarentur. Antonius certè apud Ciceronem gloriatur, M. Aquillium in manifesto repetundarum crimine, hoc potißimùm à se artificio liberatum, cùm eum mœstum ac sordidatum produxisset, tunicamq́ eius à pectore discidisset, & cicatrices aduersorum vulnerum, quæ ille pro Rep. acceperat, ostendisset. Ita iudices, quem absentem fortè damnassent, eum, adspectu ipsius commoti, liberârunt. Eodem artificio multis antè annis vsus erat Hyperides, qui, vt narrat Athenæus, cũ Phryne meretrix pulcherrima rei capitalis argueretur, atq; ita teneretur, vt argumentis purgari non posset: cùm multa pro ea dixisset, ad postremum statuit eam in cõspectu iudicum, & pectus eius papillasq; nudauit: qui adspectus tantum potuit, vt quam omnium sententijs damnatum iri opinio erat, omnium suffragijs absoluta discesserit. Ex quo institutum est, vt Ariopagitæ noctu iudicaret. Cuius rei præter cætero auctor est Lucianus. Sed & quò iudicia integriora & incorruptiora essent, nomina ipsa eorum, de quibus ageretur, in Ariopago reticeri solita, quidam tradiderunt. Vt, nulla prorsus personarum ratione habita, de rebus tantùm ipsis iudicaretur. Multum etiam in iudicijs peruertendis potest eloquentia: neq; prorsus mentiebãtur veteres illi magistri, qui se docere profitebãtur, quomodo causa inferior, dicendo superior fieri posset. Cui enim nota nõ sunt verba Ciceronis in causa Cluentiana,

obiectas

obiectas à se iudicibus tenebras gloriantis? Ideoque rectum erat illud eorundem Areopagitarum institutũ, apud quos oratores praeconis voce nihil verborum extra rem facere, & neq; procemijs vti, neq; epilogis iubebantur. Sapienter quoq; Anastasius, & alij posteriores Imperatores, constituerunt, ne cuiquam administratio patriae suae sine speciali iussu principis permitteretur. Arbitrati enim sunt id, quod est, vnumquemq; necessariò in patria sua multis cognationibus, adfinitatibus, necessitudinibus implicatũ teneri: ijsq; omnibus rebus iudiciorum religionẽ ac seueritatem impediri. Eodem pertinebant permissae antiquo more alternae iudicum reiectiones: vt è iudicio omnis omninò suspicio inclinati ac propendentis in alterutram partẽ animi tolleretur. Neminem, ait Cicero pro Cluentio, voluerunt maiores nostri nõ modò de existimatione cuiusquã, sed ne pecuniaria quidem de re minima, esse iudicem, nisi qui inter aduersarios conuenisset. Expediret etiam in eos iudices qui se corrumpi siuissent, grauissimas poenas constitui: vt fecisse Cambysen ait Herodotus, qui (vtinã non singulari, sed in omnem posteritatẽ duraturo exemplo) supra iniusti iudicis corium in lora dissectum, eius filium ac successorẽ sedere iussit: vt eum e paterna improbitatis imitatione paterni supplicij memoria reuocaret. Omninò autem iudicibus tria in animo perpetuò habẽda esse arbitror. Vnum, vt cogitent, quemadmodum ipsi de alijs iudicant, ita de se non alios tantùm homines, sed ipsum Deum iudicaturum. Alterum, ne prius sententiam ferant, quàm diligentissimè vtriusque partis iura cognouerint. Meritò laudatur à Platone illud Hesiodi,

Μηδὲ δίκην δικάσῃς πρὶν ἀμφοῖν μῦθον ἀκούσῃς.

Et

...psi iudices eritis. Si quis
...lle statim ad ea, quæ iuris
...re: ab eo peto ne mihi ve-
...rem non magni momenti
...im: neué sit ita difficilis
...ctare nolit: cùm præser-
...uem explicaturi sumus, ti-
...lici temporis non magnum
DIXI.

... XIX.

V. S. P. Q. R.

...EDE. SACRA.

...IRGINIS.

CAPITOLIO.

...vrbem:

...LVMNAE

...prælio victos.

... cIↃ.IↃ.LXXI.

...moriam partæ victoriæ
...lis se diuini numinis po-
...d fortiũ virorum virtus,
...prudentia valeat, cog-
...rtè, quam superioribus
...stri ex immanissimo ac
...e retulerunt, ita hæc
omnia

Et elegans est illud Philippi, vt opinor Macedonis, qui cum altera aure occlusa accusatorem audiret: interrogatus cur id faceret, dixit se eam seruare integram reo. Postremum est illud, debere quidem iudicem planè medium esse: ideo enim μεσίδε vt ait Aristoteles, vocatur: Sed tamen, si in alterutram partem inclinandum sit, vt Circe dicebat minus periculi esse, si nauis ad Scyllam potius paulùm inclinaret, quàm si ad Charybdim: ita in hominibus puniendis minùs mali esse in clementia ac lenitate, quàm in sæuitia & acerbitate. Nam etsi laudata est adud veteres prætoris cuiusdam seueritas, cuius tribunal scopulum reorum vocabant, multò tamē maiorem laudem haberet illa vox Neronis, si ex animo prolata esset, aut si ipse in eadem mansuetudine perstitisset, qui subscripturus sententiæ capitis in quendam: Vtinam, inquit, nunquā didicissem literas. Et M. Antonini illud præcipuè commendatur, quod pœnas legibus definitas semper vsq; ad aliquem modum mitigabat. Pleni sunt libri nostri talium sententiarum. Benigniùs interpretandæ sunt leges, quò voluntas earum conseruetur. Et, interpretatione molliendæ sunt pœnæ potiùs, quàm exasperandæ. Non possum hoc loco præterire dictum quoddā vetustissimi oratoris Antiphontis: Εἰ δέοι τι ἁμαρτεῖν, τὸ ἀδίκως ἀπολῦσαι ὁσιώτερον, ἢ τὸ ἀδίκως ἀπολέσαι. τὸ μὲν γὰρ ἁμάρτημα ὄσι. τὸ δὲ ἀδίκως ἀποκτεῖναι, ἀσέβημα. *Cuius sententiæ similem quandū ex libris nostris suo loco proferemus. Dixi de officio & auctoritate iudicum, non quæcunq; poterā: neq; enim id aut res postulabat, aut tempus patiebatur: sed ea tamen, quæ dixi, neq; aliena, neq; inutilia fuisse*

confido. Quid praestiterim vos ipsi iudices eritis. Si quis erit, qui me contendat debuisse statim ad ea, quae iuris ciuilis propria erant, accedere: ab eo peto ne mihi veniam neget, quòd ego amicis rem non magni momenti petentibus negare non potuerim: neué sit ita difficilis creditor, vt in crastinum exspectare nolit: cùm praesertim ipsi Iurisconsulti sub eo, quem explicaturi sumus, titulo tradant, in mora modici temporis non magnum damnum inesse censeri. DIXI.

ORATIO XIX.
MANDATV. S. P. Q. R.
HABITA. IN. AEDE. SACRA. B. MARIAE VIRGINIS.
QVAE EST. IN. CAPITOLIO.
In reditu. ad vrbem:

M. ANTONII COLVMNAE
post Turcas nauali praelio victos.

Idib. Decemb. Anno cIↃ.IↃ.LXXI.

SI vlla post hominum memoriam parta victoria est, in qua & admirabilis se diuini numinis potentia ostenderit, & quid fortiū virorum virtus, quid singularis ductorū prudentia valeat, cognitū ac declaratum sit: in hac certè, quam superioribus diebus Imperatores ac milites nostri ex immanissimo ac teterrimo Christiani nominis hoste retulerunt, ita haec

Et elegans est illud Philippi, vt opinor Macedonis, qui cum altera aure occlusa accusatorem audiret: interrogatus cur id faceret, dixit se eam seruare integram reo. Postremum est illud, debere quidem iudicem planè medium esse: ideo enim μεσίδε *vt ait Aristoteles, vocantur: Sed tamen, si in alterutram partem inclinandum sit, vt Circe dicebat minus periculi esse, si nauis ad Scyllam potius paulùm inclinaret, quàm si ad Charybdim: ita in hominibus puniendis minùs mali esse in clementia ac lenitate, quàm in sæuitia & acerbitate. Nam etsi laudata est adud veteres prætoris cuiusdam seueritas, cuius tribunal scopulum reorum vocabant, multò tamē maiorem laudem haberet illa vox Neronis, si ex animo prolata esset, aut si ipse in eadem mansuetudine persitisset, qui subscripturus sententiæ capitis in quendam: Vtinam, inquit, nunquā didicissem literas. Et M. Antonini illud præcipuè commendatur, quod pœnas legibus definitas semper vsq; ad aliquem modum mitigabat. Pleni sunt libri nostri talium sententiarum. Benigniùs interpretandæ sunt leges, quò voluntas earum conseruetur. Et, interpretatione molliendæ sunt pœnæ potiùs, quàm exasperandæ. Non possum hoc loco præterire dictum quoddā vetustissimi oratoris Antiphontis:* Εἰ δέοι τι ἁμαρτεῖν, τὸ ἀδίκως ἀπολῦσαι ὁσιώτερον, ἢ τὸ ἀδίκως ἀπολέσαι. τὸ μὲν γὰρ ἁμάρτημα ὅσι. τὸ δὲ ἀδίκως ἀποκτεῖναι, ἀσέβημα. *Cuius sententiæ simil em quandū ex libris nostris suo loco proferemus. Dixi de officio & auctoritate iudicum, non quæcunq; poterā: neq; enim id aut res postulabat, aut tempus patiebatur: sed ea tamen, quæ dixi, neq; aliena, neq; inutilia fuisse*

censeo

confido. Quid præstiterim vos ipsi iudices eritis. Si quis erit, qui me contendat debuisse statim ad ea, quæ iuris ciuilis propria erant, accedere: ab eo peto ne mihi veniam neget, quòd ego amicis rem non magni momenti petentibus negare non potuerim: neué sit ita difficilis creditor, vt in crastinum exspectare nolit: cùm præsertim ipsi Iurisconsulti sub eo, quem explicaturi sumus, titulo tradant, in mora modici temporis non magnum damnum inesse censeri. DIXI.

ORATIO XIX.

MANDATV. S. P. Q. R.

HABITA. IN. AEDE. SACRA.

B. MARIAE VIRGINIS.

QVAE EST. IN. CAPITOLIO.

In reditu. ad vrbem:

M. ANTONII COLVMNAE
post Turcas nauali prælio victos.

Idib. Decemb. Anno cIↄ.Iↄ.LXXI.

SI vlla post hominum memoriam parta victoria est, in qua & admirabilis se diuini numinis potentia ostenderit, & quid fortiũ virorum virtus, quid singularis ductorũ prudentia valeat, cognitũ ac declaratum sit: in hac certè, quam superioribus diebus Imperatores ac milites nostri ex immanissimo ac teterrimo Christiani nominis hoste retulerunt, ita hæc

Et elegans est illud Philippi, vt opinor Macedonis, qu cum altera aure occlusa accusatorem audiret: interro gatus cur id faceret, dixit se eam seruare integram reo Postremum est illud, debere quidem iudicem planè me dium esse: ideo enim μεσίδε vt ait Aristoteles, vocan tur: Sed tamen, si in alterutram partem inclinandum sit, vt Circe dicebat minus periculi esse, si nauis ad Scyl lam potius paulùm inclinaret, quàm si ad Charybdim ita in hominibus puniendis minùs mali esse in clementi ac lenitate, quàm in sauitia & acerbitate. Nam et laudata est adud veteres pratoris cuiusdam seueritas cuius tribunal scopulum reorum vocabant, multò tam maiorem laudem haberet illa vox Neronis, si ex anim prolata esset, aut si ipse in eadem mansuetudine persti tisset, qui subscripturus sententia capitis in quendam Vtinam, inquit, nunquã didicissem literas. Et M. Anto nini illud pracipuè commendatur, quod pœnas legibu definitas semper vsq; ad aliquem modum mitigabat Pleni sunt libri nostri talium sententiarum. Benigniu interpretanda sunt leges, quò voluntas earum conseru tur. Et, interpretatione molliendæ sunt pœnæ potiùs quàm exasperandæ. Non possum hoc loco praterire di ctum quoddã vetustissimi oratoris Antiphontis: Εἰ δέο τι ἁμαρτεῖν, τὸ ἀδίκως ἀπολῦσαι ὁσιώτερον, ἢ ἀδίκως ἀπολέσαι. τὸ μὲν γὰρ ἁμάρτημά ἐστι. τ ἢ ἀδίκως ἀποκτεῖναι, ἀσέβημα. *Cuius sententia sim lem quandũ ex libris nostris suo loco proferemus. Dix de officio & auctoritate iudicum, non quacunq; poterã neq; enim id aut res postulabat, aut tempus patiebatur sed ea tamen, qua dixi, neq; aliena, neq; inutilia fuiss*

consi

confido. Quid præstiterim vos ipsi iudices eritis. Si quis erit, qui me contendat debuisse statim ad ea, quæ iuris ciuilis propria erant, accedere: ab eo peto ne mihi veniam neget, quòd ego amicis rem non magni momenti petentibus negare non potuerim: neue sit ita difficilis creditor, vt in crastinum exspectare nolit: cùm præsertim ipsi Iurisconsulti sub eo, quem explicaturi sumus, titulo tradant, in mora modici temporis non magnum damnum inesse censeri. DIXI.

ORATIO XIX.
MANDATV. S. P. Q. R.
HABITA. IN. AEDE. SACRA.
B. MARIAE VIRGINIS.
QVAE EST. IN. CAPITOLIO.
In reditu. ad vrbem:

M. ANTONII COLVMNAE
post Turcas nauali prælio victos.

Idib. Decemb. Anno cIↄ.Iↄ.LXXI.

SI vlla post hominum memoriam parta victoria est, in qua & admirabilis se diuini numinis potentia ostenderit, & quid fortiũ virorum virtus, quid singularis ductorũ prudentia valeat, cognitũ ac declaratum sit: in hac certè, quam superioribus diebus Imperatores ac milites nostri ex immanissimo ac teterrimo Christiani nominis hoste retulerunt, ita hæc omnia

iudicandam pecuniam accepissent. Narrat Plutarchus Thebis olim positas in publico fuisse iudicũ statuas, easque sine manibus: quod indicio esset, nihil eos à quoquã accipere debere: eius autem, qui iudicio præsideret, etiam sine oculis: quod ipso personarum adspectu iudices interdum à recto abduci arbitrarentur. Antonius certè apud Ciceronem gloriatur, M. Aquillium in manifesto repetundarum crimine, hoc potißimùm à se artificio liberatum, cùm eum mœstum ac sordidatum produxisset, tunicamq; eius à pectore discidisset, & cicatrices aduersorum vulnerum, quæ ille pro Rep. acceperat, ostendisset. Ita iudices, quem absentem fortè damnassent, eum, adspectu ipsius commoti, liberârunt. Eodem artificio multis antè annis vsus erat Hyperides, qui, vt narrat Athenæus, cũ Phryne meretrix pulcherrima rei capitalis argueretur, atq; ita teneretur, vt argumentis purgari non posset: cùm multa pro ea dixisset, ad postremum statuit eam in cõspectu iudicum, & pectus eius papillasq; nudauit: qui adspectus tantum potuit, vt quam omnium sententijs damnatum iri opinio erat, omnium suffragijs absoluta discesserit. Ex quo institutum est, vt Ariopagitæ noctu iudicaret. Cuius rei præter cætero auctor est Lucianus. Sed & quò iudicia integriora & incorruptiora essent, nomina ipsa eorum, de quibus ageretur, in Ariopago reticeri solita, quidam tradiderunt. Vt, nulla prorsus personarum ratione habita, de rebus tantùm ipsis iudicaretur. Multum etiam in iudicijs peruertendis potest eloquentia: neq; prorsus mentiebãtur veteres illi magistri, qui se docere profitebãtur, quomodo causa inferior, dicendo superior fieri posset. Cui enim nota nõ sunt verba Ciceronis in causa Cluentiana,

obiecta

obiectas à se iudicibus tenebras gloriantis? Ideoque rectum erat illud eorundem Areopagitarum institutũ, apud quos oratores praeconis voce nihil verborum extra rem facere, & neq; prooemijs vti, neq; epilogis iubebantur. Sapienter quoq; Anastasius, & alij posteriores Imperatores, constituerunt, ne cuiquam administratio patria sua sine speciali iussu principis permitteretur. Arbitrati enim sunt id, quod est, vnumquemq; necessariò in patria sua multis cognationibus, adfinitatibus, necessitudinibus implicatũ teneri: ijsq; omnibus rebus iudiciorum religionẽ ac seueritatem impediri. Eodem pertinebant permissae antiquo more alternae iudicum reiectiones: vt è iudicio omnis omninò suspicio inclinati ac propendentis in alterutram partẽ animi tolleretur. Neminem, ait Cicero pro Cluentio, voluerunt maiores nostri nõ modò de existimatione cuiusquã, sed ne pecuniaria quidem de re minima, esse iudicem, nisi qui inter aduersarios conuenisset. Expediret etiam in eos iudices qui se corrumpi siuissent, grauissimas poenas constitui: vt fecisse Cambysen ait Herodotus, qui (vtinã non singulari, sed in omnem posteritatẽ duraturo exemplo) supra iniusti iudicis corium in lora dissectum, eius filium ac successorẽ sedere iussit: vt eum è paterna improbitatis imitatione paterni supplicij memoria reuocaret. Omninò autem iudicibus tria in animo perpetuò habẽda esse arbitror. Vnum, vt cogitent, quemadmodum ipsi de alijs iudicant, ita de se non alios tantum homines, sed ipsum Deum iudicaturum. Alterum, ne prius sententiam ferant, quàm diligentißimè vtriusque partis iura cognorint. Meritò laudatur à Platone illud Hesiodi,

Μηδὲ δίκην δικάσῃς πρὶν ἀμφοῖν μῦθον ἀκούσῃς.

Ec

Et elegans est illud Philippi, vt opinor Macedonis, qui cum altera aure occlusa accusatorem audiret: interrogatus cur id faceret, dixit se eam seruare integram reo. Postremum est illud, debere quidem iudicem planè medium esse: ideo enim μεσίδε vt ait Aristoteles, vocantur: Sed tamen, si in alterutram partem inclinandum sit, vt Circe dicebat minus periculi esse, si nauis ad Scyllam potius paulùm inclinaret, quàm si ad Charybdim: ita in hominibus puniendis minùs mali esse in clementia ac lenitate, quàm in sæuitia & acerbitate. Nam etsi laudata est adud veteres prætoris cuiusdam seueritas, cuius tribunal scopulum reorum vocabant, multò tamē maiorem laudem haberet illa vox Neronis, si ex animo prolata esset, aut si ipse in eadem mansuetudine perstitisset, qui subscripturus sententiæ capitis in quendam: Vtinam, inquit, nunquā didicissem literas. Et M. Antonini illud præcipuè commendatur, quod pœnas legibus definitas semper vsq; ad aliquem modum mitigabat. Pleni sunt libri nostri talium sententiarum. Benignius interpretandæ sunt leges, quò voluntas earum conseruetur. Et, interpretatione molliendæ sunt pœnæ potiùs, quàm exasperandæ. Non possum hoc loco præterire dictum quoddā vetustissimi oratoris Antiphontis: Εἰ δέοι τι ἁμαρτεῖν, τὸ ἀδίκως ἀπολύσαι ὁσιώτερον, ἢ τὸ ἀδίκως ἀπολέσαι. τὸ μὲν γὰρ ἁμάρτημά ἐστι. τὸ δὲ ἀδίκως ἀποκτεῖναι, ἀσέβημα. *Cuius sentētiæ similem quandū ex libris nostris suo loco proferemus. Dixi de officio & auctoritate iudicum, non quæcunq; poterā: neq; enim id aut res postulabat, aut tempus patiebatur: sed ea tamen, quæ dixi, neq; aliena, neq; inutilia fuisse*

confi-

confido. Quid præstiterim vos ipsi iudices eritis. Si quis erit, qui me contendat debuisse statim ad ea, quæ iuris ciuilis propria erant, accedere: ab eo peto ne mihi veniam neget, quòd ego amicis rem non magni momenti petentibus negare non potuerim: neué sit ita difficilis creditor, vt in crastinum exspectare nolit: cùm præsertim ipsi Iurisconsulti sub eo, quem explicaturi sumus, titulo tradant, in mora modici temporis non magnum damnum inesse censeri. DIXI.

ORATIO XIX.

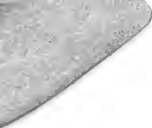
MANDATV. S. P. Q. R.
HABITA. IN. AEDE. SACRA.
B. MARIAE VIRGINIS.

QVAE EST. IN. CAPITOLIO.
In reditu. ad vrbem:

M. ANTONII COLVMNAE
post Turcas nauali prælio victos.

Idib. Decemb. Anno cIↃ.IↃ.LXXI.

SI vlla post hominum memoriam parta victoria est; in qua & admirabilis se diuini numinis potentia ostenderit, & quid fortiũ virorum virtus, quid singularis ductorũ prudentia valeat, cognitũ ac declaratum sit: in hac certè, quam superioribus diebus Imperatores ac milites nostri ex immanissimo ac teterrimo Christiani nominis hoste retulerunt, ita hæc omnia

d,ali-
rote,
facilè
tiam
anta
com
nt, vt
RVM
CE-
ANC
AC-
ac fu
npa-
gant.
is pe-
Me-
pro-
udo,
rtiſ-
hri-
alia
ver-
ū &
eſta-
, aut
es e-
poſſe
nita
no-
ſe-
es,

omnia patefacta sunt, vt nunquàm maioribus, aut illustrioribus argumentis, aut illustrata esse, aut in posterum illustrari posse videantur. Quare & immortali ac præpotenti Deo, huius tanti boni, vt aliorum omnium, auctori, gratiæ, quantas maximas animus noster capit, agendæ sunt, & fortißimis, ac clarißimis viris, qui periculum à nobis omnibus vitæ suæ periculo depulerunt, qui barbaris in nos irruentibus iter corporibus suis occluserunt, qui pestem ac perniciem, quam illi nobis machinabantur, in ipsorum capita converterunt, qui illorum temeritatem consilio, furorem fortitudine, audaciam virtute superârunt, noui atque inusitati honores pro noua ipsorum atque inusitata virtute tribuendi. Quod enim tantum ac tam singulare honoris genus reperiri aut excogitari potest, quod non in alijs, qui egregiam in hoc bello Reipub. Christianæ operam nauârunt, & tuæ imprimis M. Antonij columna virtuti rebusq; gestis & ab alijs Christianis populis, & præcipuè à populo Romano debeatur? Cuius vniuersi quod sit erga te studium, quæ voluntas, neque tibi vnquàm aut dubium, aut obscurum fuit, & tamen nuper apertißimè cognoscere potuisti, cùm, tuo in vrbem ingressu, tantus ad te omnium ætatum atque ordinum concursus factus est, tanta effusa omnis generis multitudo, vt ipsi septem colles, ipsa vrbis mœnia, si natura pateretur, sedibus suis relictis, obuiam tibi prodire cupere viderentur. Quacunque incesseras, faustis acclamationibus omnia personabant: omnes redundantem & foras erumpere gestientem lætitiam ore, oculis, manibus indicabant: omnium in te vno figebatur obtutus: omnes te, non vt vnum ex principibus ciuitatis, sed vt firmißimam ac solidißimam Romani

mani nominis ac dignitatis columnam intuebatur. Cœlum ipsum manifesto fauit honori tuo: cùm quod, aliquot dies antè à triste ac nubilum fuerat, ingressuro te, ita derepente nitere cœpit, vt illa subita serenitas facilè omnibus indicarit, honores, qui tibi haberentur, etiam cœlestium iudicio comprobari. Nunc quoque, quanta hoc augustissimum templum frequentia hominum compleuerit vides: qui omnes eo animo huc conuenerunt, vt CHRISTO IESV VICTORI, ET VICTORIARVM DATORI; VT BEATISSIMAE VIRGINI, VT CETERIS COELITIBVS, QVORVM AVXILIO HANC VICTORIAM SINE VLLA DVBITATIONE ACCEPTAM FERRE DEBEMVS, *tū propter fusos ac fugatos hostes, tum propter te saluum ac sospitem in patriam reductum, ritè ac piè, vt debent, gratias agant. Beatum te M.* ANTONI, *propter cuius & abeuntis periculum & redeuntis salutem templa complentur. Meminimus omnes, superioribus mensibus, te ad bellū profecto, quæ tota vrbe fuerit trepidatio, quæ sollicitudo, qui pauor. Quamuis enim & duces delecti erant fortissimi ac sapientissimi, & ex toto propemodum orbe Christiano flos ipse nobilitatis cōuenerat, & præcipua Italiæ atq; huius vrbis ornamēta ac columina in exercitu versabantur: tamē eò magis metuebantur varij bellorū & ancipites casus: quòd si quid aut propter vim tempestatum, aut propter hostilium copiarum magnitudinē, aut quo alio euentu grauius accidisset: nulla reliqua spes erat, vllum amplius ætate nostra talem exercitum posse denuò comparari. Vagabatur autem toto mari infinita quadā latronū multitudo nostro sanguine cruenta, nostris spolijs onusta: qui et semper alios suopte ingenio feroces,*

omnia patefacta sunt, vt nunquàm maioribus, aut illustrioribus argumentis, aut illustrata esse, aut in posterum illustrari posse videantur. Quare & immortali ac præpotenti Deo, huius tanti boni, vt aliorum omnium, auctori, gratiæ, quantas maximas animus noster capit, agendæ sunt, & fortissimis, ac clarissimis viris, qui periculum à nobis omnibus vitæ suæ periculo depulerunt, qui barbaris in nos irruentibus iter corporibus suis occluserunt, qui pestem ac perniciem, quam illi nobis machinabantur, in ipsorum capita converterunt, qui illorum temeritatem consilio, furorem fortitudine, audaciam virtute superârunt, noui atque inusitati honores pro noua ipsorum atque inusitata virtute tribuendi. Quod enim tantum ac tam singulare honoris genus reperiri aut excogitari potest, quod non in alijs, qui egregiam in hoc bello Reipub. Christianæ operam nauârunt, & tuæ imprimis M. Antonij columna virtuti rebusq́; gestis & ab alijs Christianis populis, & præcipuè à populo Romano debeatur? Cuius vniuersi quod sit erga te studium, quæ voluntas, neque tibi vnquàm aut dubium, aut obscurum fuit, & tamen nuper apertissimè cognoscere potuisti, cùm, tuo in vrbem ingressu, tantus ad te omnium ætatum atque ordinum concursus factus est, tanta effusa omnis generis multitudo, vt ipsi septem colles, ipsa vrbis mœnia, si natura pateretur, sedibus suis relictis, obuiam tibi prodire cupere viderentur. Quacunque incesseras, faustis acclamationibus omnia personabant: omnes redundantem & foras erumpere gestientem lætitiam ore, oculis, manibus indicabant: omnium in te vno figebatur obtutus: omnes te, non vt vnum ex principibus ciuitatis, sed vt firmissimam ac solidissimam Romani

mani nominis ac dignitatis columnam intuebatur. Cœlum ipsum manifesto fauit honori tuo: cùm quod, aliquot dies antea triste ac nubilum fuerat, ingressuro te, ita derepente nitere cœpit, vt illa subita serenitas facilè omnibus indicarit, honores, qui tibi haberentur, etiam cœlestium iudicio comprobari. Nunc quoque, quanta hoc augustißimum templum frequentia hominum compleuerit vides: qui omnes eo animo huc conuenerunt, vt CHRISTO IESV VICTORI, ET VICTORIARVM DATORI; VT BEATISSIMAE VIRGINI, VT CETERIS COELITIBVS, QVORVM AVXILIO HANC VICTORIAM SINE VLLA DVBITATIONE ACCEPTAM FERRE DEBEMVS, *tū propter fusos ac fugatos hostes, tum propter te saluum ac sospitem in patriam reductum, ritè ac piè, vt debent, gratias agant. Beatum te* M. ANTONI, *propter cuius & abeuntis periculum & redeuntis salutem templa complentur. Meminimus omnes, superioribus mensibus, te ad bellū profecto, quæ tota vrbe fuerit trepidatio, quæ sollicitudo, qui pauor. Quamuis enim & duces delecti erant fortissimi ac sapientißimi, & ex toto propemodum orbe Christiano flos ipse nobilitatis cōuenerat, & præcipua Italiæ atq; huius vrbis ornamēta ac columina in exercitu versabantur: tamē eò magis metuebantur varij bellorū & ancipites casus: quòd si quid aut propter vim tempestatum, aut propter hostilium copiarum magnitudinē, aut quo alio euentu grauius accidisset: nulla reliqua spes erat, vllum amplius ætate nostra talem exercitum posse denuò comparari. Vagabatur autem toto mari infinita quadā latronū multitudo nostro sanguine cruenta, nostris spolijs onusta: qui et semper alios suopte ingenio feroces,*

omnia patefacta sunt, vt nunquàm maioribus, aut illustrioribus argumentis, aut illustrata esse, aut in posterum illustrari posse videantur. Quare & immortali ac præpotenti Deo, huius tanti boni, vt aliorum omnium, auctori, gratiæ, quantas maximas animus noster capit, agendæ sunt, & fortißimis, ac clarißimis viris, qui periculum à nobis omnibus vitæ suæ periculo depulerũt, qui barbaris in nos irruentibus iter corporibus suis exclúserunt, qui pestem ac perniciem, quam illi nobis machinabantur, in ipsorum capita conuerterunt, qui illorũ temeritatem consilio, furorem fortitudine, audaciam virtute superârunt, noui atque inusitati honores pro noua ipsorum atque inusitata virtute tribuendi. Quod enim tantum ac tam singulare honoris genus reperiri aut excogitari potest, quod non in alijs, qui egregiam in hoc bello Reipub. Christianæ operam nauârunt, & tuæ imprimis M. Antonij columna virtuti rebusq́; gestis & ab alijs Christianis populis, & præcipuè à populo Romano debeatur? Cuius vniuersi quod sit erga te studiũ, quæ voluntas, neque tibi vnquàm aut dubium, aut obscurum fuit, & tamen nuper apertißimè cognoscere potuisti, cùm, tuo in vrbem ingressu, tantus ad te omnium ætatum atque ordinum concursus factus est, tanta effusa omnis generis multitudo, vt ipsi septem colles, ipsa vrbis mœnia, si natura pateretur, sedibus suis relictis, obuiam tibi prodire cupere viderentur. Quacunque incesseras, faustis acclamationibus omnia personabant: omnes redundantem & foras erumpere gestientem lætitiam ore, oculis, manibus indicabant: omnium in te vno figebatur obtutus: omnes te, non vt vnum ex principibus ciuitatis, sed vt firmißimam ac solidißimam Romani

mani nominis ac dignitatis columnam intuebatur. Cœlum ipsum manifesto fauit honori tuo: cùm quod, aliquot dies antè triste ac nubilum fuerat, ingressuro te, ita derepente nitere cœpit, vt illa subita serenitas facilè omnibus indicarit, honores, qui tibi haberentur, etiam cœlestium iudicio comprobari. Nunc quoque, quanta hoc augustissimum templum frequentia hominum complèuerit vides: qui omnes eo animo huc conuenerunt, vt CHRISTO IESV VICTORI, ET VICTORIARVM DATORI; VT BEATISSIMAE VIRGINI, VT CETERIS COELITIBVS, QVORVM AVXILIO HANC VICTORIAM SINE VLLA DVBITATIONE ACCEPTAM FERRE DEBEMVS, tū propter fusos ac fugatos hostes, tum propter te saluum ac sospitem in patriam reductum, ritè ac piè, vt debent, gratias agant. Beatum te M. ANTONI, propter cuius & abeuntis periculum & redeuntis salutem templa complentur. Meminimus omnes, superioribus mensibus, te ad bellū profecto, quæ tota vrbe fuerit trepidatio, quæ sollicitudo, qui pauor. Quamuis enim & duces delecti erant fortissimi ac sapientissimi, & ex toto propemodum orbe Christiano flos ipse nobilitatis cōuenerat, & præcipua Italiæ atq; huius vrbis ornamēta ac columina in exercitu versabantur: tamē eò magis metuebantur varij bellorū & ancipites casus: quòd si quid aut propter vim tempestatum, aut propter hostilium copiarum magnitudinē, aut quo alio euentu grauius accidisset: nulla reliqua spes erat, vllum amplius ætate nostra talem exercitum posse denuò comparari. Vagabatur autem toto mari infinita quadā latronū multitudo nostro sanguine cruenta, nostris spolijs onusta: qui et semper alios suopte ingenio fe-

roces,

Et elegans est illud Philippi, vt opinor Macedonis, qui cum altera aure occlusa accusatorem audiret: interrogatus cur id faceret, dixit se eam seruare integram reo. Postremum est illud, debere quidem iudicem planè medium esse: ideo enim μεσίδιε *vt ait Aristoteles, vocantur: Sed tamen, si in alterutram partem inclinandum sit, vt Circe dicebat minus periculi esse, si nauis ad Scyllam potius paulùm inclinaret, quàm si ad Charybdim: ita in hominibus puniendis minùs mali esse in clementia ac lenitate, quàm in sæuitia & acerbitate. Nam etsi laudata est adud veteres prætoris cuiusdam seueritas, cuius tribunal scopulum reorum vocabant, multò tamē maiorem laudem haberet illa vox Neronis, si ex animo prolata esset, aut si ipse in eadem mansuetudine perstitisset, qui subscripturus sententiæ capitis in quendam: Vtinam, inquit, nunquā didicissem literas. Et M. Antonini illud præcipuè commendatur, quod pœnas legibus definitas semper vsq; ad aliquem modum mitigabat. Pleni sunt libri nostri talium sententiarum. Benigniùs interpretandæ sunt leges, quò voluntas earum conseruetur. Et, interpretatione molliendæ sunt pœnæ potiùs, quàm exasperandæ. Non possum hoc loco præterire dictum quoddā vetustissimi oratoris Antiphontis:* Εἰ δέοι τι ἁμαρτεῖν, τὸ ἀδίκως ἀπολῦσαι ὁσιώτερον, ἢ τὸ ἀδίκως ἀπολέσαι. τὸ μὲν γὰρ ἁμάρτημά ἐστι. τὸ δὲ ἀδίκως ἀποκτεῖναι, ἀσέβημα. *Cuius sentētiæ similem quandū ex libris nostris suo loco proferemus. Dixi de officio & auctoritate iudicum, non quæcunq; poterā: neq; enim id aut res postulabat, aut tempus patiebatur: sed ea tamen, quæ dixi, neq; aliena, neq; inutilia fuisse*

consi-

confido. Quid præstiterim vos ipsi iudices eritis. Si quis erit, qui me contendat debuisse statim ad ea, quæ iuris ciuilis propria erant, accedere: ab eo peto ne mihi veniam neget, quòd ego amicis rem non magni momenti petentibus negare non potuerim: neué sit ita difficilis creditor, vt in crastinum exspectare nolit: cùm præsertim ipsi Iurisconsulti sub eo, quem explicaturi sumus, titulo tradant, in mora modici temporis non magnum damnum inesse censeri. DIXI.

ORATIO XIX. MANDATV. S. P. Q. R. HABITA. IN. AEDE. SACRA. B. MARIAE VIRGINIS. QVAE EST. IN. CAPITOLIO.

In reditu. ad vrbem:

M. ANTONII COLVMNAE post Turcas nauali prælio victos.

Idib. Decemb. Anno cIↃ.IↃ.LXXI.

SI vlla post hominum memoriam parta victoria est, in qua & admirabilis se diuini numinis potentia ostenderit, & quid fortiũ virorum virtus, quid singularis ductorũ prudentia valeat, cognitũ ac declaratum sit: in hac certè, quam superioribus diebus Imperatores ac milites nostri ex immanissimo ac teterrimo Christiani nominis hoste retulerunt, ita hæc omnia

omnia patefacta sunt, vt nunquàm maioribus, aut illustrioribus argumentis, aut illustrata esse, aut in posterum illustrari posse videantur. Quare & immortali ac præpotenti Deo, huius tanti boni, vt aliorum omnium, auctori, gratiæ, quantas maximas animus noster capit, agendæ sunt, & fortissimis, ac clarissimis viris, qui periculum à nobis omnibus vitæ suæ periculo depulerũt, qui barbaris in nos irruentibus iter corporibus suis occluserunt, qui pestem ac perniciem, quam illi nobis machinabantur, in ipsorum capita conuerterunt, qui illorũ temeritatem consilio, furorem fortitudine, audaciam virtute superârunt, noui atque inusitati honores pro noua ipsorum atque inusitata virtute tribuendi. Quod enim tantum ac tam singulare honoris genus reperiri aut excogitari potest, quod non in alijs, qui egregiam in hoc bello Reipub. Christianæ operam nauârunt, & tuæ imprimis M. Antonij columna virtuti rebusq; gestis & ab alijs Christianis populis, & præcipuè à populo Romano debeatur? Cuius vniuersi quod sit erga te studiũ, quæ voluntas, neque tibi vnquàm aut dubium, aut obscurum fuit, & tamen nuper apertissimè cognoscere potuisti, cùm, tuo in vrbem ingressu, tantus ad te omnium ætatum atque ordinum concursus factus est, tanta effusa omnis generis multitudo, vt ipsi septem colles, ipsa vrbis mœnia, si natura pateretur, sedibus suis relictis, obuiam tibi prodire cupere viderentur. Quacunque incesseras, faustis acclamationibus omnia personabant: omnes redundantem & foras erumpere gestientem lætitiam ore, oculis, manibus indicabant: omnium in te vno figebatur obtutus: omnes te, non vt vnum ex principibus ciuitatis, sed vt firmissimam ac solidissimam Romani

mani nominis ac dignitatis columnam intuebatur. Cœlum ipsum manifesto fauit honori tuo: cùm quod, aliquot dies antè triste ac nubilum fuerat, ingressuro te, ita derepente nitere cœpit, vt illa subita serenitas facilè omnibus indicarit, honores, qui tibi haberentur, etiam cœlestium iudicio comprobari. Nunc quoque, *quanta hoc augustissimum templum frequentia hominum compleuerit vides: qui omnes eo animo huc conuenerunt, vt* CHRISTO IESV VICTORI, ET VICTORIARVM DATORI; VT BEATISSIMAE VIRGINI, VT CETERIS COELITIBVS, QVORVM AVXILIO HANC VICTORIAM SINE VLLA DVBITATIONE ACCEPTAM FERRE DEBEMVS, *tū propter fusos ac fugatos hostes, tum propter te saluum ac sospitem in patriam reductum, ritè ac piè, vt debent, gratias agant. Beatum te* M. ANTONI, *propter cuius & abeuntis periculum & redeuntis salutem templa complentur. Meminimus omnes, superioribus mensibus, te ad bellū profecto, quæ tota vrbe fuerit trepidatio, quæ sollicitudo, qui pauor. Quamuis enim & duces delecti erant fortissimi ac sapientissimi, & ex toto propemodum orbe Christiano flos ipse nobilitatis cōuenerat, & præcipua Italiæ atque huius vrbis ornamēta ac columina in exercitu versabantur: tamē eò magis metuebantur varij bellorū & ancipites casus: quòd si quid aut propter vim tempestatum, aut propter hostilium copiarum magnitudinē, aut quo alio euentu grauius accidisset: nulla reliqua spes erat, vllum amplius ætate nostra talem exercitum posse denuò comparari. Vagabatur autem toto mari infinita quadā latronū multitudo nostro sanguine cruenta, nostris spolijs onusta: qui et semper alios suopte ingenio feroces,*

roces, & tum maximè propter recentes victorias spe atque animis inflati, tantos sibi spiritus, tantam arrogantiam sumpserant, vt classem quidem nostram à se spiritu ipso difflatum iri, ea verò disiecta, quasi ianua quadā effracta ac euulsa, omnes sibi Christianorum portus, omnes insulas, omnem orā maritimam apertam fore arbitrarentur. Augebat timorem nostrum, quod anno superiori eos Deus alienatæ à nobis propter peccata nostra voluntatis suæ significationes dederat, vt non iniuria trepidaremus, ne ille meritò nobis iratus, per hostes nominis sui à populo suo pœnas repetere decreuisset. Sed ô cæca hominum iudicia. O abstrusa & recondita Dei consilia. O bonitatem ac clementiam ipsius perpetuò prædicandam. Verè Dominus est qui vulnerat & medetur: percutit & manus eius sanabunt: qui mortificat & viuificat, qui deducit ad inferos & reducit, Pro paterna sua misericordia, castigans castigauit nos: sed morti non tradidit nos. Respexit ad lachrymas, ad ieiunia, ad eleemosynas, ad preces Ecclesiæ suæ: ad quæ omnia Pius V. & nomine & re sanctissimus Pontifex, toto illo tempore, alios omnes & præcepto & exemplo suo incitabat. Et senex sanctissime & veterorum illorum Pontificum simillime, scelerum vltor, iustitiæ cultor, veteris disciplinæ restitutor, cui, bono publico, his miseris ac turbulentis temporibus, Ecclesiam suam gubernandam commisit Deus: hic est fructus lachrymarum atque obsecrationum tuarum: tui fletus pepererunt nobis hoc gaudium: tua quotidiana sacrificia hanc nobis à Deo victoriam impetrârunt. Metis exsultans, quod lacrymans seminasti. Te nouo Moyse manus in cœlum tollente, nouus hic Iosua superabat Amalechitas.

Tu mentem in Deo, nostri milites in barbarorum corporibus tela figebant. Confirmabant illorum dexteras preces tuæ, & hostilium gladiorum cuspidem retundebant. Itaque quanto plus nobis dedit Deus quam petebamus? Nos timidi vota faciebamus, vt hostium classis, cùm aduentare nostram auditum esset, quàm celerrimè se ad suos reciperet: quo post tot editas strages, timuisse tamen, & exspectare ausa non esse nostrorum impetum videretur. Nam illud prope immodicum videbatur optare, vt & congrederentur, & se barbari, nostrorum virtute cognita, in fugam darent. Quod si ad efficiendam aliquam imaginem speciemq; victoriæ, aliquot illorum naues depressæ, aliquot captæ, numerus aliquis captiuorum liberatus esset: abunde omnes non exspectationi modò, sed optatis quoque nostris satisfactum fore arbitrabamur. Vt autē sine magna nostrorum clade, amplius quadraginta hostium millia caderentur: vt decē & eò amplius millia caperentur: vt cētum nonaginta quinq; illorum triremes, aliaq; cōplura nauigiorum genera in nostrorum potestatem venirent: vt plus quindecim captiuorum nostrorū millia liberarentur: vt ex tanta illorum multitudine vix vnus perfidus pirata, & vnus itē sauissimi pradonis Ariadeni filius fuga elaberentur, qui ad superbas immanis ..lius Tyranni aures acerbissimum minimeq; ab ipso exspectatum tantæ cladis nunciū adferrent, quis vnquàm nostrûm, non dicam sperare, sed propemodum optare ausus est? Præcurrit fortitudo vestra spes nostras: quæque nos ne frustrà optaremus verebamur, vt ea frustrà hostis optaret, admirabili Dei beneficio & vestra singulari virtute perfectum est. Illud verò memorabile &

animaduertendum, neq; fortuitò accidisse, sed iustißimo Dei iudicio effectum esse credendum est: quod qui duo ex illa impura fœdißimorũ mancipiorum colluuie maximas minas iactare, qui vni ex omnibus Christianorum vires maximè despicere soliti erant: vt etiam apud illum stolidum ac furentem dominum suum ausi essent gloriari, se centum triremibus, quidquid vsquam Christianorum esset, vndiq; exterminaturos: ij potißimùm cùm ad manus ventum est, ita subitò perterrefacti sunt, vt mare ipsum angustum eis esse ad fugam videretur. O nona Octobres, quam faustum ac felicem nobis posterisq; nostris vestri memoriam reliquisti. Quis non eorum, qui prælio non interfuerunt, vt sibi liceret spectâsse quæ illo die gesta sunt, annum vnum de consequentis vitæ suæ spatio, si fieri posset, ademptum velit? Solem ego ipsum, ita viuam, in tã pulchro spectaculo, vt Iosue olim aduersus Amorræos pugnante, substituturum fuisse arbitror: nisi tanta fuisse vincendi celeritas, vt, qui nihil metuebant, id vnum metuere viderentur, ne prius aduesperasceret, quàm omnes hostes aut cæsi, aut capti, aut fugati essent. Quænam igitur statuæ, qui arcus, quæ columnæ, quæ trophæa vobis excitare poterũt, viri fortißimi, quæ nõ dico paria esse meritis vestris, sed eorum partem adumbrare aliquam poßint? qui futuri sunt vsque eò diserti ac copiosi historiarum scriptores, qui, cùm ad Naupacteam victoriam ventum erit, non potiùs metuant, ne quid de illius magnitudine deterreant, quàm eam se verbis exæquare posse confidant? Semper enim iustum minuendi metum faciunt ea, quæ amplificandi spem sua magnitudine sustulerunt. Vos exsultantem barbarorum audaciam compreßistis: vos

maria

ptaria illis clausistis, nostris aperuistis: vos flammā atque ferrum vos cædem, incendia, rapinas, libidinem, à Christianorum vita, tectis fortunis, corporibus arcuistis vos à templis sacrilegia, ab oppidis direptionē, ab agris vastitatem depulistis: per vos cruentata ac tepefacta maria illorum sanguine redundârunt: per vos vicina littora illorum, aut sauciorum, aut morientium inconditis vlulatibus personârūt: vobis magistris didicit noster miles vincere, barbarus vinci: vobis Christianorum alij vitam debent, alij libertatem, omnes securitatem. Durum fateor, fuerat audire, tam multa oppida à nefarijs latronibus capta, tam multa incensa: tam multas regiones vastatas: abducta in seruitutem tam multa hominum millia: sed, si Christi potentia, si Christianorū fortitudo aliter apud barbaras gentes illustrari, quàm post tot acceptas calamitates, non poterat prope est, vt exclamem, tanti fuisse. Certè quidem, vt verni temporis clementia & amœnitas minus hilararet animos nostros nisi eam hyemis rigor & asperitas antecessisset: ita minus omnes huius victoria iucunditatem, ac dulcedinem sentiremus nisi eam cū superiorem temporum tristitia, & acerbitate compararemus. Neque verò eos tantum, qui ex illo nobis omnibus salutari prælio, re benè gesta, incolumus reuerterunt, omnibus maximis honoribus debemus afficere: sed eorum quoque memoriam grato animo amplissimisq; laudibus prosequi, quos in illo conflictu fortiter dimicantes, non t[illegible] vis hostium perculit, quàm ille ipse, pro quos pugnabant sibi pignoratus est Christus. Qui si, vt credibile est, prius Christiano ritu expiati, ac culpis omnibus soluti, tunc verò in Deum tantùm intuentes, & in eo mēte ac

cogitatione defixi, vitam pro illius gloria proiecerunt, eodem illo temporis puncto, angelorum legionibus, triumphantes in cœlum euolârunt. O vos beatißimos, qui sanguinem vestrum pro eo fudistis, qui prior ipse pro vobis suum sanguinem fuderat: qui mortē naturæ debitam, pro vitæ Auctore potißimùm reddidistis. Illi impij, quos tum concidebatis, cùm concidistis, & mortem oppetierunt cum ignominia, & mortui pœnas nunc ad inferos luunt: vos verò & extremum spiritum victores cum gloria effudistis, & mortali conditione vitæ in immortalitatē commutata, piorum estis æternam sedem & locum consecuti. Beata vita, quæ tali morte conclusa est: beata mors, quæ tali vitæ principium dedit. Sed vt ad te M. Antoni mea iam reuertatur oratio, neque populus Romanus ignorat, neque vnquàm vlla ignoratura est aut genus, aut ætas, huius immortalis gloriæ multò tibi plus quā pro virili parte deberi. Tu iam inde à principio, cùm à sanctißimo Pontifice Pio Quinto huius saluberrimæ Principum Christianorum coniunctionis fundamenta iacerentur, ad eam rem ex ipsius sententia conficiendam, plurimùm laboris, operæ, auctoritatis contulisti. Tu cum classi Pontificiæ summo cum imperio præfectus esses, in Siciliam profectus, intereà dum Ioannes Austrius non mea tantùm, sed omni omnium prædicatione maior adolescēs, cuius in totam Christianorum classem summa erat auctoritas ac potestas, eodē perueniret, & milites & classiarios studiosißimè exercuisti, &, vt omnium rerum ab maritimum bellum necessariarum copia suppeteret perfecisti. Tu quoties de summa re deliberatum est, eas sententias dixisti, quæ summā prudentiā cum summa

animi

animi excelsitate coniunctam indicarent. Tu cùm offensiones quædam interuenirent, quæ rem in summum periculum adduxerant: iratorum animis, sapientißimè capto consilio, & graui, atq; accommodata ad tempus oratione mitigatis ac cōpositis, nascentis mali occasionem sustulisti. Tua cohortatione inflāmati milites ad pugnam exarserunt: tuum in ipsa pugna exemplum secuti, omnia pro Christo pericula contempserunt. Peruenit, ac perlatus est vsque huc tuorū immortalitate dignarū vocum sonus. OPTIMIS AVSPICIIS GERI QVAECVNQVE PRO CHRISTIANA RELIGIONE GERERENTVR: BARBARICAM AVDACIAM CEDENTIBVS INSTARE, INSTANTIBVS CEDERE: NOSTRORVM ET VICTORIAE ET MORTI IMMORTALEM GLORIAM PROPOSITAM ESSE: *illo duce atque auspice, cuius brachia in cruce pendentis effigies, è summo regiæ triremis eminens, nostros animaret, terreret hostes, de secundo prælij exitu nemini esse dubitandum. Audiui, audiui ipse de fortißimo viro, cuius eximia virtus & sæpè alias, & in hoc bello vel maximè spectata est, quiq; tuorum in hac expeditione consiliorum, ac laborū particeps fuit, quàm præclarū tibi, quamq; honorificum testimoniū tribuerit diuinus adolescens Ioannes Austrius, postridie eius diei quo debellatum est: cùm apertè prædicaret, tuum in hac sancta belli societate conflanda præter cæteros laborem ac studium, in deliberando prudentiam & altitudinem animi, in re gerenda, fortitudinē & alacritatem exstitisse: te & committendi prælij consuasorem, & comparandæ victoriæ adiutorem sibi præcipuum fuisse. Quæ cùm omnia magna & præclara sint, multò tamen à te*

maiora, & præclariora populus Romanus exspectat. Properant M. Antoni nostra omnium vota: quiq; animis præsentis gaudij magnitudinem capere vix possumus, rerum à te gestarum præstantia, quasi quibusdam alis, sublati, cogitatione & spe multò iam vlterius prouolamus. Non satis est impulisse hostē: prosternendus & opprimendus est, antequàm se nouis opibus copijsq; renouarit. Extorquenda sunt vobis ex illius belluæ faucibus impioq; dominatu ampla illa & opima regna, in quæ, à Romano imperio distracta atque diuulsa, nullo iure, iniustissimus possessor inuasit. Tendit vobis Iudæa supplices, manus, & palmas, quarū feracissima est, vestris victorijs triumphisq; respondent: obtestaturq; vos per eum, quem ex purissima Matris vtero mirabiliter exeuntem excepit, cuius vestigijs impressa, cuius admirandis operibus nobilitata, cuius sparso pro nobis omnibus sanguine irrigata est, ne se diutius patiamini indigna Christi hostium seruitute oppressam teneri. Duce olim Columna Iudæi ex dura ac diuturna seruitute extracti sunt. Vtinam nostris quoque temporibus Iudæa ipsa duce Columna ex multò duriori multoq; diuturniori seruitute extrahatur. Proditum est literarum monumentis, imperante Constantio, Constantini magni filio, visam esse in cœlo sub specie crucis ingentem Columnam coronatam, quæ longè lateq; collucens, à monte oliuarum vsque ad eum montem vbi Christus pro nobis omnibus morte affectus est, pertineret. Declarandum est tibi M. Antoni rebus ac factis, tam insigne prodigium ad te & ad gentem tuam pertinere. An verò gentes quædam antiquis temporibus propter violata maiorum suorum sepulchra grauissima bella suscepe-

scepe-

sceperunt: nos Iesu Christi Domini ac Dei nostri sepulchrum, monumentum salutis nostræ, pignus resurrectionis nostræ, ab immundis canibus tam diu tenere, eisq; ludibrio esse patiemur? Ite potius optimis omnibus generosæ ac fortes animæ: ite accẽsa diuinæ gloriæ studio pectora: continuate victorias: connectite triumphos: inuidete posteris vestris gloriã eius terræ, ex qua salus nostra prodijt, ab immanibus bellis recepta ac recuperata. Vbi meliùs sanguis spargi potest? vbi meliùs vita deponi? vbi verior ac solidior gloria comparari? O Christe te appello. In tua manu bellum & pax, in tua manu victoria, in tua manu regum ac populorum corda sunt. Inspira nostris ardorem pugnandi: da eisdem vim facultatemq; vincendi: immitte eam mentẽ principibus ac populis, qui nondum in hanc sanctam societatem nomina dederunt, vt id primo quoque tempore facere maturent: non quod tu, qui omnia potes, aut eorũ opera aut nostra ad hostes tuos obterendos egeas: sed vt omnes, qui tuo nomine gloriantur, in partem aliquam veniant eius gloriæ, qui ex nominis ac cultus tui propagatione capietur: & quando vrbem Romam imperij sedem ac domicilium, Ecclesiam Romanam religionis firmamentũ esse voluisti: da Pio Quinto Pontifici, da populo Romano hoc munus, vt in hanc potissimũ vrbem, & ad hunc potissimùm Pontificem partæ tam nobilis victoriæ aliquando nuncius adferatur.

DIXI.

ORATIO XX.

HABITA ROMAE IN AEDE D. PETRI IN VATICANO V. ID. MAII Anno cIↃ.IↃ.LXXII.

In funere Pij V. Pont. Max. qui obijt Kal. Maij eiusdem anni.

ICTVRVS ex veteri consuetudine de Pij Quinti sanctissimi & in omni virtutũ genere summi Pontificis laudibus, in hoc orbis terrarum augustissimo nobilissimoq; consessu, Patres amplissimi, maximoperè commouerer ac conturbarer animo, tum ob virium mearum inbecillitatem, tum ob breuitatem temporis mihi ad me cõparandum dati: si existimarem aut vllam in quoquam vim dicendi meritis ipsius parem posse reperiri, aut vllam longitudinem temporis sufficturam ei, qui tam copiosi ac multiplicis argumenti partes omnes pertractare ac persequi vellet. Sed cùm & omnibus, & vobis præcipuè, qui propriùs illum cognouistis, notũ exploratũque sit, ijs illum supra ceteros mortales virtutibus floruisse, quarum præstantiam, non dicã exæquare dicendo, sed assequi cogitando difficile atq; arduum sit: ipsa me animosiorem, atque alacriorem facit suscepti muneris difficultas, cogitantem, quod mihi necessariò eueniet, vt & multa memoratu dignissima prætermittã, & ea ipsa, quæ attingam, ieiuniùs multò atque exiliùs quam pro ipsorum dignitate, percurram, idem cuilibet quamlibet exercitato, & omnibus rebus ad dicendum instructo homini euenturum fuisse. Ac quoniam auguratur animus, eum iam in æternas illas beate-

beatorum sedes euectum, & cum Deo coniunctū, quæ hoc tempore à nobis dicuntur, quæq; fiunt, audire atq; intueri: eundem in hoc munere obeundo modum tenebo, quē tenerem, si ipsi mortali adhuc corpore indutus præsens adesset: vt & eo genere orationis vtar, quo ipsum præcipuè oblectari solitum nouimus, non figmentis ac fucis oblito, sed seuero ac solido: & ea sola in ipso cōmendem, quæ ipse in rebus humanis sola commendādæ ducebat. Qui ethnicorum more vixerunt, ethnicorum more laudentur: ego tam sancto, tamq; Christiano principi nullam laudem cōuenire arbitror, nisi verè ac propriè Christianam. Itaq; in quibus exaggerandis, & amplificandis veteres plurimi erant, & à quibus ferè huius generis orationum principia ducebant, patriæ claritatem, quam etiam quidā ex illis primam partem felicitatis esse dixerunt, nobilitatem generis, opes, ac copias, ea nos, etiā si vere ac copiosè id facere possemus, in tālis tamen viri laudibus numeranda non duceremus. Quanti hæc sint, declarauit ipse Christus, qui totius orbis Dominus, obscurum & ante id tempus ignobilem pagum, in quo nasceretur, elegit: Deus & Dei filius, faber & fabri filius haberi voluit: rex omnium, in paupere tugurio natus, nō habuit vbi reclinaret caput. Imò verò ij demùm gloriosi mihi præter ceteros, atq; illustres videntur, etiā si hæc humanarum rationum momentis expendere libeat, qui Deo tantū freti, ea, quæ inter homines summa habētur, sine vllis eiusmodi præsidijs, sua sibi virtute pepererunt. Pulchrū est enim ita abundare, vt nemini quidquā debeas: ita illustrare alios, vt nihil ipse splēdoris ac claritatis ab alijs mutuatus esse dicaris. Sed his omissis, quæ semper sapientissimus quisq; cō-

tempsit, iam quasi thesaurum quendã rerum pulcher-rimarum ac preciosissimarum aperiens, spectandumq́ proponens, euoluã & explicabo vera illa & diuina bona, quæ semper illum bonis amabilem, improbis formidabilem, vtrisq; admirabilem reddiderunt. Qui statim ab ipso ineuntis ætatis principio, cùm & diuino lumine collustratus, & domestica, vt credibile est, institutione commonefactus, ijs qui in seculo viuerent, difficile esse in cælum viã iudicasset, impulsus Spiritus sancti, fugitè patria inferiori ac terrestri, vt Abrahã: iterq́; illud arripuit, quod ad illam superiorem ac cœlestem tendenti tutiùs, atq; expeditiùs esse intelligebat. Fugit vt Loth: neque post tergum respexit, cùm sciret, eos, qui, manu ad aratrum apposita respiciũt retrò, aptos non esse ad regnum Dei. Fugit vt Iacob, & in ea demùm terra conquieuit, in qua vidit scalas per quas itur in cælum. Dedit enim nomen in laudatissimam illam diui Dominici sodalitatem: in qua, vt primùm instituta est, tanquam in opimo ac fertili agro, eodemq́; benè diligenter subacto, & exculto, viri & doctrinæ magnitudine, & vitæ sanctitate præstantes, nunquã alij alijs succrescere, alij ex alijs continentur propagari ac proseminari desierunt. In ea ita vixit, vt iuuenis senibus, tyro veteranis, nouitius exercitatis, tanquàm exemplum continẽtiæ, tolerantiæ, frugalitatis, obedientiæ omnis denique virtutis proponeretur. neq; verò cœpit quidem ita viuere, sed in eo non perstitit: neq; perstitit quidem, sed non longiùs progressus est, neq; progressus quidẽ, sed in medio cursu defatigatus. Immo verò totum vitæ spatium ita transegit, vt, cùm iam pridem ad summã virtutis perfectionẽ peruenisse iudicaretur, ipse tamen quotidiè

tidiè se ipso melior ac perfectior cerneretur. Cùm autē alia in hoc vero admirabilia fuerunt, tū singulare studium conseruandæ veræ, ac Catholicæ religionis, & aduersus eos qui illam vlla ex parte labefactare conarentur, implacabile odium semper eluxit. Quibus cùm ille perpetuum bellum gerens, ne punctum quidem temporis in vita ab eis vexandis, & exagitandis conquieuit. In alijs erratis condonandis, atq; ignoscendis, quanquàm, & sui, & aliorum seuerissimus censor, nō ita se durum atq; inexorabile præbebat: qui ab Ecclesia desciuissent, nisi aut ipsos erroribus, aut ipsis orbem purgaret, vitam sibi acerbā atq; insuauem esse ducebat. Exedebat animum ipsius zelus Ecclesiæ: neq; quisquā vnquàm veriùs idem, quod olim Dauid dicere potuit, Nonne qui oderunt te, Domine, oderam, & super inimicos tuos tabescebam? Perfecto odio oderam illos. Ergo cùm ei munus in eos inquirēdi publicè mandatū esset, quasi illis potentum inimicitias, quas minas, quæ pericula, quas vitæ ac capitis dimicationes sibi dum illos modis omnibus persequitur, defugiendas putauit? quas nō potiùs vltrò ac cupide appetijt? quam sapè ab illis petitus à Deo mirabiliter seruatus est? vt de eo dici possit, quod alicubi ait Cyprianus: Non animum martyrio sed martyrium animo defuisse Ob hæc tanta, ac tam præclara in Christianā Rempub. merita primùm creatus Episcopus Nepesinus, deinde à Paulo IV. in vestrū, Patres amplissimi, Collegium adscitus, atque aggregatus quanta cum dignitate dignitatem illam sustinuerit, quid opus est, præsertim apud vos agentem, pluribus verbis exponere. Quantum ei prudentiæ & acuminis ad videnda ea, quæ vera, & recta essent, quantum animi, & libertatis ad eadem

dem

dem proferenda, quantum auctoritatis ad obtinenda semper fuit? Nihil vnquàm ille in dicenda sententia aut metuit, aut gratiæ dedit: nunquàm ad cuiusdam voluntatem orationem suam accõmodauit: nunquam quidquam veritate prius, aut antiquius habuit. Itaque vulgò etiam dicebant, nihil ab eo precibus peti oportere: preces enim apud eum neq; ad iusta impetranda necessarias esse, neq; ad iniusta extorquenda efficaces Quod si quidem ex veteribus Romanis eo nomine felix habitus est, quod ab eo nemo vllam rem improbã petere auderet: quid hũc dicemus, quẽ omnes qui quid petituri erant, in quo vel minimum turpitudinis inesset, tanquàm scopulum quendam refugiebant? Vt autem diuino consilio, vestris suffragijs, in Pij III. locum suffectus est, tãta subitò exstitit bonorum alacritas, & exsultatio, tanta improborum fuga & trepidatio, vt neque illi quidquam sibi optatiùs potuisse cõtingere, neq; hi vspiam se iam tutò posse consistere arbitrarentur. Cernere erat bonos hilares & erectos, tristes improbos & abiectos: illos gaud. o triumphantes, hos de consciscendo sibi voluntario exsilio consilia inter se cnmmunicantes: illi gratulatum ad templa conuolabant, hi adspectum hominum lucemq; vitabant: illos sublatos in cœlum, hos amandatos infra terram putares. Neque verò multis edictis aut progrãmatis opus fuit ad pestes quasdã hominum ex vrbe pellendas. Vt sol exoriens nebulas dissicit, vt ventus aream purgat, ita nomen ipsum noui Pontificis dissipauit improbos, & vrbẽ tetra illa impurorũ hominum colluuione purgauit. Iam in ipso Pontificatu qualis fuerit si quis subtiliùs requirere instituat, ita reperiet, multis seculis nullum Põtificem fuisse, qui ad veteres

teres

teres illos Syluestrum, Gregorium, Leonem, eiusdemq; generis alios, viuendi ratione & consuetudine propius accesserit. Primùm, enim si priuata & domestica spectemus, eandem in victu cultuq; parcimoniam retinuit quibus à principio se, cùm adhuc in monasterio esset, assuefecerat. Eadem ieiunia erant, eadem preces, eadē statis anni temporibus à certis ciborum generibus abstinentia, eadem interioris vestitus asperitas: neq; quisquam vnquā intemperans tanto studio voluptates corporis consectatus est, quanto ille eas perpetuò repudiauit. Imo verò, quarum Ecclesia constitutionum propter senectutem, aut propter imbecillitatem corporis gratiā plerunq; petentibus fieri solet, ijs vt ipse se solueret, quāquam, & affecta ætate, & corpore admodū imbecillo, nunquam tamen adduci potuit. Quotidiè ferè sacrificabat, si id non poterat, omninò tamē sacrosancto Missæ sacrificio intererat. Nunquā ex eius ore verbum vnū prodijt, quod non aut ad Dei laudem, aut ad eorum qui aderant emendationem pertineret. Sic quanquam adhuc in terra positus, versabatur in cœlo, & cùm hic nobiscum viueret, iam tamen erat ciuis Sanctorum, & domesticus Dei. Tota quoq; eius familia ad exemplum Domini composita erat: cùmq; multis in locis familiares principium sumtuosos vestis genere, arrogantia, & contemptu ceterorum, licentia & dicendi & faciendi, quidquid collibuit, distingui ab alijs soleāt, hic suos ita instituerat, vt nulla re magis quàm modestia singulari & præcipua quadam sanctimonia vitæ à vulgaribus discernerentur. Atq; hæc priuatim. Publicè autem quot, quantaq; beneficia & in hanc vrbem, & in totā Christianam Remp. contulit? Reuocauit veterem Ecclesiasticam

tam disciplinam: quæ ita iam obsoleuerat
maginem in veterum scriptis agnoscerem
seueritatem, quam improbissimus quisque
aut perrumpere solebat, renouauit: cum
remedijs egere hoc seculum iudicaret, pro
acerbioribus supplicijs hominum libidinē,
frenauit, in quo si qui sunt, qui eū vt nimi
rigidum culpare audeant, &, vt molles ægr
camentorum amaritie conquerantur face
sunt, quin eadē opera de sua nequitia & l
anter. Nam si aduersus extraneos tātùm
adhibuit, in se autem, & in suos remissus
fuit, tū sanè hos reprehensores audiamus,
& foris, & in suos, & in alienos sui se sim
it, neq; quenquam vsq; eò carum habuit, vt
cata conniuendum duxerit: fateamur, id
seueritatem illam ab eximio quodā iustitia
fectam, his temporibus necessariā ac salut
Iam eum & ab omni auaritia ac sordibus l
fuisse, & liberalitate ac magnificentia exc
res ipsa loquitur, & ij quoque, qui propter
caussas parùm eius gloriæ fauent, cōfiten
argumento est, & innumerabil
sublevata, & infinita illa vu
propè orbis Christiani p
ac la
amq
um, qu

dignitate laudauerit? Quam in societatem, vt ceteros quoq; Principes Christianos perduceret cùm alia multa molitus est: tum anno superiori periculosissimo tempore, maximis caloribus, eũ quem semper meritissimo vnicè dilexit, sororis suæ nepotem Michaelem Cardinalem Alexandrinũ, sibi sanguinis quidem coniunctione proximum sed virtutis imitatione propriorem, in cuius adspectu, ac colloquio acquiescebat, cum quo cogitationes ac consilia sua communicabat, in quo maximũ posteritati suæ præsidium collocarat, eum igitur legatum in Hispaniam, in Lusitaniam, in Galliam misit: neq; eius, quem tantopere amabat, vitã in apertũ discrimẽ exponere veritus est, dum ne quid intentatum relinqueret: quod ad Christi gloriam, & ad Christianorum vtilitatem pertineret. Hæc ego cùm laudo, patres amplissimi, vos laudo. Magna enim vestra laus est aliorũ quidẽ quod ex corpore vestro talẽ principem elegistis: aliorum verò, quod vos talis princeps in amplissimum ordinem adlegit. Singulares principis nostri virtutes Deus Opt. Max. singulari felicitate cumulauit, datis ei dè duplici genere hostium de duabus maximis pulcherrimisq; victoriis, altera terrestri de ijs qui in Gallia, & à Christo & à Rege defe[...] altera nauali, cuius recẽs adhuc memoria est [...]no Christiani nominis hoste, Turcarũ t[...]c, & alia plurima, quæsciens pruden[...]im, præterea, historiarũ scrip mon[...]nẽdabũt æternitati: mihi aut d[...] migratione ex hac via dicen[...]m ita laudabiliter a[...]lusam, Duo sunt, [...] etiam spectatæ virtu

virtutis viros de gradu deijcere interdū solent, doloris acerbitas, & mortis metus. Et sunt tamē, qui quandiu à se mortis periculum abesse confidunt, dolorem satis forti animo ferunt. Sunt etiam qui, dum ne graui, & diuturno dolore crucientur, imminentē mortis necessitatem satis æquo animo exspectant. Qui autem vtrumque præstat, vt neq; doloris acerbitate, ac diuturnitate frangatur, neq; aduentantis, atq; imminentis mortis metu terreatur, ei pectus incredibili quadam fortitudine armatum esse ac munitum necesse est. Quæ laus si cui vnquam meritò tributa est, huic certè omniū confessione tribuenda est. Qui cùm quadraginta totos dies tantam vim doloris perpessus sit, quanta maxima cadere in hominem potest, nunquàm tamen vllam vocem parùm se dignam emisit: sed illud in ore frequentissime habuit, Domine adde sanè ad dolorem, dū addas & ad patientiam. Mortem autem sibi ab ipso morbi principio certam, atque exploratam non ita exhorruit, vt de ea sine vlla prorsus aut vultus, aut animi perturbatione loqueretur. planeq; ostēderet eā à se, vt Diuus Paulus ait, in lucro poni. Ac ne cui dubiū sit, præsciuisse eū sibi ex illo morbo moriendum fore, duas apertas, atque illustres eius rei significationes dedit. Vnam, quod Cardinalem Alexandrium pridie Parasceues, id est, vicesimo nono ante ipsius obitum die sacrosanctam Eucharistiam sibi porrigentem, & visitata verborū formula vtentem, iussit insistere, & ita verba concipere, vt in ijs tantùm fit, qui sanctissimum illud Sacramentum pro viatico accipiunt, vt paulò post ad aliam vitam cōmigraturi. Alteram quod cùm, ob quandam morbi leuationem, depulsum ab eo esse mortis periculum, constan-

opi-

opinio esset, septem illa præcipua vrbis templa inuisere voluit, eiusq; itineris, quãquàm viribus morbi grauitate & longinquitate deiectus, magnam partem pedibus confecit, apertè profitens, velle se eorum reliquias postremũ videre, quos se non multò post visurum esse speraret in cœlo. Mortẽ autem illius & præcesserunt multa prodigia terræ fremitus, terræmotus fluminũ inundationes, crebri fulminũ iactus, & secuta est tanta populi consternatio, vt eius desiderium vix tempore mitigare posse videatur. Sed nos quidẽ alienissimo Reipub. tempore, optimo & præstantissimo principe orbati sumus: ille autẽ: vt confidimus, è tenebris, ac vinculis corporis in lucem libertatemq; productus, promissam pijs omnibus possidet hæreditatem ita vt mors ipsius, si fortẽ nostram respicimus, luctu & lamitationibus: sin ipsum cultu & gratulationibus prosequenda sit. Vos verò, Patres amplissimi, quos iam vnos mæsta tanti gubernatoris obitu intuetur Ecclesia, quorum ex auctoritate ac suffragijs, secundùm Deum, tranquillitas temporum & salus Reip. pendet, consulite quàm primùm rebus afflictis, & ex vestro nobilissimo corpore ac Collegia, aliquẽ eiusmodi ecclesiæ rectorem deligite, qui & sedare possit mœrorem ex huius morte conceptũ, & voluntate, prudentia, vsu rerum, auctoritate, aptissimus sit ad perficienda pulcherrima ac præstãtissima opera, quæ præpropera huius morte imperfecta atque inchoata permanserunt. DIXI.

De via & ratione ad eloquentiæ laudem perueniendi.

ORATIO XXI.

Habita Romæ Non. Nouemb. Anno cIɔ. Iɔ. LXXII.

VS ciuile me nõ vulgari via, sed noua quadam, & ante me in his quidẽ scholis inusitata ratione tradere ingreßũ, & in opere instituto pulcherrimo quartũ iam annum, magna auditorũ frequentia, magna animi contentione versantem, vestra, Cardinales amplißimi, medio cursu insistere, aliudq́ munus suscipere coëgit auctoritas. Nã, cùm homo erudißimus, qui tradendæ eloquentiæ præceptis in hac vrbe consenuerat, & adflicta valetudine, & ipsa iam ætate otium ac quietem postulante, mißionem à vobis honestißimam impetrasset, nec ei facilè successor idoneus reperiri posse videretur, mihi potißimùm mandandam esse ab eo derelictã prouinciam censuistis. Parebo libens, vt debeo auctoritati vestræ: neque mihi quidquam vnquàm à vobis imponetur aut laboris, aut oneris, quod non ego prõpto atq; alacri animo subeã: quæq́ mihi à vobis impetrata erũt, nũquàm aut aspernabor vt nimis humilia, aut vt nimis ardua extimescam. Vestrũ est, decernere ac statuere quam à quoque nostrum huius quasi Reipub. literariæ partem administrari ac procurari velitis: nostrum parere, & mandata vestra subsequi, neq; vnquam ita nobis placere, aut tantũ nobis tribuere, vt de vestro iudicio iudicemus. Equidem quod ad me attinet: neque vllam artem, quæ quidem hominis ingenui studio digna

sit,

sit, sordidam & abiectam esse duco: & hanc ad quam tradendā nunc vocor, semper nobilißimā existimaui: & si aliter sentirem fortaßis tamen non vererer imitari Laconē illum, qui in conuiuio extremo loco iussus accūbere, conuiuatoris ingenium ac iudicium commendauit, qui rationem excogitasset, qua illi quoq; loco dignitatem compararet. Non enim tantū, vt vulgò dicitur, magistratus virum ostendit, & in luce hominū collocat, sed etiam sæpè magistratum is qui eum gerit exornat. Epaminondam ferūt, cum à ciuibus suis Telearchus creatus esset: erat is apud Thebanos nō magni momenti magistratus: nō detrectâsse, sed dixisse ita gesturum, vt deinceps Telearchia honoratior haberetur. Atque ita effectū est. Tantum enim Epaminondæ valuit auctoritas, vt post eum Telearchi perpetuò creati sint ex principibus ciuitatis. Hæc & talia dicerem, si in eloquentiæ profeßione parū inesse dignitatis existimarem. Sed & de re ipsa, & de me longè mihi alia opinio est. Quamuis enim non inficior, magnū me semper amatorem atq; admiratorem deserta atq; ornatæ orationis fuisse, studioseq; in eam rem operam dedisse: etiam, si vultis, aliquādo imposuisse populo, & apud eos, qui mecum deterioribus comparabant, in aliquā non infantis neque indiserti hominis opinione venissem, vereor tamen, ne exemplo meo comprobem id, quod tradunt rei militaris scriptores, etiam veteranos milites pro tyronibus habendos, cum diu à pugnando cessarunt. Sed quoniam id tantum à me exspectari ac requiri puto, primum, vt vobis, adolescentes, indicem ac commonstrem eas vias, quibus ad eloquentiam posse arbitror perueniri: deinde vt ad superandam earum difficultatem,

quantū in me erit, si quid modò erit, neq; autem multum, neque tamen nihil omninò fore confido, auxilio sim: suscipiam, ac subibo paulò maiore cū fiducia onus id, quod mihi, si mecum perpetuū publicæ vtilitatis studium diuinæ benignitatis aura, comitetur, vtcunque posse videor sustinere. Vt enim, si quis homo egens ac tenuis, alios se collocupletaturum esse profiteatur, ridiculus sit: sin id tantùm polliceatur, ostensurum se quā viam insistere debeant, qui rē facere cupiunt, nihil tamen alienū atq; abhorrens à fortuna sua suscipere videatur: sic ego, si ea me traditurum dicere ausim, quibus eloquētes fieri possint, meritò irridear, cùm ipsi mihi eorum perexigua pars suppetat: sin id tantùm dicā posse me ijs, qui eloquentiæ studio tenentur, vias quæ ad illam ferant ostendere, & ad id quod adamârunt consequendum aliquid opis afferre: causa, vt opinor nihil sit, cur me quisquam aut nimium mihi adsumere, atq; arrogare dicat, aut ea polliceri quæ præstare non possim. Nolite autem, auditores, existimare me vulgare aliquid vobis & in medio positū polliceri, cùm polliceor me vobis itineris ducem ad eloquentiam fore: neque ita eloquentiæ nomen accipite, vt vulgò accipi consueuit. Hodie enim vt quis vulgaria Rhetorum præcepta vtcunque didicit, & in Ciceronis scriptis tantùm posuit opera, vt adhibito Nizolij libro, possit orationem aut epistolam scribere, cuius tum singulæ voces, tum ipsa etiam structura & collocatio Ciceronem oleat; protinus magno eorum consensu, qui nihil altiùs, aut sublimiùs cogitant, eloquentis nomen assumit. Itaq;, si de quopiam istorum percunctēre, num Platonem, Aristotelem, Theophrastum legerit: denique num Philosophiam attigerit,

tigerit, negabit: se enim, relicto alijs Philosophiæ studio, eloquentiæ gloria contentum fuisse. Quid Herodotum, *Thucydidem, Xenophontem quàm diligenter, studioseq́; versauerit. Aliquid se fortasse ex eis libâsse dicet, sed properantem & aliud agentem, & qui vnam modo spectaret eloquentiam.* Certè igitur Homerum, *quem vt ceterarum ingenuarum artium, ita eloquentiæ quasi fontem quendam esse dicunt, Sophoclem, Euripidem, à quo optimè ali eloquentiam, ipsi eloquentiæ magistri prodiderunt, ceteri denique Græcos & Latinos poetas accuratè peruolutasti? Quem tu mihi, inquit* Homerum, *quē Sophoclem, quas nugas nominas? quasi ego poëta, non orator, esse voluerim.* Nimirum igitur, *cùm à te omne aliud scriptorum genus abdicasses, in illis eloquentiæ luminibus Lysia,* Hiperide, *Andocide, Isæo, Isocrate,* Domosthene, *quam plurimùm olei consūpsisti, in eis egregium aliquod studium collocasti, eos sæpè relegens in succum ac sanguinem conuertisti tuum. Imò, inquit, quorundam ex istis vix ipsa nomina agnosco: alios à Cicerone meo commendari memini, qui mihi solus in amoribus ac delicijs fuit, quem ego admirabili quodam eloquētiæ studio inflāmatus, nunquam ex oculis, ex manibus, ex sinu deposui: cuius in scriptis ita diligens ac sollicitus fui, vt quemadmodū nummi aurei aut argentei à plumbeis tinnitu ipso dignoscuntur, ita ego voces Ciceronianas ab ijs, quæ Ciceronis nō sunt, sono ipso discernere ac dijudicare possim, Benè sit, inquā, istis auribus tuis tam delicatis, tamq́; eruditis: sed cur-quæso, cùm* Ciceronem *tanti facias, eos quos tantoperè ab eo laudari videbas, non attigisti? Istos inquit, legissem, si Græcè eloquens esse voluissem. Latinæ quidem*

dem proferenda, quantum auctoritatis ad obtinenda semper fuit? Nihil vnquàm ille in dicenda sententia aut metuit, aut gratiæ dedit: nunquàm ad cuiusdam voluntatem orationem suam accõmodauit: nunquam quidquam veritate prius, aut antiquius habuit. Itaque vulgò etiam dicebant, nihil ab eo precibus peti oportere: preces enim apud eum neq; ad iusta impetranda necessarias esse, neq; ad iniusta extorquenda efficaces. Quod si quidem ex veteribus Romanis eo nomine felix habitus est, quod ab eo nemo vllam rem improbã petere auderet: quid hũc dicemus, quẽ omnes qui quid petituri erant, in quo vel minimum turpitudinis inesset, tanquàm scopulum quendam refugiebant? Vt autem diuino consilio, vestris suffragiis, in Pij III. locum suffectus est, tãta subitò exstitit bonorum alacritas, & exsultatio, tanta improborum fuga & trepidatio, vt neque illi quidquam sibi optatiùs potuisse cõtingere, neq; hi vspiam se iam tutò posse consistere arbitrarentur. Cernere erat bonos hilares & erectos, tristes improbos & abiectos: illos gaudio triumphantes, hos de consciscendo sibi voluntario exsilio consilia inter se communicantes: illi gratulatum ad templa conuolabant, hi adspectum hominum lucemq; vitabant: illos sublatos in cœlum, hos amandatos infra terram putares. Neque verò multis edictis aut programatis opus fuit ad pestes quasdã hominum ex vrbe pellendas. Vt sol exoriens nebulas disiicit, vt ventus aream purgat, ita nomen ipsum noui Pontificis dissipauit improbos, & vrbẽ tetra illa impurorũ hominum colluuione purgauit. Iam in ipso Pontificatu qualis fuerit si quis subtiliùs requirere instituat, ita reperiet, multis seculis nullum Põtificem fuisse, qui ad veteres

teres illos Syluestrum, Gregorium, Leonem, eiusdemq; generis alios, viuendi ratione & consuetudine propius accesserit. Primùm, enim si priuata & domestica spectemus, eandem in victu cultuq; parcimoniam retinuit quibus à principio se, cùm adhuc in monasterio esset, assuefecerat. Eadem ieiunia erant, eadem preces, eadē statis anni temporibus à certis ciborum generibus abstinentia, eadem interioris vestitus asperitas: neq; quisquam vnquā intemperans tanto studio voluptates corporis consectatus est, quanto ille eas perpetuò repudiauit. Imo verò, quarum Ecclesia constitutionum propter senectutem, aut propter imbecillitatem corporis gratiā plerunq; petentibus fieri solet, ijs vt ipse se solueret, quā quam, & affecta ætate, & corpore admodū imbecillo, nunquam tamen adduci potuit. Quotidiè ferè sacrificabat, si id non poterat, omninò tamē sacrosancto Missæ sacrificio intererat. Nunquā ex eius ore verbum vnū prodijt, quod non aut ad Dei laudem, aut ad eorum qui aderant emendationem pertineret. Sic quanquam adhuc in terra positus, versabatur in cœlo, & cùm hic nobiscum viueret, iam tamen erat ciuis Sanctorum, & domesticus Dei. Tota quoq; eius familia ad exemplum Domini composita erat: cùmq; multis in locis familiares principium sumtuosos vestis genere, arrogantia, & contemptu ceterorum, licentia & dicendi & faciendi, quidquid collibuit, distingui ab alijs soleāt, hic suos ita instituerat, vt nulla re magis quàm modestia singulari & præcipua quadam sanctimonia vitæ à vulgaribus discernerentur. Atq; hæc priuatim. Publicè autem quot, quantaq; beneficia & in hanc vrbem, & in totā Christianam Remp. contulit? Reuocauit veterem Ecclesiasticam

tam disciplinam: quæ ita iam obsoleuerat, vix vt eius imaginem in veterum scriptis agnosceremus. Iudiciorũ seueritatem, quam improbissimus quisque, aut eludere aut perrumpere solebat, renouauit: cumq; acrioribus remedijs egere hoc seculum iudicaret, propositis etiam acerbioribus supplicijs hominum libidinẽ, audaciamq; frenauit, in quo si qui sunt, qui eũ vt nimis seuerum, ac rigidum culpare audeant, &, vt molles ægroti de medicamentorum amaritie conquerantur facere id nõ possunt, quin eadẽ opera de sua nequitia & leuitate fateantur. Nam si aduersus extraneos tãtùm seueritatem adhibuit, in se autem, & in suos remissus atq; indulgẽs fuit, tũ sanè hos reprehensores audiamus, sin & domi & foris, & in suos, & in alienos sui se similem præbuit, neq; quenquam vsq; eò carum habuit, vt ad eius peccata conniuendum duxerit: fateamur, id quod res est, seueritatem illam ab eximio quodã iustitiæ studio profectam, his temporibus necessariã ac salutarem fuisse. Iam eum & ab omni auaritia ac sordibus longissimè abfuisse, & liberalitate ac magnificentia excelluisse, & res ipsa loquitur, & ij quoque, qui propter eas quas dixi caussas parùm eius gloriæ fauent, cõfitentur. Cui rei argumento est, & innumerabilium priuatorũ inopia subleuata, & infinita illa vis pecuniarum, qua omnibus propè orbis Christiani partib. aliqua difficultate pressis ac laboribus sine vlla cunctatione subuenit. Illud verò immortale, & omnium gentium omniumq; seculorum prædicatione celebrandum beneficium, quo vniuersum Christianam Rempubl. afficit, inita & constituta cum Philippo Rege verè Catholico & cum Venetis, belli aduersus Turcas gerendi societate, qui vnquam satis pro-

dig-

dignitate laudauerit? Quam in societatem, vt ceteros quoq; Principes Christianos perduceret cùm alia multa molitus est: tum anno superiori periculosissimo tempore, maximis caloribus, eũ quem semper meritissimo vnicè dilexit, sororis suæ nepotem Michaelem Cardinalem Alexandrinũ, sibi sanguinis quidem coniunctione proximum, sed virtutis imitatione propriorem, in cuius adspectu, ac colloquio acquiescebat, cum quo cogitationes ac consilia sua communicabat, in quo maximũ posteritati suæ præsidium collocarat, eum igitur legatum in Hispaniam, in Lusitaniam, in Galliam misit: neq; eius, quem tantopere amabat, vitã in apertũ discrimẽ exponere veritus est, dum ne quid intentatum relinqueret: quod ad Christi gloriam, & ad Christianorum vtilitatem pertineret. Hæc ego cùm laudo, patres amplissimi, vos laudo. Magna enim vestra laus est aliorũ quidẽ quod ex corpore vestro talẽ principem elegistis: aliorum verò, quod vos talis princeps in amplißimum ordinem adlegit. Singulares principis nostri virtutes Deus Opt. Max. singulari felicitate cumulauit, datis ei dè duplici genere hostium de duabus maximis pulcherrimisq; victoris, altera terrestri de ijs qui in Gallia, & à Christo & à Rege defecerant: altera nauali, cuius recẽs adhuc memoria est, de sempiterno Christiani nominis hoste, Turcarũ tyranno. Sed hæc, & alia plurima, quæ sciens prudensq; ne longior sim, prætereo, historiarũ scriptores monumentis suis cõmẽdabũt æternitati: mihi autem breuiter de ipsius exitu, ac migratione ex hac vita dicendum est vt intelligant omnes vitam ita laudabiliter actã, non minus laudabili fine esse conclusam. Duo sunt, quæ, cùm ad extremum vitæ ventũ est, etiam spectatæ

virtutis viros de gradu deijcere interdũ solent, doloris acerbitas, & mortis metus. Et sunt tamẽ, qui quandiu à se mortis periculum abesse confidunt, dolorem satis forti animo ferunt. Sunt etiam qui, dum ne graui, & diuturno dolore crucientur, imminentem mortis necessitatem satis æquo animo exspectant. Qui autem vtrumque præstat, vt neq; doloris acerbitate, ac diuturnitate frangatur, neq; aduentantis, atq; imminentis mortis metu terreatur, ei pectus incredibili quadam fortitudine armatum esse ac munitum necesse est. Quæ laus si cui vnquam meritò tributa est, huic certè omniũ confessione tribuenda est. Qui cùm quadraginta totos dies tantam vim doloris perpessus sit, quanta maxima cadere in hominem potest, nunquàm tamen vllam vocem parùm se dignam emisit: sed illud in ore frequentissimè habuit, Domine adde sanè ad dolorem, dũ addas & ad patientiam. Mortem autem sibi ab ipso morbi principio certam, atque exploratam non ita exhorruit, vt de ea sine vlla prorsus aut vultus, aut animi perturbatione loqueretur, planeq; ostẽderet eã à se, vt Diuus Paulus ait, in lucro poni. Ac ne cui dubiũ sit, præsciuisse eũ sibi ex illo morbo moriendum fore, duas apertas, atque illustres eius rei significationes dedit. Vnam, quod Cardinalem Alexandrium pridie Parasceues, id est, vicesimo nono ante ipsius obitum die sacrosanctam Eucharistiam sibi porrigentem, & visitata verborũ formula vtentem, iussit insistere, & ita verba concipere, vt in ijs tantùm fit, qui sanctissimum illud Sacramentum pro viatico accipiunt, vt paulò post ad aliam vitam cõmigraturi. Alteram quod cùm, ob quandam morbi leuationem, depulsum ab eo esse mortis periculum, constans opi-

opinio esset, septem illa præcipua vrbis templa inuisere voluit, eiusq; itineris, quãquàm viribus morbi grauitate & longinquitate deiectis, magnam partem pedibus confecit, apertè profitens, velle se eorum reliquias postremũ videre, quos se non multò post visurum esse speraret in cœlo. Mortẽ autem illius & præcesserunt multa prodigia terræ fremitus, terræ motus, fluminũ inundationes, crebri fulminũ iactus, & secuta est tanta populi consternatio, vt eius desiderium vix tempore mitigare posse videatur. Sed nos quidẽ alienissimo Reipub. tempore, optimo & præstantissimo principe orbati sumus: ille autẽ: vt confidimus, è tenebris, ac vinculis corporis in lucem libertatemq; productus, promissam pijs omnibus possidet hæreditatem ita vt mors ipsius, si fortẽ nostram respicimus, luctu & lamitationibus: sin ipsum cultu & gratulationibus prosequenda sit. Vos verò, Patres amplissimi, quos iam vnos mæsta tanti gubernatoris obitu intuetur Ecclesia, quorum ex auctoritate ac suffragijs, secundùm Deum, tranquillitas temporum & salus Reip. pendet, consulite quàm primùm rebus afflictis, & ex vestro nobilissimo corpore ac Collegio, aliquẽ eiusmodi ecclesiæ rectorem deligite, qui & sedare possit mœrorem ex huius morte conceptũ, & voluntate, prudentia, vsu rerum, auctoritate, aptissimus sit ad perficienda pulcherrima ac præstãtissima opera, quæ præpropera huius morte imperfecta atque incohata permanserunt. DIXI.

De via & ratione ad eloquentiæ laudem perueniendi.

ORATIO XXI.

Habita Romæ Non. Nouemb. Anno cIↄ. Iↄ. LXXII.

VS ciuile me nõ vulgari via, sed noua quadam, & ante me in his quidẽ scholis inusitata ratione tradere ingressũ, & in opere instituto q; pulcherrimo quartũ iam annum, magna auditorũ frequentia, magna animi contentione versantem, vestra, Cardinales amplißimi, in medio cursu insistere, aliudq; munus suscipere coëgit auctoritas. Nã, cùm homo eruditißimus, qui tradendis eloquentiæ præceptis in hac vrbe consenuerat, & adflicta valetudine, & ipsa iam ætate otium ac quietem postulante, mißionem à vobis honestißimam impetrasset, nec ei facilè successor idoneus reperiri posse videretur. mihi potißimùm mandandam esse ab eo derelictã prouinciam censuistis. Parebo libens, vt debeo auctoritati vestræ: neque mihi quidquam vnquàm à vobis imponetur aut laboris, aut oneris, quod non ego prõpto atq; alacri animo subeã: quæq; mihi à vobis impetrata erũt, nũquàm aut aspernabor vt nimis humilia, aut vt nimis ardua extimescam. Vestrũ est, decernere ac statuere, quam à quoque nostrum huius quasi Reipub. literariæ partem administrari ac procurari velitis: nostrum parere, & mandata vestra subsequi, neq; vnquam ita nobis placere, aut tantũ nobis tribuere, vt de vestro iudicio iudicemus. Equidem quod ad me attinet: neque vllam artem, quæ quidem hominis ingenui studio digna sit,

sit, sordidam & abiectam esse duco: & hanc ad quam tradendā nunc vocor, semper nobilissimā existimaui: & si aliter sentirem fortassis tamen non vererer imitari Laconē illum, qui in conuiuio extremo loco iussus accūbere, conuiuatoris ingenium ac iudicium commendauit, qui rationem excogitasset, qua illi quoq; loco dignitatem compararet. Non enim tantū, vt vulgò dicitur, magistratus virum ostendit, & in luce hominū collocat, sed etiam sapè magistratum is qui eum gerit exornat. Epaminondam ferūt, cum à ciuibus suis Telearchus creatus esset: erat is apud Thebanos nō magni momenti magistratus: nō detrectâsse, sed dixisse ita gesturum, vt deinceps Telearchia honoratior haberetur. Atque ita effectū est. Tantum enim Epaminondæ valuit auctoritas, vt post eum Telearchi perpetuò creati sint ex principibus ciuitatis. Hæc & talia dicerem, si in eloquentiæ professione parū inesse dignitatis existimarem. Sed & de re ipsa, & de me longè mihi alia opinio est. Quamuis enim non inficior, magnū me semper amatorem atq; admiratorem desertæ atq; ornatæ orationis fuisse, studioseq; in eam rem operam dedisse: etiam, si vultis, aliquādo imposuisse populo, & apud eos, qui mecum deterioribus comparabant, in aliquā non infantis neque indiserti hominis opinione venissem, vereor tamen, ne exemplo meo comprobem id, quod tradunt rei militaris scriptores, etiam veteranos milites pro tyronibus habendos, cum diu à pugnando cessarunt. Sed quoniam id tantum à me exspectari ac requiri puto, primum, vt vobis, adolescentes, indicem ac commonstrem eas vias, quibus ad eloquentiam posse arbitror perueniri: deinde vt ad superandam earum difficultatem,

quantũ in me erit, si quid modò erit, neq; autem multum, neque tamen nihil omninò fore confido, auxilio sim: suscipiam, ac subibo paulò maiore cũ fiducia onus id, quod mihi, si mecum perpetuũ publicæ vtilitatis studium diuinæ benignitatis aura, comitetur, vtcunque posse videor sustinere. Vt enim, si quis homo egens ac tenuis, alios se collocupletaturum esse profiteatur, ridiculus sit: sin id tantùm polliceatur, ostensurum se quã viam insistere debeant, qui rẽ facere cupiunt, nihil tamen alienũ atq; abhorrens à fortuna sua suscipere videatur: sic ego, si ea me traditurum dicere ausim, quibus eloquẽtes fieri possint, meritò irridear, cùm ipsi mihi eorum perexigua pars suppetat: sin id tantùm dicã posse me ijs, qui eloquentiæ studio tenentur, vias quæ ad illam ferant ostendere, & ad id quod adamârunt consequendum aliquid opis afferre: causæ, vt opinor nihil sit, cur me quisquam aut nimium mihi adsumere, atq; arrogare dicat, aut ea polliceri quæ præstare non possim. Nolite autem, auditores, existimare me vulgare *aliquid vobis & in medio positũ polliceri, cùm polliceor me vobis itineris ducem ad eloquentiam fore: neque ita eloquentiæ nomen accipite, vt vulgò accipi consueuit.* Hodie enim *vt quis vulgaria Rhetorum præcepta vtcunque didicit, & in* Ciceronis *scriptis tantùm posuit opera, vt adhibito* Nizolij *libro, possit orationem aut epistolam scribere, cuius tum singulæ voces, tum ipsa etiam structura & collocatio* Ciceronem *oleat; protinus magno eorum consensu, qui nihil altiùs, aut sublimiùs cogitant, eloquentis nomen assumit. Itaq;, si de quopiam istorum percunctère, num Platonem, Aristotelem, Theophrastum legerit: denique num Philosophiam attigerit,*

tigerit, negabit: se enim, relicto alijs Philosophiæ studio, eloquentiæ gloria contentum fuisse. Quid Herodotum, Thucydidem, Xenophontem quàm diligenter, studioseq; versauerit. Aliquid se fortasse ex eis libâsse dicet, sed properantem & aliud agentem, & qui vnam modo spectaret eloquentiam. Certè igitur Homerum, quem vt ceterarum ingenuarum artium, ita eloquentiæ quasi fontem quendam esse dicunt, Sophoclem, Euripidem, à quo optimè ali eloquentiam, ipse eloquentiæ magistri prodiderunt, ceteri denique Græcos & Latinos poetas accuratè peruolutasti. Quem tu mihi, inquit Homerum, quē Sophoclem, quas nugas nominas? quasi ego poëta, non orator, esse voluerim. Nimirum igitur, cùm à te omne aliud scriptorum genus abdicasses, in illis eloquentiæ luminibus Lysia, Hiperide, Andocide, Isæo, Isocrate, Domosthene, quam plurimùm olei consūpsisti, in eis egregium aliquod studium collocasti, eos sæpè relegens in succum ac sanguinem conuertisti tuum. Imò, inquit, quorundam ex istis vix ipsa nomina agnosco: alios à Cicerone meo commendari memini, qui mihi solus in amoribus ac delicijs fuit, quem ego admirabili quodam eloquētiæ studio inflāmatus, nunquam ex oculis, ex manibus, ex sinu deposui: cuius in scriptis ita diligens ac sollicitus fui, vt quemadmodū nummi aurei ut argentei à plumbeis tinnitu ipso dignoscuntur, ita go voces Ciceronianas ab ijs, quæ Ciceronis nō sunt, sono ipso discernere ac dijudicare possim. Benè sit, inquā, is auribus tuis tam delicatis, tamq; eruditis: sed curæso, cùm Ciceronem tanti facias, eos quos tantopeab eo laudari videbas, non attigisti? Istos inquit, legem, si Græcè eloquens esse voluissem. Latina quidem

eloquentiæ laudem affectanti satis esse vnus Cicero visus est. Quæ ista, malũ, Latina eloquẽtia est, aut quando quisquam veterum istud iter ad eloquentiam tenuit? Mihi quisquam eloquẽtiam vocat, cùm genera causarum, & nomina figurarum, & vulgaria quædã præcepta de conformandis orationis partibus, & huiusmodi nænias didiceris, voculas ex Cicerone collectas cõiungere, & ex eis quasi tessellis ieiunam ac famelicã orationẽ contexere, sedulò cauentẽ ne quid dicatur, quod non antè Cicero dixit? Picarum & Psittacorum ista eloquẽntia est, auditas voces iterare ac reddere: neque quidquam vnquã dicere quod sit verè ac propriè tuum. Aliud antiqui vocabant eloquentiam: qui nisi qui de ciuilibus negotijs ornatè ac copiosè loqui posset, qui dicẽdo animos audiẽtiũm flecteret, qui admirationem cõcitaret, qui modò clamores faceret, modò circumfusã multitudinem stupore defigeret, neminem eloquentem vocabant. Itaque qui se dicendi magistros profitebãtur multa de ratione argumentandi multa, de virtutibus ac vitijs, multa de permotionibus animi, multa de veterum institutis ac legibus, multa de ratione instituẽdarum ac gubernandarum ciuitatum disputabant: seq; propterea non Rhetoras, aut, quæ tum vsitata erat ipsorum appellatio, Sophistas, sed gloriosiore ac magnificentiore nomine Politicos nominabant. In quo et si Aristoteles coarguit, ipse tamen docet Rhetoricen quiddam ex Dialectica, & ex politica cõflatũ atq; cõmictũ: & opus Rhetorices esse ait ijs in rebus omnibus, quæ in consulationem cadũt, omnia videre, quæ ad fidem faciendam accõmodata sunt. Tribus autem præcipuis capitibus hoc contineri ait si ita dicamus, vt, qui audiunt,

bonos

bonos viros esse nos opinentur. Si eorum animi motus quosdam concipiant ad id quod volumus efficiendū atque obtinendum accommodatos: si id quod probare volumus, aut demonstremus, aut demonstrare videamur Vt autē Dialecticus nō illo ex scholasticho puluere cla. mator odiosus ac molestus, sed verus ac germanus Dialecticus duobus ad probandū instrumentis vtitur, syllogismo & inductione: sic ei cōpar ac germanus et in dissimili genere simillimus orator duo alia habet, quæ duobus illis ex altera parte respondeant, enthymema quod syllogismo, exēplum quod inductioni. His duobus armatus est, his pugnat, his & suam, & aliorum dignitatem tuetur: neq; sine magna copia enthymematū & exemplorum ad omnē dicendi materiā comparata, eloquentiæ nomen sustinere quisquam potest. Enthymematum copia à Philosophis, exemplorū à poëtis & historiarum scriptoribus petitur: neq; quisquā oratoris, aut eloquentiæ nomine dignus euaserit, qui non prius omnia philosophorū scripta, quæ quidem ad formandos mores & ad tractandum Remp. pertinent, omnē historiā veterem, omnes antiquos & Græcos & Latinos poëtas diligēter & accuratè peruolutarit. Magn⁹ labor, dixerit aliquis Fateor: sed magnum est & id, quod hoc laborare petitur. Et verum est, quod ait Horatius: nil sine magno vita labore dedit mortalib. Ad hanc facultatē consequēdam ego me vobis, auditores, quantū vires meæ ferent, ducē ac comitē profiteor. Vestra res agitur: vobis vt ille ait comicus senex seritis, vobis occatis, vobis eisdē metitis, vobis deniq; iste pariet lætitiam labor. Videbitis me quotidiè causa vestra efficientem, quæcunq; potero: conantem etiam ea quæ non potero. Alite vos quoque studium

dium meum attentione vestra: &, dum ætas apta est, ad labores perferẽdos, dum animus nullis alijs curis occupatur, dum cætera, quæ ad capiendum ingenij cultũ requiruntur, affatim suppetunt, nolite committere, vt vtilitas vestra, quæ & Gregorio Pontifici Maximo, & amplißimis Cardinalibus, quibus ille munus hoc demandauit, & nobis omnibus tãtæ curæ est, à vobis, à quibus minimè decet, negligatur. Equidem pro mea virili parte nullo loco vobis deero: docebo, admonebo, instabo, vrgebo, excitabo, nonnunquã etiam, si res ita poscere videbitur, obiurgabo atque increpabo. Nolite exspectare dum vobis aduler. Contemnam vos, si vos literas contemnetis. Sin eas amabitis: & amabo ipse commoda vestrá ex animo, &, vt vos me vicißim meritò ametis, operam dabo. Sed, vt diei tempus est, diutiùs detinendi non estis. Secundum librum Tusculanarum disputationum explicare decreui. Cras id facere incipiam. Polliceor autem vobis, qui me attentè audient, curaturum me, vt eis operæ suæ ratio constet.

DIXI.

Pro

Pro Carolo IX. Galliorum Rege Christianissimo ad Gregorium XIII. Pont. Max.

ORATIO XXII.

Habita Romæ x. Kalend. Ianuar. Anno CIↃ.IↃ.LXXII.

SI pro cuius quisque propugnatione ac defensione plura pericula subijt, plus excepit acerbitatum, pluribus quasi procellis ac tempestatibus agitatus est: eò plus gaudij ex ijs quæ ad reinendam atque amplificandam illius dignitatem perinent, ad eum peruenire credendum est: dubitare non otes, Beatissime Pater, quin Carolus Rex, te Pontifice reato, tantò cæteros Reges eximia quadam percepti x ea tota gaudij magnitudine superauerit, quanto nō uius modò memoriæ, sed omnium ætatum ac seculorū eges graui ac diuturna susceptorum pro Sedis Apostoca auctoritate laborum ac discriminum perpessione iperauit. Quò tibi gratior esse debet ac iucundior gratlatio, quæ tibi hodierno die fit eius Regis nomine, qui um, pro incredibili studio atque obseruantia erga te a, primus omnium hoc officio fungi cuperet: ijs tamen fficultatibus, quæ omnibus nota sunt, impeditus, non ius tibi gratulari potuit, quàm diuino consilio contit, vt possis tu quoq; ei vicissim verè ac merito gratula . Et si autem, quæ proximè in Gallia pro religione gea sunt, propter summam illius regni nobilitatem atq; nplidudinē toto iā orbe celebrantur: neq; locus, neq; gio in terris vlla est quæ non plena sit & laborum ac iseriarum, quas Galli superioribus annis pertulerunt,

& virtutis ac felicitatis, qua nuper vsus Carolus Rex, maxima ex parte eos in veterem statum vindicauit: quia tamen neque Regis nostri & nomine & re Christianissimi pietas in Deum, quem ipse omnibus notã ac testatã esse vult, vlla ex re meliùs cognosci, neq; vllum dicendi argumentum hoc quidem tempore reperiri potest, in quo plus aut dignitatis, aut delectationis inesse videatur: peto à te, Beatissime Pater, vt hoc temporis, quod mihi ad dicendum tua benignitate conceditur, in harum potissimùm rerũ tractatione consumi, collocariq; patiaris. Quis igitur in Gallia rerum status fuerit, quo tempore Carolus nonus ad regni gubernacula morte fratris admotus est, omnes facilè recordamur. Nam, quæ mali vis iam tum Henrico regnante, in venis ac visceribus Galliæ concepta ac conclusa latuerat. cuique optimus ille Rex, ob perpetuò deplorandum inopinatæ mortis euentum, remedium adhibere, cùm maximè cuperet, non potuerat: eadem cùm se sub Francisco secundo commouere cœpisset: & ab eo quoq; intempestiua morte prærepto, compressa modò & cohibita, nõ etiam exstincta & sublata esset: ad extremum vniuersa se, ingresso regnare Carolo, effudit. Vt autem aquæ impetus saxorum lignorumvé oppositu diù retentus ac retardatus, si fortè tãdem ea quæ obstabant, aut sublata aut perrupta & disiecta sunt, multò maior ac vehemẽtior esse consueuit, ita illi hominum omnia turbare cupientium cœtus, quos ad id tempus legum ac regũ terror tanquam vinctos infrenatosq; tenuerat, fractis postremò repagulis furere ac bacchari per nobilissimũ regnũ, & in summa impietate summam licentiam nacti, diuina humanaq; omnia cædibus & incendijs miscere

cæpe-

cœperunt. Atq; vt antiqui fictis fabulis memoria prodiderunt, Herculerecens nato, duos ad eũ inusitatæ magnitudinis angues supernè lapsos esse, qui iacentem adhuc in cunis opprimerent: ita hoc nouo Hercule (qui enim adhuc adolescens tot iam monstra per domuerit, meritissimo huius nominis honore affici potest) regni habenas tractare aggresso, infinita quadã non è superiore loco demissa, sed ex inferis emersa exstitit anguium vis, qui & pestilenti afflatu suo omnia contaminare, & teterrimũ virus suum longè lateq; spargentes, nõ ipsi modò regi adhuc puero & regnum & vitam adimere, sed & ex toto regno verum Dei cultũ, quo vno æternæ vitæ spes continetur, exterminare conarentur. Qui diuini quidem numinis metu iam pridem proiecto, legum aũt & iudiciorum auctoritate iam maximè propter infirmam regis ætatem contempta ac conculcata, quã stragem, quas calamitates, quã vastitatem, quot inaudita crudelissimorum facinorum exempla in Galliam intulerunt? Horret ac refugit animus ea memorare, quæ post illas pestes ac furias ab humani generis hoste immissas, contigerunt: profanata, euersa, incensa templa: aras sacerdotum cæde maculatas, abstructas, ex sedibus suis virgines Deo sacras, direptas vrbes, campos manãtes sanguine fluuiorũ virtus humanis corporib. impeditos: ludentem ex carnificandis hominibus sæuitiam, feritatem, ne conditis quidem mortuorum ossibus ac cineribus abstinentem Quis vsq; eò Gallici, aut potiùs Christiani nominis hostis est, qui illa sine lachrymis aspicere potuisset? O Gallia, Gallia, tot virorum fortium, tot egregiorum principum, tot summorum Pontificum qui tanta cum laude Ecclesiæ Dei præfuerunt, parens

rens. Tunè illa es, quæ susceptam à Christo & Apostolorum discipulis fidem nũquàm posteà deserueras? quæ non à tuis tantùm, sed ab aliorum quoque finibus hæreticos aliosq; hostes nominis Christiani tam sæpè depuleras? quæ Europam, Africam, Asiam gestis pro Christi fide bellis nobilitaueras? quæ violatam ab aliis Sedis Apostolicæ dignitatem tã sæpè restitueras? tam firmis præsidiis sepseras? tam multis ornamentis affeceras? quæ vrbem Romam ab imminenti direptionis & excidii periculo tam sæpè liberaueras? Verè enim hoc, Beatissime Pater, verè & sine cuiusdã iniuria gloriari possumus duabus præcipuè laudibus hõines nostros, post Christum natum, supra ceteras gentes perpetuò floruisse, quòd & Christianæ religionis non conseruandæ tantùm, sed & iam propagandæ studiosissimi, & ad accipienda omnia Regum suorũ imperia paratissimi semper fuerũt. Omnes autem illarum pestium conatus, eò dirigebãtur, vt & à Deo, & à Rege abductam Galliam, earum, quas dixi laudum vtroq; spoliarent. Quod si vtrumq; consequi ac perficere non possent, certè quidem vt eam à sũmorum pontificum cultu, & à Romanæ ac Catholicæ Ecclesiæ communione diuellerent. Hoc præcipuè imbiberant: hoc spectabant: hæc eis à principio mens, hoc consilium ac propositum fuit. Neque verò dissimulãter ferebant, cõquieturos se, &, vt priùs, regis imperio parituros, dum Romani Pontificatus ãctoritas è Gallia tolleretur. Quinetiam si se rex ab hac sancta sede dissociare vellet, promptam ei & facilem viam ad fines regni proferendos, & ad finitimas prouincias sub imperium suum subiungendas ostentabant. Sed magnus & à natura ipsa ad honestatem conformatus animus, nec

aspe-

asperitatibus terreri, nec vlla vtilitatis specie à recto auocari potest. Rex fortissimus & maioribus suis dignissimus, qui pietatis ac iustitiæ gloriam ita etiã puer adamâsset, vt ipsis earum virtutum nominibus quasi pro symbolo vtatur, omnia sibi prius perferenda statuit, quã quidquam cõmittẽdum, quo earum alterutra, vel minima ex parte violari videretur. Repudiatis igitur omnibus improborum consilijs ac suasionibus, magno ille quidem cũ dolore ac cruciatu animi, sed tamen, vt qui corruptas ac viliatas corporis sui partes, alijs omnibus frustra tentatis, vrũt postremò, aut secant, ne earũ contagio ceteris obsit: cùm iam in lenioribus remedijs nulla spes esset, ad acriora descendere, & vim quodammodò visceribus suis inferre coactus est. Intestinum ac domesticum bellum, in quo omnia, quæ cogitari possunt miserrima, insunt, necessariò ei aduersus suos suscipiendum ac regendum fuit: & ruina restinguẽdis ignis, ne tota Gallia eodem incendio conflagraret. Commissa multa prælia: multa cæsa hominum millia: sæpè fusi ac profligati hostes: rex tamen clementissimus, & suos, si qua ratione posset, prolatando potiùs ad sanitatẽ perduceret, quã delere ac perdere cupiens, eis conditionibus acquieuerat, quas æquas æquissimas etiam iniquissimi iudicarant. Pacata ac cõposita omnia videbantur: iamq; spes erat, plerosq; ex illis miseris agnituros errorem suum, & ad Ecclesiæ gremium suapte sponte redituros: Cùm illi patriæ prædones, ac parricidæ, qui totã prope Galliã in sepultis suorum corporibus obruerant, quasiq; sepelierant, quorum ipsi gladij assuefacti trucidandis insontibus, assiduè cædem sanguinẽq; sitiebant, parùm se anteactæ vitæ responsuros iudicarunt, nisi pal-

mas

mas illas, quarũ adhuc cruda & recens memoria erat, noui sceleris accessione cumularent. Agebant illos præcipites, & ad supplicium rapiebant pœnæ eorum quæ tam multa aduersus Deum & homines impiè nefariéq; commiserant: ijs illi agitati, et à mente consilióq; deducti, veriti non sunt aduersus illius regis caput ac salutem coniurare, à quo post tot atrocia facinora non modò veniam consecuti erant, sed etiam benignè & amanter excepti. Quæ coniuratione sub id ipsum tempus quod patrando sceleri dictum ac constitutum erat, diuinitus detecta atque patefacta, conuersum est in illorum sceleratorum ac fœdifragorum capita, id quod ipsi in regem & in totam propè domum ac stirpem regiam machinabantur. O noctem illam memorabilem & in fastis eximiæ alicuius notæ adiectione signandam, quæ pauciorum seditiosorum interitu regem à præsenti cædis periculo, regnum à perpetua ciuilium bellorum formidine liberauit. Qua quidem nocte stellas equidem ipsas luxisse solito nitidiùs arbitror: & flumen Sequanā maiores vndas voluisse, quò citiùs illa impurorum hominum cadauera euolueret & exoneraret in mare. O felicissimam mulierem Chatarinam regis matrem, quæ cùm tot annos admirabili prudentia pariq; solicitudine regnum filio, filium regno conseruasset, tum demùm secura regnātem filium adspexit, O regis fratres ipsos quoq; beatos: quorū alter, cùm quā ætate ceteri vix adhuc arma tractare incipiūt, ea ipsa quater cōmisso prælio fraternos hostes fregisset, ac fugâsset huiꝰ quoq; pulcherrimi facti præcipuā gloriam ad se potissimū voluit pertinere: alter, quanquā ætate nondū ad rem militarem idonea erat, tanta tamen est ad virtutē indole-

vi-

vt neminem nisi fratrē in his rebus gerendis æquo animo sibi passurus fuerit anteponi. O diem denique illum plenum lætitiæ & hilaritatis, quo tu, Beatissime Pater hoc ad te nuncio allato, Deo immortali, & diuo Hludouico regi, cuius hac in ipso peruigilio euenerāt gratias acturus, indictas à te supplicationes pedes obijsti. Quis autem optabilior ad te nuncius adferri poterat; aut nos ipsi quod felicius optare poteramus principiū pontificatus tui quàm vt primis illis mensibus tetram illam caliginem, quasi exorto sole, discussam cerneremus? hoc ille nobis portendebat ac præsignificabat dissectus draco gentis tuæ, Beatissime Pater, nobilissimum ac pulcherrimum insigne: fore, vt immanis ille draco, aut illa potiùs multorum capitum hydra, quæ nō paludem aliquam Lernæam, sed potentissimum & opulentissimum regnum tamdiu obsederat, te Pontifice dissecaretur. Nunc igitur contemplare, quæso, animo nouum illum Dauidem, cæsi ac prostrati gigantis spolijs ac sanguine decorum: eumque hilari vultu ad genua tua prouolutū, ita tecum loqui existimato: Ego, Pater sanctissime atque optime, cùm maiores meos, maximos & potentissimos reges, accepissem omnes vsque à Hlodoueo in sinceritate atque integritate religionis Christianæ, ne vno quidem excepto, plus mille annos firmè ac constāter perstitisse: eosdemque præcipua quadam erga Sedem Apostolicam obseruantia, periculisque ac laboribus pro illius defensione aditis, & illud, quo nullum pulchrius est Christianissimorum nomen, & primarium inter reges Ecclesiæ filios locum consecutos: statim à puero illud mihi proposui, vt eos potiùs, aut adæquare aut etiam, si fieri posset, superare contenderē, quàm committerē, vt non

satis

ſatis reſpondere tradita mihi ab illis gloriæ iudicaret. Itaq; & Pium Quintum dum inter homines fuit ſanctiſſimè ac religioſiſſimè colui: &, eo ad meliorem vitā vocato, cùm primū audiuit e in locum illius eſſe ſuffectum, tanto gaudio affectus ſum, quantum percipi, aut ex cogitari maximum poteſt. Multa enim iampridē de ſuis in omni genere præclaris virtutibus audiuerā, quæ te iſto honoris amplißimi faſtigio dignißimū reddidiſſent. Prudentiam, quam nihil fallere iuſtitiam, quam nihil inflectere, fidem & conſtantiam erga amicos, quā nulla temporum aſperitas imminuere, aut labefactare potuiſſet. In colendo Deo pietatem ſine ſimulatione, in regendis hominibus ſeueritatem ſine ſuperbia, in adminiſtrandis negotijs & ſine feſtinatione diligentiam & ſine tarditate grauitatem. Mouit etiam me ſubita illa totius Cardinalium Collegij in decernenda tibi ſumma poteſtate cōſenſio: quæ neq; ſine certa & explorata opinione virtutis tuæ, neq; ſine ſingulari diuinæ prouidentiæ afflatu potuit contigiſſe. Magna me ſpes tenet, fore, vt ſub tali Pontifice in ouile Chriſti gentes, & quæ verā religionem nondū acceperunt, aggregentur: & quæ ab ea deſciuerunt, denuò congregentur. Quam ad rem perficiendā omnes meas & regni mei opes tibi libentiſſimè defero, ea fide quā rebus in regno meo geſtis ſatis iam & tibi & vniuerſo orbi, vt arbitror, approbaui: ſimulq; tibi & APOSTOLICAE SED. QVAM DEBEO, OBEDIENTIAM PRAESTO ATQVE EXHIBEO. ET PRAESTITVRVM ATQVE EXHIBITVRVM IN PERPETVVM SPONDEO. Neq; dubito fore, vt a te viciſſim quæcunq; ad meā & regni mei dignitatē pertinebūt, nō tantū intacta & inuiolata cōſeruentur,

nentur, sed etiam vbi occasio tulerit, augeantur. Hæc, quæ tibi rex ipse Beatissime Pater, præsens dicere cuperet, quia id non poterat, per hunc illustrem virum Nicolaũ Ramolleti Dominum, equitem ordinis regij vnũ ex intimis consiliarijs suis, custodiarum suarum præfectnm, Caroli Cardinalis Rambolletij fratrem & natura & virtute germanum, significanda censuit. Quanquàm enim facilè intelligebat: hæc eadem te ex præstanti viro, pariq; dignitate prædito Francisco Barone Feralio oratore apud te suo cogniturum: non tamen sibi visus est suam in te colendo pietatẽ satis declaraturus, nisi huius rei caussa propriam ad te legationẽ destinâsset. DIXI.

De vtilitate, iucunditate ac præstantia literarum,

ORATIO XXIII.

Habita Romæ xv. Kalend. Nouemb. Anno CIↃ.IↃ.LXIII.

CVM mihi à summis viris, quorũ auctoritate, atq; imperio nostra omniũ studia diriguntur, mandatũ esset, vt hodierno die, quo, vt scitis, more maiorum, noster hic quasi Musarum exercitus quotannis lustrari solet, de præstantia literarũ, & earũ artiumq; literis continentur, aliquid publicè dicerem, quo iuuenum animi ad earũ amorẽ incitarentur: quod priùs facere debuerã, sed in consulto quodam obsequendi studio abreptus non feceram, cœpi oneris suscepti magnitudi-

nem cum viribus meis sollicite comparare. Atque interdum quidem ita ratiocinabar, vt mihi nihil arduum, aut difficile impositum crederem. Nam, vt Cyrenæus poëta facilè ait esse omnibus Apollinem laudare in quo tot, tantaq; laudũ argumenta sint. ita facilè videbatur homini quamlibet infanti atque indiserto laudare eas artes, quas verè, ac meritò bonorum fontes nominare possumus. Neque enim dubitabam, quin omnium concessu multò iustius artibus nostris, quàm illis, de quibus id Xenophoñ dixit, honos huius nominis tribueretur. Cogitabã etiam tũ demùm in summa me difficultate versaturum fuisse, si eas aut, quod nefas est, vituperare iussus essem, aut earum dignitatem abijcere & extenuare dicendo: nullum enim sanè argumentum, quod quidem alicuius momenti esset, ad eam rem reperire potuissem. Quòd si Socrates præsente Phædro amorem vituperaturus, facere id non audet, nisi sibi priùs pallio caput obnupserit: multò me magis verecundari par fuisset, in tanto eruditissimorũ hominum cœtu declamantem aduersus eas artes, quarum omnes dignitate, ac pulchritudine, ita incensi estis, vt sine earum tractatione ne vitam quidem ipsam iucundam putetis. Nunc, vt idem ille sapientissimus senex factu facilè esse ait Athenienses Athenis laudare, quod, quæ quisque amat, ea libentissimè laudari audit: sic & ipse mihi videbar facilem & expeditã prouinciam suscepisse commendandi ac celebrandi apud vos ea, quæ vobis omnibus in amoribus ac delicijs esse constaret. Sed interdum occurrebant alia, quæ me commouerent, nec quieto esse ac securo animo sinerent: Nam & in tam vbere ac copiosa materia necesse est, vnicuique audientium multa in-

men-

mentem venire, quæ commodè dici queant: neque fieri potest, vt, quidquid omnes cogitant, dicat vnus: & ea est hominum natura, vt, cùm quis, quod ipse dixisset, id ab eo, qui dicit, omissum videt: non hoc quoque dici potuisse, sed hoc potißimùm dici debuisse contendat. Ita dum pro suo quisque captu quid ipse dicturus fuerit cogitat, & alia propè omnia fastidiens, dum id vnum dicatur, auidè exspectat: quidquid dixeris, semper videberis omisisse præcipua: & omnia communia ac contrita dixisse, quòd ea non dixeris, quæ si dixisses, ipsa quoque alijs obsoleta & vulgaria viderentur. Vt melior hac in parte sit eorum conditio, qui aridis ac sterilibus in argumentis versantur: quorum, siue abundarunt, laudatur ingenium: siue defecerunt, materiæ ieiunitas accusatur: cum contra, vbi ampla dicendi seges est, quidquid allatum est, vbertati materiæ adscribatur, quidquid omissum est, tibi. Ego verò quomodo aut quidquam allaturum esse me sperem, quod nouitate audientium animos teneat, cùm ijs in rebus mea versatura sit oratio, in quibus præstantißima se omnium ætatum ingenia exercuerunt: aut ita dicturum, vt non innumerabiles alij ijsdem de rebus ornatiùs ac copiosiùs dixerint? Sed mihi neque valdè laborandum est, vt noua conquiram: non enim cantilenæ sunt hæ, quibus nouitas, vt ait Telemachus, conciliat gratiam: sed præcepta, quibus vetustas addit auctoritatem: & si vera, vtilia, apta ad id quod mihi propositum est, digna huius loci auctoritate, digna vestris auribus attulero, quibus ea cùmque verbis extulero, hoc ipso me satis ornatè dixisse arbitrabor. Agite igitur, viri præstantes, & cùm alijs nominibus, tum præcipuè harũ, de quibus dicere ingredior.

artium cultu & tractatione clarißimi: agite studiosi adolescentes, quorũ mollis adhuc & tenera ætas in eiusdem gloriæ spem, eodem quasi lacte Musarum educatur, cognoscite mecum felicitatem vestram, qui instinctu quodam, afflatuq; diuino ad eas potißimum artes animum appulistis, quibus, siue quis vtilitatẽ sequatur nihil fructuosius, siue oblectationẽ, nihil suauius ac iucundius, siue splendorem ac pulchritudinem, nihil illustrius, aut ad struendã nominis immortalitatẽ firmius ac stabilius reperiri potest. Nam si veteres illi, qui errore ducti plures esse Deos opinabantur, quem cuiq; eorũ diem consecrarant, eo laudes ipsius commemorare ac concinere solebant, multò nobis iustior causa est, quicunque ijsdam honestißimarum artium studijs, quasi quibusdã sacris initiati sumus, cùm hic nobis anniuersarius dies maiorum sapientia & auctoritate, ad intermissam per aliquot menses earum exercitationem de integro repetendam constitutus sit, cur ab earum commendatione principium ducere debeamus, easq; celebrare, quas nobis vicißim aliquid celebritatis allaturas esse confidimus. Meminisse autem debemus idcircò hũc sanctum, atq; augustum locũ ad hanc rem delectũ esse, vt & in laudandis artibus Deum ipsum laudemus, qui vt alia omnia bona, ita eas quoq; hominũ generi dedit & publicè contestemur, ac profiteamur studia omnia laboresq; nostros & Deo auctore atq; auspice suscipi, & ad id ipsius gloriam, tanquàm ad finẽ nobis omnibus præcipuè propositũ referri. Vnde igitur, in tanta eorũ quæ se ad dicendum offerunt copia, potißimùm exordiar? An ab eo, quod semper apud grauißimos quosque grauißimum fuit, antiquitatis testimonio? Quæ cum

artes

artes omnes bonæ sint: nam si quæ malæ artes dicũtur, immeritò eis artiũ nomen tribuitur, has tamen nostri as proprio ac peculiari nomine bonas artes vocauit: easdemq́ artes ingenuas, artes liberales, quod alias aut à seruis, aut ab hominib. seruili præditis ingenio exerceri, has vnas ab ingenuis ac liberis excoli consentaneum iudicaret. Quinetiam cùm Græci earũ cognitionẽ, sua lingua, tali quodã vocabulo affecissent, ex quo id modò intelligeretur, statim à pueritia dandam eis operam esse: maiores nostri hoc, vt pleraq́ melius ac sapientius: qui totum hic artium genus humanitatem vocarunt: credo indicantes, non multò minus inter homines talibus disciplinis expolitos, & vulgus aliorũ, quã inter ceteros & pecudes interesse. Homines enim duabus præcipuè rebus à ceteris animantibus discernimur, ratione & rationis interprete oratione: quarũ vtraque in eis, qui harum artium expertes sunt, rudis quodammodò & inchoata: qui eas benè penitùs combiberunt, perfecta in illis, atque absoluta est. Aristippus quidem, cùm quæsisset quidàm ex eo, quid boni filio suo allatura eru ditio esset: Si nihil aliud, hoc certè, inquit, quod in theatro lapis in lapide non sedebit. Idemq́ alteri, qui cùm sibi nimium magnã mercedem posci pro institutione filij videretur, dixerat: Ista pecunia seruum mihi emere possum. Tu verò, inquit iocans, etiam hoc ampliùs: si vnum emeris, duos habebis. Significauit videlicet, quorũ collustratus doctrinarum luce non esset animus eos lapidum, non hominum, aut si fortè, inter homines, seruorum non ingenuorũ, loco ac numero esse habendos. Ac mihi quidem hæc tota de re cogitanti, quatuor omninò esse viæ videntur, quarum vnam aliquam à prin-

cipio ætatis capessere, ac postea persequi prope necesse sit: ex quibus ne dubium quidē esse potest, quin ea, quā ipsi ingressi estis: longè multumq; alijs omnibus anteponenda videatur. Nā qui ista ætate sunt, partim otiose atque ignauiæ dedunt, mollemq; vitam ac voluptariā sequuntur, ij præsertim quibus amplum patrimonium est: partim si angustior sit res, quàm vt nihil agentes ferat, dant se ad artem aliquam factitandā: alij, qui excelsiore sunt animo, armorum tractationē, & militaris rei gloriam sibi proponunt: alij denique animum ad literas & ad hæc mitiora studia appellunt. Quid igitur istis turpius aut abiectius, qui, torporem ac desidiā amplexi, vitam luxu atque inertia transigunt, nihil agentes, quo se homines esse testentur? Qui, vt Phæaces illi Homerici:

Non pugnis, durauè exercent membra palæstra:
Sed mensam & citharæ strepitū, dulcesq; choreas,
Stragulaq; & molles curant post balnea lectos:
Margite illius simillimi, de quo idem Homerus:
Non fodere ille bonus, durisue ligonibus aura
Vertere, non illi viuebat idoneus arti.

Sic enim & hi neq; domi, neque militiæ, neque priuatim, neq; publicè, neque sibi, neq; alijs vtiles, ita vitæ curriculum conficiunt, vt, veluti naues, nullum sui vestigiū relinquant. Qui mihi, si Dijs placet, quod nihil agant, quasi non pudere parum sit, etiā gloriantur. Alij, inquiunt, in opere occupati sint: nobis maiorū nostrorum virtute est, vnde otiosi lautè splendideq; viuamus. Quid maiores vestros nominatis? qui si vestri similes fuissent, vos hodiè in postremis iaceretis. Si quales vos estis, tales ipsi fuerunt, indigni sunt qui nominentur:

tur: sin alij, vos indigni, qui eos nominetis. At videte, quantoperè à sapientissimi poëtæ Hesiodi iudicio vestra ratio discrepet. Laborem ille & industriam nemini, languorem & ignauiam omnibus turpem esse confirmat. Praclarè Cicero: Mihi quidem, inquit, qui nihil agit, esse omninò non videtur. Nam & Physici docent, quæ cuiq; rei caussa est, vt sit, eandē ei esse caussam vt aliquid agat. Sed omittamus hos molles & delicatos, neq; eos ex somno, cui tam libenter indulgent, excitemus: teneamusq; id quod à sapiētissimis viris proditum est, nihil esse inertia fœdius: otio ali vitia: otium vt nō grauissimus poëta grauissimè tantùm cecinit Catullus, non priuatis modò hominibus, sed & regibus, & prius beatis vrbibus exitij caussam fuisse. Cùm igitur otiosa & ignaua vita ne vita quidem habenda sit, videamus, num ad aliquā potiùs aliarum artium, quàm ad literas, animum abijcere præstet. Equidem cùm mēte ac cogitatione perlustro eas artes, quibus cum hisce studijs nostris, aut nulla, aut non magna communio est ex ijs quidem quæ ita necessariæ sunt, vt eis ciuitas nullo modo carere possit, duas præcipuas iudico, agriculturam & mercaturam: ex ijs autem, quæ ad ornamentum ciuitatis, & ad animos honesta voluptate perfundendos pertinent, duas minimè sordidas, minimeque illiberales, picturam, & statuariam. Nam quod boni vnaquæq; ciuitas percipere ex suo & patrio solo potest, id agricultura educit, atq; elicit: quo eget, id aliunde mercatura cōperrat. Ita ciuitas siue alterius ope ne suis quidem opibus fruitur: alterius beneficio, fruitur etiam alienis. Pictorum autem & statuariorum opera & voluptatis & admirationis habent plurimum,

& quæ liberaliũ artium nota est, ingenij, non corporis viribus constant: & ad conseruandã clarorum virorũ memoriã, ceterosq; ad eorum imitationem incitandos non immeritò magnã vim habere creduntur. Sed tamen quis ausit harum artium vllã cum literarum studio cõparare? Nisi fortè maius est agrum, quàm ingenium colere, aut iacta in terram semina, depactiuè sur culi, quàm ingenia præceptis Philosophiæ consita, ampliores, aut vberiores fructus ferunt. Mercatura autem vel si tenuis est, sordida est: vel si ampla, tot exposita periculis, vt meritò ille olim Laco negauerit, optabilem sibi videri fortunam, quæ rudentibus apta esset: cuicuimodi autem sit, tota ferè ad quæstum, & ad lucrũ refertur. At literarum tractatio & dignitatis plenißima est, & quietis, & eas opes consectatur, quæ nec furem, nec prædonem timent, nec incendijs, ruinis, naufragijs obnoxiæ sunt, nec vllis denique casibus diripi possunt. Iã verò quæ Apellis aut Protogenis tabula, cũ Homeri pictura, quæ Phidiæ, aut Praxitelis statua cum literarum monumentis conferri queant? Quos ipsos hodiè ignoraremus, nisi solidiorem ac diuturniorem gloriam essent commendatione scriptorum, quàm artis suæ operibus, consecuti. Nam quæ illi artificio suo elaborarant, & solius corporis effigiem exprimebant, & vno tantùm spectabantur in loco, & eam naturam habebant, vt ea, si nihil aliud, ipsa certè lõginquitas temporis confectura, ac consumptura esset. At eruditorum hominum lucubrationes & clarorum virorum non formam modò corporis, sed ingenia, mores, consilia, res gestas, subijciunt oculis, & ijsdem, quibus orbis ipse terrarũ, terminis ac regionibus continentur, & tantã vim habent, vt
illa

illa ipsa aliorum omnium humanorum operam confectrix vetustas his vnis nō modò nihil detrahat, sed maiorem indies comparet, ac conciliet dignitatē. Trecentas sexaginta Demetrio Phalereo statuas æreas populus Atheniensis anno vno, eoq́; non toto posuerat: quib. omnibus Demetrius ipse superstes fuit. At quæ ipse sibi monumenta ingenij ac doctrinæ magnitudine exstruxerat, ea & multis post ipsum seculis viguerunt: &, cùm postea densa quadam & opaca nox omnē propè disciplinarum lucem exstinxisset, & oculis erepta, incredibile desiderium sui in omnium eruditorum animis reliquerunt. Elatè & magnificè de se, vt solet, Pindarus, sed tamē verè. Statuariū esse se negat, qui mutuas statuas edolet vna defixas in basi: sed quos ipse cantibus suis celebret, eorum famam, terra mariq́; spargi disseminari. Sed erunt fortasse qui vitā militarem huic nostræ pacatæ, atq́; vmbratili anteponendam putent. Mihi quidem fortiū virorum virtutem detrectare, aut conari, vt quidquā ex eorum gloria deteram, neq́; propositū, est, neq́; fas videtur. Potius omnib qui dicendo aliquid, possunt, omnem industriā ad eos celebrandos cōferendam censeo: & hoc ipsum numero inter præcipua bona, quæ ab artibus nostris in vitā hominum manāt, quod earum ope præclare illorū facinora ad immortalem posteritatis memoriā consecrantur. Sed tamen si quis secum in animo reputet, quæ vita sit eius hominis, qui, modicis opib. instructus, in literarum studio molliter ac placidè cōsenescat, & quæ eius, qui ab adolescētia armis tractādis assuetus, sub dio sæpius, quàm sub tecto, sub pellibus sæpius, quàm domi somnum capiat, vix dubiū fore arbitror, vtra melior & magis expetenda sit

Alterius aures tubarum & lituorum & cornuū clangore, alterius Musarū concentu & Apollinis fidibus adsiduè personant: illius oculi cade & sanguine, & incendijs: huius admirabiliū natura operum adspectu & cōtēplatione pascuntur. Ille aut in ipso atatis flore hostili gladio transuerberatur, aut mancos ac debiles artus & insignem cicatricibus vultum referens, domū redit: hic vt animo, ita & corpore integer, vultum, nisi quantum ruga, caniq; venerationis addiderunt etiam nutrici agnoscendum perfert ad vltimam senectutem. Neq; verò minus gloriosa, aut minus hominū generi fructuosa huius quam illius opera. Occupatur ille in finibus imperij proferendis, hic in finibus cupiditatum regendis coercendis: nouit ille quemadmodum vrbes expugnentur, hic quemadmodum gubernentur, ille quemadmodum iniuria aut repellatur, aut reponatur: hic quemadmodum & accipiatur aquo animo, & negligatur: dicet ille, quàm multos homines manib. suis trucidauerit, hic quàm multos à cade facienda, oratione sua reuocauerit: illè quàm multos in seruitutem abduxerit, hic quam multos a seruitute vitiorum in verā libertatem perduxerit: illius vsus nisi bello nullus est, huius opera, & in bello, et in pace salutaris. Itaq; si homines inter se amicè ac concorditer viuerent, si Dei ac natura iussa sequerentur, si deniq; ij essent, qui esse deberēt, iacerent omnes artes belli, vt quarum inter iustos iustus vsus esse non possit, nostra verò tum demū florerent, ac vigerent: tum demùm eas optimus quisq; summa corporis & animi contentione sequeretur. Neq; vero quemquam ita esse arbitror sanguinariū, cui non praoptanda vi

da videatur nullius empta lacrimis gloria, neque vllo, nisi puro illo ac limpido Aganippes rore irrigata, quā tabo & cruore oblita, & multa strage ac cladibus cōparata. multa consultò prætereo: quòd mihi, nō tam, vt copiam & varietatem consecter, laborandū est, quàm vt effugiam satietatē. Quis enim vnquàm tanta vbertate ingenij, tātá dicendi copia præditus reperietur qui literas ita laudare poßit, vt nō semper, cùm plurima dixerit, plura tamē omisisse videatur? Omnia, quæ homines in vita expetunt, cuiuscunque tandem generis illa sint, nulla re certiùs aut faciliùs, quàm eruditione ac literis, acquiri, conseruari, amplificari queunt. Est qui rei familiaris angustia pressus, ex ea expedire se, & ad moderatas opes sine vlla turpitudine peruenire cupiat? Quæ ad id conficiendum via aut honestior, aut expeditior, aut facilior est? Quā multos ex tenui & exili patrimonio, aut iuris sciētia, aut medendi arte fretos, vt eas potißimū nominemus, paucis annis ad maximas diuitias peruenire vidisti? Nam quod plerīq; vulgato iam prouerbio dictitāt ex omni nostrarū artiū numero duas modò illas frugiferas esse ac fructuosas, ceteras cultoribus suis decoquere ac decollare: in eo vanitatis illos, ac mendacij facilè res ipsa coarguit. Nota est historia de Thalete Milesio, qui cū à propinquis obiurgaretur, quod omne tēpus in sapientiæ studio poneret, quod ad faciendā pecuniā, in qua illi posita putabant, omnia, nulli vsui esset: vultis, inquit, ostendam vobis, posse hominē huic studio deditum, si ei commodum sit, diuitem fieri, & hanc esse si quis velit, ad quæstū, ac cōpendium vel maximè compendiariam viam? Cùm illi se velle dixissent,

homo,

homo qui, ex astrorum scientia, magnam eo anno olearum vbertatẽ prauideret fore, multò antè, exiguo pretio cum contra licitaretur nemo, omnia Chiorũ, ac Milesiorum prœla ac trapeta cõduxit: quæ cum posteà suo tempore, quanti voluit, elocasset, magnamq́; ex eo vim pecuniæ collegisset, ostendit, Philosophos non tã rem facere non posse, quàm maioribus, ac præstantioribus cogitationibus occupatos, de ea facienda nõ laborare. Quid Leontinus Gorgias? nõne Rhetorices professione, & maximas sibi diuitias peperit, & tantam gloriam, vt ei viuo ac videnti honoris ergo aurea statua in Apollinis Pythij templo constituta sit? Quid ille qui eloquẽtiæ quasi mercator, atq; opifex quidam habitus est Isocrates, nõ & summa gloria fuit, & ijs opibus, vt ter ad trierarchiã vocatus, cùm eã bis effugisset, ad postremum splẽdidissimè ac magnificentissimè obierit? ad eam autẽ nõ ferè nisi opulẽtissimus quisq; ac locupletissimus adigebatur. Neq; medicus erat, optimus pessimi principis magister Seneca, neq; de iure consulebatur. Et tamen, quã tam sibi opum vim homo externus, & alienigena eloquentia & eruditione confecit? Scio hoc, quod dicã de quibusdã incredibile visum iri. Sed tamen si vera sunt, quæ literis prodita sunt, haud scio an vllus hodiè tota Italia Princeps tantas opes habeat, quantas in Senecã quadriennio Nero congessit. Nam cùm ex veteribus illis Romanis M. Crassus opulẽtissimus fuisse dicatur: Senecæ opes Crassi opibus duplo maiores fuerunt. Prope est vt pigeat, in hac parte tamdiù immoratũ esse: sed tamẽ dicendum fuit aliquid aduersus stultitiam eorum, qui aiunt, si quis iuris scientiam, & artem medendi excipiat, ceterarum artium nostrarum sterilem esse culturã

Qui

Qui error ex eo potißimum natus est, quòd doctrinæ mediocritas magnos efferre fructus nõ potest. Itaq; excellendum est ijs, qui magna & præclara concupiuerunt. At nos simul atq; paulũ vltra prima elemẽta progressi sumus, falsa de nobis opinione tumefacti, quia non in nos continuò opes, & honores congerũtur, iacere literas clamitamus. Non iacent literæ non iacent: neq; iacuerunt vnquam: & si anteà iacuissent Gregorio XIII. Pontifice nõ iacebunt. An ille, cùm & omni doctrina instructißimus sit, & ad illos veteres atq; vsitatos nostros & literarum patronos, Io. Moronum, sacrosancti Collegij Decanũ, priscæ maiestatis absolutißimum exemplar cuius in ipso nutu plurimum auctoritatis residet, cuius è vultu ipso, atque oculis elucet grauitas humanitate condita. Alosium Cornelium Camerarium, hominem plenum officij, & ad omnium animos ac voluntates deuinciendas ipsis Gratiarum manibus factũ: & illa duo ornamenta seculi, firmamenta literarum, domicilia virtutis, & eruditionis, Gulielmum Sirletum, & franciscum Alcitatum, ad eos igitur, quorum iampridem in fide, ac clientela eramus, cùm proximè eum, quẽ pleno gradu per sua vestigia incedentem videt, quemq; optimo iure cordi suo clarißimum habet, fratris filiũ Philippũ S. Sixti Cardinalem addiderit, eumq; florentis ætatis cõmendationem à literarũ patrocinio ducere voluerit: qui tali argumento declarârit voluntatem erga nos suam, is, metuimus, ne literas aut egere, aut iacere patiatur? Sed vt vnde digressus sum redeã: atq; id quod institui absoluã: & ad facultates ac copias sine dedecore parãdas accõmodatæ sunt literæ, & multò magis colendæ ij, qui opib. abũdãt: ne, si id facere neglexerint instru-

strumentis sibi à Deo ad virtutem datis per inertiã abusi esse dicantur. Eadẽq; ratio est & eorum quibus clari, & eorum quibus obscuri parentes obtigerunt. Nam neq; illi vllo maiori, aut illustriori ornamento condecorer, & , vt Homeri verbo vtar, coronare possunt nobilitatem à maioribus acceptã: neq; hi ex tenebris vlla ratiõe facilius emergere, seq; in luce, atq; in oculis omnium collocatos, à contẽptu, atque ab obliuione in perpetuũ vendicare. Rex erat ac Regis filius Alexander Macedo: & viam sibi ad summam claritatem ac potentiã armis quotidiè muniebat. At is & plus se debere Aristoteli à quo eruditus, quàm Philippo, à quo genitus fuerat, & cuius in regnum successerat, prædicabat: et, cum ab illo diuulgatos esse libros quosdam arduis de rebus scriptos accepisset, ægrè tulit, ac generosa quadã indignatione motus, epistolã ad eum scripsit, in qua hæc verba sunt: Nã qua re post hac ceteris præstabimus, si quæ à te edocti sumus, ea omniũ communia erunt? Ego autem malim optimarum rerũ scientia, quàm opibus & potentia ceteris anteire. Hæc igitur ille regum stirpe, ac sanguine editus, Obscurissimo autem genere ortos, quã multos nominare possumus, quos supra omnes omniũ fumosas imagines litera collocârũt? Obstetricis filius erat Socrates. Num igitur eo Alcibiades nobilior? Euripidis matrem vendendis oleribus vitam tolerâsse accepimus. At ipse & regum familiaritate vsus est, & ita clarus fuit, vt hodie magis Archelaus ex Euripidis, quã Euripides ex Archelai familiaritate noscatur. Tympanistria fuit Aeschinis mater, etiã, si Demostheni credimus, vulgati corporis. At eũ Rex Macedonũ Philippus quãt operè coluit? Quid tibicinis fili⁹ Pindarus? quãta in gra-

gratia apud Syracusarũ Regẽ Hieronẽ fuit? Sed quid huius rei plura exempla conquirã? Signantur eruditorum hominũ nominibus tempora: vt minus sæpè, quibus illi regnantibus vixerint, quàm qui eis florentibus regnauerint, quærere soleamus. Neq; tamẽ hæc præcipua sunt eorum bonorum, quæ percipiuntur ex literis: sunt alia longè maiora longè q; diuiniora. Literæ inditos nobis à natura honestatis igniculos exicitant: luxuriantes quasi q; fruticantes cupiditates stringunt ac coercent, easq; rationis finib. regunt, abducũt, à vitijs, duces et magistræ sunt ad virtutẽ prosperis reb. ornamento sunt solatio aduersis neq; illis exsultare atq; efferri suos, neq; his frangi ac deprimi sinunt: eã denique tranquillitatẽ animi efficiunt, quam multi finem bonorũ esse dixerũt. Crates quidẽ Thebanus interrogatus, quid sibi superesse ex Philosophiæ studio, notißimo versu respondisse dicitur: Chœnix lupinũ, et. mẽtu à curis quies. O magnũ & excelso animo præditũ virũ. Quod alijs regna & imperia non adferũt, vt soluto ac libero animo sint, id ipsi, propter literarũ & philosophiæ cõmercium. Chenix lupinorũ adferebat. Quod si tam multa tamq; præclara bona literis ac disciplinis cõtinentur. si ipsis nominibus ac vocabulis testata est vetustas, earũ cognitionem & hominibus, & liberis atq; ingenuis hominibus dignißimum esse: si & ignaua vita homine indigna est: & nullo in studio melius, quàm in literis, industria collocari potest: si ad opes ac potentiam si ad honores ac dignitates via optimè literis sternitur, si eisdem & animi tranquillitas, & nominis æternitas cõparatur: quid statis, adolescentes, aut cur oblatã vobis tanti boni consequendi occasionem effugere atque euolare patimini? cur non alijs omnibus s

curis

curis & cogitationibus ex animo abiectis atq; abdicatis in hanc vnā toto pectore incumbitis? Non hoc sedendi, vt ait Bacchylides, ac cunctandi tempus est. Non enim ex plano ac facili gloria hæc petitur: neque lata, vt ait Propertius, via currere ad Musas datur. Nō frustrà eas antiqui in arduo atq; edito monte habitare dixerunt. Laborem & sudorem & vigilias in earum atrio ac vestibulo excubare voluit Deus: qui, vt dicebat Epicharmus, labore omnia propè bona hominib. venalia proposuit. Ego autem, vt liberè vobiscum agam, oportet, valdè vereor, ne, cùm plerisque vestrum alia omnia abundè sint, mollitia multi & laborū odio à studijs auocentur. Itaq; quibus verbis Homerica Pallas Nausicaanè somno excitat, quā segnem & ignauā vocat, quod vestes magni pretij, sibi emptas à parentibus neglectui habeat, easq; illotas ac sordidas iacere patiatur: surgere igitur eam iubet, & ad eas abluendas cū prima luce proficisci præsertim cum instet tempus nuptiarum: ijsdem meritò multos è vobis aliquis quotidiè obiurgauerit, surge quamprimùm miser, & ex animo torporem atq; ignauiam excute. Quid tu istud ingenium, quod tibi à cōmuni omniū parente Deo, multò qualibet veste pretiosius datū est, situ ac sordibus obsolescere, quasiq; rubigine obduci pateris? cur nō potiùs diluculo ad illos proficisceris omnib. obuios & expositos doctrinarum fontes quibus te mersās, ex quibus arbitratu tuo hauriens, pectus & purgatum vitiorum maculis, & multa præclarissimarum rerum cognitione madidū referas? Præsertim cùm puerulus ampliùs non sis, sed ea iā appropinquet ætas, qua tibi in lucē atq; in conspectū hominū prodeundū est. Hinc enim demùm multò magis quàm vnde

de illa dicit, & tibi partes gloriam, & parentum pectus gaudio lætitiaq; complebis. Sed iam longior quam par erat, fui. Cogitate, obsecro, vos lãguidis, ac remissis omnia difficilia, nauis & industrijs omnia parua, ac facilia esse. Deus Opt. MAX. cui quæcunq; hic acta dictaq; sunt grata & accepta esse cupio, vobis omnibus eum animum inspiret, vt hæc ad quæ vos hortatus sum. tã sequi velitis, quàm consequi potestis. DIXI.

ORATIO XXIIII.
Habita Romæ Anno cIↄ.Iↄ.LXXIV.
In funere Caroli IX. Gallorum Regis.

HOC igitur vnum restabat adflictis ac penè prostratis infelicis Galliæ rebus vt Carolus Rex, quo se illa recreabat ac solabatur, vno de quo cogitans, in quem intuens, omnium quas excepit acerbitatum memoriam deponebat, cùm bonorum animos ad aliquam spem quietis erigere cœpisset, in ipso ineuntis adolescẽtiæ flore, acerba atq; immatura morte raperetur? O fallaces hominum spes. O incerta vota. O lubrica & ancipitia humanæ vitæ curricula. Meritò lachrymis oculi omniũ madent: meritò omnia planctibus gemitibus circumsonant: meritò vndiq; querela & lamentationes exaudiuntur. Tu ipse, Beatissime Pater, cuius & in prosperis reb. spectata moderatio, est, & in aduersis animi magnitudo, in tãto casu cohibere dolorem nõ potes: quasq; lachrymas grauitas & constãtia retinere ac frenare cõsueuerat, eas nobilissimi omniũ regni miseratio, & paterna caritas elicit. Planeq; alijs in rebus quærenda est fortitudinis ac constantiæ laus: in tam graui vulnere tũ dubijs ac formidolosis Christianæ Reip. temporib. accepto immanis

curis & cogitationibus ex animo abiectis atq; abdicatis in hanc vnā toto pectore incumbitis? Non hoc sedendi, vt ait Bacchylides, ac cunctandi tempus est. Non enim ex plano ac facili gloria hac petitur: neque lata, vt ait Propertius, via currere ad Musas datur. Nō frustrà eas antiqui in arduo atq; edito monte habitare dixerunt. Laborem & sudorem & vigilias in earum atrio ac vestibulo excubare voluit Deus: qui, vt dicebat Epicharmus, labore omnia propè bona hominib. venalia proposuit. Ego autem, vt liberè vobiscum agam, oportet, valdè vereor, ne, cùm plerisque vestrum alia omnia abundè sint, mollitia multi & laboris odio à studijs auocentur. Itaq; quibus verbis Homerica Pallas Nausicaan è somno excitat, quā segnem & ignauā vocat, quod vestes magni pretij, sibi emptas à parentibus neglectas habeat, easq; illotas ac sordidas iacere patiatur: surgere igitur eam iubet, & ad eas abluendas cū prima luce proficisci præsertim cum instet tempus nuptiarum: ijsdem meritò multos è vobis aliquis quotidiè obiurgauerit, surge quamprimùm miser, & ex animo torporem atq; ignauiam excute. Quid tu istud ingenium, quod tibi à cōmuni omniū parente Deo, multò qualibet veste pretiosius datū est, situ ac sordibus obsolescere, quasiq; rubigine obduci pateris? cur nō potiùs diluculo ad illos proficisceris omnib. obuios & expositos doctrinarum fontes quibus te mersās, ex quibus arbitratu tuo hauriens, pectus & purgatum vitiorum maculis, & multa præclarissimarum rerum cognitione madidū referas? Præsertim cùm puerulus ampliùs non sis, sed ea iā appropinquet ætas, qua tibi in lucē atq; in conspectū hominū prodeundū est. Hinc enim demùm multò magis quàm vnde

de

de illa dicit, & tibi paries gloriam, & parentum pectus gaudio lætitiaq; complebis. Sed iam longior quam par erat, fui. Cogitate, obsecrò, vos lãguidis, ac remissis o- mnia difficilia, nauis & industrijs omnia parua, ac faci- lia esse. Deus Opt. MAX. cui quæcunq; hic acta dictáq; sunt grata & accepta esse cupio, vobis omnibus eum a- nimum inspiret, vt hæc ad quæ vos hortatus sum, tã se- qui velitis, quàm consequi potestis. DIXI.

ORATIO XXIIII.

Habita Romæ Anno CIↃ.IↃ.LXXIV.
In funere Caroli IX. Gallorum Regis.

HOC igitur vnum restabat adflictis ac penè prostratis infelicis Galliæ rebus vt Carolus Rex, quo se illa recreabat ac solabatur, vno de quo cogitans, in quem intuens, omnium quas excepit acerbitatum memoriam deponebat, cùm bonorum animos ad aliquam spem quietis erigere cœpisset, in ipso ineuntis adolescẽtiæ flore, acerba atq; im- matura morte raperetur? O fallaces hominum spes. O incerta vota. O lubrica & ancipitia humanæ vitæ cur- ricula. Meritò lachrymis oculi omniũ madent: meritò omnia planctibus gemitibus circumsonant: meritò vn- diq; querela & lamentationes exaudiuntur. Tu ipse, Beatissime Pater, cuius & in prosperis reb. spectata mo- deratio, est, & in aduersis animi magnitudo, in tãto ca- su cohibere dolorem nõ potes: quasq; lachrymas graui- tas & constãtia retinere ac frenare cõsueuerat, eas no- bilissimi omniũ regni miseratio, & paterna caritas e- licit. Planeq; alijs in rebus quærenda est fortitudinis ac constantiæ laus: in tam graui vulnere tũ dubijs ac for- midolosis Christianæ Reip. temporib. accepto immanis

quadā duritia esset, non flere, non ingemiscere non cō-moueri. Qualem enim, quantumq́, Regē, & quanta, non dicā indole, quod tamen in homine adolescente satis esse videretur: sed quanta omnium regiarum virtutum copia præditum amisimus? Quē cum diuina prouidentia, annos natum non amplius decē, in illo celsissimo maiorum suorum solio collocasset: quantas ille iam tum, quamq́, crebras, in illa ætate, quæ nihil cogitare, nihil loqui, nisi leue, ac ludicrum, solet, inusitatæ cuiusdā & inauditæ prudentiæ significationes dedit? Incredibile dictu est, quàm sæpè ille in deliberationibus publicis sapientissimorū senū sententias puerulus anteuerterit, quæq́, illi dicere in animo habebāt, ea prior ipse protulerit: nemo vt esset, cui non, in tanta annorū immaturitate, tanta mentis, & consilij maturitas diuinū potiùs quiddam, quàm humanum, videretur. est certè, est aliqua vis originis ac sanguinis: quosq́, magis ac nobilibus populis rectores destinauit præpotens ille rerum omnium moderator Deus in eis plerumq́, virtus nō exspectat annos: sapientiæq́, semina in eorū animis & cō-prehendunt faciliùs, & tempestiuiùs adolescunt. Iam quæ laus in filijs præcipua est, reuerentia aduersus parētes, & eorū præceptis ac monitis obtemperatio, ea ille ita præstitit, vt nunquā omninò neq́, priuatis, neq́, publicis in rebus voluntas ipsius à sapientissimæ matris cō-silio discreparit? Quid? in fratres quāta, quamq́, se omni ex parte prodēs caritas? Quod & semper aliàs cognitum est, & proximè cùm ab Henrici Regis in Poloniam proficiscentis amplexu auelli non poterat, seq́, à vita relinqui, quod ab eo relinqueretur putabat. De pietate autem in Deū, & de ardentissimo studio quod semper habu-

eius conseruandæ Catholicæ religionis, quid ego nunc plura prædicem, aut quid res in omne æuū omniū scriptorū ingenia fatigaturas exornare in hac mediocritate ingenij, & in his tēporis angustijs coner? Cui enim ignotū est, aut cui notius quàm tibi, Beatissime Pater, vobisq; omnibus, Patres amplissimi, quos ille labores pertulerit, quibus difficultatibus cōflictatus sit, quæ pericula subierit quibus damnis se Regnumq; suum sponte multauerit, dum quiduis satius esse ducit, quàm vt quidquā in Gallia se viuo, de Christianæ religionis integritate minueretur? Qui quod annos regnauit, totidē continētur pro fidei defensione pugnauit. Etenim tetra illa natio perditorū ac profligatorū hominū, qui fraudib. ac mendacijs suis nuper delapsæ de cœlo, & sibi soli patefactæ veritatis nomen ostendunt: qui, quòd ad legē Dei, cupiditates suas dirigere grauantur, legem Dei ad cupiditates suas detorquere conantur: quorum conspirationes sub Henrico II. initæ, sub Francisco II leuiter patefactæ susceptu à Carolo Regni habenis aperte se ac propalam effundentes, florentissimum, dum per illos licuit, Galliæ Regnū omni scelere ac crudelitate lacerârunt, non tam id agebat, quantum id quoque, vt Regiam auctoritatem conuelleret, quàm vt Regnum ab Ecclesiæ communione diuelleret. At ille generosi seminis adolescens, qui amorem Dei & ecclesiæ cum ipso nutricis lacte suxisset, totaq; mente penitus combibisset, articulatim se prius concidi ac comminui passus esset quā à recta illa regula patriæ & auitæ religionis abduci. Itaque dum purgare Regnum suum illis pestibus nititur, dum illius hydræ & in suam & aliorum perniciem contumacis adsiduè renascentia capita amputare

conatur: quatuordecim, tot enim regnauit annos in perpetuis bellorũ fluctib. ac in perpetua Regni ac vitæ suæ dimicatione transegit. Vt nisi pulcherrimum illud Christianißimi cognomen à maioribus suis hæreditariũ accepisset, id ipse sibi posterisq; suis sua virtute peperisset. Quinetiã, cùm capitales quidã ac nefarij homines dicerent, facilem ei esse & expeditã viam nõ modò ad pacandum Regnum suum, sed etiam ad fines illius sine vllo labore amplificandos, ac proferendos, si remittere aliquid de tanto illo vetustæ religionis conseruandæ studio vellet: magno animo auersatus ac detestatus illorũ consilia, omnes sibi coronas, omnia regna, omnia imperia sordere dixit præ illa immortalitatis corona, quam sibi in cœlo repositã esse consideret. Cumq; eum exaggeranda hostiũ multitudine ac viribus perterrefacere vellent: Dominus, inquit, Dominus ipse eos interficiet spiritu oris sui, Propè superuacaneum videri potest, cũ de tã Christiano Principe verba faciã, quanta illius erga sedem Apostolicã obseruantia fuerit, dicere. Quò enim quisque Christum ipsum sanctiùs & religiosiùs colit, eò studiosiùs & magis ex animo Vicarium ipsius colat, necesse est. Quo modo ille de Pio V. cuius memoria in benedictione est, & sentiebat, & loquebatur? Quem sibi non hominẽ, sed angelũ quendã humana inter mortales specie versantẽ videri dicebat: cuius monita tanquã cœlestia quædã oracula reuerebatur. Nam de te, Beatißime Pater, qui successor illius omniũ votis expeditus, diuino consilio delectus, Tam subita tamq; admirabili totius sacrosancti Collegij consensione declaratus es, quàm magnificè in omni sermone prædicare solitus esset dicerem: si, quàm facilè præstas, vt ab omnibus vno ore lau-

ore lauderis, tam libenter eos à quibus laudaris, audires. His ille artibus ita sibi bonorum omniū animos voluntatesq; deuinxerat, vt quāquā ex eius ætate & temperatione corporis, probabiliter sperare poterāt, diu se illius virtute fruituros: cuperēt tamē omnes, si fieri potuisset, partē aliquā vitæ suæ conferre ac cōtribuere, & annis suis vitam illius prorogare. Sed nihil in humanis rebus firmum, nihil stabile, nihil diuturnum reperiri potest. Dum condocefacere nos vult Deus, terram nobis, non pro domicilio sed pro diuersorio datam: hanc, quæ vita dicitur, nō tam vitam esse, quàm iter ad vitam: in cœlo, non in terra, nobis esse spem defigēdā ac collocandā: agitat omnia arbitratu suo, & quæ solida ac firmis nixa radicibus putantur, ea momento temporis vertit. Cùm vexata tot calamitatibus Gallia paulum tolleret oculos, & Dei ac regis sui perduellibus partim fractis ac domitis, partim captis ac comprehēsis, tandem aliquādo se post tot mala respiraturam sperare inciperet: ecce tibi lēta, & omnem fallens medicorum industriam febris, vires adolescentis immortalitate digni, & nati ad relinquendum omnibus bonis perpetuum desideriū sui ita paulatim attriuit ac labefactauit, vt ad postremum ineuitabilem ei attulerit ex hac vita migrandi necessitatem. Quod vbi percrebuit, qui tum plangor omnium, quæ complorationes, quæ lamentationes fuerunt? Alius sibi scindebat capillum, alius lacerabat genas, alius pectus & humeros crebris ictibus verberabat: alij interire amores ac delicias Galliæ, alij cadere columē religionis, alij Catholicorū præsidiū deijci alij alia, quæ diuersas diuersa nō diuersus suggerebat dolor, miserabiliter querebantur. Ipse vnus interritus, & æquissimo animo

exitum diuinæ voluntatis exspectans, cùm matrē, vxorem, fratrem, ceterosq́ propinquos ad se conuocari iussisset: primùm quidem sacramenta, quib. morituri præmuniri & Deo conciliari solent, omnia & poposcit, & magna cū animi summissione ac diuinæ maiestatis veneratione suscepit: deinde verò contestatus, eò tantum sibi molestam esse mortem, quòd fratrem suū, tum Poloniæ, mox etiam Galliæ Regem futurum, moriens complecti non posset; cetero qui gaudere se, quòd tantū successorem habiturus esset, cuius singulari & tot iam documentis cōprobata virtute, non dubitaret fore, vt res Gallicæ feliciter cōponerentur: interea obtestari atq; obsecrare matrem, vt Regni gubernacula susciperet, quaq; prudentia sibi tot annos cōseruâsset, eadem fratri suo conseruaret: sese iam tunc omnem potestatē Regiam in eam, vsq; ad fratris reditum, trāsferre: hortari ceteros, vt ipsius primùm, deinde fratris, cū reuertisset, imperio amanter ac fideliter obtemperarent: præcipuè autem, ne quid vnquam prius, aut antiquius haberent cōseruatione Catholicæ religionis: ex ea bona omnia fluere: ea neglecta collabi ac concidere omnia. Sed iam valete, inquit, & mei memores este. Ego enim ad Deū vocor: quem & æquiorem ac placabiliore peccatis meis iudicem experiar, vestrū me omniū adiuuari precib. postulo. Hæc fatus, deficiente iā, & moribūda voce, tuum Christe Iesu nomen inuocans, tuam sanctissima Virgo apud filiū opem implorans, ad vos, vt confidimus euolauit. Ac, si quidē ipsum spectemus, gratulari ei potius quam lugere debemus. Regnū enim terrestre cælesti, laborem quiete, mortalitatē immortalitate mutauit. Quòd mortuus est, humanæ fragilitatis est, quæ

ita mortuus diuinæ cuiusdã felicitatis. Bonũ certamen certauit, cursum consummauit, fidem seruauit. Aut iã coronauit eum Deus, aut breui, tuis Beatissime pater, & totius Ecclesiæ precib. adductus, coronabit corona iustitiæ, quam promisit diligentibus se. At illã tot Regũ matrem, toties iam custodem ac conseruatricẽ Regni, ipsa sua felicitate miserandam quo nunc, quo tandẽ esse animo creditis? Quæ ex summis honorib. summos dolores consecuta, ter iã, & in viro, & in duobus filijs mortua, vitæ suæ superstes, toties ore suo eorũ clausit oculos, à quib. claudi cupiebat suos: tã sæpè eius officia præstitit, quæ sibi ab eis præstari maluisset. Quid illa fortissimarum domina gentium Gallia? quæ sibi eodem funere cum rege suo efferri visa est: quæ iacet adhuc perculsa & attonita tanto vulnere, metuẽs, ne illius atrocitate, etiã illa, quæ consanuisse videbantur, recrudescant. Prò Deus optime Maxime, etiam cùm vlcisceris, benefice: etiam cùm pœnas exigis misericors: quibus tam grauibus culpis tam diuturnam in se irã tuam Gallia prouocauit? Quartuodecim iã anni sunt & eò amplius, cùm illud potentissimum & memoria nostra florentissimum Regnum perpetua bellorum ciuilium serie ita & ab alienis & à suis vexatur, ac deripitur, vt de eo iam dici possit, quod scriptum est apud Prophetam: Residuum erucæ comedit locusta, & residuum locustæ comedit bruchus: & residuum bruchi comedit rubigo. Atque, vt magis intelligatur, id diuina vltione fieri, quoties mihi esse videtur, vt iam iamq; componantur, ac tranquillentur omnia, in ipso, vt ita dicã, portu frangitur, nauis. Properârat HENRICVS II. pacem cum PHILIPPO Rege Catholico quibuslibet conditionibus facere,

cere, vt, expeditus belli curis, huius mali nascẽtis semina elideret. In ipso eius rei cõnatu ac molitione, inopinata morte sublatus est. Sub Francisco II. cõspiratione detecta, spes obiecta erat fore, vt, paucorũ supplicio, ceterorum audacia in perpetuum reprimeretur. Antè ipse mortuus est, quàm de sontibus comprehensis supplicium sumeretur. Nunc nũper eò rem perduxerat Carolus IX. vt omnes instare finem malorum existimarent. Aliter Deo visum est: qui Henrico III. Galliæ & Poloniæ Regi quem tam multis tamq́ illustribus argumentis sibi carissimum esse, declarauit, hanc felicitatem, vt speramus reseruare maluit. Neq́ dubium est, hoc ita euenturum si omnes nos à vitijs nostris auersi, qui Dei placandi certissima ratio est, tota mente conuertamur ad Deum, eumq́ assiduè obsecremus, vt compescat irã suam: & quando Carolum in sinum, vt speramus, suum excepit, Henrici III. ductu sub Gregorio XIII. raptores quidem lupos interfici: oues autem, quæ aberrârunt, in ouile suum reduci velit. Ita eueniat, ita eueniat, Domine Iesu, cui laus omnis & gloria debetur in omnem æternitatem. DIXI.

ORATIO XXV.

AD S.D. GREGORIVM XIII PONT. MAX. NOMINE. HENRICI III.

Galliæ & Poloniæ Regis, habita Romæ in Consistorio publico. Ludouico Castanæo Ruspipocæo, Equite ordinis Regij, viro illustri, eiusdem Regis nomine obedientiam præstante. XIII. Kalend. Quinct. Anno clↃ.IↃ.LXXV.

GRATVS

RATVS quidem ac iucundus tibi esse debet, Beatissime Pater, eorum omniū Legatorum aduētus, qui huc à Christianissimis Principibus mittuntur: tū vt tibi summū in terris honorem gratulentur: tum multò magis, vt se Christo ac tibi, vt par est, obedire, manere in officio perstare in fide, & vires & copias suas ad Apostolicæ Sedis defensionem semper promptas ac paratas & esse & fore profiteantur. Nā & ex illa ipsa diuinitùs tibi delata dignitate, maiorem à te capi iucunditatis fructum necesse est, cum eo ceteros quoq; lætari perspicis: neq; tibi, qui cōmunis Christianorum omniū pater es, vlla ex re verius ac solidius gaudiū obijci potest, quàm cùm filios dignitatis tuæ studiosos, auctoritati tuæ deditos, præceptis ac monitis tuis obtemperādi cupidos videas. Sed tamen omnibus seculis ea Gallorū Regum in Pont. Max. asperrimis ac difficillimis temporibus promerita fuerūt vt multis nominibus eorum & studium atq; obsequium præcipua quadā caritate cōplectendū, & legati æquissimis animis audiendi, & dicta factaq; omnia singulari quadā paternæ voluntatis propēsione in optimā partē accipienda videantur. Quoties enim in hoc amplissimo nobilissimoq; consessu Reges Galliæ nominantur, toties in omnium animis memoria renouatur, & officiorum, quæ illi longè plurima, longeq; maxima in hanc sanctā Sedem contulerunt: & honorū quos ab ea vicissim eximios pro sua in eā eximia pietate retulerunt. Si quis autē Rex vnquàm fuit, qui propter virtutis ac rerū gestarum magnitudinē exquisitissimis honoribus afficiendus esset eum se tam nunc in ipso adolescentiæ flore Henricus III. Galliæ & Poloniæ Rex præbuit, nihil vt de eo

tam honorificè dici possit, quin id iam pridem virtus ipsius in omni genere spectata superarit, Quo te libentius accepturum esse confidimus etiam fidem, venerationem, obediētiam, quā talis tantusq; Rex hodierno die per clarissimum & omni laude cumulatissimum virum Lodouicum Castanium Ruspipozæum, Equitem ordinis Regij, Oratorem ad te suum tibi, Beatissime Pater & Sedis Apostolicæ præstat. Cuius enim Regis nomē à summo Ecclesiæ pastore & gubernatore audire libentius debet, quàm eius, qui cū hæreditario iure principē inter Christianos Reges locum maiorum suorū virtute parem obtineat, ita per eorum vestigia graditur, vt quantum ab eis omnibus splendoris accepit, tantundem ipse vnus facilè afferat vniuersis? qui cùm adhuc adolescentulus ac propè puer esset, ita sæpè, ita fortiter, ita feliciter aduersus hostes Ecclesiæ dimicauit, vt eorū astus consilio eluserit temeritatem virtute domuerit, pertinaciam constantia fregerit. Quàm sæpè eo sibi per hostiles cuneos omnia ferro peruia faciente, ex hostium ipsorum tantæ tamq; præmaturæ virtutis admiratione districtorum manibus tela irrita ceciderunt? Quam sæpè comminus ab eis petitus ita mirabiliter seruatus est, vt Deus ipse sua manu ictus in eum directos depellere, & telis ac tormentis vim nocēdi adimere videretur? At ille laudis & gloriæ cupidus, vitæ, ac sanguinis prodigus, Dei memor, immemor sui, in victoria salutem, in virtute victoriam, in vita ob talem caussam in omne discrimen exponenda virtutem positā iudicabat. Itaq; cùm generosissimi adolescentis nō iam prælia, sed victoriæ ac triūphi numerarentur, iamq; totum terrarum orbem tam inusitatæ tamq; inauditæ virtutis fama peragrasset: fortissima ac bellicosissima

cosissima Polonorum gens eum sibi Regem concordibus suffragijs adoptauit, Quo ille nuncio abstractus ab ingentibus, ac penè ad exitum perductis, liberandæ ac purgandæ Galliæ cœptis, in Regnum virtuti suæ vltrò delatum proficiscens, quacunq; iter fecit, omnes & Principes & populos sui amore & admiratione cõpleuit. Vixdum noui & à se expetiti Regis suauitatem Polonia gustauerat, cùm secuta Caroli IX. Regis acerba, & perpetuis lachrymis prosequẽda mors, res in Gallia componi ceptas, maioribus denuò procellis inuoluens, totius Regni statum in vltimum discrimen adduxit. Celeriter igitur à Polonia periclitãtis & Regem suum implorantis Patriæ voce reuocatus, cùm easdem illas dissensiones quas Galliæ regnum propè subuerterant, non modò nõ sedatas, aut mitigatas, sed auctas etiã ac corroboratas offendisset, corruptos ac deprauatos ob bellorum longitudinem mores: multorum animos, etiam ex ijs qui se Catholicos esse profitebantur, studio partium infectos: plena omnia luctia, plena rapinarum, plena scelerum, plena hostium, & externorum & domesticorũ: eadem tamen qua semper fuerat animi præsentia ac magnitudine: tuo etiam, Beatiss. me Pater, & consilio & auxilio fretus, bellum repetijt, ac redintegrauit: diuq; viris equisq; vt dicitur, tentauit efficere, vt vi & armis perdomita contumacium & Regni perturbatorum superbia, pax & quies tandem aliquando fessæ tot calamitatibus Galliæ redderetur, Sed vt animaduertit, nihil ea ratione quam tandiu tenuerat profici, ac potiùs & Regno & religioni vehementer offici, quæ iã multis in Galliæ locis labasceret, à plerisq; etiã penitus exularet: interea vri ac vastari agros, oppida diripi: omnia itinera la-

tronum ac prædatorũ cohortibus obsideri. Regni vires quotidianis cædibus ac stragibus eneruari: opes immensis sumptibus exhauriri: innumerabilem vim teterrimorũ facinorum in vtroq; exercitu quotidiè perpetrari: extremã cladem ac perniciem imminere, nisi maturè subueniretur aliud sibi consilium necessariò capiendum iudicauit. Optimus ac mitissimus Princeps, qui sanare vellet suos, non perdere, idem fecit quod prudentes medici solent: qui cum vstionibus, sectionibus, inedia, detractione sanguinis, non morbũ, sed ægrotum ipsum confici ac profligari vident, ad aliã curandi rationem cõfugiunt: & fomentis ac remedijs mollioribus & victu paulò copiosiore indulgentes malunt ægrotum cũ aliqua parte morbi alere, quã vtrumq; simul è medio tollere. Maluit igitur & ipse in tãto tamq; manifesto interitus periculo, ei parti suorum quæ adhuc superesset ignoscere, quàm cõmittere vt breui ne superessent quidem quibus ignosceret. Cumq; cogitaret illũ ipsum rerum omnium præpotẽtem Deũ multa tolerare quæ probet: ipse quoq; in tãtis angustijs multa à quibus animo & volũtate longissimè abhorret, intereà tamẽ sibi tolerãda esse statuit, dum aliquid melius eueniret. Certè enim, Beatissime Pater fretus ea spe, quã in Deo primùm, deinde ex omnibus mortalibus in te potissimùm collocauit, melius aliquando fore confidit. Multa oratione conficiuntur, quæ ferro nũquàm confici possent. Sæpè quos seueritas frãgere non potuerat, clemẽtia inflexit: Equi aduersus frenum cõtumaces, interdũ sessore habenas remittẽte consistunt. Multi qui terrore & malo domari non possunt, indulgentia & facilitate mitescũt. Pugnabitur aduersus eos qui à nobis dissidẽt precibus assiduis, & priuatim

&

& publicè ad Deum fusis. Prioré & eruditorum concionatorum vox, præcipuum instrumentũ Dei ad inserendam in animu hominũ fidem, quæ in plerisq; Galliæ partibus armis oppressa conticuerat, liberè iam tot regno audietur. Licebit impia & pestifera dogmata rationibus & argumentis confutare ac redarguere: vera ac salutaria confirmare & constituere. Catholicæ Religionis vsus et exercitatio quæ multis ex locis indignissimè sublata et expulsa erat, restituetur ac renouabitur. Dabitur à nostris opera, vt vitæ ac morum suorũ exemplo ad bonas partes alliciant, & ad sanitatem perducãt eos, quos armorũ vis magis ac magis vsq; adhuc effrænauit. Rex ipse vnà cum Fratre, forti ac strenuo, ac Catholicæ Religionis studiosissimo Principe, cõcordibus ac consociatis animis enixè omnia facient, quæ ad errores ex animis suorũ euellẽdos accõmodata esse arbitrabuntur. Catharina Regum mater, summa prudẽtia & consilio predita mulier, & liberorũ amãs vltra consuetum matribus modũ, cuius è sinu pax hæc prodijt, cuius præcipuè opera & laboribus conflata & cõciliata est, omne ingeninm, quo plrimùm valet, omnẽq; auctoritatem suam conferet ad filios in fraterna concordia perpetuò continendos, & ad populos eiusdẽ Religionis communione deuinciendos. Rex quidem ipse, quod maximi momẽti est, non tam nomine, quàm re & animo, & tota viuendi ratione Christianissimus vitam sibi potius eripi patietur, quàm fidem: neq; vnquàm degenerabit à maiorum suorum nota testataq; virtute: & quàm tibi, Beatissime Pater, ac Sedi Apostolicæ, verè atq; ex animo obediẽtiam præstat, eam se constãtissimè præstiturum vsq; ad extremum spiritum pollicetur. DIXI.

ORATIO XXVI.

IN FVNERE PAVLI FOXII ARCHIEPISCOPI TOLOSANI, Regis Galliarum Oratoris.

AD GREGORIVM XIII. PONT. MAX. ET AD SEDEM APOSTOLICAM.

Habita Romæ in æde S. LVDOVICI, IV. kal. Iunij, cIↄ.Iↄ.LXXCIV.

SI vt opum ac potentiæ, sic eruditionis ac sapientiæ heredes à magnis ac præclaris viris institui possent, is demũ Paulo Foxio idoneus laudator reperiretur, quemcunq; ipse sibi earum virtutum successorem esse voluisset. Nam nec in quo amplior & vberior omnium laudandarum artium seges effloruerit, nec in quo vis & copia dicendi maior, quàm in eo exstiterit, ex omni memoria nostra diligi quisquam potest. Quo mihi maius ac difficilius onus impositum esse video, in hoc ornatißimo de consensu de laudibus ipsius verba faciendi: quod neq; vnquam subire ausus essem, nisi & mea me multis ab hinc annis suscepta aduersus eum obseruantia, vt id facerem, adduxisset, & eorum quorum imperium detrectare non poteram, auctoritas coëgisset: neq; tunc ei me ferendo parem fore considerẽ, nisi mihi, quod vix dictu credibile, ipsa leuamento, ac solatio esse difficultas. Nam si quemquam alium de Paulo Foxio pro ipsius dignitate dicere posse existimâssem, valde me puderet in eum locum conscendisse, vnde nihil aliud viderer præstitisse, quàm vt summi viri laudes inopia dicendi dētererem, nunc ei cum satis intelligam, quod mihi euentrũ est,

vt

ut oratio mea longe multumq; infra ipsius dignitatē iaceat, idem cuilibet quālibet copioso & exercitato homini euenturum fuisse, facile patior delectum potissimùm esse me, cuius prædicatione quasiq; præconio, admirabilium ipsius in omni genere virtutū, ad eos, quibus ille fortè minus notæ fuissent, qualiscumque cognitio perueniret. Sed quoniam & multa mihi ac præclara dicenda, & in vnius semihoræ curriculū omnia concludenda sunt, ad res ipsas veniam, neq; committā, vt ex tā breui tempore pars à me vlla in rebus nō necessarijs consumpta videatur. Primùm igitur si generis nobilitas quidquam ad commēdationem pertinet, verè hoc affirmare possumus, non multas gentes in vniuerso terrarum orbe reperiri quæ cum gente Foxia vel antiquitate, vel rerum gestarum gloria comparari queāt. Quæ cùm ipsa per se nobilissima est, tū hoc nobilior, quod cū potētissimis Regibus & imperatoribus multiplici se iā, pridem affinitate deuinxit. Nam vt vetustiora taceam, neq; illa repetam, quæ quingentos ferè abhinc annos à Comitibus Foxis gesta, & nobilium scriptorum consignata monumentis, nulla vnquām obliterabit ætas, his certè centum proximis annis tres ex gente Foxia nobiles ac potentes reginæ exstiterunt. Earum prima est Anna, Ioānis Foxij Candalæ Comitis filia, quæ Ladislao Bohemiæ & Vngariæ Regi in matrimonium collocata, filiā ex eo sibi cognominem sustulit, vxorem postea Imperatoris Ferdinādi, matrem imperatoris Maximiliani, auiam, eius qui nunc feliciter imperat Rodolphi, Secundo loco nominabo Catharinam, Gastonis quinti filiam, Reginā Nauarræ, quæ id regnum, in quod Francisco Phœbo fratri suo successerat, dotale ad Ioannem

Albretiũ detulit:quo ex matrimonio natus est Hẽricus rex, auus Henrici à quo hodieq; idem Regnum hereditario iure obtinetur. Sed & illius inuicti Gastonis ducis Nemorensis, qui dum vixit, terror hostium Gallici nominis fuit qui fulminis in morẽ hostiles turmas discere, qui quacunq; incedebat, victoriã in manibus gestare videbatur, qui semper vincere assuetus, postremò ed Rauennam, dum pro Ludouico XII auunculo suo fortissimè dimicat, etiam moriens vicit, eius igitur Gastonis sororem, Germanam nomine, Ferdinandi Castellæ Regis matrimonium tenuisse, notissimum est. Neque hoc loco reticenda est Margarita Foxia Gastonis quarti filia, quæ Francisco Duci Britanniæ nupta, Annum ex eo suscepit. Caroli octaui primũ, deinde etiã Ludouici duodecimi vxorem, ex qua nata est Claudiã vxor Francisci primi, mater Henrici secundi, auia eius, qui hodiè regnat. &, vt speramus ac cupimus, diutissimè ac felicissimè regnabit, Hẽrici. Sed aut hæc satis sunt ad ostendendam summam nobilitatem gentis Foxiæ, aut nõ video, quid satis esse possit: Ex hac tam illustri gẽte natus est Paulus Foxius anno Christi CIↃ. IↃ.XXIIX. patre Ioanne Carmaniæ Comite, matre Magdalena Caupema, nobilissimus quidem vtraq; stirpe sed ingente virtute sua cumulum ad veterem suorum gloriã additurus. Natus autem est ea nõ oris modò ac vultus, sed totius corporis pulchritudine, vt ex ipso aspectu imago quædam ingenitæ virtutis atque honestatis emicaret. Vidi equidem illum & adolescens adolescentulum, & vir virum, & senex senẽ: mea enim, quàm illius, biennio ferè grandior erat ætas: neq; quenquam vnquàm videre memini, in quem verius cõueniret id quod Græci de

Alce-

Alcibiade prædicãt, in omnib. ætatis partibus æquè gratam ac iucundam ipsius formam fuisse. Ingenium ad omnes honestas disciplinas docile, & ad eas percipiendas ita factum, vt quæ discebat, nõ tam accipere à magistris, quàm ipse ex se parere, & eorum reminisci quodãmodò ac recordari, ex illa veteris Platonis sententia videretur. Mores & iam tum in illa ætatis teneritate graues, seueri, cõpositi, & humanitatis tamen ac facilitatis condimento temperati: vt eos quibuscum vna erat, & incredibili quadam iucunditate conciliaret sibi, & exemplo suo, ab omni improbitate reuocaret. Deniq; vt in herbescenti segetũ viriditate certa propè spes futuræ messis apparet, sic nemo tũc erat, qui nõ eũ à puero, qualis posteà fuit, talẽ facilè auguraretur fore: iustum, integrũ, continentẽ, abstinentẽ, amantẽ pacis ac concordiæ, veracẽ, apertum, simplicem, ad omnium potius peccata, quàm ad sua, conniuentẽ. Literarũ studia ita puerulus adamauit, itaq; in eo posteà constãter perstitit, vt id vnum à publicis negotijs diuerticulũ perpetuò habuerit, vt quidquid ab eis dabatur otij, semper in literis omne consumpserit. Græcis igitur & Latinis literis Lutetiæ diligenter excultus ibidemq; in Philosophiæ studio magna cũ cura exercitatus, Tolosam se ad percipiendum iurisprudentiã contulit, quo in studio tantos breui tempore progressus fecit, vt adhuc adolescẽs publicè de vtroq; iure magna cum omnium admiratione responderit, eosq; honores cõsecutus, qui amplissimi, cõfecto studiorũ curriculo decerni solent, incredibili hominũ concursu ius ciuile docuerit: cùm ad eũ inusitata quadam dicendi facultate, de obscuris dilucidè, de confusis ac perturbatis ordinatim ac dispositè, de dubijs

enucleatè differentem, etiam ij qui diù magna cū laude docuerant, discendi caussa quotidiè conuenirent. Inde cum in aulam Regiam venisset, ita statim Henrico Secundo Regi, acri ac perspicaci ingeniorum existimatori, ita cæteris Principibus viris carus atque acceptus fuit, vix vt quisquam vnus vni carior foret, quàm vnus hic vniuersis. Ipse verò & officia obibat diligentissimè, neque vllum diem abire patiebatur, quo non & Regem & ceteros Principes salutaret, & cum eis sermonem confereret, & eos quo opus erat deduceret ac reduceret, neq; tamen, quod pleriq; omnes aulici faciunt, reliquum tempus otiosè & inutiliter absumebat: sed repetitus de integro studijs, Platonis præcipuè & Aristotelis & Xenophontis ac Plutarchi, & ceterorum eiusdē notæ libros ad formandam vitam, & ad rationem gubernandæ Reipublicæ pertinentes ita studiosè peruolutabat, vt eos in succum ac sanguinem suum conuerteret, omniaq; eorū præcepta in numerato haberet, quibus nō ad inanem loquacitatem, sed ad danda capiendaq; de rebus maximis consilia tempestiuè vteretur. Historiæ quoq; multū operæ ac studij dedit ignarus illustria præcepta nulla re magis, quā exemplis illustribus confirmari. Itaq; tum sacram, tum profanam, tum veterem, tū nouam, tum domesticam, tum externam ita pertractauerat, vt quacūq; de re dicere ingressus esset, optimis & accommodatissimis exemplis ad confirmandū id quòd volebat, nunquàm non abundaret. Quid de temporum ratione, quid de terrarum situ, quid de populorū institutis, ingenijs, moribus, fœderibus, quid de quarundam gentium inter se aut naturali consensione, aut odio vetere & ingenio loquar? quarum ille omnium rerum

tan-

tantam notitiam habuit, vt id vnum tota vita egisse videretur. His omnibus artibus instructus, cùm iā ad obeundas legationes esset aptissimus, antequàm tamē vllam earum susciperet, ex vsu suo fore ratus est si in amplissimo Senatu Parisiensi per tempus aliquod versaretur, ibiq́ disceptandis quotidiè maximi momenti negotijs, firmiora & solidiora sapientiæ fundamēta iaceret, seq; illi præstantium virorū cœtui quasi recoquendū expoliendum daret. Qua ipsius voluntate cognita, cōfestim Rex Henricus eum in consiliariorum numerum adlegit: in quo hic ei etiam præcipuus honos habitus est, quòd cùm in eo senatu plura sint inter se distincta auditoria, quorum ad supremū non nisi gradatim peruenitur, Paulo Foxio ius inter primos assidendi, dicendaq́ sententiæ statim à principio tributū est. Ibi verò partam sibi antea iuris intelligentiā assiduo tractandorū negotiorum vsu ita perfecit ac perpolijt, vt breui tempore principē inter iurisconsultos locū obtinuerit, cùm eos quidem qui in libris consenuerāt, seq; vni cognitioni dediderant, vsu & exercitatione rerum forensium: eos autē qui se magis ad vsum forensem applicuerāt, eruditionis copia & magnitudine: aut potiùs si apertè id quod res est, extincta iam inuidia, profiteri volumus vtrosq; vtraq; laude superaret. Prima inde legatio in Scotiam fuit, sub id tempus, quo Maria Regina Scotiæ, mortuo Francisco II. viro suo in regnū suum reuerterat. Vbi Foxius ea fundamēta iecit & tuendi regni & conseruandæ religionis, in quibus si postea pari fide ac consilio ædificatum esset: fortassis hodiè neque Regina miserabiliter captiua teneretur, neq; status religionis laboraret. Secuta legatio Veneta: in qua nō tantū Regi

latissimè satisfecit, sed etiā illis sapientissimis Patribus, *vniuersaq; Venetæ ciuitatis iucundissimā virtutū suarū memoriā reliquit. Cuius legationis expleto tempore, cū in aulam redisset, inter togatos Regis consiliarios, & tranquillis & turbidis rebus, vnus semper è Principibus fuit: cùm & doctrina & vsu rerū, & prudentia excelleret: neq; sibi quidquam, præter sincerum* Dei cultum, *dignitatem & vtilitatem regiam, allenationē vexati tot acerbitatibus populi, in dicenda sententia propositū haberet. Inde sub finem anni* CIↃ. IↃ LXXIII. *legatus de rebus grauissimis & ad summā Pontificem, & ad plerosq; Italiæ Principes quæ sibi mandata erant, illa tota es experta fide ac dexteritate transegit. Intereà, cùm Gallici tumultus vtcumq; compositi viderentur, missus est ā* Rege *ad Henricum Regem Nauarræ, qui tunc in Aquitania erat, vt eum auctoritate ac præsertia sua in officio contineret. quamquam autem vitari nullo modò potuit, quin anno post nouæ turbæ concitarentur, tantùm tamen* Pauli Foxij *virtute perfectum est, vt, cùm, quibuscunque alijs in locis hæreticorum factio potentior erat, diuini cultum ne vestigia quidem relinquerentur, euerterentur templa, sacerdotes crudelissimè contrucidarentur: Agini, quæ vrbs, secundùm Burdegalā, Aquitaniæ principatū obtinet, & in toto eo tractu, rebus diuinis liberè opera daretur, starent sarta tecta tēpla, sacerdotes ab omni contumelia & iniuria tuti forent: sacræ ac Catholicæ cōciones nunquàm intermitterentur: cùm & publicè & priuatim* Foxius *Catholicis animos faceret, eosq; ad benè sperandum excitaret: ita vt eorum protector, conseruator, parens vno omniū consensu haberetur. Scripsit ea de re* Clerus *Aginensis*

ad

ad virum summa dignitate præditum Carolum Rābolietum Cardinalem, petens ab eo vt hæc omnia summo Pontifici diligenter exponeret, eiq; omni asseueratione confirmaret, quicquid templorum, quicquid sacerdotū ceterorumq; diu in cultus mancipatorum hominum in ea prouincia maneret, id omne secundū Deum, vnius Pauli Foxij virtuti auctoritatiq; deberi. Sæpè igitur in magnum vitæ discrimen adductus est, cùm iniquo animo ferrent milites à templis deprædandis cupiditatē, à sacerdotibus mactandis crudelitatem suam vnius hominis auctoritate prohiberi. Multa præterea memoratu dignissima: sed mihi non tam orationis conquirenda copia est, quam vestra satietas refugienda. Decernitur ei à Rege legato ad summum Pontificem: ita tamen, vt priusquam in eam proficisceretur, vna cum Catharina Regis matre Aquitaniam, Galliam Narbonēsem, Prouinciam, Allobroges obire, in singulis oppidis cōsistere ac conuentus agere, resq; perturbatas, quantum tēporum ratio ferret, optimè ac commodissimè componere iuberetur. Quid ego nunc dicam, quàm salutare iter illud fuerit, aut quantam afflictis rebus leuationē attulerit? Catholica religio multis in locis, à quib. exulabat, restituta. Bona sua, & exercendorum munerū suorum facultas Ecclesiæ ministris reddita. multorum animi, qui nutabant, confirmati. multa munita loca in Regis potestatem redacta. auditæ populi querimoniæ. adhibita remedia multis malis quæ superiorum temporum calamitate importata erant, Quarum omnium rerū laus Deo primùm, deinde Pauli Foxij prudentiæ magna ex parte tribuenda est. Regina Regis matre Lugdunum vsque deducta, Romam iter cœpit: vbi ita se moresq;

suos totamq; ante actam vitam Pontifici probauit, vt ab eo decoratus sit Archiepiscopatu Tolosano, ad quē ipse multis ante annis miro honorū studio efflagitabatur. Neq; dici potest in obeundo Legati munere quātopere & Pontifici, & Regi, & omnibus summis pariter ac infimis gratus acceptusq; fuerit, integritate vitæ, summa vultus ac sermonis comitate prōptißimo ad opē ferendam animo siue quis auxilio, siue consilio indigeret. Quanquā autem nulla ei pars ætatis à magnis memorabilibusq; rebus vacauerat, exigua tamen omnia videri poterant, prout ea erant, quæ agitabat animo, si quando in Galliam redire, & Ecclesiam sibi creditam præsens gubernare potuisset. Imbiberat enim penitus in mandata sibi prouinciæ ad Tridētini Cōcilij præscriptum omnia reuocare & exigere, omnem munerū Ecclesiasticorum nundinationem, fœdasq; illas, sed nimis vsitatas eorū fiduciarias mancipationes funditus tollere, dissolutos ac diffluentes Ecclesiasticorū mores seueris legibus coërcere ac cōstringere, clericorum seminaria instituere, templa euersa erigere, ruinosa fulcire, redditus Ecclesiasticos iniustis possessoribus eripere, Xenodochiorum ac collegiorum præcipuam curam suscipere, & perficere vt eorū qui illa fundâssent atq; instituissent, mens ac voluntas diligenter ac religiosè obseruaretur, omnia denīq; summo studio facere quæ ad boni & inculpati præsulis officiū pertinerent. Sed ô spes hominum fragiles, ô fallacia cōsilia. Hæc eum cùm maximè meditantem, et ea vna in cogitationes noctes diesq; defixum, morbus grauis & mortifer occupauit. Cuius primam impreßionē expertus est adstans ad arā, cum solenni die, quanquā principium quoddam leniter cō-

moda

motæ valetudinis sentiens, abstinere tamē à re diuina facienda noluisset. Quem cùm & medicorum cura, & singulari victus temperantia depulisse iam videretur, haud ita multò post, cum ad hominis Galli de magna re sua periclitantis causam adiuuandā, vt erat in omnes officiosissimus, iniquo & alieno tempore accurrisset, domum vt rediјt lassus, denuò decubuit: nec alius ei postea morbi quā vitæ finis fuit. Quo autem ille animo morbum sæuientem, quo mortem certam iam & imminentem tulit? quot quantaq́ue moribūdus animi verè Christiani significationes dedit? Qua submissione animi peccata sua confessus, eorum sibi veniam à Deo & à Pontifice dari petiјt? Qua veneratione sacrosanctum Christi Corpus excepit? Quam placidè ac patienter sacro oleo perunctus ac delibutus est? Quibus omnibus Sacramentis armatus ac munitus, cum toto morbi tempore, non tantùm quamdiu sui compos erat, sed etiā cum propter vim morbi in capite grassantem aliquo mentis errore afficeretur, sic quoque tamen nihil aliud quàm Christum, Christum Deū suum, in ore perpetuò habuisset, ad eum quem spirabat vnum, quo fidebat vno, vt quidem speramus ac cupimus, euolauit. Hem Paule Foxi, quantam quamq́ue iustam multis mœriendi occasionem morte tua obtulisti. Et si tua quidem caussa, nihil est quod lugeamus. Tu præclarè ac lādabiliter vitæ cursum confecisti. Tu ita maximis honoribus perfunctus es, vt te semper homines maioribus dignū iudicarent. Tu ausam lacessere te inuidiam virtute constantiaque superasti. Tu, quod iј, qui olim habiti sunt sapientissimi, in aliqua felicitatis parte posuerunt, in ipso senectutis limine ereptus, impendētia deterioris ætatis in

commo-

cōmoda morte vitasti. Is cuius tu iudiciū maximi faciebas Gregorius Pont. Max & vitā tuam summè probauit & mortem non modò honorificentissimis verbis, sed etiā lacrymis prosecutus est. Omnium erga te ordinū caritatem satis hac ipsa principum virorū, quæ ad cohonestandum funus tuū conuenit, multitudo declarat. At Tolosæ dolendum, quæ similē tui pastorem nunquā fortassis habitura, prius te spoliata est, quàm vigilantiæ tuæ fructum vllum percipere posset. Dolendū Regi, qui tam duris tēporibus, tanta fide, tanta prudentia præditum Consiliarium amiserit. Dolendū Ecclesiæ, quæ labantibus in Gallia rebus suis magnā auxilij spem in auctoritate tua collocârat. Sed omnibus in rebus diuinæ voluntati acquiescendum est. Nos, quod vnum tibi præstare possumus, & colemus memoriam tui, & te fusis ex animo precibus adiuuare conabimur, sperantes fore, vt ipsi vicissim tuis precibus adiuuemur.

DIXI.

ORATIO XXVII.

HABITA ROMAE, AD ILLVSTRISSIMOS ET

Reuerendissimos S.R.E. Cardinales ipso die Paschæ, cùm subrogandi Pontificis causa, conclaue ingressuri essent, Anno CIↃ.IↃ.XXCV.

MAGNVM vobis hoc tempore negotium impositū est, Patres amplissimi, & tantoperè ad salutē & tranquillitatē vniuersæ Christianæ Reipub. pertinēs, vt haud scio an vllum sit eorum omnium, quorū, pro summa dignitate, quam in Ecclesia obtinetis, vestra procuratio est, quòd singu-

singulari quadam & extraordinaria praepotentis Dei ope magis indigere videatur. Declarandum enim vobis ac decernendum quodammodò est, quis Ecclesiae in terris summo cũ imperio praeesse, ac praesidere, quis in puppi sedens, clauum tenere, & periculosissima nauigationis cursum regere ac moderari, quis pastores ipsos pasce debeat: cuius vt suprà vulgarem hominum conditionem elati. respõsa pro oraculis, nutus pro ratione, iussa pro legibus futura sint. Quamquàm igitur ea sapientia estis, vix vt quicquam vobis subijci possit, quod non in animo prius conceptum meditatũq; teneatis: non iniquo tamen animo ferre debetis, vos, ex veteri consuetudine, quid in eligendo Pontifice vobis sequendum sit, etiã ab infinis hominibus admoneri. Nam & nemo ita sapiens est, quin audiendo sapientior fiat: & ea est Dei benignitas, vt sapè rudib. & imperitis ea dicẽda suggerat, quae audita etiam sapientibus possint. Dicturus igitur tanta de re, obtestor vos, per eũ in cuius nomine huc conuenistis, vt mihi exigui temporis attentionem ne denegetis.

Atq; vt hinc potissimùm ordiar: vt arduum ac difficile Episcopi munus est, ita ardua quaedam in Episcopo & inuentu difficilia requirũtur. Oportet, ait S. Paulus, Episcopum talẽ esse, vt in eo nullus pateat reprehensioni locus. Quod si in alijs Episcopis requiritur, quãto magis in eo, qui, quãto Episcopi sacerdotibus, tanto ipse ceteris Episcopis antecellit? Quãdo autem quisquam reperietur dignus, qui in illũ honoris ac dignitatis gradũ euehatur, si omnes in quibus aliud culpari poterit, repudienter? sed hoc non ita ridigè ac praefectè accipiendum, etiam vetusti Patres monent. Nostra enim omniũ qui viuimus, ex bono maloq; permista natura est: & aut

Angeli essemus, si nulla nos improbitatis macula contaminaret: aut & Deo & hominibus intolerabiles si nulla vitiorum nostrorum sordes admista bonitas tēperaret. Non igitur quaerendus qui simpliciter omni virtutis genere excellat, nullo, ne leuissimo quidem vitio aspersus: quē ab omni nota ac reprehensione integritas vitae nullis vnquam violata maculis: vindicet nunquā enim res ad exitum perduceret: sed qui & praecipuis virtutib. inter aequales emineat, & vitijs, vt non omnibus, at ijs certè careat, qui in priuatis hominibus singulas familias, in principibus maxima plerunq; imperia euertunt. Apud Xenophontem barbarus quidam adolescens cùm equum eximiae bonitatis quem habebat, libenter se alicui spectate virtutis viro, donaturum esse dixisset, idque apud Cyrum professus esset. Ego verò ait Cyrus ostendā tibi quomodo etiam si clausis oculis ieceris, aberrare à tali viro non possit. Simulq; eū glebam humo sublitā in conuertissimum agmen amicorum, quos assiduè circū se habebet, iacere iussit, &. Quemcunq; inquit, ex eis cōtiberis, illi equū tuū dono dato: neq; metus vllus sit, ne aberraueris, omniū eadem est virtus, eadem temperantia, eadē multis spectata documentis fortitudo. Si de vobis Patres ampliss. idem dici posset, vt è vestro nobilissimo honoratissimoq; consessu, nec aetate, nec vsu atq; experiētia rer, nec auctoritate alius alio magis idoneus esset, ad huius muneris grauitatem sustinendū non magna deliberatione opus foret: neq; vllam in partem, qui ei ex vobis praeficeretur, admodum interesset. Sin verius est, vt in stellis alia aliam nitore & claritate vincit sic è vobis alium alio esse ijs bonis & ornamentis quae pōtifici conueniunt, instructiorem at superiorem: & orandus

dus summis precibus Deus, vt iudicia vestra dirigat &: vobis intendenda omni studio mentis acies, vt ex omni numero vestro eum potissimè, qui aptissimus & publicè vtilissimus futurus videtur, deligatis: Ignoscite, quæso, si quid paulò liberiùs dixero. Nõ enim ea nunc res agitur vt auribus seruiẽdum sit. Dicenda quæ vrgent, quæ tempus, quæ rei magnitudo postulat. Omnis cogitatio cognationis, amicitiæ, vtilitatis priuatæ, ab hac deliberatione procul abesse debet: ne si quis ita eligitur, & ipse dum erigitur, corruat, & alios secum in idẽ exitium præcipites trahat. Si nauigaturi de gubernatore nauis eligẽdo consultarent, nemo reperiretur vsq; eo improuidus, vt eum qui sibi aut amicissimus, aut sanguine coniunctissimus, ac nõ eum potius qui intelligentissimus exercitatissimusq; esset, ei muneri præfici vellet: & desiperet, si quis in cõmuni naufragio, quæsticulum aliquẽ suum sibi saluum ac proprium fore putaret. Vna nauis qua omnes vehimur, Ecclesia est: quæ quantis hoc tempore procellis ac tẽpestatibus agitetur, nemo nõ videt. Et erit quisquã ita non imprudens modò, sed inhumanus & impius, qui in tantis periculis publicæ saluti ac tranquillitati quidquam anteferendum putet? Exultent à vestris omnium animis talia omnia, Patres amplissimi: et, alijs omnibus circuncisis atq; amputatis, ea tantùm in futuro Pontifice, quæ bono Pontifici necessaria sunt, requirantur: Videntur autem quinq; præcipua esse, quæ in eo spectari oporteat: Sanctitas morum, Prudentia, Doctrina, Caritas, quæ, vt verissime dixit Apostolus, perfectionis vinculum est, & Auctoritas, de quibus singulis vbi quam breuissimè fieri poterit, dixero finem dicendi faciam.

Primùm igitur requiritur Sanctitas morum nã quo

ore audebit aliena vitia reprehendere, qui ipse proprijs madeat? Quare si quem auarũ, si ambitiosum, si crudelem ac sanguinariũ, si libidini ac voluptati mancipatũ vixisse constaret, eius ne habenda quidẽ ratio in his sacrosanctis comitijs esset. Auarus ciuitates exhauriret, noua quotidiè populu onera imponeret, sacra ac profana omnia venalia haberet, omnẽ turpitudinem, congerẽdæ ac coaceruãdæ pecuniæ causa susciperet, nihil amplũ aut magnificum agitaret animo, non de gloria Dei, aut vtilitate publica, sed de arcis & saccis suis implẽdis perpetuò cogitaret. Non est, Patres amplissima, nõ est eiusdem ingenij, pecuniæ seruire, & hominibus imperare. Duos impuros homines Stratoclem & Dromaclidẽ aiunt olim tractationẽ Reip. messim auream vocare solitos. Non est credibile quenquã ex vobis ita animatum esse: sed tamen procul absit à gubernaculis Ecclesiæ, si quis Pontificatum messim sibi ac suis fore aureã putat. Ambitiosus omnia perturbaret, nihil vsquã quietũ esse pateretur, bellis orbem terrarum cõcuteret: dum suorũ titulos, dignitatem augeret. Sedis Apostolicæ dignitatẽ in quodlibet discrimen adduceret. Quid crudelem & recenti semper cruore gaudentem, vltionis cupidũ, ignoscendi nesciũ, cui pro virtute ira sit, pro cõsilio furor, pro ratione impetus: quomodo blandissimo illi ac lenissimo Patris nomini responsurũ esse censetis? Quid, si quis se voluptatibus vinciẽdum ac constringendũ dedit, earumq; turpissimo famulatu nexus & irretitus, in earũ cœno, tãquam sus, perpetuò volutatur, quid ab eo boni sperari, aut quid mali potius non metui potest? Liberè, vobis audientibus, de vitijs loquor. Nusquam enim tutius est accusare vitia, quàm cũ ex eis qui audiunt nemo est,

est, qui ea quæ dicuntur, suspicari possit ad se pertinere. Si quis igitur est, quales plerosq; omnes ex vestro amplißimo splendidißimo collegio esse compertum est: sed tamen fieri nullo modo potest, vt nō & è vobis aliqui excellant: qui tota vita nullam significationem auaritiæ dederit, qui siue in magnis opibus natus, siue è tenuibus ac modicis ad ampliores copiosioresq; perductus, omnē pecuniæ fructum in subleuandis egentibus positū duxerit: qui arcam suam nunquā turpiter afferentibus, honestè petentibus semper apertā habuerit, qui ad gloriam suam nihil, ad Dei gloriā omnia perpetuò retulerit: qui ex fuga atq; abstinentia voluptatum maximam sibi voluptatem captauerit: qui veram animi magnitudinem in ignoscendis, non in vlciscendis iniurijs cōsistere indicauerit: eius demū mores aptißimi sunt ad personam illius, qui & harum omnium virtutū exemplar perfectißimum fuit in terris sustinendam.

Secundo loco dixi requiri prudentiam, quàm verè Aristoteles ait esse propriam virtutem imperantium. Eam æterna illa veritas Christus Dominus ac Deus noster cum morū integritate ac sinceritate coniunxit his verbis. Estote simplices sicut colūbæ, & prudentes sicut serpentes. Sed videndum est, vt quid prudentia sit, rectè intelligamus: neq; ita eā accipimus, vt vulgus solet. Vulgus enim eum prudentē vocat, qui multa simulare ac dißimulare nouit, multa mentiri: eos quibus cū agit, commodi sui caussa, fallere ac circumuenire: & quod sibi proposuit, multas vias reperire, quibus id quomodo adipiscatur. Illa verò prudentia non est, sed calliditas, versutia, malitia: aut, si prudētia est, carnis prudentia est: quā se perditurum minatur Deus: quā mor-

tẽ esse Paulus affirmat, Vera prudẽtia est, & cognoscere quid petendum fugiendumq; sit: & quibus vijs tum ipse eò peruenire, tum alios eodẽ perducere, cõmodissimè possit: nihil temerè atq; incõsideratè agere, sed vnaquaque in re, quid rerũ, personarum, locorum, tẽporum, varietas postulet dijudicare. Miserum qui alium fallit si se id circo eo quẽ fallit prudentiorẽ putat. Fallit ipse se, & induit multò pernitiosiorum in laqueũ, quàm quo implicare alium parat. Quãto prudentior, qui neminẽ fallit. Deo enim similior est, qui neq; fallere, neq; falli potest,

Dixit praetereà in Pontifice requiri caritatem: quam Apostolus & martirio & fidei montes transferenti anteponit. Sine qua nihil Deo acceptum est: Deus enim ipse caritas est. Pontifex autem cùm communis pater & sit, & vocetur, hoc ipso nomine admoneri debet, paterna se caritate erga omne hominum genus esse oportere.

Addidi doctrinam & eruditionem: quam qui Pontifici necessariam non putant, magno in errore versantur. Iubetur Aaron in veteri lege gestare supra pectus suum doctrinam & veritatem: iubetur nunquàm in sanctuariũ ingredi sine sonitu, quo significatur volũtatem Dei ab eo debere populis praedicari: Labia sacerdotis, ait Malachias, custodiunt scientiam, Paulus ad Timotheum, Episcopum esse oportere, ait, aptum ad alios docendos. Haec, aiunt quidã, Pontifex etiam indoctus per alios etiã obire poterit. Isto modo poterit etiam bonus lyricen esse, qui per alium canat: & bonus medicus qui aegrotos per alium curet. Sed satis sit.

Breuiter enim de auctoritate dicendum, quam vltimo loco posui: queq; ex ijs de quibus antè dictum est, efflorescit. Auctoritatem aũt voco potentiam, apud principes & apud